

VERHANDELING

VOOR HET JAER

MDCCCIV.

VERHANDELING
VAN HET
GENOOTSCHAP
TOT VERDEDIGING VAN DEN
CHRISTELYKEN GODSDIENST,
OPGERICHT IN 'S HAEGE.

VOOR HET JAER MDCCCIV.

TE AMSTERDAM, EN IN 'S HAEGE,
BIJ J. ALLART EN B. SCHEURLEER,
MDCCCVI.

Uitgegeven na voorgaande visitatie en approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hoogeschoole te Leyden.

LEYDEN,
den 17. *December* 1806.

JOANNES VAN VOORST,
Fac. Theol. h. t. Decanus.

VERHANDELING,

BEHELZENDE

EENE AANWIJZINGE VAN EIGENLIJK GENOEMDE VOORSPELLINGEN DES OUDEN TESTAMENTS, DIE RECHTSTREEKS OP ONZEN HEERE JEZUS CHRISTUS ZIEN.

DOOR

LUCRETIUS BERNARD FOLMER;

PREDIKANT TE BIERUM, IN GRONINGERLAND,

AAN WIEN DE GOUDEN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

KORTE INHOUD

DEZER

VERHANDELING.

INLEIDING.

De onderfcheiden denking der Uitleggers over Jezus Mesfiasfchap wordt opgegeven; — gezegd, dat zommigen dit ftuk voor iets gewigtigs in den Christen Godsdienst houden; anderen, vooral in onze dagen, daarin geheel geen of zeer weinig belangrijkheid voor het Christendom ftellen. — Wat men door eigenlijk genoemde rechtftreekfche Voorfpellingen verftaan moet, die op onzen Heere Jezus Christus zien? — Aangetoond, dat het gevoelen; waarbij men meent, dat het onderzoek, dat in deze Verhandeling zou gedaan worden, of er zulke Voorzeggingen in 't Oude Testament voorkomen, en welke die zijn? van weinig belang, of ook wel geheel overtollig zijn zou voor het Christen geloof, op onbewezene en dikwijls wederlegde veronderftellingen gebouwd wordt; — en dat ook de zwarigheden, die men meermalen met reden tegen dat gevoelen gemaakt heeft, door hun, die hetzelve zijn toegedaan, met gezegdens, uit dergelijke veronderftellingen ontleend, en derhalven geen grond van bewijs hebben, tegengegaan worden.

 Dat

Dat veelen Jezus Mesfiasfchap als weinig belangrijk voor het Christendom befchouwen, kan niemand bevreemden, die met hun ftelzel over den Bijbel, befchouwd als een bron van kennis voor den Christen, bekend is.

Zij, die met ons de in de Protestantfche Kerk aangenomen leer, betreklijk den Bijbel, als een bron van kennis voor den Christen betragt, zijn toegedaan, denken anders over Jezus Mesfiasfchap; — Na rechtftreekfche Voorzeggingen, dien aangaande, hebben de Uitleggers onder hun dan ook, in vroeger tijden, opzetlijk onderzoek gedaan, en de bewijzende kracht daarin, overeenkomftig de toenmalige behoefte, in 't licht gefteld.

Onze dagen, waarin Jezus Mesfiasfchap met andere wapenen, ten minften met wapenen, op eene andere wijze gevoerd, beftreden wordt, vorderen een nieuw onderzoek.

Wat in deeze Verhandeling te doen is. — De moeilijkheden, die hier voorkomen, vooral dan, wanneer men de voornaamfte kracht van bewijs niet zoekt in de aanhaling der afzonderlijke Voorzeggingen in het Nieuwe Testament. — Eenige redenen, waarom het den Schrijver voorkomt, dat deze wijze van betoog niet moet gevolgd worden, als er na afzonderlijke Voorfpellingen aangaande den Mesfias, vervuld in Jezus Christus, gevraagd wordt.

In deze Verhandeling bepaalt men zich bij de Voorfpellingen zelve, en toont

1. Dat sommige Godfpraken der Profeten niet kunnen verftaan worden van onderwerpen, die in hunne tijden aanwezig waren; of vervolgens, tot aan het einde van den Joodfchen Burgerftaat, aanwezig geweest zijn, indien men Jezus Christus daarvan uitzondert.

2. Wordt

2. Wordt bewezen, dat nogthans de Profeten in die aankondigingen aan eenen perfoon moeten gedacht hebben, die niet lang voor, maar ook niet lang na dien tijd kon geleefd hebben, en dien bepaaldelijk bedoelt.

3. Wordt bewezen, dat zij in die Voorfpellingen niemand anders, dan onzen Heere Jezus Christus, kunnen bedoeld hebben, en dat in Hem, voor zoo verre men dat nu nog verwachten kan, vervuld is, 't geen de Profeten van den Mesfias voorzegd hebben.

EERSTE HOOFDSTUK.

EERSTE AFDEELING,

Waarin eenige plaatzen des Ouden Testaments overwogen worden, die den Mesfias in zijne hoogheid voorftellen.

TWEEDE AFDELING,

Waarin eenige Godſpraken des Ouden Testaments, die den Mesſias in zijne levens-lotgevallen enz. voorſtellen, behandeld worden.

DERDE AFDELING,

Waarin eenige Voorzeggingen aangaande den Mesſias uit vroegere tijden voorkomen.

TWEEDE HOOFDSTUK,

Behelzende de beantwoording eeniger vragen, over de te voren behandelde Profetiſche Godſpraken, aangaande den Mesſias, in onze tijden vooral noodzaaklijk.

DERDE HOOFDSTUK,

Waarin bewezen wordt, dat het Profetisch voorſtel aangaande den Mesſias, vervat in de behandelde Godſpraken, in Jeſus Christus is vervuld geworden.

§. 4. Oplosfing eeniger zwarigheden uit afzonderlijke Voorzeggingen ontleend.

§. 5. Vervulling der Voorzeggingen, die op de hoogheid van den Mesfias betrekking hebben, in Jezus Christus.

§. 6. Kennelijke, fchoon nog maar aanvanglijke, vervulling der uitwendige tijdelijke voorrechten, aan Mesfias onderdanen toegezegd, in het rijk van Jezus Christus.

§. 7. Vervulling der toezeggingen, door de Profeten gedaan, betreklijk inwendige zegeningen, en ook daaruit blijkbaar, dat het rijk van den Mesfias het rijk van Jezus is.

AANHANGZEL,

Behelzende eenige gevolgen, die de waarheid en Godlijkheid der Evangelieleer bewijzen en bevestigen, uit de behandelde Voorzeggingen, en derzelver vervulling in Jezus Christus afgeleidt.

§. 1. De waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer, zo als die in 't Nieuwe Testament is voorgedragen, ftaat in naauw verband met de Voorzeggingen van den Mesfias, en derzelver vervulling in onzen Heere Jezus Christus.

§. 2. Hoe de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer, door de Voorzeggingen van den Mesfias, en derzelver vervulling in Jezus Christus in 't algemeen, bewezen wordt.

VER-

VERHANDELING,

BEHELZENDE

EENE AANWIJZINGE VAN EIGENLIJK GENOEMDE VOORSPELLINGEN DES OUDEN TESTAMENTS, DIE RECHTSTREEKS OP ONZEN HEERE JEZUS CHRISTUS ZIEN.

INLEIDING.

Van die tijden, waarin Jezus Godsdienst onder de menſchen is bekend geworden, is het door velen als eene zaak van groot gewigt in het voorſtel des Christendoms aangemerkt, te betogen, dat Jezus de Mesſias is; dat er betreklijk zijn perſoon, daden, lotgevallen en leer, in de Schriften des Ouden Testaments, die lang voor zijn komst als Godlijk erkend werden, Voorzeggingen gevonden worden.

Hierom vindt men in de Protestantſche zamenſtellen, ook in de zodanigen, in welken de Godsdienstleer in onderſcheiding van de

de Syſtemata's wordt voorgedragen, van dit ſtuk melding, en daarvan doorgaans zelfs een bijzonder artikel gemaakt (1).

Vele uitleggers denken, vooral in deze dagen, anders, en menen, dat het van zeer weinig, of geheel geen belang voor het Christendom is, zo zij het al niet als ten eenemaal verkeerd gehandeld beſchouwen, te onderzoeken: of Jezus de Mesſias is, of de Profeten van Hem, zijn leer, leven enz. geſproken hebben, en of dat in Hem is vervuld geworden.

Volgens het gevoelen der Schrijveren der Algemeene Duitſche Bibliotheek, zal Jezus Mesſiasſchap met verſcheiden andere waarheden des Christendoms tot de buitenwerken behoren, die men den Deïsten dient inte-

(1) De onderſcheiding in eene Godsdienstleere voor eenvoudigen, en de zamenſtellen der ſcholen, is buiten twijfel gegrond, en wordt met reden nu, meer dan wel in vorige dagen, op het oog gehouden. — Doch men maakt van deze onderſcheiding tegenwoordig wel eens groot misbruik, en bedient zich daarvan, om alles, wat men niet gaarne onder de leerſtukken gerangſchikt ziet, tot de leerwijze, de Syſtemata's, te brengen. Zie de aanſpraak van Prof. *Royaards*, geplaatst voor de Verhandelingen van het Haagsch Genootſchap voor den jare 1799. bladz. 56.

teruimen, om de vesting zelf (eenige waarheden van den natuurlijken Godsdienst) te behouden

Semler's geliefkoosde gedachte, in vele zijner Schriften voorgesteld, is: dat men bij alle, zelfs strijdige, voorstellingen van Jezus Christus nog wel den waren Godsdienst kan blijven behouden; vermits Jezus Godsdienst nu zijn gevoelen, over 't geheel voor oneindig vele, vooraf niet te bepalene, voorstellingen en verklaringen vatbaar zijn zal (2).

Sommigen gaan dit stuk voorbij, als zij opgeven ('t geen men gaarne doet, schoon het ook met aangenomen stelregels strijden moge,) wat volgens hun in de Christen leer wezenlijk is, en rangschikken hetzelve onder de speculative zaken in den Bijbel, waarvan men veel te zeggen weet (3), of men zegt uitdruklijk, dat dit stuk niet behoort tot de

(2) Bij voorbeeld, in zijne voorbereiding tot de Koningl, Grootbr. Prijsopgave, betreklijk de Godheid van Christus, Halle 1787. op vele plaatsen.

(3) Onder anderen de Schrijver over *den geest en waarheid van Jezus Godsdienst* enz. bladz. 3. Hoogd. uitg., schoon de Schrijver anders veel goeds zegt, ook ten aanzien der voorzeggingen, in de drie Br. agter zijn werkje.

de onderſcheidende leerſtukken des Christendoms (4).

Men zal te onregt zo veel ſpreken van de vervulling der Voorzeggingen aangaande den Mesſias; als of de zekerheid van den Christelijken Godsdienst daar van afhing (5).

Chr. Gotl. Saltsman (6) beſchouwt eene nadere kennis van den perſoon van Jezus Christus, (behalven de kennis aan Hem als Leeraar) als niet tot dit leven behorende.

Zomtijds zegt men wel, dat Jezus de Mesſias en deze waarheid voor het Christendom van gewigt is; doch dat die geheel niet twijfelachtig gemaakt wordt, door ſtaande te houden, dat men in het Oude Testament geene eigenlijke Voorzeggingen van Jezus vindt, en die daarin ook niet zijn (7), behoudende het woord Mesſias, maar de voorna-

(4) Recenſie in de Alg. D. Bibl. van een ſchrift van *Behr, über die Lehrart Jeſu*, N. 235. den 3 Sept. 1792.

(5) Ibidem N. 332. den 12. Decem. 1792. — *Eckerman, Theol. Beitr.* II. 1. 30, 67, 68, 124. — *Die religion nach den blosſen vernunft* p. 238. — *Bahrd, Br. über die Bib.* 1. *D.* p. 30. — *Gr. Deutsch Lexicon von Mesſias.*

(6) *Vererungen Jezu*, in de Voorrede.

(7) De dikwijls met zich zelven zo ſtrijdige *Eckerman, Theol. Beitr.* Voorrede bladz. 10.

name zaak, die men gewoon is daaronder uittedrukken, haar opzigt hebbende op Voorzeggingen en derzelver vervulling, uit het oog verliezende.

De Besturers van het achtingwaardig Genootschap ter verdediging enz. oordeelen anders dan bovengenoemden over Jezus Messiasschap.

Zij beschouwen het onderzoek na Voorzeggingen, die rechtstreeks op Jezus Christus zien, voor het Christendom van groot belang.

Reeds voor eenige jaren vraagden zij een betoog, ten bewijze, dat in de Schriften des Ouden Testaments zulke Voorspellingen gevonden worden, en hebben de Verhandeling van *J. H. Regenbogen*, waarin dit door verscheiden bewijzen buiten twijfel gesteld wordt, bekroond.

Bij het aan 't begin van dit schrift genoemde voorstel vragen zij bij herhaling na eene duidelijke en bondige aanwijzing enz.

Aan de beantwoording van dit voorstel wil de Schrijver onder den Godlijken zegen zijne geringe krachten beproeven.

Onder eigenlijk genoemde Voorzeggingen, betreklijk Christus, verstaan wij de zodanigen: die hunne betrekking hebben, niet op onderscheidene personen, en daar onder ook me-

mede op onzen Heere Jezus Christus, ſchoon indirect, gelijk *J. Konynenburg* (8) dezulke alleen aanneemt; — of Godſpraken, die, gelijk anderen zich uitdrukken, op Jezus rijmen, ſchoon ze van Hem niet handelen: — maar zodanige Voorzeggingen, die alleen op Jezus Christus zien, en eeniglijk in Hem vervuld zijn (9).

Volgens de bedoeling der voorgeſtelde vraag zullen wij ons tot dezen alleen bepalen, zonder te onderzoeken, in hoe verre, en met welk regt men van indirecte Voorzeggingen op Christus ſpreken kan (10).

Het Genootſchap beſchouwt zodanige directe Voorzeggingen als gewigtig, en van groot belang voor het Christendom, en invloed hebbende op de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer; daar hetzelve bij de eerſte uitſchrijving van het Voorſtel mede gevraagd heeft na een betoog hiervoor, uit de

(8) Onderzoek van den aart der Voorſpellingen wegens eenen Mesſias.

(9) Zie *Beckhaus, echtheid der Prof. Schriften*, bladz. 205. — *Regenbogen* l. c. bladz. 8.

(10) Onder vele anderen zie ook *Anton, Differt. de ratione Prophetias Meſſiae interpretandi, in* 2. *Faſcic. Differtat. ſelect.* edit. a Prof. *Muntinghe* P. 2. p. 236. *ſeqq.*

de voorzeggingen en derzelver vervulling in Jezus Christus afgeleid.

Het zou ons te verre afvoeren, zoo wij hier vooraf bij het gewigt van het voorſtel voor het Christendom, door het Genootſchap veronderſteld, wilden ſtilſtaan, en aantonen wat de Christenleer, zoo als die in het Euangelie vervat is, zonder Jezus Mesſiasſchap (in bovengenoemden zin) zijn zou, en wat die wordt met hetzelve; — dit zal ook uit de Verhandeling zelve, en vooral uit eenige aanmerkingen, die wij daaromtrend aan 't einde maken zullen, meer krachtig en bondig blijken.

Hier merken wij ten dien aanzien alleen op, 't geen wel niet vreemd van de bedoeling des Genootſchaps bij dit voorſtel zal kunnen gerekend worden, dat de Uitleggers, die zoo denken, als wij boven zeiden, het min belangrijke, of wel geheel overtollige van een onderzoek na Jeſus Mesſiasſchap, wat het Christen geloof betreft, voor zoo verre wij hebben kunnen nagaan, op veronderſtellingen, die nooit door hun bewezen zijn, en dikwijls door anderen wederlegd, doen rusten; bij voorbeeld, als *Semler* zegt (11) en zoo

(11) Wij bedoelen *Semlers* vroegere Schriften in 't bijzonder.

zoo vele anderen dit na hem herhalen; dat men bij alle onderſcheidene voorſtellingen van Jezus nog wel den waren Godsdienst hebben kan, en daarop het min gewigtige van voorzeggingen van den Mesſias en derzelver vervulling in Jezus Christus grondt; ſtrijdende deze veronderſtelling zelfs tegen de uitſpraken der rede, die het afkeurt, dat iets tegelijk waar en niet waar zou kunnen zijn, zoo als hier dan het geval zijn zou: eene veronderſtelling, met welke *Bahrd* zoo veel opheeft, die de waarheid enkel als betreklijk beſchouwt.

Even ongegrond is eene andere veronderſtelling van *Semler*, waarbij beweerd wordt: dat Jezus Mesſiasſchap geen invloed op zedelijkheid heeft, en daarom van geen of weinig belang voor ons is.

Semler behoorde eerst tegen zoo velen, die het tegendeel getoond hebben, te bewijzen, dat er waarheden van den Godsdienst waren, die geen den minſten invloed op zedelijkheid hebben; en dan nog, dat ons onderwerp van dien aart is.

Saltsman diende ook niet enkel ter neêr te ſchrijven, maar bewijs te geven voor zijne Paradoxe veronderſtelling, dat de nadere kennis van Jezus Christus (behalven de kennis aan Hem als Leeraar) niet tot dit leven behoort.

De

De zwarigheden, die men tegen hun gevoelen, betreklijk het niet gewigtige van Jezus Mesſiasſchap, met regt inbrengt, worden mede door verkeerde veronderſtellingen uit den weg geruimd.

Zoo heeft men hun, bij voorbeeld, dikwijls geantwoord: dat Jezus en de Apostelen de Voorzeggingen, aangaande den Mesſias en de vervulling derzelve, in Jezus geheel anders, dan zij doen, beſchouwd hebben; daar hun leervoorſtel toont, dat zij dat als gewigtig aanmerkten, en roeping vonden, om er in hun onderwijs veel van te ſpreken.

Men zegt wel, dat dit voorſtel van Jezus en de Apostelen alleen beteekenen zal, of dat Jezus een van God gezonden Leeraar was, door Hem bevolmagtigd, waarbij hun zeggen, wat de form betreft, een locale en antithetiſche ſpreekwijs, die tegen de verkeerde verwachting der Joden, dat er een Mesſias beloofd was, en komen zou, overſtond (12).

Of, en dat wel grotendeels op hetzelfde zal neêrkomen: dat Jezus en de Apostelen zich in de leere van den Mesſias geſchikt hebben naar een heerſchend volksbegrip, en alge-

(12) Zoo wonderlijk ſpreekt *Eckerman, Theol. Beitr.* 1 ſt. bladz. 9, 10.

gemeen aangenomen ſpreekmanieren, zonder daar aan eenig gezach bijtezetten (13). Maar men geeft er geen oplosſing van; wat dan tog wel de reden mag geweest zijn, dat de Schrijvers des Nieuwen Testaments zich zoo nadruklijk verzetten tegen de toenmalige valſche voorſtellingen der Joden, betreklijk dit ſtuk, en waarom de Apostelen ook Heidenen daarover onderhouden hebben.

Er zijn ook, die eene reden voor dit leervoorſtel opgeven, waar door de Schrijvers des Nieuwen Testaments, ten minsten de Apostelen, regelregt tot dwalende Leeraars gemaakt worden. De Apostelen, zegt men, waren te ſtijf gehegt aan de Joodſche uitdrukkingen, die Jezus zomtijds gebruikte, wanneer Hij van zijn perſoon enz. ſprak, en dagten daarbij ſteeds de volle Joodſche begrippen, in plaats, dat zij dezelve in de flaauwſte vergelijking hadden moeten opnemen (14). Derhalven zal ook in dit opzicht het Oude Testa-

(13) *Teller v. Herr Herzog der zeligkeit, Haupt* enz. *Ammon, Bibl. Theol.* II. §. 10—13. — *Henke, Lineamenta Theol.* §. 103, 106. — *Niemeyer, Pop. und Pract. Theol.* §. 199. — *Eichorn, Alg. Bibl.* III. 5, 926.

(14) Zie *Bahrd, Brief.* l. c. p. 30.

tament en 't geen Jezus en de Apostelen daar uit voorſtelden, voor den Christen te Joodsch zijn, en deze Joden-Bijbel geen bron van Godsdienst-kennis voor hem (15).

Nadat er ook in Verhandelingen, door het Genootſchap uitgegeven, in 't algemeen, en in bijzonderheden, zoo veel gegronds tegen deze en dergelijke veronderſtellingen, waarop men het min gewigtige der Voorzeggingen, betreklijk ons onderwerp, bouwt, gezegd is, zullen de gronden dezer denkwijze bij den bevoegden van weinig waarde gerekend worden, en hij zal zich daar door in zijn gezet onderzoek niet laten verhinderen. Dat deze denkenswijze, aangaande de Voorzeggingen van Jezus Mesſiasſchap, bij velen plaats heeft, zal niemand bevreemden, die met hun gevoelen, ten aanzien van den Bijbel, beſchouwd als eene bron van kennis voor den Christen, eenigzints nader bekend is.

Behelst de Openbaring niet anders van belang, dan eene natuurlijke zedekunde? Is de Bijbel, voor zoo verre die zedeleer daarin vervat is, alleen van aangelegenheid voor Christenen, daar al het overige van weinig waar-

(15) Zoo ſpreekt de Schrijver van *Das reinere Christenthum, Religion der kinder des lichts*, meermaal.

waarde voor hun is? Houdt men Jezus alleen voor eenen Leeraar der deugd, en wel voor zoo verre die op zich zelve reeds bewijsbaar waar is? dan komen de Voorzeggingen, aangaande Jezus Christus, ze mogen er dan zijn of niet, weinig te pas; daar men de waarheid van het Christelijk leervoorſtel eerst in alles aan de rede beproeven moet, niet om te zien, of het daar mede ook ſtrijdig is, maar om dat gene wegtenemen, dat door de rede niet geleerd wordt, waartoe dan ook zeker Jezus Mesſiasſchap behoort.

Anders denken Christenen, die het in de hoofdzaak met de aangenomen leere in de Protestantſche Kerk eens zijn, over het gewigt van Jezus Mesſiasſchap. Zij meenen veel meer in den Bijbel te vinden, dat voor Christenen van belang is, dan een natuurlijke zedekunde; meer in den perſoon van Jezus, dan een Leeraar der waarheid en deugd, in dien zin als *Socrates* en andere Wijzen waren; daar zij Jezus Christus houden voor den Verlosſer der zonde in allen nadruk, is het voor hun geheel geen onverſchillige zaak te onderzoeken, of de Profeten Voorſpellingen van Hem gedaan hebben, en welken die zijn?

Ten opzichte van den perſoon van Jezus, en het werk dat Hij verrigt heeft, de oogmer-

merken, waartoe dit geſchied is, vinden zij voor hun Christen geloof een ſterken grond in de Voorzeggingen der Profeten.

En ſchoon zij meer gronden hebben, waar op hun vertrouwen aan Jezus Christus hunnen Heer rusten kan, zijn zij nogthans ongeneigd, om zich een derzelven, voor zoo verre die, na bedaard onderzoek, de proef van het onbevooroordeeld verſtand kan doorſtaan, te laten ontnemen; vooral dan wanneer zij oordelen, dat het Christendom in 't gemeen hierdoor merkelijk nadeel lijden zou, gelijk zij meenen ten opzichte van Jezus Mesſiasſchap het geval te zijn (hier van bij het einde der Verhandeling nader).

Over Voorzeggingen, die regtſtreeks op Jezus Christus zien, is wel in vroeger dagen dikwijls gehandeld, en dit ſtuk tegen anders denkenden verdedigd: wij hebben alle hoogachting voor die Mannen, die de verdediging zulker Voorzeggingen vroeger op zich genomen hebben.

Doch de behoefte van onzen tijd vordert, dat dit ſtuk op nieuw behandeld worde, vermits de Voorzeggingen betreklijk Jezus Christus thans met nieuwe wapenen, de zoodanigen ten minsten, die het voorkomen van nieuwheid hebben, beſtreden wordt, en men ook niet ontkennen kan, dat er in vele bewijzen

in vroeger tijden, ter verdediging dezer waarheid bijgebragt, zwakke zijden, die met minder of meer gevolg kunnen aangevallen worden, zijn opengelaten; 't geen gedeeltelijk is toeteſchrijven aan gebrek van genoegzaame hulpmiddelen in de uitlegkunde des Bijbels, en nog meer aan het misbruik, dat velen nu van het meerder licht, hier over verſpreid, maken; gedeeltelijk daaraan, dat men na de behoeften dier tijden op eene andere wijze in het verdedigen der Voorzeggingen te werk ging, en aanvallen, uit een anderen hoek komende, hadt afteweren; nemende dit niet weg, dat er in de vroegere ſchriften ook betreklijk ons onderwerp niet veel goeds en bruikbaars voorkomt, dat men tegenwoordig wat al te veel voorbijziet.

Het eerſte, dat er volgens het alzints gegrond oordeel van de Beſturers des Genootſchaps, overeenkomſtig de behoefte van onze tijden, ten aanzien van Voorzeggingen, die rechtſtreeks op onzen Heere Jezus Christus zien zouden, te doen is, was: aantetonen in 't gemeen, dat er zulke Voorzeggingen waarlijk in het Oude Testament moeten gevonden worden; overmits er in onze dagen velen zijn, die, of alle Voorſpellingen in 't geheel ontkennen, of de zoodanigen, die op

op Jezus Christus zien zouden (16), ten minften de rechtftreekfche (17).

Dat er zoodanige Voorfpellingen zijn moeten, is door Prof. *Regenbogen* bewezen. Dit is buiten twijfel ten aanzien van ons onderwerp iets zeer gewigtigs. Doch nu blijft nog overig, de niet minder gewigtige vraag, welker beantwoording onze tegendenkers vorderen: welke Voorzeggingen in het Oude Testament van bovengenoemden aart zijn.

Hierdoor wordt het noodzaaklijk, bij eenige afzonderlijke Voorzeggingen ftilteftaan, en van dezelve te bewijzen: dat het waarlijk Voorzeggingen zijn, en geene Profetifche fchilderingen, die op perfonen en zaken van dien tijd of vroeger zien, of, geheel geen bepaald onderwerp hebbende, alleen door volks-

(16) Bij voorbeeld, *Dam*, in zijne *vertaling van het Nieuwe Testament*, op vele plaatfen. De Schrijver van de *fchaal van Jefus* enz. Moskau 1781. zegt; dat er geene voorzeggingen van Jefus in het Oude Testament zijn, ten zij men ze er met de hairen bijflepe. *Steinbart* meent, dat de Psalmen, uit welke men veel, tot ons onderwerp betrekking hebbende, aanvoert, angstgebeden van David zijn in zijn welverdiende lijden, en volftrekt onbruikbaar in het Christendom; *gelukzal. lere.*

(17) Met *J. Konynenburg*, *de aart der Voorfpellingen aangaande J. C.*

volkswaan, valſche regels van uitlegkunde en verklaringskunst op Christus toegepast zijn (18). Of ook wel Voorzeggingen zijn, doch die op vele perſonen te gelijk, of op eenen anderen, David enz. moeten betreklijk gemaakt worden. Als mede, dat Jezus en zijne Apostelen, bij hunne aanhalingen van bijzondere Voorzeggingen uit het Oude Testament, of die ten minſten bij hun de zoodanige ſchijnen te zijn, moeten beſchouwd worden, zelfs bij de nadruklijkſte aanhalingen, zich geſchikt te hebben na de gewoonte in hunnen tijd, en ten hoogſten genomen dit willen zeggen: het geen de Profeten, ſchoon met een geheel ander oogmerk, en in eenen anderen zamenhang, gezegd hebben, kan gevoeglijk van Jezus Christus bij overneming gebruikt worden, en laat zich wel op Hem rijmen.

Deze en andere gevoelens, niet zoo zeer in 't gemeen, als wel met opzicht op eenige plaatſen des Ouden Testaments, tegentegaan, en van die plaatſen te bewijzen, dat ze regelregt op Jezus Christus zien, en in Hem zijn vervuld

(18) Van deze gevoelens nader in 't vervolg dezer Verhandeling.

vuld geworden, is, na aanleiding der uitgeschrevene Vraag, ons oogmerk.

Dit ſtuk is, in velen opzichte, moeijelijk, daar het hier aankomt op afzonderlijke Voorſpellingen der Profeten, welker Schriften, wegens hunnen inhoud, taal, ſtijl enz. zoowel als wegens de Profetiſche verrukking, waarin zij niet zelden, blijkens hunne voorſtellen, geraakten, voor den Bijbeluitlegger zwaar zijn.

De moeijelijkheid in het uitleggen hunner ſchriften of gedeelten derzelver, wordt nog aanmerkelijk vermeerderd, daardoor: dat de Boeken van later tijd, waarin men gebruik heeft kunnen maken van het meerder licht, vooral in de Oosterſche Uitlegkunde, die regels daartoe in zich vervatten, het Hoofdſtuk, betreklijk de uitlegging der Profetiſche Schriften, of geheel overgeſlagen hebben, of daaromtrend weinig gezegd; daar het nogthans van zelven ſpreekt, dat de Boeken der Profeten op eene eenigzints andere wijze moeten verklaard worden, dan die Boeken, die van een geſchiedkundigen, leerſtelligen of zedekundigen inhoud zijn, gelijk *Beckhaus* te recht zegt (19). Dit

(19) Prijsverhandeling over *de echtheid der Prof. Schriften*, bladz. 309.

Dit gebrek is, nadat *Beckhaus* schreef, wel eenigzints verholpen. Doch de regels van Uitlegkunde, betreklijk de Profetische Schriften, zijn nog niet zo bearbeid geworden als wel anderen, en men zal het hierin ook wel zoo verre niet kunnen brengen, als waartoe het met andere regels is gebragt geworden, wijl de Profetische Voorstellen doorgaans vrijer zijn, en zich minder aan bepaalde regels laten binden.

Deze zwarigheden, in de uitlegging van Profetische Godspraken plaats hebbende, zouden ons bij het opstellen dezer Verhandeling wel zoo zeer niet behoeven te drukken, indien wij, op het voetspoor van vele bekwame Uitleggers, de voornaamste kracht van bewijs, ten aanzien van afzonderlijke rechtstreeksche Voorzeggingen, op Jezus Christus ziende, en in Hem vervuld, daarin stelden gelegen te zijn, dat er in het Nieuwe Testament Voorzeggingen van den Messias worden aangehaald, en op Jezus Christus toegepast.

Maar, schoon wij het bewijs uit aanhalingen ook van afzonderlijke plaatsen uit het Oude in het Nieuwe Testament van veel waarde houden, gelijk uit het vervolg blijken zal, vinden wij het, behoudens de hoog-

ach-

achting, die wij voor grote Mannen hebben, in ons geval niet raadzaam, in de aanhalingen van afzonderlijke Voorzeggingen de voornaamſte kracht van bewijs te zoeken, en daarvan als uittegaan.

Het zij ons vergund, dat wij ons door eenige aanmerkingen hieromtrend wat nader verklaren, als ſtrekkende dit, om de wijze van betoog, in deze Verhandeling gehouden, in 't licht te ſtellen.

Zo veel mogelijk zullen wij ons der kortheid bevlijtigen, om niet te veel ruimte voor de hoofdzaak zelve wegtenemen.

1. Men moet, na 't ons voorkomt, naauwkeurig onderſcheid maken tusſchen de algemene aanhalingen door Jezus en de Apostelen, en de bijzondere aanhalingen van afzonderlijke Godſpraken uit het Oude Testament.

Als men bewijst, dat er rechtſtreekſche Voorzeggingen, die op onzen Heere Jezus Christus zien, in het Oude Testament gevonden worden, beroept men zich met het hoogſte recht op de algemene uitſpraken van het Nieuwe Testament, gelijk *Regenbogen* op voorgang van vele anderen gedaan heeft: waren er geene rechtſtreekſche Voorzeggingen, op Jezus Christus ziende, dan zoude

Je-

Jezus en de Apostelen zich aan bedrog hebben ſchuldig gemaakt, als zij zeggen, dat de Schriften des Ouden Testaments van Jezus Christus getuigen; dat de Profeten hebben begeerd enz.; dat Abraham verlangd heeft enz.; dat aan Jezus alles volbragt is, wat er door de Profeten geſchreven was; dat zij Hem getuigenis geven enz.

Dit alles zou bedrog zijn, en wel een voor de Schrijvers des Nieuwen Testaments nutteloos niet alleen, maar ook ſchadelijk bedrog, indien er geene Voorzeggingen aangaande Jezus Christus in het Oude Testament voorhanden zijn (20).

2. Is het geen wij, ten opzichte van het algemeen bewijs voor Jezus Mesſiasſchap, uit aanhalingen des Nieuwen Testaments ontleend hebben, gegrond? — dan vloeit daaruit voord, dat het zeer waarſchijnlijk is, dat Jezus en de Apostelen zich, dit onderwerp in bijzonderheden behandelende, altijd, of zelfs zeer dikwijls, van het aanhalen der Voorzeggingen, betreklijk Jezus Christus, enkel bij wijze van accommodatie (21) zullen

(20) Zie *Regenbogen*, l. c. p. 63. ſeqq., die hierbij uitvoerig ſtilſtaat.

(21) Misſchien was het beter geweest, dat men een an-

len bediend hebben; vermits er, gelijk uit hunne algemene gezegden aangaande Jezus Mesſiasſchap blijkt, die wij boven aanhaalden, dat er genoegzame voorraad van Voorzeggingen in het Oude Testament moet voorhanden zijn, die rechtſtreeks op Jezus Christus zien, van welken zij gebruik maken konden.

Het komt ons zelfs voor, dat zij, over Jezus Mesſiasſchap ſprekende, zeldzaam bij accommodatie kunnen hebben aangehaald; daar hunne gehele leerwijze toont, en zij het ook zelven zeggen: dat zij de Christelijke leere, vooral wat Jezus Mesſiasſchap betreft, op den Godsdienst des Ouden Testaments bouwden; het geen met grond doet verwachten, dat, zo er eigenlijke Voorzeggingen betreklijk den Stichter van het Christendom in het Oude Testament voorkomen ('t geen wij hier op grond van de eerſte aanmerking als zeker beſchouwen) zij van dezelven, daar ze zoo regtſtreeks tot hun oogmerk dienden, een gantch ei-

ander woord dan dat van *accommodatie* gebruik hadt, om aanteduiden, dat er in het Nieuwe Testament ſpreekwijzen en ook gehele Godſpraken op Jeſus Christus worden toegepast, die op Hem niet zien; — daar dit woord veelal zeer misbruikt wordt.

eigenlijk en direct gebruik zullen gemaakt hebben. Konden zij, anders handelende, wel gezegd hebben, dat ze Jezus Messiasschap bouwden op het getuigenis der Profeten, indien het waar was, dat zij alleen bij wijze van accommodatie aanhaalden, als zij over Jezus Christus spraken? was dit wel aan Jezus uit de Profeten getuigenis geven, en aantonen, dat die van Hem gesproken hebben? Is er wel eenige waarschijnlijkheid voor, dat zij dergelijke algemene uitspraken, die Jezus Messiasschap direct betreffen, door bijzonderheden willende staven, meestal, of ook zelfs dikwijls enkel bij accommodatie uit de Profeten zullen hebben aangehaald? Dit zou strijden tegen het in N°. 1. gezegde.

3. Met dit alles schijnt men nogthans niet te kunnen ontkennen, dat Jezus en de Apostelen zomtijds afzonderlijke Godspraken uit het Oude Testament bij accommodatie bijbrengen, ten minsten bij de behandeling van andere onderwerpen.

Dit wordt ook algemeen door de Uitleggers erkend (22). Er zijn zelfs kundige Mannen,

(22) Zie G. *Bonnet*, Vijftal Leerredenen, bladz. 70. seqq. — *Regenbogen*, l. l. bladz. 143. — *H. J. Krom*, *Godgel. Uitlegk. Wijsger. Verhand.* — *Guil. Baum.*

nen (23) die willen, dat Jezus en de Apostelen wel eens alleen bij accommodatie hebben aangehaald, ſchoon de uit het Oude Testament bijgebragte plaats waarlijk van de zaak, waarvan zij ſpreken, en bij welke die wordt aangehaald, handelt; ſchoon wij voor dit laatſte gevoelen geen de minſte reden zien.

Dit aanhalen bij accommodatie kan dus ook zomtijds plaats gehad hebben, als de Schrijvers des Nieuwen Testaments, van Jezus als den Mesſias ſprekende, een of ander gezegde uit eene Godſpraak des Ouden Testaments aanhalen (24).

Dat zommigen, bij ons onderwerp, alle accommodatie hebben willen buitenſluiten, heeft in vroegere dagen vooral hen daartoe gebragt, om perſonen en zaken in het Oude Testament tot typen van Christus, en 't geen er met Hem voorgevallen is, te maken, ook

Baumgarten Cruſius, *ſchrift und vernunft* 5. B. p. 95. ſeqq. — *Seiler*, *Opuſc. Theol.* Coll. 1. p. 187. ſeqq.

(23) Onder anderen *Bosveld*, *verklar. over* 1. *Kor.* 15. p. 430.

(24) *C. F. Bahrd* heeft in zijne *Dogmat. Leerredenen*, door *D. C. van Voorst* vertaald, bladz. 149. —, ten dezen opzichte het een en ander goeds gezegd, doch hij ſpreekt daar te ſterk en te algemeen.

ook daar, waar er geheel geen grond voor was; terwijl anderen, dit niet kunnende aannemen, op de gedachte gekomen zijn: dat God wel eens zonder ingeving, 't geen aan sommige perfonen, die onder 't Oude Testament leefden, en welker gefchiedenis de Profeten verhalen, gebeurd is, naderhand heeft doen ftrekken tot eene voorzegging van Christus. Een gevoelen, dat door *Witsius* met reden als zeer gewaagd en fchadelijk aangemerkt en wederlegd wordt (25).

Het bewijs, daarvoor, dat men, ten tijde van Jezus en de Apostelen, in 't bijzonder aan het bijbrengen van plaatfen bij accommodatie gewend was, ontleend uit *Philo*, den Talmud, oudere en nieuwere Rabbijnen, komt ons wel geheel niet voor van die kragt te zijn, die velen daarin meenen te vinden (26), en ook dikwijls zijn de voorbeelden, uit die Schriften ontleend, van dien aart, dat zij, de zonderlinge denkbeelden dier Schrijvers op het oog gehouden zijnde, dikwijls niet bewijzen, 't geen men meent daaruit te kunnen

(25) *Misfcellan. facr.* T. I. p. 213. feqq.

(26) Bij voorbeeld, *Jeruzalem*, 3. Betr. — ftellende hij l. c. en elders de aanhalingen des N. T. geheel gelijk met de Rabbynen.

nen bewijzen. Maar zoo veel blijkt uit die Schriften in 't gemeen, dat men omtrend dien tijd dikwijls meer dan wel in volgende tijden bij accommodatie aanhaalde; doch men moet hieruit geen ligtvaardig besluit tot Jezus en de Apostelen trekken, en van de zonderlinge aanhalingen der Rabbijnen uit het Oude Testament, van welken men dikwijls niet eens weet, of zij zulke aangehaalde plaatsen wel als enkel accommodatie beschouwden, hoe zeer zij ook in onze oogen niet meer dan de zoodanigen zijn kunnen, gene toepassing in bijzonderheden op de aanhalingen des Nieuwen Testaments maken (27).

Maar zal er iets ten aanzien van Jezus en de Apostelen uit volgen, dan kan dat wel niet meer zijn, dan dit, dat het misschien in Jezus en der Apostelen tijd gebruiklijk was, om veeltijds bij accommodatie bijtebren-

(27) Over het aanhalen bij accommodatie, door de Joodsche Geleerden in die tijden, kan men zien *Surenhusius* in libro καταλλαγης inprimis l. 3. — De voorbeelden, door hem aangehaald en naauwkeurig verzameld, bevestigen 't geen wij bevorens zeiden. — Conf. etiam *Vitringa*, *de Synagoga* 3, 1, 5, p. 673. — *Zachariae*, *Bibl. Theol.*, P. 1. p. 135. —

brengen, en dat de Schrijvers des Nieuwen Testaments, ten minsten zomtijds, dat gebruik zullen gevolgd hebben, iets dat door niemand ontkend wordt, en, na zommiger gevoelen, ook door den stijl des Nieuwen Testaments begunstigd wordt (28).

Afzonderlijke Godspraken kunnen door de Schrijvers des Nieuwen Testaments, als zij van Jezus Messiasschap spreken, wel niet altijd of doorgaans (zie N°. 2.) alleen bij accommodatie zijn aangehaald. Doch, daar dit zomtijds kan gebeurd zijn, als benadelende dit hunne hoofdbedoeling niet, en ook niet strijdende met het algemene N°. 1., is altijd de vraag: waar en wanneer hebben zij plaatsen des Ouden Testaments bij accommodatie op Jezus Christus toegepast? — Eene vraag, die wij, als er op de meest gewone, en minst nadruklijke wijze, uit het Oude in het Nieuwe Testament wordt aangehaald, (vervolgens zullen wij zien, hoe dit wel eens meer nadruklijk geschiedt, waardoor de zaak merkelijk verandert) niet voldoende weten te beantwoorden, dan door een naauwkeurig onderzoek der

(28) Gelijk *J. C. G. Ernesti*, *Diss. de usu vitae communis ad interpr. N. T.* wil.

der aangehaalde plaatſen des Ouden Testaments.

In bovengenoemd geval kunnen ons dan de aanhalingen zelven van geen groten dienst zijn, in het verdedigen van eigenlijke Voorzeggingen op Christus; maar alleen, want dat blijven zij, uit hoofde van het te voren gezegde, als nadruklijke vingerwijzen dienen, om op zulk eene plaats des Ouden Testaments bijzonder opmerkzaam in het onderzoek te maken (29).

Sommige Uitleggers hebben reeds van de vroegſte tijden op die wijze gedagt over de gewone aanhalingen uit het Oude Testament in het Nieuwe (30).

4. De wijze van aanhalen uit het Oude Testament, met bijvoeging van het ινα επληρωθη

(29) *Baumgart. Cruſius*, na dat hij veel gegronds voor de aanhalingen gezegd hadt, betuigt nogthans l. c. bladz. 117., dat men Godſpraken uit het Oude op de gewone wijze in het N. bijgebragt, niet alleen op grond dier aanhalingen tegen andersdenkenden gebruiken moet.

(30) Zie *Niemeyer*, *karakterkunde des Bijb.* 3. D. bladz. 406. Ned. vert. — hij beroept zich op *Theodor. van Mopſuest* uit de vierde eeuw, *Verdediging bij Facundus*, l. 9. 1. — op *Cosmus*, *Topographia Chr.* l. 5. p. 206. — *in Montfaucon Collect. nova Patrum Graecorum* T. 2. en *Esram Rudiger*, *Paraphraſ. Pſalmorum.*

ρωθη of *τοτε πληρωθη το ρηθεν δια*, is van veel meer nadruk, dan het gewone aanhalen van Godſpraken. Wij houden plaatſen, uit het Oude Testament onder dit bijvoegzel door de Schrijvers des Nieuwen Testaments bijgebragt, voor de zoodanigen, die rechtſtreeks van het onderwerp handelen, bij 't welk zij aangehaald worden. In 't bijzonder denken wij zoo ten opzigte van Voorzeggingen op Christus, de kracht dier form van aanhaling, zoo zichtbaar onderſcheiden van de gewone, vergeleken met het gezegde N°. 1 en 2, al is het dan ook, dat wij in een of ander dier plaatſen des Ouden Testaments tot nog toe, zoo lang wij ze op zich zelve beſchouwen, geene Voorzegging op Christus vinden kunnen; daar het zeer wel kan plaats hebben, gelijk *J. D. Michaëlis* (31) te recht opmerkt, dat ons misſchien tot nog toe één of meer woorden in den

(31) *Inleid. in het N. T.*, 1. D. 1. ſt. bladz. 409. ſeqq. Nedert. vertaling. — *Schults* verwondert er zich zeer over, dat *Michaëlis* zelf in het *ινα πληρωθη* bewijs vindt; die wijze van aanhalen vindt hij geheel niet nadrukiijk, ſchoon hij geen bewijs voor zijne gedagten bijbrengt, of het moest dit zijn, dat hij de zaak als reeds lang ten nadele van *Michaëlis* en anderen beſlist, voordraagt.

den Hebreeuwſchen tekst ontbreken, en er nog wel een gewigtige varians, tot hiertoe in de door *Kennicot* vergelekene handſchriften niet gevonden, in andere MSS. zijn kan, of ook wel verloren geraakt. Ook kan 't wel zijn, dat een of ander woord door eene andere punctuatie nog een anderen zin krijgt, of krijgen kan. De leiding van eens Profeets gedachte kan ons ook geheel onkenbaar zijn, ten minſten voor als nog enz. (Bij het ſlot dezer Verhandeling nog iets bepaalders hiervan).

Doch het is eene andere vraag: of deze wijze van aanhalen in het Nieuwe Testament, ten aanzien van ons onderwerp, als volſtrekt en regelregt bewijzend tegen anders denkenden kan verdedigd worden? — wij geloven, ja! ſchoon vele Uitleggers, en daaronder zeer bekwame (32), het tegendeel ſtaande houden. Maar om dit in 't licht te ſtellen, zoū er wel eene afzonderlijke Verhandeling, ten minſten veel ruimte, vereischt worden.

Over de ſpreekwijs zelf *ινα επληρωθη — τοτε πληρωθη* —

(32) Onder anderen C. G. *Anton*, *Differt. jam laud. de ratione Prophet. Meff. interpretandi certiſſima &c.* p. 243. Faſcic. cit.

πληρωθη — doet zich reeds een ruim veld van onderzoek op, en daarin komen vele zaken voor, die van een anderen aart zijn dan in deze Verhandeling eigenlijk te huis horen. In 't bijzonder wordt het dan de vraag: was men omtrend den tijd van Jezus en de Apostelen gewoon, onder dit bijvoegzel, enkel bij accommodatie aantehalen, en mag men daarvan besluit trekken tot het Nieuwe Testament?

Daar velen dit beweren (33), wordt men verplicht de uit ongewijde Schriften bijgebragte voorbeelden naauwkeurig nategaan, en van dezelve aantetonen, dat men daaruit niet bewijzen kan, dat die Schrijvers onder dit bijvoegzel enkel bij accommodatie aanhaalden, schoon ons dat zoo voorkomt, 't geen wij meenen bij vele voorbeelden te kunnen geschieden; of dat er een merkelijk onderscheid is tusschen de aanhalingen der Rabbijnen, en die des Nieuwen Testaments, on-

(33) Zoo beschouwt *Seiler*, l. c. p. 109. als een uitgemaakte zaak, dat het ινα πληρωθη in dien tijd dikwijls bij het aanhalen van Profetische gezegden gebruikt werdt, al was het alleen *illustrandi alicujus argumenti causa*, bij accommodatie. Zoo denkt ook *Isenbiehl*, *neuer verzuch ueber die Weissagung vom Emanuel*, p. 238. seqq. Behalven zoo vele andere Uitleggers van onderscheiden aart en waarde.

onder dit bijvoegzel; of dat het blijkbaar is, dat de eerstgenoemden anders over de Uitlegkunde des Bijbels dachten, dan de laatstgenoemden, en dus het besluit niet doorgaat, en zulke aanhalingen om redenen, die uit hun voorstel ontleend zijn, en doorgaande manier van handelen, tot een ander besluit brengen, welk laatste wij denken zouden, dat niet zelden bij nader onderzoek het geval worden zou.

Dit alles wordt men verplicht, opzetlijk, zal men op die wijze van aanhalen ons onderwerp gronden, nategaan, en, bij voorbeeld, tegen *Wetstein* aantetonen: dat de voorbeelden, door hem onder anderen uit *Ephraim Syrus* bijgebragt, hier, ten opzichte van deze spreekwijs en vooral het gebruik daarvan, niet bewijzen, 't geen bewezen worden moest. Tegen *Sykes* (34), die uit *Hieronymus*, *Epiphanius* en *Olympiodorus* wil aantonen, dat, die wijze van aanhalen toen bij accommodatie gebruiklijk zijnde, men daarop niets behoort te bouwen, maar dat het nodig zijn zou, gelijk, bij voorbeeld, *Seiler* l. c. en *Schleusner* in v. πληροω willen, eerst uit

(34) Inleiding in zijne *Paraph. van den Br. aan de Hebr.* 3. Afd.

uit vergelijking van de plaatſen des Ouden Testaments met de aanhalingen, dat zij van de zaak, waarbij zij aangevoerd worden, handelen. In welk geval in de aanhaling zelve geen bewijs zou te vinden zijn.

Men moet er zich, als er iets uit de formula zelve zal bewezen worden, mede over uitlaten, of men ook tweederlei ſoort van rechtſtreekſche Voorzeggingen op Christus in het Oude Testament meent te vinden, die beide met het *ινα επληρωθη* in het Nieuwe Testament zouden voorkomen, reëele namelijk en mondelinge, gelijk ſommigen denken (35), en zoo ja, op welke gronden men dat doet?

Hier bij komt nog, dat er met het *ινα επληρωθη* ſomtijds plaatſen uit het Oude Testament in het Nieuwe worden aangehaald, zonder dat er gezegd wordt, bij welken Profeet men dit vindt. Als wij nu dit alles, en 't geen wij er nog meer zouden kunnen bijvoegen, ten genoegen van den bevoegden en onpartijdigen rechter, tot ſtaving van de bewijzende kracht, in plaatſen, op die wijze aangehaald, in 't licht geſteld hadden, gelijk zou behoren te geſchieden, ten minſten zoo lang

(35) De *Marees, wer zagen die leute das enz.* p. 162, ſeq. *Krom*, l. c.

lang er betreklijk de aanhalingen nog niets voldoende voor onze tijden voorhanden is, ſchoon wij eerlang van het Genootſchap zoo iets verwagten; zouden wij over ons onderwerp nog maar zeer weinige plaatſen op dezen grond als rechtſtreekſche Voorzeggingen van Jezus Christus verdedigen kunnen; daar wij ten opzichte van andere plaatſen op eene geheel andere wijze zouden moeten te werk gaan!, waardoor deze Verhandeling zeer wijdlopig en ook brokkelig worden zou.

5. Zeer krachtig komt ons ook die manier van aanhalen voor, waarbij Jezus en de Apostelen eene of andere Godſpraak uit het Oude Testament, tot ons onderwerp behorende, bijbrengen, en die te gelijk van Jezus Christus verklaren, en daar uit bewijzen (36).

Wij zouden denken, dat men in zulk een geval zulke plaatſen als directe Voorzeggingen van Christus, op gezach van Jezus en de Apostelen, verdedigen kan, en daarvoor meestal dezelfde gronden pleiten, die men met reden bij het algemeen bewijs, dat er Voorzeggingen aangaande Jezus in het Oude Testament gevonden worden, N°. 1. bij-

(36) Conf. *Piſansky, in adverſar. de accomodat. V.T. in N. obviis.*

bijbrengt. Het zeggen van *Dathe, vertaling der grote Profeten*, is hier in nadruk waar: Als het Nieuwe Testament iets uit het Oude aanhaalt, om te bewijzen, die plaats in het Oude Testament dan ook van de zaak handelt, om welke te bewijzen ze aangehaald wordt.

Doch om dit overtuigend te tonen, zouden wij ons moeten verzetten tegen hun, die hier anders denken, 't geen ons nog al lang zou ophouden.

Onder anderen zou ons het gevoelen van *Anton* (37), dat het gevoelen van velen is, moeten bezig houden, hier op uitkomende: Dat de Apostelen ten aanzien van plaatſen des Ouden Testaments, die, ſchoon ze niet eigenlijk op den Mesſias zagen, nogthans gewoonlijk in dien tijd op Hem t'huis gebragt wierden, daarop hunne bewijzen konden gronden, en zij dan *καθ' ανθρωπον* geſproken en beweзen hebben; 't geen men oordeelt, des te minder te kunnen ontkend worden, daar de Apostelen niet uitdruklijk zullen te kennen geven, of zij eigenlijke bewijzen uit zulk een Godſpraak ontlenen, of alleen bewoordingen,
in

(37) *Anton*, l. c. p. 244.

in dezelven voorkomende, ſpreekwoordelijk gebruiken.

Een onderzoek, dat mede, gelijk bij N°. 4., over verſcheiden zaken, van ons onderwerp vreemd, zou moeten gaan, met winst van ſlegts zeer weinige plaatſen.

Wij onthouden ons des te eer van een onderzoek na de bewijzende kracht der aanhalingen van bijzondere Godſpraken ook hier, daar het ons voorkomt, dat het Genootſchap zoo iets bij het opgeven dezer vraag niet bedoeld hebbe, blijkens de eerſte uitſchrijving derzelve, waarbij een betoog voor de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer verlangd wordt, en er afzonderlijke Verhandelingen verwagt worden, waarin de aanhalingen van Jezus en de Apostelen opzetlijk zullen behandeld worden.

6. Eindlijk geeft de Schrijver nog in bedenking, of het wel zeer voeglijk is, dat men, gelijk de Uitleggers in onze dagen meestal doen, de voorname kracht der bijzondere bewijzen voor Jezus Mesſiasſchap, in de aanhalingen van het Nieuwe Testament, voornaamlijk zoekt; indien er ook nog een andere weg is, langs welke men van dit gewigtig ſtuk zekerheid bekomen kan, gelijk wij vervolgens tonen zullen, daar deze manier van be-

bewijzen alleen bij Christenen geldt, die de Godlijkheid des Nieuwen Testaments in den bepaaldften zin met ons geloven: Maar bij Jooden geldt zulk eene manier van bewijzen geheel niet, en veronderftelt reeds te veel bij hun, om tot de aanneming van Jezus Mesfiasfchap te geraken.

Is het nogthans waarfchijnlijk, dat God de grote bekering der Jooden, hunne erkentenis van Jezus als den aan de Vaderen beloofden Mesfias, die wij verwagten, door redelijke overtuiging, denklijk haren oorfprong ontlenende uit die Schriften, die zij voor Godlijk houden, die des Ouden Testamemts zal doen ontftaan? Dient men dan hun ook niet enigzints bij het behandelen van Jefus Mesfiasfchap gadeteflaan, en, indien mooglijk, zich van zulk eene manier van bewijzen doorgaans te bedienen, en die in gebruik te brengen, om hun door de erkentenis van Jezus als den Mesfias, de grote hinderpaal zoo veel mooglijk uit den weg te nemen, en zich voor die waarheid van gronden te bedienen, die niet uit het Nieuwe Testament ontleend zijn, maar van de zodanige, die zij zelven moeten toeftaan.

Wij geven dit alleen als eene gedachte op,

en willen het ook alleen als zoodanig hebben aangemerkt.

Uit aanmerking van het boven gezegde komt het ons voor beter te zullen zijn, en meer aan het oogmerk des Genootſchaps te beantwoorden, dat wij, ter beantwoording der voorgeſtelde Vraag, betreklijk eene duidelijke aanwijzing van eigenlijk genoemde Voofpellingen, die rechtſtreeks op onzen Heere Jezus Christus zien, ſommige dier Voorſpellingen in het Oude Testament zelve nategaan, die onpartijdig en onafhanglijk van aanhalingen des Nieuwen Testaments gezetlijk te overwegen, om te zien, wat ze ons bij een bedaard uitlegkundig onderzoek leren.

Ten dien einde zullen wij den zin der woorden en de geſchiedenis raadplegen, en meenen op die wijze te zullen in 't licht ſtellen, 1. dat ſommige Godſpraken der Profeten redelijker wijze niet kunnen verſtaan worden van perſonen, die in der Profeten tijden of in 't vervolg, tot aan het einde van den Joodſchen burgerſtaat, geleefd hebben, indien men Jezus Christus daar van uitzondert.

Dat zij nogthans, gelijk wij verder 2. bewijzen zullen, in hunne aankondigingen aan een perſoon, die niet lang voor, maar ook niet

niet lang na het einde van den Joodſchen burgerſtaat kan geleefd hebben, gedacht en dien bepaaldelijk bedoeld hebben; waarna wij 3. zullen tonen, dat de Profeten, in de Voorſpellingen, die wij behandelen zullen, niemand anders, dan Jezus Christus onzen Heer op het oog gehad hebben, en hunne aankondigingen in Hem, tot in kleine bijzonderheden zelfs, voor zoo verre dit voor als nog konde plaats hebben, zoo nadruklijk zijn vervuld geworden, dat men met reden, den aart van Voorſpellingen in aanmerking genomen zijnde, niets duidlijker verlangen kan.

Deze manier van bewijs, ten aanzien van Jezus Mesſiasſchap, is door vele Uitleggers, wat de hoofdzaak betreft, in vroeger tijden reeds als de beste aangemerkt geworden, en daarvan door hun gebruik gemaakt, vooral dan, wanneer men met anders denkenden te doen hadt (38).

Volgens het opgegevene zal onze Verhandeling uit drie Hoofddelen beſtaan, waar toe wij alles, 't geen wij te zeggen hadden aan-

(38) Bij voorbeeld, *Juſtinus Martyr*, tegen *Tryphon*, *Theodoretus*, *Quaeſtion. & Comment.*, *Tertullianus*, *Euſebius*, *Demonſtr. Euangel.* Conf. *Anton*, l. c. p. 247. ſeqq.

aangaande ons onderwerp gevoeglijk zullen kunnen brengen; een aanhangzel zal dezelve besluiten, waarin, bij wijze van gevolg, iets gezegd wordt van den invloed, dien het behandelde stuk op de Christenleere heeft, en deszelfs waarheid en Godlijkheid daardoor in 't licht gesteld en bevestigd wordt.

EERSTE HOOFDSTUK,

EERSTE AFDELING.

Waarin eenige plaatsen des Ouden Testaments overwogen worden, die op den Messias zien, en Hem in zijne hoogheid voorstellen.

§. 1.

Wijze van behandeling dezer Voorstellen.

Het komt ons voor, dat er zeer veel van afhangt, op welk eene wijze men plaatsen uit het Oude Testament, die bewijzen zullen dat Jezus de Messias is, bijbrenge.

Wij kunnen niet volkomen goedkeuren die manier van bewijs ten aanzien van ons onderwerp, waarbij men eenige afzonderlijke Godspraken, die op den Messias zien, en in Jezus Christus vervuld zijn zullen, elk geheel op zich zelven alleen (*in abstracto*) in overweging neemt, en van de eene tot de andere overgaat, zon-

zonder de onderscheiden plaatsen, die Voorzeggingen vervatten zullen, in manier van voorstel en hoofddenkbeelden, in een zeker verband tot malkander te brengen.

Als men ten oogmerk heeft, gelijk wij in deze Verhandeling ten oogmerk hebben, om niet alleen eene of andere Voorzegging te behandelen, maar uit velen een besluit te trekken, meenen wij, dat men op bovengenoemde wijze niet zoo krachtig bewijst, als men, het stuk in zijn geheel beschouwende, wel bewijzen kan; en meer opening laat, vooral voor tegenwerpingen en bedenkingen van onzen tijd, dan nodig was.

Krachtiger bewijst men, dunkt ons, ook meer sterkte verkrijgt men in het tegengaan van de gevoelens van anderen, en een overwigt bij zulke plaatsen, die, op zich zelven genomen, zich vrij wel van andere onderwerpen, dan van den Messias laten verklaaren; als men op den doorgaanden Profetischen geest, of analogie van denken, betreklijk ons onderwerp, agt geeft, en die in afzonderlijke plaatsen opspoort.

Naar zulk eene analogie in denken zullen wij in ons geval bij de Profeten wel niet te vergeefsch zoeken; want, is het waar, dat zij eenen Verlosser verwacht en aange-

kondigd hebben, 't geen wij hier als zeker aannemen (39), dan kan men zelfs van voren verwachten, dat zij, in hunne aankondigingen, Hem aangaande, bepaalde hoofddenkbeelden zullen gehad hebben, die gedurig, als zij van dezen ſpreken zullen, voorkomen, en dat wel, ten minſten voor een goed deel, zeer kennelijke hoofddenkbeelden; daar deze Perſoon veel karaktermatigs hebben moet, en men dat ook in de Voorzeggingen, op Hem betreklijk, doorgaans duidlijk zal kunnen zien, indien die Voorſpellingen doelmatig zijn zullen.

Wij kunnen wel verwachten, dat de Profeten (40), van onderſcheiden geaartheid zijnde, en in zeer verre van elkander verwijderde tijden, onder verſchillende omſtandigheden levende, ook in hun voorſtel van dezen perſoon verſchillen zullen. Doch men kan bij alle die verſcheidenheid verwachten, dat zommige hoofdgedachten van hem gedurig

(39) Dat het algemeen bewijs niet tot onze taak behoort, zie hier voren.

(40) Het woord *Profeten* nemen wij in deze Verhandeling voor Schrijvers des O. T., voor zo verre zij Voorzeggingen gedaan hebben; gelijk de aart van ons voorgenomen betoog leert.

rig voor hunnen geest zullen geweest zijn, en zij die wel zomtijds op eene eenigzints verschillende wijze, maar toch meestal met karakteristike trekken zullen voorgesteld hebben.

Wij willen er in 't bijzonder ons werk van maken, om in dit eerste Hoofddeel deze analogische denking aangaande den Messias optesporen in afzonderlijke Godspraken, die wij overwegen zullen; waar door afzonderlijke plaatsen, elk op zich zelf, wel kracht van bewijs hebben zullen, doch ook vooral, door ze alle als een bewijs te betragten. Een bewijs, dat dies te krachtiger zijn zal, hoe meer het voorstel der Godsgezanten, die zich in verscheiden punten ontmoeten, als zij van den Messias spreken, anders uit een loopt, en door tijden en omstandigheden gewijzigd wierdt.

Deze wijze van behandeling der Voorzeggingen van Christus wordt aangeprezen door *Herder* 41), die het in onze dagen voora nodig oordeelt, om het stuk van Jezus Messiasschap in zijn geheel te betragten.

J.

(41) *Herder*, *Brieven over de Heilige Godgeleerdheid*, 1 D. bladz. 260. Ned. vertal.

J. J. Hess (42) heeft de Voorzeggingen in 't gemeen, en daaronder ook de zoodanigen, die op ons onderwerp betrekking hebben, meer opzetlijk, voor zoo verre zijn oogmerk en wijze van behandelen dat toeliet, uit dit oogpunt beſchouwd (43). Te regt zegt *Swaving* (44): „wat kan ons tot „beter rigtſnoer dienen, dan dat wij altijd „onder de aandagt houden, dat wij in de „leer van eene Godlijke Openbaring den vasten ſchakel, de echte analogie van haren „groten en voornamen inhoud oplettend „volgen. Ze is hoogst noodzaaklijk in allerlei onderzoek. De leere der Openbaring, „ſchoon niet ſyſtematisch beſchreven, heeft „hare eigene hoofdbegrippen, eigen zamen„hang van waarheden enz."

Bovengenoemde Uitleggers erkennen met ons het gepaste van analogisch bewijzen, in 't bijzonder ook met betrekking tot Jezus Mesſiasſchap, ſchoon wij niet weten, dat men ten dezen aanzien opzetlijk in de bijzonder-

(42) In zijn werk: *von dem reiche Gottes*, De 9 Afdel. van Th. 1. p. 319. ſeqq. getiteld: *der geist der Weisſagung*, behoort hier bijzonder gelezen te worden.

(43) *Zacharia, Bibl. Theol.* 1. Th. p. 559.

(44) *Over den Allegoriſchen ſtijl*, bladz. 94—100.

derheden hiervan gebruik gemaakt heeft; 't geen ons dubbel voorzichtig maken moet, om op dezen, nog weinig betredenen weg, niet te verre te gaan, en niet alles voor analogie te houden, dat het voorkomen daarvan heeft; en ons ook te wagten, om op dezen grond niet alleen te bouwen, maar daarvan als iets gewigtigs gebruik te maken ter sterken aandrang van andere, doorgaans alleen gebruikte, bewijzen.

Door de analogie in het voorstel der Profeten, verstaan wij hier niet alleen hun voorstel zelf; maar ook de wijze van voorstel, het verband, waarin hunne gezegden voorkomen, en het oogmerk, dat zij daarmede hebben; want, schoon wij *Hufnagel* (45) gaarne toestaan, dat het verband der rede met het vorige en volgende, in dichtstukken der Ouden, die wij in ons onderzoek dikwijls zullen aantreffen, niet zelden zeer moeilijk is, en wel eens weinig in aanmerking komen kan, zal het ons tog geoorloofd zijn, daarop zoowel te letten, of er ook eenig licht uit ontstaat, als men dat bij Grieksche, Latijnsche en andere dichtstukken gewoon is te

(45) Differtat. I. p. 14.

te doen: — In 't bijzonder zullen wij ook den zamenhang met andere denkbeelden, die er voorafgaan of volgen, in overweging nemen moeten. Wij zullen er, bij voorbeeld, agt op geven moeten, of de Messias de meeste Profeten vrij bestendig als een groot troostbeeld voor oogen is (46); te meer, daar vele Uitleggers, onder anderen *Eichhorn*, op vele plaatsen zijner Inleiding, met reden opmerken, dat de Profeten gewoon zijn op aankondigingen van droevige gebeurenissen doorgaans troostredenen te laten volgen, waardoor het waarschijnlijk word, dat men onder die troostredenen ook van eenen Messias zal gewaagd vinden, ten minsten somtijds, als de Profeten in de verre toekomst zien. Of de Profeten ook gewoon zijn, voor zoo verre zij in eenig verband spreken, hunne Voorzeggingen, betreklijk ons onderwerp, veelal te laten volgen, op het geen zij van het einde der ballingschap en 's volks terugkering naar hun Vaderland, gezegd hadden (47). Of de Messias meestal onder vrolijke

(46) *Herder*, *Br. over de Heilige Godgeleerdheid* l. c. bladz. 130.

(47) Gelijk *Beckhaus*, *eehtheid der Prof. Schr.*, bladz. 118. wil.

lijke beelden voorkomt, en er zoowel daar deze perſoon zelfs ſpreekt, of daar Jehovah en de Profeten van Hem ſpreken, meestal enkel vreugde, vertroosting, triumph heerscht (48). Of men zulke Voorzeggingen ook bij gelegenheid van eene merkwaardige verloſſing uit drukkende ellende, bij eene herhaalde overwinning enz. meermalen vindt voorgeſteld (49).

Dit alles, en wat dies meer is, deze analogiſche omſtandigheden, om ons zoo uitte drukken, moeten wij bij de analogie, in der Profeten voorſtel zelf gelegen, voor zoo verre de aart der plaatſen, die wij overwegen zullen, dat toelaat, in opmerking nemen, en daardoor de overige bewijzen bevestigen.

§. 2.

Voorafgaande aanmerkingen over de Profeten en hunne Voorzeggingen.

Dog eer wij het Profetisch voorſtel zelfs in nadere overweging nemen, zal het nodig zijn, het

(48) Na het gevoelen van *Heſſ vom reiche Gottes*, 1. Th. p. 384.

(49) Zie *Regenbogen*, l. c. bladz. 139.

het een en ander betreklijk hetzelve, bij wijze van aanmerkingen, te laten voorafgaan; en eens vooral te zeggen, wat wij hier veronderſtellen en wat men, vooral bij het onderzoek van de Profeten in 't gemeen, ten aanzien van ons ſtuk, onder 't oog te houden hebbe.

1. Merken wij op, dat wij het Oude Testament, bijzonder voor zoo verre hetzelve Godſpraken vervat (50), in den eigenlijkſten zin voor Godlijk houden, en de Schrijvers daarvan, vooral wanneer zij zich als Profeten in eenen bepaalden zin gedragen, voor de zoodanige, die onfeilbaare Godlijke Openbaringen hadden, en door Gods Geest gedreven wierden; en dus in veel meer nadruk en op eene andere wijze van Godlijke herkomst, dan onder anderen *Niemeijer* (51) daarvan ſpreekt: Hij wil vooral uit het gebruik der bewoordingen, *Geest Gods*, *het woord Gods geſchiedde*, meermaal bij Godſpraken gevoegd in den Bijbel, voor het niet eigenlijk geinſpireerde dier ſtukken, en den ſlaauwen zin, dien

(50) Ons oogmerk betreft deze alleen, over andere ſtukken des O. T. ſpreken wij hier niet.

(51) *Charaςterkunde des Bijb.* 4, D. Ned. uitg. in eene Verhand. *over het ampt en charakter der Profeten*.

dien hij meent daaraan doorgaans te moeten gegeven worden, gevolgen trekken; hij ſtaat wel toe, dat de aankondiging der Godſpraken door Godlijke voorlichting geſchiedde (52), maar veronderſtelt hierbij zoo veel van het menschlijk vooruitzicht ook op eenen aanſtaanden Helper der natie (53), dat men aan de Godlijkheid dier ſtukken, zoo nog eenigen, dan zeker eenen zeer flaauwen zin geven moet.

Eichhorn denkt op dezelfde wijze als *Niemeier*, en bouwt mede zijn gevoelen op het gebruik der bewoordingen *Geest Gods*, *het woord Gods geſchiedde* enz., vooral ten opzichte van latere Profeten (54).

Schoon wij hier in gene wederlegging van dit gevoelen treden kunnen, willen wij nogthans met een woord de onvastheid van den grond, waarop het vooral rusten zal, door een enkel bewijs in 't licht ſtellen, 't geen ons juist inviel, toen wij dit ſchreven. Het is een bewijs van dien aart, als *Niemeijer* en *Eichhorn* voor het tegendeel bijbrengen, en ont-

(52) Zie bladz. 340.
(53) Bladz. 341.
(54) *Inleiding in het O. T.* 3. D. bladz. 415. Ned. uitgave.

ontleend uit een duidelijk gebruik van de ſpreekwijs, *woord Gods* enz.; wij bedoelen 2 Sam. 7, daar het tegendeel van 't geen die Uitleggers willen, door 't gebruik dezer bewoording bevestigd word: David zeide tot Nathan, dat hij het betamelijk vond, een tempel voor Jehovah te bouwen; Nathan keurde dat voornemen des Konings goed, maar in den volgenden nagt ontdekte Jehovah den Profeet, dat het zijn wil niet was, dat David dat doen zou, en voor deze openbaring word de ſpreekwijs: *het woord des Heeren geſchiedde tot Nathan*, vooraf gezonden. Nathan had te voren vs. 3., na zijn oordeel, zonder Godlijke ingeving, geſproken, maar vervolgens maakte bij den wille Gods bekend, onder dit bijvoegzel voorkomende; en die wille Gods was geheel onderſcheiden van zijn eigen menschlijk oordeel. Mogt men niet billijk zulke plaatſen, in welken duidlijk geleerd word, wat de ſpreekwijs, *woord des Heeren* enz. bij Godſpraken gevoegd, beteekent, ten grondſlage leggen, en daaruit de beteekenis dier ſpreekwijzen vastſtellen bij andere plaatſen, in welken zulk eene duidlijke verklaring van den zin dier gezegden niet voorkomt, en ook niet voorkomen kon, als in de boven aangehaalde plaatſen. En doet het tegen zoo

iets

iets duidlijks wel iets af, te zeggen: dat er onder dit bijvoegzel wel eens, zoo men meent, zaken voorgedragen worden, die de Profeten wel zonder bijzondere Godlijke Openbaring weten konden? want om niet te zeggen, dat men zich van de wijsheid en het vooruitzien der Profeten misſchien veel te grote denkbeelden vormt, is het eene geheel verkeerde, en door niets bewijsbare veronderſtelling, dat de Godſpraken, zouden ze eigenlijk door God ingegevene ſtukken zijn, gene andere, dan voor de Profeten geheel verborgene zaken behelzen konden.

Doch het wederleggen van dit gevoelen is hier eigenlijk onze zaak niet: uit het boven gezegde zal men zien kunnen, hoe zwak de voorname grond is, waarop men hier, om het niet eigenlijk geinſpireerde der Godſpraken te beweren, bouwt, en wat er zij van de redeneringen, hieruit vooral afgeleid; bij voorbeeld, als *Eichhorn*, ten opzichte van de aandrijving der Profeten, zoo 't ſchijnt, meest alles aan natuurlijke oorzaken en van de Profeten zelve ontleende redenen afleidt, en zonder verder bewijs ſchrijft (55), dat bijzondere tijdsomſtandigheden, droevig of twij-

(55) l. c. bladz. 217.

twijfelachtig, zorgelijke en onzekere gesteldheid der openbare belangen altijd de stemmen der Profeten opwekten, en vervolgens van Ezechiël, als Profeet, zoo spreekt, als of hij te voren afspraak gehouden had met Jeremias, wat de een binnen, de ander buiten Palaestina, aan het volk voorstellen zoude. Omstandigheden des tijds hadden buiten twijfel invloed op hunne Godspraken, maar waarom moet die van de Profeten zelve afgeleid worden?

Men zal er zich niet over verwonderen; maar bevestigd worden, dat hij op eene verkeerde veronderstelling bouwde, als men hem meermaal met de uitlegging der Godspraken verlegen en wel eens genoodzaakt ziet, om stukken, in bijzonderheden lopende, en meer vervattende, dan hij aan het menschlijk uitzicht der Profeten meende te kunnen toeschrijven, zonder verder bewijs tot veel latere tijden te verwijzen, eene bij hem zoo geliefkoosde Hypothese.

Oordeelt men den bovengenoemden grond, gelijk hij waarlijk is, onvast, men kan ook niet anders over alles, wat daarop gebouwd word, denken; bij voorbeeld, als *Eichhorn*, van Ezechiël sprekende, zegt (56), dat hij,

(56) l. l. p. 228.

hij, ſchoon in ballingſchap, vol van de denkbeelden der Hebreeuwen, alles tot hunnen Jehovah bragt, dat noemt hij Hebreeuwſche volksvoorſtelling, in Daniël en Zacharia niet meer zoo te vinden, daar hun voorſtel, zijnes inziens, ten dezen aanzien meer overeenkomſtig de welvoeglijkheid bij de Chaldeën wierd ingericht. Het geen als woorden van Jehovah door de Profeten wordt opgegeven, noemt hij dikwijls volksvoorſtellingen, die bij den eenen meer zuiver Hebreeuwsch zijn, bij den anderen met vreemde wijsheid vermengd (57). — Wat er bij zulke gedachten van het Godlijke der Godſpraken overblijft, laat zich uit het een en ander gemaklijk opmaken. *Eichhorn* zegt het ons ook zelf (58), hij vind daarom ook niet zelden veel in het Profetisch voorſtel te berispen (59) en zegt zelfs, hoe de Profeten hadden behoren te ſpreken (60); kent hun ook met zoo veel woorden misſlagen toe (61).

Bij

(57) P. 239.

(58) Terwijl hij over *Daniël* ſpreekt, p. 424.

(59) Bij den Prof. *Maleachi*, p. 413, 414. bij *Ezechiel*, p. 244.

(60) Ter laatst aangehaalde plaats.

(61) l. l. & p. 300.

Bij zulk eene denkwijze over de Godſpraken der Profeten is het natuurlijk, dat men ze gelijk ſtelt met de Wichelaars en Waarzeggers der Heidenen; een gevoelen, dat reeds door *Ammonius* en *Plutarchus*, en vervolgens door *Petit*, wat de hoofdzaak betreft, omhelst is, en onder anderen reeds door *Witſius* (62) is tegengegaan, die heeft aangetoond, dat men aan de Heidenſche Wichelaars en Waarzeggers wel een zeker vermogen om toekomende dingen vooruit te weten kan toeſchrijven; maar alleen zulk een vermogen, dat voorkomt uit eene natuurlijke ſchranderheid, waardoor men in ſommige gevallen gegronde berekening voor het toekomende, afgeleid uit het voorledene en tegenwoordige, maken kan, en dat niet beſtaat in een zeker vermogen, dat de zielen, ten minſten die van ſommigen, eigen zijn zou, om het toekomende, ook dat gene, dat van den vrijen wil der menſchen afhanglijk is, of op eene andere wijze toevallig, zeker vooruittezien, zoowel als zij het voorledene herdenken kunnen; de Profeten zullen ook zulke menſchen geweest zijn.

Of

(62) *Micell. Sacr.* T. 1. p. 62.

Of de Profeten zullen, in dat geval, velen in onze dagen, als godvruchtige, wijze en voorzichtige Mannen, den Staat op allerlei wijze hebben tragten van nut te zijn, door het volk op den regten weg te voeren enz.; en daar zij merkten, dat dit oogmerk ook mede gevoegelijk zou kunnen bereikt worden door het aankondigen van toekomende dingen, zich ook van dit hulpmiddel bediend hebben, door 't geen zij reeds van elders wisten, en door de ondervinding gewaar werden als Voorzeggingen voortedragen; een gevoelen, reeds door *Eusebius* (63) voorgesteld, en door hem opgegeven als zoodanig, waardoor de Voorzeggingen, zoo wel der Joden, als der Heidenen, enkel aan de gewone voorzienigheid Gods zouden zijn toeteschrijven, en als zoodanig Godlijk. *Eichhorn* is hier ook zeer mede ingenomen; de Orakelen der Heidenen worden door hem meestal zeer gelijk gesteld met de Voorzeggingen der Hebreeuwsche Profetieën.

Na alles dat er bij herhaling, ten opzichte van beiden, gezegd is, had men billijk tusschen dezelven groot onderscheid behoren te ma-

(63) *Demonstr. Euangel.* lib. 3.

maken, 't geen ook *Eichhorn* (64) niet doet, daar hij in 't gemeen van den oorſprong der Godſpraken ſpreekt, en daarbij dingen brengt, die alleen op Heidenſche Godſpraken betreklijk zijn; eene inleiding in de Bijbelſche Profetieën ſchrijvende, had hij toch behoren optegeven de gronden van meerdere geloofwaardigheid van de Godſpraken der Joodſche Profetieën, en zo hij die niet goedkeurde, te wederleggen; of rekende hij dat al geſchied door zijn zeggen omtrend de ſpreekwijs: *woord Gods* enz., te voren aangehaald, en de redeneringen alleen op dezen grond gebouwd? de geſchiedenis der Orakelen onder andere volken was toch, naar het getuigenis der Heidenſche Schrijvers zelven (65), eene geheel andere dan die der Hebreeuwſchen?

Het vrugtbaar vernuft van *Eichhorn* kreeg door de verkeerde veronderſtelling, bij 't begin dezer §. genoemd, aanleiding om te denken dat de Profetiſche orde eene inſtelling van Moſes was, en wel een noodzaaklijk kwaad in dien tijd (66); op welk eenen grond? denklijk alleen op dien van: *woord Gods* enz. ten min-

(64) 3. D. van 't begin.
(65) Vid. *Witſius Miſcell. Sacr.* p. 71. ſeqq.
(66) l. l. p. 11.

minsten hij geeft geenen anderen op!

Waar leest men van de Profetieën, als eene ſtaats-inrigting door Moſes aan Israël gegeven? 't Geen hij (67) van Deut. 18: 15. enz. zegt, behoort hier niet, gelijk uit het vervolg dezer Verhandeling blijken zal. Israëls geſchiedenis ſtrijd ook, met het geen *Eichhorn* ten dezen aanzien breedvoerig zegt (68); daar er gehele tijdvakken geweest zijn, waarin men gene Profetieën vind.

Waren deze en dergelijke gevoelens, betreklijk de Godlijkheid (dit woord behoudt men) der Profetieën, waar, dan word alle buitengewone Openbaring en hulp Gods, in de Godſpraken, alle aandrijving van den Geest geheel weggenomen (69). *Eichhorn* (70) geeft dit ook toe, daar hij zegt: „ zoo min „ een man van gezond oordeel en zuiver „ menſchen-verſtand zal wagen te verklaren „ hoe de zielskrachten geſteld waren, door „ welken *Pythagoras*, *Socrates* en andere „ Wijzen zich zoo hoog boven de kundigheden hunner tijdgenoten verheven hebben; „ zoo

(67) p. 12.

(68) p. 14. ſeqq.

(69) Vid. *Seiler*, l. c. p. 4. ſeqq.

(70) 3. Deel, bladz. 16.

„ zoo min kunnen zij bij de Hebreeuwſche Pro-
„ feeten vast bepalen, waar zich het God-
„ lijke van het menschlijke geſcheiden heeft,
„ en het is ſtoutheid enz.

Gingen derhalve zulke gevoelens door, het zou dan een nutteloze arbeid zijn, te onderzoeken, wat de Profeten betreklijk ons onderwerp mogten gezegd hebben; uit zulke gevoelens, gegrond zijnde, ons tot het beſluit zouden moeten brengen, dat *Spinoza* (71) reeds uit eene der bovengenoemde veronderſtellingen getrokken heeft: dat de Profeten in hunne Voorzeggingen ſomtijds hebben kunnen dwalen, en ook gedwaald hebben, van welker Voorzeggingen een elk derhalve zoo veel geloven kan, als hij wil.

Wij moeten de ongegrondheid zoodaniger gevoelens hier dus veronderſtellen; en konden tot bewijs onzer veronderſtelling ſlechts als in 't voorbijgaan iets zeggen. Meer, en uit andere oogpunten, zal men over de Godlijkheid der Profetieën in 't bijzonder gezegd vinden door andere (72). En

(71) *Discurſus Hiſt. Polit.* lib. 2.

(72) Behalven *Witſius*, in vroegere dagen, l. c., zie dit tegen hedendaagſche uitvlugten verdedigd door *Regenbogen*, l. c. bladz, 13. ſeqq. *Swaving*, l. c. bl. 115. *C. G. Anton*, *Diſſert. de ratione Prophetias Meſſiae* in-

En neemt men de Godlijkheid der Profetiſche Schriften in nadruk als waar aan, dan vervallen velerlei gedachten omtrend hunne Voorzeggingen, door ſommige voorgedragen; daar die gebouwd zijn op het flaauw denkbeeld hunner Godlijke ingeving: bij voorbeeld, dat de Profeten eigene vooroordelen in hunne Voorzeggingen zouden hebben ingegemengd — uit volks-behagerij vele dingen betreklijk eenen toekomſtigen Verlosſer aangekondigd — verkeerd uitgekozene beelden in hun voorſtel zouden gebruikt hebben, en dikwijls hunne eigene verwachtingen, de vrugt van hunne eigene verbeelding, en de uitvindingen van hunne voorgangers, als Voorzeggingen bekend gemaakt; vooral ten aanzien van eenen Mesſias, daar alle volken de gewoonte hadden, om betere tijden te hopen, en de trots van het Joodſche volk zoo groot was, dat het zich gemaklijk liet overreden, dat er eens een zaad Abrahams, een Davids Zoon komen zou, die over alle andere volken heerſchen, bij God geliefd zijn zou enz. Zulke en dergelijke gevoelens zullen ons nu

interpretandi certiſſima noſtraeque aetati accommodata Faſcic. Disſ. 2. edit. a *Muntinghe* p. 233. in nota de enz. p. 99.

nu in ons betoog niet behoeven optehouden; daar zij door het bewijs voor de Godlijkheid hunner Voorzeggingen in den eigenlijkften zin te gelijk wederlegd zijn.

2. Veronderftellen wij hier als zeker, ten aanzien van die ftukken, waaruit wij bewijzen ontlenen zullen, dat ze niet in latere tijden zijn opgefteld, en uitgefproken door andere perfonen, dan op wier naam zij gaan; onzeker door wie: maar dat ze in die tijden vervaardigd en uitgefproken zijn, waarin zij geplaatst worden, en door die perfonen, die als opftellers genoemd worden, voor zoo verre dat uitdruklijk gefchied. Dat wij hiermede niet zeggen willen, dat de Godfpraken der Profeten juist in die volgörde zouden moeten ftaan, als wij die tegenwoordig aantreffen: *Beckhaus* heeft in zijne voortreflijke Verhandeling, *echtheid der Profetifche Schriften*, dit ten opzichte van de in onzen tijd meest betwiste ftukken ook de zoodanige, die tot ons onderwerp behoren, bewezen, wat de eigenlijke Profetieën betreft: ten aanzien van andere Schriften des Ouden Testaments, waaruit wij mede bewijzen ontlenen zouden, word dit deels algemeen toegeftemd; en is deels door vele bewezen omtrend zulke boeken, daar eenige bedenking tegen opgeko-

komen was, bij voorbeeld, van die boeken, die Mofes naam dragen, waaruit wij mede eenige bewijzen ontlenen zullen, onder andere ook door *Eichhorn* (73). Ten opzichte van het boek der Psalmen, dat ons, betreklijk ons onderwerp, van groot gewigt is, wij geloven dat men ten opzichte van eenige Psalmen meerdere vrijheid van denken heeft, zoodat men niet behoeft aantenemen, dat ze alle juist uit Davids tijd, wiens naam zij dragen, zouden moeten afkomftig zijn; maar meenen ook, dat men geen grond heeft om eenige derzelver in zeer late tijden te plaatfen, en over de opfchriften niet te ligtvaardig oordelen moet (74): wij zullen ons hierover niet breder uitlaten, daar er betreklijk die Psalmen, van welken wij gebruik maken zullen, geen verfchil is, of ze wel uit Davids tijden of daaromtrend zijn zouden (75).

Ten opzichte van die plaatfen uit de meer bepaaldelijk zoogenoemde Profetieën, die in ons betoog zullen voorkomen, is het van gewigt, gelijk het van gewigt is ten aanzien van alle Voorzeggingen, in 't bijzonder die op Chris-

tus

(73) *Inleid.* 2. D. §. 405. enz. a p. 243.

(74) Conf. *Eichhorn*, *Inl.* 3. D. over de Psalmen.

(75) *H. van der Hard* zal ons hier niet ophouden.

tus zien zullen, dat zij in die tijden, in welken zij gezegd worden te behoren, opgefteld zijn.

Door het gevoelen van *Eichhorn*, die vele navolgers gehad heeft, gaat alle geloofwaardigheid der Profetieën, alle gefchiedkundige waarheid, verloren, zoo wel als het onderfcheidend karakter der Oude Gods-gezanten, die hierdoor tot blote waarzeggers verlaagd, of flegts Staatskundigen worden, die alleenlijk fpreken van dingen, die onder hun oog voorvielen, en voor de hand waren, indien er bij hun ftukken van veel later tijd voorkomen: inzonderheid verliezen die Godfpraken, in welken de Mesfias in het gewichtig ampt, en het aangelegen werk, 't geen Hij ter behoudenis der wereld verrichten zoude, zoo verheven geteekend word, alle blijken van geloofwaardigheid door een zoodanig gevoelen; dewijl niemand, zulk eene onderftelling aannemende, meer bepalen kan, of deze Godfpraaken waarlijk van den Profeet, in wiens Schriften zij voorkomen, oorfpronlijk, of door eenen anderen Profeet op Godlijk bevel zijn opgefteld (76). Is die veronder-

(76) Het zijn de woorden van *Beckhaus*, l. c. bladz. 84.

derſtelling ongegrond, gelijk *Beckhaus* in bijzonderheden aangetoond heeft, dan vervallen ook van zelven zommiger uitleggingen van eenige plaatſen, hier behorende, gelijk onder anderen bij de behandeling van Jeſ. 53. in 't vervolg duidelijk worden zal (77).

3. Het is van den eenen kant zeker, gelijk *Eichhorn* te regt zegt, ſchoon hij daaruit een verkeerd gevolg trekt, dat het ſtrijdig is met den aart en natuur der Godſpraken, wanneer men dezelven even als geſchiedkundige ſtukken verklaren wil, of in de uitlegging daarvan ſtaan blijven op de ſtrengſte beteekenis der woorden: Godſpraken, dit moeten wij buiten twijfel op het oog houden, worden veelal, vooral als het onderwerp der Profetie groot voorkomt, in eenen verhevenen ſtijl ingekleed, en daartoe verhevene bewoordingen gebruikt, welk alles het Profetisch voorſtel, ook ten aanzien van zoodanige plaatſen, die anders gene eigenlijke dichtſtukken zijn, tot dichterlijke verhevenheid doet opklimmen.

Maar is dit van den eenen kant waar, men moet,

(77) *Porphyrius* beweerde reeds, met betrekking tot Daniëls Voorzegging, dat ze eerst na de daarin bevatte gebeurenisſen geſchreven waren.

moet, ook bij 't geen wij uit de Profetifche Schriften zouden bijbrengen, in opmerking nemen, dat het van den anderen kant niet minder zeker is, dat dichterlijke beeldfpraak, en ander foort van verhevenheid bij de Profeten, niet zoo geheel willekeurig is, dat er aan gene regels, hoegenaamd, in dit opzicht zou te denken zijn (78).

Beide herrinneren wij hier vooraf als dingen, die door fommige Uitleggers, vooral bij het verklaren der Voorzeggingen op Christus, niet zelden uit het oog verloren worden; maar doen dit nu alleen in 't gemeen, daar wij in 't vervolg nog zullen verplicht zijn het tegendeel dezer veronderftellingen, onder de een of andere gedaante door velen voorgeftaan, in bijzonderheden aan het optegeven Profetisch voorftel te toetfen, en de ongegrondheid daarvan aantetonen.

4. Merken wij, voor wij tot het Profetisch voorftel zelve overgaan, wat het algemene betreft, nog op, dat de Profeten, gelijk *Herder* te regt zegt, gene Euangelisten zijn (79): men moet van hunne Voorzeggingen dat niet verwachten, dat men van verhalen, betreklijk reeds

(78) Zie *Hess, vom reiche Gottes*, 1 Th. p. 360.
(79) *Br. over de Heilige Godgeleerdheid*, 1 D. bl. 131.

reeds gebeurde zaken, met reden verwachten kan; — niet die duidelijkheid, die in geschiedenisfen moet gevonden worden, kan in Voorzeggingen van toekomende dikwijls verre afgelegene zaken plaats hebben (80). Vooral kan men dit niet verwachten van Voorzeggingen betreklijk eenen Mesfias; daar de vervulling van velen derzelven mede door den vrijen wil dér menfchen, en wel door dien der Joden, aan welke de Openbaring gegeven wierdt, gefchieden moest: grote duidelijkheid zoodaniger Voorzeggingen, als Voorzeggingen befchouwd, zou derhalven met Gods oogmerken geftreden hebben (81).

Men kan van de Profeten, als zij iets voorzeggen, ook niet verwachten, dat zij de zaken, die gebeuren zouden, altijd in de tijdorde, waarin ze zouden voorvallen, zullen geplaatst hebben; het uitzicht, hun in de toekomst gegeven, zal wel meesttijds niet zoo klaar geweest zijn, dat zij den zamenhang der gebeurenisfen met elkander, en voorgaande en volgende juist doorzagen, zoodat zij zelve de tijden, waarin die zaken zouden plaats heb-

(80) Zie *Regenbogen*, bladz. 48. feqq.
(81) Conf. *Hesf*, *vom reiche Gottes*, 1. Th. p. 392.

hebben, niet naauwkeurig te onderſcheiden of te bepalen wisten; maar hun gebeurd is, 't geen het geval is (van deze gelijkenis bedient zich hier *Seiler* en *Hesſ* (82)) met zulken, die van den top eens bergs ſteden en dorpen zien, die zich, ſchoon ze dikwijls op eenen aanmerkelijken afſtand van elkander verwijderd zijn, als nabij den anderen gelegen, vertonen: de Profeet heeft in zijne Voorzeggingen met voorwerpen te doen, die hij in den nevel van het toekomende zal aanwijzen, zegt *Eichhorn* (83).

En wat de Profeten ook betreklijk ons onderwerp ten dezen aanzien mogen geweten hebben, laat het zich nogthans niet vermoeden, dat zij, terwijl hun dit uitzicht voor den geest was, meermaal in godsdienſtige verrukking opgetogen, en daardoor wel eens tot het dichterlijke in taal en ſtijl opklimmende, zich hier aan naauwe banden zullen gebonden hebben: maar alle waarſchijnlijkheid is er voor, dat zij in zulk een geval wel eens tot onderwerpen, om de gelijkheid die in het een of ander opzicht gevonden wierd, of door eene an-

(82) *Seiler*, *Opuſc. Th.* Coll. 1. p. 215. *Hesſ*, *Geſch. der Kon. nach der trennung &c.* 2. Th. p. 84.
(83) *Inleid.* 3. D. bladz. 391.

andere aanleiding, dien zij, van dit eene fpre-kende, kregen, om van iets anders te gewagen, tot de befchouwing van het laatfte, hoe verre ook in tijd van het eerfte verwijderd, eenen uitftap zullen gedaan hebben; en fomtijds, fchoon er dan ook geen verband met hunne vorige redenen was, de vereerers van Jehovah, onder vele afgodendienaars overgebleven, met het uitzicht in eene nog verre toekomst, dan vooral, wanneer er zich in de tegenwoordige omftandigheden weinig troost voor hun opdeed, tot ftandvastigheid en moed zullen aangezet hebben (84), 't geen men niet ongepast voor de Theocratie oordelen kan. Het is ook meermaal met regt opgemerkt, dat de Profeten zich als in hunne tijden verplaatften, fchoon zij van veel latere voorzeiden. Treffen wij zoo iets dan ook in ons onderzoek aan, dit zal geen zwarigheid kunnen maken, vooral niet ten aanzien van ons onderwerp, dat tot zoo iets zoo veel aanleiding geven moet. Hier vooral moet men zich de met zoo veel aandrang fprekende Profeten geheel niet voorftellen, als waren zij, al.

(84) Conf. *Hesf, Gefch. der Kon. nach der trennung*, 1. Th. p. 375.

alles naauwkeurig na den tijd met overleg koel uitrekenende, planmakers (85).

Uit het gezegde volgt, dat wij er ons niet over zullen behoeven te verwonderen, als wij bij ons onderzoek gewaar worden, dat de tijdörde, waarin de Profeten de Voorzeggingen, betrekkelijk eenen Mesſias, plaatſen, niet bij allen dezelfde is; maar de eene Profeet, bij voorbeeld, iets betreklijk de lotgevallen van dezen perſoon voor plaatst, 't geen een ander agterſtelt, en de meeste niet in die orde daarom ſpreken, als wij bij de uitkomst zien, dat dezelven hebben plaats gehad. De geest der Profetie heeft in de Voorzeggingen, betreklijk grote verwachtingen in den Godsdienst, gene bepaalde grensliniën getrokken, dit was voor latere openbaringen, door welken het leven en de onverderflijkheid zou aan 't licht gebragt worden, bewaard (86).

Naar deze aanmerkingen, die ons dienſtig ſchenen, vooraf te zenden, gaan wij nu, zonder ons langer optehouden, tot het Profetisch voorſtel, of den geest der Voorzeggingen, betreklijk ons onderwerp, zelf over.

(85) *Hesſ*, l. l. 2. Th. p. 83. & *Niemeyer*, *Charakterk.* 4. D. p. 379.

(86) *Hesſ*, l. c. p. 367.

over; terwijl wij vervolgens de vervulling van het door hun voorgeſtelde in Jeſus Christus zullen aantonen.

Wij zullen vooraf, ten aanzien van het eerſte ſtuk, ons onderzoek dikwijls moeten rigten tegen Mannen van grote geleerdheid niet alleen, maar die ook den Christen-Godsdienst door hunne Schriften in vele opzichten geen gering voordeel hebben aangebragt: *Grotius*, *Doederlein*, *Niemeyer*, *Eichhorn*, *Jeruzalem Hezel*, *Staudlin* en anderen; tegen dezen namen past ons vooral beſcheidenheid; doch daar het hunne Schriften in 't bijzonder zijn, waaruit men in onze dagen wapenen ontleent, ter beſtrijding van het gehele ſtuk van Jeſus Meſſiasſchap, ſchoon de bovengenoemde en andere Mannen dat ook niet bedoelden, toen zij afzonderlijke plaatſen des Ouden Testaments naar hunne inzigten uitleidden, meenden wij er niet van tusſchen te kunnen, om hunnen uitleg van bijzondere plaatſen, en andere hunner gevoelens, die meer het geheel betreffen, tegentegaan; als zijnde dit de eigenlijke voorraadſchuur der beſtrijders van ons onderwerp. Daarin is ook de reden gelegen, waarom wij ons niet veel met *Paulus*, *Bahrd*, *Dam*, *Eckerman*, en huns gelijken, hebben opgehouden, maar liever tot de bronnen, waaruit zij,

't geen hier in aanmerking komen kon, fchepten, zelve gegaan zijn. Vind men nogthans in onze Verhandeling, bij een en ander, plaatfen, daar zij iets hadden, dat hier in eenige aanmerking fcheen te moeten genomen worden, hunne namen genoemd, en hunne gevoelens beftreden, fomtijds ook dan, wanneer ook de uitleg van evengenoemde Mannen word tegengegaan. Wij verzoeken dan daarbij onder het oog te houden, dat deze anders niet behoorlijke zamenvoeging niet wel anders kon plaats hebben, fchoon wij er verre van af zijn, om de laatfte in eenen rang te plaatfen met de eerften.

§. 3.

In welke tijden en fchriften men de duidelijkfte kennis aangaande eenen Mesfias verwachten kan? Die van David en vervolgens!

Daar de kennis van eenen Mesfias een ftuk van den ouden Godsdienst der Israëliten uitmaakte, gelijk wij op grond van 't geen door anderen bewezen is, hier als zeker ftellen; zal men de duidelijkfte bekendmaking hiervan door de Profeten wel in die tijden

den zoeken moeten, in welken de Israëlitische Godsdienst in den meesten luister was, en de bijzondere Godsregering met dit volk op deszelvs aanzienlijkfte hoogte. Zijn er Voorzeggingen omtrend eenen Verlosfer gedaan, wij kunnen dan met reden vermoeden, dat men die het meest en duidlijkst in zulk een tijdvak of omtrend hetzelfde vinden zal; vermits het te denken is, dat, bij de bekendmaking van andere waarheden des Godsdiensts, ook de Mesfias meer duidelijk, gelijk ten opzichte van andere waarheden plaats had, zal zijn geopenbaard en geloofd geworden, en als een troost aan den Godsdienstigen Israëller toegezegd.

Wij beginnen daarom ons onderzoek, aangaande ons onderwerp, van Davids tijden, daar onder dezen Koning dat heeft plaats gehad, dat wij boven zeiden; van zijne tijden af aan zal, gelijk over andere waarheden van den Godsdienst, ook over deze betreklijk eenen Mesfias een duidlijker licht zijn opgegaan.

Een naauwkeuriger onderzoek van het een en ander uit of omtrend die tijden zal ons leren, dat wij ons hierin niet vergisfen.

Wij zullen den Profetifche geest aangaande den Mesfias in die tijden trachten optefporen, en daarmede zullen wij dan ook tot vorige en

volgende tijden overgaan. Hetgeen wij hier vinden zullen, is deels meer in algemeenheden, deels meer in bijzonderheden: — en, ſchoon het laatſte ons in deze Verhandeling vooral moet bezig houden, zullen wij van het eerſte iets uit die tijden bijbrengen, en daarmede ons onderzoek beginnen; vermits ons het algemene op weg brengen zal, om den Profetiſche geest betreklijk eenen Meſſias te vatten, en als eene inleiding in de bijzonderheden dienaangaande ſtrekken.

2 *Sam.* 7. beloofde God aan David een beſtendig rijk, een zaad, welks Koningrijk bevestigd worden zou tot in eeuwigheid: — In deze belofte komt wel veel voor, dat onmidlijk op Davids regering volgen zou, en als zoodanig in den bepaaldſten zin Israëlitisch, nationaal moet gerekend worden; ook ſtemmen wij toe, dat deze hare betrekking heeft op meer perſonen, en in 't bijzonder op Salomo in ſommige uitdrukkingen zag; door welk een en ander deze Godſpraak min of meer in een heilig duister gewikkeld is, daar er dan eens van de gehele nakomelingſchap, dan eens van eenen enkelen perſoon geſproken wordt. Maar volgens Davids eigen inzien, en voor zoo verre hij dat gehad heeft, zal dit tog wel ter verklaring dezer plaatſen gelden moeten; ſtrek-

ſtrekte deze belofte zich verder uit, dan tot zijn nakomelingſchap op Israëls troon, hij dagt er meer bij, dan dat hem toegezegd wierd, dat er tot in lange dagen zulke Koningen uit zijn geſlacht over Israël regeren zouden als hij was.

In Psalm 89: 25 enz. maakt hij van deze belofte, hem door Nathan gegeven, zeer grote verwachtingen (dat daar ter pſaatſe de belofte, 2 Sam. 7. voorkomende, bezongen word, ſtemt men algemeen toe, en men kan dat ook niet ontkennen; daar in den genoemden Psalm velen van dezelve uitdrukkingen, die Nathan gebruikte, voorkomen), daar word gezegd: dat het verbond aan zijn zaad beſtendig zijn zou — deszelvs troon gezet worden als de dagen der hemelen — zijn gelijk de zonne — eeuwiglijk bevestigd worden gelijk de mane; bewoordingen, die het עולם 2 Sam. 7, voorkomende ten minſten zeer krachtig maken, en ons aan eene zeer beſtendige geduurzaamheid doen denken, daar David zich zoo krachtig ten dezen aanzien uitdrukt, als hij maar woorden vinden kan. Zoo nadruklijk zag David de beſtendigheid van dat rijk, als door God in zijne belofte bedoeld, in.

En dat David aan die toezegging, welk een nationaal en zinlijk voorkomen ze ook

 heb-

hebben moge, meer dan aardſche begrippen gehecht heeft, is daaruit kenlijk, dat hij bij het aannaderen van zijnen dood 2 Sam. 23: 5. van deze belofte als een zeer groten troost ſpreekt; hij zegt daar: dat in dat eeuwige verbond (duidelijk, 't geen men ook algemeen erkent, doelende op de belofte 2 Sam. 7.) ook nog in zijn ſterven al zijn heil en lust was. Een David dit in 't vooruitzicht des doods te horen betuigen, veronderſtelt bij hem een zeer verheven denkbeeld omtrend die belofte, een denkbeeld, dat meer in zich ſloot dan aardſchen luister en een aardſchen troon voor zijn nakomelingſchap; hij was te zeer overtuigd, ook door eene lange ondervinding, van het ongenoegzame aller aardſche grootheid, en hadt een te Godvruchtig hart, om daarin tegen den aannaderenden dood al zijn heil en lust te vinden.

Zal dat alles nu van een aardsch beſtendig rijk in Davids huis moeten verſtaan worden? Hier van kunnen wij ons met geene mooglijkheid overtuigen, als wij Davids opgegevene uitgebreide verwachtingen betreklijk die belofte maar alleen in aanmerking nemen.

Doch nog ſterker worden wij in ons gevoelen bevestigd, als wij de geſchiedenis van Davids huis nagaan: — Zag de belofte

2 Sam.

2 Sam. 7., volgens Davids uitgebreide denkbeeld in de opgenoemde plaats, alleen op die aardsche Koningen, die er na hem over Israël geregeerd hebben, dan heeft de uitkomst geheel niet aan deze door Gods gegevene verwachting beantwoord; daar de geschiedenis der volgende tijden geleerd heeft, dat alle volgende Davids-zonen op verre na niet aan David in grootheid evenaarden, schoon de voortreflijkheid van dat rijk onder de regering van zijn zaad zoo heerlijk beschreven was: — Hiskia en Josia waren wel in gezindheid aan David gelijk, maar in grootheid en uitgebreidheid van magt op verre na niet; en de hervorming onder hunne regering was, behalven hare onvolkomenheid, van korten duur.

En wat word er van deze belofte Gods, betreklijk de geduurzaamheid van dat rijk, in bovengenoemden zin verstaan, van het eeuwig Koningrijk, gelijk de zonne, de mane enz.? — als men uit de geschiedenis ziet, dat al aanstonds na Salomo's dood een klein deel van Israël door Davids nageslacht geregeerd wierd, en dat nog dikwijls als vasallen van buitenlandsche magten; en dit rijk ook op deze wijze nog geene vijf eeuwen na deze

toezegging ziet eindigen (87). Heeft God hier dan iets betreklijk Davids huis beloofd, dat niet vervuld is in zulk eene onvoorwaardelijke toezegging, als wij 2 Sam. 7. lezen (88)? Dit zal men wel niet beweren kunnen! Er blijft dan wel niets anders overig, dan dit, dat David van de Profetifche uitdrukkingen te hoge gedachten gemaakt heeft, te eerder, daar hij menigmaal dat zal gewenscht hebben, 't geen hij nu meende beloofd te worden, eene beftendige opvolging van zijn huis op zijnen troon. Maar, op dat wij hier gene onnodige uitftappen doen, maar bij ons onderwerp blijven, David heeft zich dan niet alleen hierin bedrogen; maar ook andere, in volgende tijden levende, en wel de zoodanige, die zeiden, hieromtrend eene Openbaring Gods te hebben, in dien nadruk genomen, als wij dat §. 2. zagen; zij fpraken even nadruklijk over deze belofte, in tijden en omftandigheden, die op zich zelve genomen, tot andere gedachten betreklijk Davids huis brengen moesten, zo er niets meer in die toezegging, dan het bovengenoem-

(87) Zie *Bonnet, verkl. over Hebr.* 1: 5.

(88) Van voorwaardelijke en onvoorwaardelijke beloften vervolgens nog nader.

noemde, gelegen was. — In de tijden van Jesaias en Jeremias was het huis van David al zeer merkelijk vernederd, en uit het zelve waren toen ook reeds Koningen voordgekomen; die voor Israël in 't geheel tot geen zegen geweest waren; bovendien had de ondervinding in hunnen tijd al geleerd, dat uit die sterflijke erfopvolging, in plaats van geluk, wel eens ellende voordkwam. Ondertusschen ziet men in zulke tijden en zoodanige omstandigheden, en wel zoo als zij zeggen, door voorlichting Gods, de Profeten een Davids-zoon en een Davids-rijk gedurig voor den geest zweven, en in die denkbeelden, als 't ware, al het grote en heilzame aan hem toegezegd als een gewigtig troostbeeld onder veel ongeluk verzamelen. Het Davids-rijk komt de Profeten in eene grootte voor, bij welke de glans van Davids huis in vorige tijden als niets te achten was. Zij spreken van eenen beteren Davids-zoon, een beter Davids-rijk, en vertroosten Israël daarmede. Dat zij zoo dachten, zal niemand kunnen in twijfel trekken, die onbevooroordeeld de plaatsen Jes. II: 1. enz. Jerem. 23. vooral vs. 5 en 6. Hoofdst. 33: 15, 16. Jes. 9: 6. — (van welke plaatsen vervolgens nader) in overweging neemt. Hunne

Profetische uit Gods naam gedane toezeggingen wijzen ons duidlijk te rugge op de belofte aan David gedaan, ten minsten zij hebben nog het zelfde grote denkbeeld van een Davids-zoon en Davids-rijk, dat deze Koning in zijnen tijd had; van Davids tijden af zien wij een groot Koning uit Davids huis, ook bij de eigenlijk gezegde Profeten, eene hoofd-gedachte worden, die zich van tijd tot tijd meer ontwikkelt; — daar de verwachting hieromtrend, gelijk uit het nazien van de boven aangehaalde plaatsen blijken kan, zich langzamerhand meer op éénen persoon vestigde, en wel op eenen bestendig regerenden Heerscher (89).

Is het boven gezegde waar, dan hebben wij bewezen, dat er in de belofte 2 Sam. 7. mede een denkbeeld ligt van eenen groten Davids-zoon, hoedanig wij eenen in Israëls geschiedenis niet vinden, eenen persoon, in welken het Davids-rijk zoo bestendig moet geweest zijn, als wij het door David en de Profeten van latere tijden vinden voorgesteld.

Niemeyer brengt tegen deze opvatting van 2 Sam.

(89) *J. Hess, vom reiche Gottes*, 1. Th. p. 281. seqq. p. 392. seqq.

2 Sam. 7., die hem niet de regte voorkomt, het een en ander in (90), en daar de bedenkingen, door hem gemaakt, juist de zoodanige zijn, waarvan men zich in onze dagen tegen dezen uitleg bedient, zullen wij er een oogenblik bij moeten ſtilſtaan.

Hij kan zich er niet van overtuigen, dat door de belofte van een eeuwig Koningrijk reeds een wenk zou gegeven worden van een hogeren Koning.

1. Vind hij, noch in Davids geſchiedenis, noch in zijne Psalmen, blijken, dat David de belofte 2 Sam. 7. van den Mesſias verſtaan hebbe. Maar veronderſteld, dat was zoo, is dat dan een bewijs, dat dit denkbeeld in die belofte zelve niet lag? Wij kunnen dat niet zien, daar het hier niet zoo zeer op de mindere of meerdere mate van kennis, die David van den zin en uitgebreidheid had, aankomt, maar op de belofte zelve (91) zoo daar-

(90) *Charakterk. des Bijb.*, 3. D. p. 370. Ned. uitg. in eene noot.

(91) Vreemd is het, dat vele Uitleggers, en onder dezelve ook *Niemeyer*, l. l. zie ook bladz. 405. er zoo ſterk op ſtaan, dat men de denkbeelden, die de Schrijvers zelven, betreklijk eene of andere belofte, door hun ge-

daarvan op genoegzame gronden kan betoogd worden, dat zij een wenk van eenen groten Davids-zoon geeft, zou dat voldoen, al zeide David het dan ook zelf niet, ten minſten niet in die Schriften, die wij van hem hebben.

Doch ook de veronderſtelling van *Niemeyer* is ongegrond; wij hebben gezien, dat in de plaatſen 2 Sam. 23: 5. en Ps. 89., daar David van die belofte ſpreekt, groter verwachting legt, dan die van eene ſterflijke erfopvolging, meer van de beſtendigheid van zijn rijk, dan 't geen de geſchiedenis ons daar van berigt heeft. Op Ps. 89. merkt *Niemeyer* aan, dat zij, die zich op die plaats beroepen, om aantetonen, dat in de uitdrukking *eeuwig*, 2 Sam.

gegeven, hadden weten bijtebrengen; wij keuren het niet af, dat men, als er zoo iets voorkomt in hunne Schriften, en zij zelven ſommige beloften nader uitleggen, daarop lette. Maar als er zoo iets, 't geen dikwijls het geval is, niet voorkomt, hoe kan dat een bewijs zijn, dat het een of ander in eene belofte niet vervat is? Zij kunnen ook wel ſommige aan hun geopenbaarde zaken niet verſtaan hebben. En te zeggen, gelijk *Niemeyer*, bij voorbeeld, van de Psalmen zegt, bladz. 407. l. c., als hij ſpreekt van den Mesſias, dat wij te verre van Davids tijden af zijn, dan dat wij den graad der duidelijkheid, zijne gedachten (als of dat nodig was) bepalen kunnen, is als uitlegregel vreemd.

2 Sam. 7. voorkomende, veel nadruk door dezen Koning gesteld word, vermits hij het verklaart, zoo duurzaam als de zonne, mane, regenboog enz. mogelijk vergeten hebben, dat hier dat gene dichtkundig beschreven word, dat in het boek van Samuël zonder opschik verhaald word; maar *a.*) het is niet alleen het denkbeeld van geduurzaamheid, waarop men zich hier beroept, maar ook op het gehele voorstel van David, betreklijk dit rijk, dat hem in dien Psalm zoo verbazend groot voorkwam, dat men geen Bijbels dichtstuk, hoe hoogdravend ook, als daarin van enkel aardsche Koningrijken gesproken wordt, deszelfs weêrga vinden zal. *b.*) Waar word ergens eene geduurzaamheid, die niet langer zijn zou, dan het Davids-rijk in deszelfs grootte en luister beschouwd (want als zoodanig word daarvan gesproken), na aanwijzing van de geschiedenis blijkt geweest te zijn, waar word ergens eene zoodanige korte geduurzaamheid zoo krachtig, en dat bij herhaling, voorgesteld dan hier in den Psalm. Wij zouden wel willen weten, hoe David zich sterker had kunnen uitdrukken, om eene gantsche bestendige during aan dit rijk te geven? Men vergeet dus niet, dat Ps. 89. een dichtstuk is, als men die plaats bijbrengt.

1 *Nie-*

1. *Niemeyer's* zeggen zou eenigzints in aanmerking kunnen komen, indien men de uitdrukkingen in den Psalm voor eene volſtrekte eeuwigheid bijbrengt, maar het is ons genoeg, dat hij leert eene zeer lange during van een heerlijk Davids-rijk. De geſchiedenis beſlist het overige, dat men daaronder namelijk niet aan de uit David voordkomende aardſche Israëls Koningen alleen denken kan.

2. Zegt *Niemeyer* l. c., dat de Uitleggers, die behalven Salomo ook Christus hier gevonden hebben, onderſtellen, dat ééne plaats meer dan eenen zin kan hebben, en in eene eigenlijke en oneigenlijke beteekenis kan gebezigd worden; maar dat dit een uitlegkundige onbeſliste ſtelling is, dien men niemand moet opdringen.

In hoe verre de ſtelling veler Uitleggers betreklijk eenen dubbelen zin beſlist of onbeſlist is, onderzoeken wij hier niet. Het boven gezegde kan tonen, dat men hier die ſtelling niet nodig heeft, om 2 Sam. 7. meer dan Salomo en zijne opvolgers in het Israëlitisch rijksbeſtuur te vinden, daar wij deze plaats als eene algemene belofte zich wel tot Salomo enz., maar niet eeniglijk en voornamelijk uitſtrekkende verklaarden, waarbij

men

men niet nodig heeft, Salomo tot een typus van Christus te maken.

3. Zegt *Niemeyer*, dat hem bij dit alles nogthans klaarblijklijk is, dat de latere Profeten de uitdrukkingen 2 Sam. 7. in eenen verhevenen zin opgevat hebben, en daaruit van tijd tot tijd het denkbeeld van den Mesſias, als bezitter van den ſtoel van David, ontſtaan is. Hier wederlegt *Niemeyer* zichzelve grotendeels, en zijne vorige bedenkingen vervallen, indien hij voor deze door hem erkende Profetiſche uitleg achting heeft. Hebben de latere Profeten dan gedwaald, als zij uit de belofte, aan David gegeven, en dat, gelijk zij zeggen, bij voorlichting der Godlijke openbaring, iets herhaalden, dat er niet in was? Dat zal *Niemeyer* niet beweren, en zo hij het deed, zouden wij ons hier niet verder met hem kunnen inlaten (zie §. 2.). Hebben zij daarop, ſchoon het er niet in was, iets zeer gewigtigs, een kenmerk van den Mesſias, volgens *Niemeyer's* toeſtemming, gegrond?

Dat die Profeten Salomo als een typus van een groter Davids-zoon, op grond van 2 Sam. 7., zouden beſchouwd hebben, kan *Niemeyer*, daar hij tegen deze opvatting zoo ijvert, ook niet aannemen, hij zou daardoor voor de gegrondheid dezer ſtelling beſlisſen.

Wij

Wij zullen dan in deze uitlegging van de latere Profeten berusten moeten, en 2 Sam. 7. zoo dienen te verstaan, als zij, op hun gezag, en op grond van andere bewijzen, te voren bijgebragt, moeten verstaan worden.

Wij hebben ons bij deze plaats wat lang moeten ophouden, omdat wij hier een vasten grond voor ons verder betoog moesten leggen. De denkbeelden, die 2 Sam. 7. in 't gemeen voorkomen, zullen ons bij de meer bijzondere nasporing van den geest der Voorzegging, betreklijk ons onderwerp, voorlichten; wij zullen ze gedurig wedervinden, en in de bijzonderheden ontwikkeld en uitgelegd zien: en op deze wijze menen wij ons doel zeker te zullen bereiken.

Met het algemene denkbeeld, dat ons 2 Sam. 7. gaf, een toekomstig heerlijk rijk onder de regering van eenen luisterrijken Davids-zoon, dat in zijne gehele colosfale grootte, waarin het den Profeet voorkomt, zeer bestendig zijn zou, gaan wij nu onderzoeken, of zij ons iets meer en iets dat meer bijzonder is, daarvan zeggen. Wij beginnen ons onderzoek in Davids tijden, en bepalen ons eerst bij den

2. *Psalm*, in welk lied wij reeds meer bepaalds hieromtrend meenen te vinden. Te meer be-

beginnen wij met deze plaats ons onderzoek na bijzonderheden, vermits in dien Psalm uit het algemene een meer bepaald denkbeeld getrokken word, dat wij dan zullen kunnen als een leidraad opvatten, en des te zekerder, dat wij de Profetiſche analogie niet misſen, rondgaan zullen.

Behalven vele redenen uit den inhoud van dit lied ontleend, die wij zullen opgeven, is de Psalm ook daarom onze bijzondere opmerking waardig, omdat Jezus, en in 't bijzonder Paulus, ons op denzelven bij het naſporen van voorzeggingen op Christus vooral opmerkzaam maken; in zoo verre zal men ons tog wel willen veroorloven, van de aanhalingen des Nieuwen Testaments gebruik te maken, en meer willen wij in ons betoog niet vorderen.

Het ſtuk is in verheven dicht opgeſteld (92) en munt in verhevenheid van beelden en uitdrukkingen boven vele andere dichtſtukken uit: wij geven derhalven ook toe, dat men den Psalm, niet als of het een Proſaïsch ſtuk

(92) Zie *Lowth, de Poëſ. Sacr. Hebr.* Praelect. 11., die het ſtuk tot zekeren dichtmaat gebragt heeft, waarin deze grote Man doorgaands niet ongelukkig ſlaagde.

ſtuk was, met te veel naauwgezetheid verklaren moet. Ons oogmerk is niet, om dit ſtuk in alle bijzonderheden nategaan; maar den geest en voorname hoofdzaak van hetzelve opteſporen.

Vooraf merken wij op, dat het ons met *Seiler* (93) en anderen voorkomt, dat deze Godſpraak doelt op de even verklaarde belofte 2 Sam. 7. – Het חק יהוה vs. 7, nemen wij met hem van Gods goedgunstig beſluit omtrend het eeuwig Koningrijk aan David l. c. beloofd. In deze beteekenis word חק meermaal genomen, gelijk *Seiler* uit Ps. 105: 10 en Num. 9, 13. toont, en daarvoor ook het gebruik van dit woord bij de Rabbijnen en Arabieren enz. bijbrengt. Vele ſpreekwijzen, hier voorkomende, ſchijnen duidlijk, of ontleend uit 2 Sam. 7., of op de daar voorkomende belofte te doelen; maar wij vinden in dezen Psalm meer bijzonders, betreklijk die belofte aan David gegeven; het is hier niet alleen eene onafgebrokene erfopvolging van Davids nakomelingſchap op den troon, die den Dichter voor den geest was; maar hij vestigt in 't bijzonder zijne aandagt op eenen groten perſoon uit Davids huis, en de uit-

(93) *Opuſc. Theol.* Coll. 1. p. 296.

uitdrukkingen zijn, gelijk *Hess*, door *Munthinge* ad h. l. aangehaald, te regt opmerkt, zoo gekozen, dat zij niet zoo zeer de verwachting van eene steedsdurende erflijke opvolging in de Koninglijke waardigheid, als wel de heerschappij van éénen behelzen. Dit is zoo in 't oogvallend, dat de Uitleggers daarin algemeen overeenkomen, dat hier één persoon bedoeld zij, en de Psalm, gelijk *Teller* (94) zich uitdrukt, een Koningslied behelst.

Het verschil onder de Uitleggers is daarin gelegen, of men hier aan een gewoon Koning in het Davidische rijk te denken hebbe, of aan eenen groten, bij uitnemendheid voortreflijken, groter en voortreflijker, dan er uit de gewone volgreeks der Davidische Koningen één is voortgesproten?

Het eerste beweren vele Uitleggers, en denken of bepaald aan David (95), daar anderen onbepaald schijnen te denken aan een gewoon Israëls Koning.

Wij denken, dat men hier aan meer dan David en zijne gewone Opvolgers te denken heb-

(94) *Verzuch einer Psalmen-Ueberzetsung.*

(95) Gelijk *Hufnagel*, *Ruperti*, *Teller*, *Möller* enz. in onze dagen.

hebbe, met vele Uitleggers van vroeger en later tijd, ook de oudſte en beste onder de Joden (96). Onder Joodſche Uitleggers was men zeer verlegen, als men dezen Psalm van David, of eenen anderen gewonen Israëls Koning verklaren wilde (97). En ſchoon vele latere Christen-Uitleggers de zwarigheden, die zich tegen zulk eene verklaring opdoen, niet ſchijnen gevoeld te hebben, zijn ze nogthans, onzes inziens, zoo groot, dat, zo de maker van dezen Psalm in zijn dichtſtuk, hoe hoog ook geſtemd, eenen wezenlijken perſoon op het oog had, 't geen die Uitleggers met ons aannemen (98), men aan eenen groteren perſoon dan David was, en al-

(96) Zoo zegt, bij voorbeeld, *Kimchi*, dat deze Psalm, van den Mesſias uitgelegd, duidelijk is.

(97) *Pocock*, *ad portam Moſis* enz., heeft hiervan voorbeelden verzameld.

(98) Tegen hun, die ten opzichte der Profeten, in 't gemeen als Dichters beſchouwd, beweren, dat zij in laater beelden, van geen wezenlijk voorwerp ontleend, geſchilderd hebben, voor welke beelden men naderhand verkeerdelijk een onderwerp gezogt en gevonden heeft, en dat het ook zoo zou gelegen zijn met ons onderwerp, zullen wij bij het tweede ſtuk dezer Verhandeling iets zeggen.

alle eigenlijke Israëls-Koningen waren, genoodzaakt wordt te denken.

In dit ſtuk komt een Koning voor, wiens perſoon, regering, en uitgeſtrektheid van heerſchappij zoo verheven en luisterrijk beſchreven worden, dat, zo dat geheele voorſtel eenigen zin hebben zal, daar onder eene grotere dan de gewone Israëls-Koningen moet bedoeld zijn.

Het gantſche voorſtel teekent eenen zoodanigen. Het is waar, David was een magtig Koning, hij bragt de Heidenſche Kananiten ten onder, en was in oorlogen met andere uitlandſche volken zeer voorſpoedig; maar beantwoord dit alles wel eenigzints aan de doorgaande teekening, die hier van de magt van dezen Koning gegeven wordt? Eenige gelijkheid had Davids voorſpoed hiermede; het kan ook zijn, dat de door hem gelukkig gevoerde oorlog tegen de Philiſtynen aan den eenen, en de Moäbiten, Ammoniten enz., aan den anderen kant, de aanleidende gelegenheid tot het opſtellen van dit lied geweest zij; en dat men zelfs ſommige gezegden, hierin voorkomende, uit die omſtandigheden verklaren kan: maar iets anders is het, vastteſtellen, dat het lied van hem gewaagt. Zal Davids overwinning der Kana-

niten en van eenige andere Volken hem de heerſchappij over *de aarde* bezorgd hebben in dien zin, als daarvan in den Psalm geſproken wordt, namelijk, niet alleen over het Joodſche land, maar, in een uitgebreideren zin, gelijk uit vers 8, vergeleken met het eerſte vers, blijkt. Zullen de oorlogen, hem door buitenlandſche Volken aangedaan, eenigzints pasſend, kunnen aangemerkt worden als bewegingen der geheele aarde (men denke daarbij den zin, waarin het in den Psalm gebruikt wordt) tegens hem? Zijn Davids buitenlandſche vijanden alle zoo door hem ten ondergebragt, en van magt beroofd geworden, als wij vers 8. lezen? Hebben de volgende tijden dit niet al dra anders geleerd?

Zal dit overdrevene (want, van David verſtaan, is het van dien aart in nadruk) alles op rekening van hoogdravende dicht geſteld worden? Men brenge dan toch uit de Hebreeuwſche gewijdde dichtkunde voorbeelden, één ten minſten, en dat is wel niet te veel gevorderd, bij, van een dichtſtuk, waarin zoo overdreven van wezenlijke perſonen enz. geſproken wordt, als hier geſchiedt; van dichterlijke bijſieraden is hier de rede niet.

Men

Men vergelijke dit dichtſtuk met dat van Debora Richt. V. Na elks toeſtemming is dat ſtuk al vrij zwellend; wij weten van hetzelfde met zekerheid, dat het met zulk een oogmerk, als men van den tweeden Psalm veronderſtelt, gemaakt is, om grote overwinningen van Debora en Barak over magtige vijanden dichterlijk te bezingen; de perſonen, die de overwinning behaald hadden, worden hoogdravend voorgeſteld: maar met dit alles merkt men een groot verſchil. In het laatſte ſtuk wordt wel dichterlijk geſproken van bergen als wegvliedende, wel van ſterren uit hunne loopbanen voor Israël ſtrijdende; maar Debora en Barak vinden wij niet, gelijk in den tweeden Psalm, door eene heerlijke, juist van pas komende overwinning, tot Heeren der aarde verheven, en alles aan hun onderworpen.

Doch het zij eens zoo, dat men dat overdrevene, waarvan wij boven ſpraken, in onzen Psalm aan dichterlijken luim toeſchrijve; dan zal men uit het een of ander, in dit lied voorkomende, zien kunnen, dat dit, en niet anders, de bedoeling van hetzelve is. Maar juist het tegendeel heeft plaats, 'er komen bijzonderheden in voor ten aanzien van dezen Perſoon, die David en alle zijne

 ge-

gewone Opvolgers, als de bedoelde perſonen, uitſluiten.

Waar vind men ergens van een overwinnend Israëls-Koning, of van iemand, in welk opzicht dan ook, gezegd: gij zijt mijn zoon, heden heb ik u gegenereert, of hoe men ook anders ילד vertale, zo men maar de eigenlijke beteekenis, die dit woord, hoe onderſcheiden het gebruik ook zij, dat daarvan gemaakt wordt, altijd min of meer blijft behouden, niet geheel uit het oog verlieze? In den eerſten opſlag moge het zeggen eenigen ſchijn van waarſchijnlijkheid hebben, dat de eerſte uitdrukking, gij zijt mijn zoon, wel van een mensch, in eene of andere voortreflijkheid betragt, zou kunnen genomen worden, omdat gelijkſoortige uitdrukkingen elders wel eens zoo gebezigd worden; maar deze waarſchijnlijkheid verdwijnt geheel, als men het gebruik, dat hier van deze uitdrukking in verband gemaakt wordt, overweegt, en ook op het onderſcheid let dat er is tusſchen de hier gebruikte uitdrukking, en gelijkſoortige, elders voorkomende.

Het beloop van dit lied is er tegen, gelijk door ſommige Uitleggers te regt is opgemerkt,

merkt (99), om door Zoon van God, in onze plaats, een perſoon, in eene zekere voortreflijkheid betragt, te verſtaan, en dit als eene oneigenlijke beſchrijving van een groot overwinnend Koning te nemen; daar hierin, dat die perſoon Gods Zoon was, de reden geſteld wordt gelegen te zijn, waarom God hem het Koningrijk toezeide. Indien *Zoon Gods*, in dit verband, niet anders beteekent dan *een Koning*, wordt de zin zeer onvoeglijk, en men heeft hier dan tautologie; het zal dan, eigenlijk geſproken, zijn: omdat gij een Koning zijt, welken ik daartoe heb aangeſteld, zal ik u eene Koninglijke heerſchappij geven.

Hierbij komt, dat, als in andere plaatſen ſoortgelijke uitdrukking gebezigd wordt, om menſchen in eene of andere voortreflijkheid voorteſtellen, wel van *zonen Gods* in het meervoudige, maar niet in het enkelvoudige geſproken wordt, en dat er dan duidelijke kenmerken zijn van een gebruik in den oneigenlijken zin, waarvan hier het tegendeel plaats heeft, zoo als wij boven zagen.

Be-

(99) Zie *Muntinghe*, ad h. l., *Anton*, l. c. p. 250. in nota.

Behalven dit moet men niet alleen van deze eerste uitdrukking kunnen aantonen, dat ze van een gewoon Israëls-Koning zou kunnen genomen worden, maar ook van de volgende, met die naauw verbonden, *heden heb* enz., in zulk eenen zamenhang, als hier bij de uitdrukking: *gij zijt mijn Zoon;* en dit heeft niemand gedaan, en kan ook niet geschieden.

Nog meer is er in dezen Psalm, dat David en zijne gewone opvolgers van de bedoeling van denzelven uitsluit.

Kan Jehovah ten zijnen en hunnen opzichte voorgesteld worden, aan de Koningen en Volken der aarde een bevel te geven tot zulk eene eerbiedige vereering, als vers 12. voorkomt, en zij opgewekt, om op hem te betrouwen, met het woord חסה, dat in de Psalmen altijd van God gebruikt wordt (100), niet slechts toevallig, maar in onderscheiding, gelijk uit den honderd agttienden Psalm, vers 8 en 9, blijkt, daar van God חסה, maar van een Prins בטח gebezigd wordt.

Dit bestendig gebruik van חסה, waarme-

(100) Zie *Swaving*, Prijs-Verh. over *den Allegor. stijl*, bladz. 132.

mede Koning en Volken, l. c., worden aangesproken, in de Psalmen, verdient opmerking; schoon wij toestaan, dat het onderscheid tusschen חסה en בטח in andere Bijbel-boeken niet altijd opgevolgd wordt.

En hoe veel of weinig kracht men ook aan het bezigen van חסה hegten moge, de betuiging van Jehovah, vers 12, blijft altijd, van David enz. verstaan, te sterk, en in vereeniging met de reeds bijgebragte zaken, een bewijs, dat hij door dezelve niet kan bedoeld zijn. — *Moller*, ad h. l., schijnt wel de zwarigheid te ontwijken, door den Psalm op David t'huis te brengen, maar dit slotvers daarvan uittezonderen, en dat tot Jehovah betreklijk te maken, aan wien, als hoogsten Regent, onderwerping moest bewezen worden, door de erkentenis van David als Koning; in welk geval bescherminge van te voren gedreigde wraak en zekerheid te wagten was. Maar dat is strijdig met het voorgaande, *kuscht den Zoon*, dat met sommige Joden niet kan overgezet worden, *aanbidt oprecht*, *kuscht rein*, of *kleeft de godvrucht aan*, daar בר in 't Hebreeuwsch en Chaldeeuwsch altijd *zoon* beteekent, en בר *rein*, altijd adjective, en niet adverbialiter, zoo als hier dan zou plaats hebben, genomen wordt. Het

 laat-

laatfte vers ziet dan op denzelfden perfoon, van welken men het gantfche ftuk te verftaan hebbe, en niet op Jehovah. En hoe kan men van een mensch zeggen, dat de gene, die op hem betrouwen, *welgelukzalig zijn*, waar is ooit aan eenen Vorst enz. zulk eene betuiging gefchied? Integendeel wordt aan de Israëliten bevolen, om op God alleen te betrouwen, en niet op eenen hunner Koningen. Ps. 118: 9. 146: 13. Mich. 7: 5.

Teller, *Ruperti* en *Hufnagel* vertalen wel: *wohl allen*, *die feine find*, en brengen dit tot David; maar die vertaling voldoet niet aan de kracht der woorden; de betuiging zegt altijd meer, en wordt zeer dikwijls van God gebruikt.

Uit het gezegde befluiten wij dan, dat in den tweeden Psalm van eenen Koning gefproken wordt, die, in voortreflijkheid van perfoon, en uitgebreidheid van magt en heerfchappij, David en alle op hem gevolgde gewone Israëls-Koningen verre overtrof, en wij, zonder den geest van dit dichtftuk geweld aantedoen, in geenen hunner, dat alles vinden kunnen, dat hier voorgefteld wordt. Hij komt hier voor onder het nationaal denkbeeld van een Koning over Israël, vers 6. in 't bijzonder, die derhalve gelijkheid hebben moet

moet met David en andere Israëls-Koningen; maar dat kan geen reden zijn, gelijk het voor ſommige Uitleggers (1) ſchijnt geweest te zijn, om in dit lied aan David wel niet alleen, maar nogthans mede te denken. Uit het vervolg dezer Verhandeling zal blijken, dat de perſoon, op welke deze Godſpraak ziet, ſchoon alleen in dit en andere vervolgens bijtebrengen ſtukken bedoeld, met reden zoo Israëlitisch, nationaal beſchreven wordt.

§. 5.

Psalm 110.

Daar ons voornemen is, eerst den geest der Voorzegginge, betreklijk het charakter van eenen groten perſoon, hoedanig een er, gedurende Israëls Staatsbeſtuur, niet geleefd heeft, opteſporen, voor dat wij ons bij den geest der Voorzegging, zijn leven, lotgevallen enz. betreffende, bepalen, laten wij op den tweeden Psalm den honderd tienden Psalm aanſtonds volgen, daar die, zoo als *Herder*

(1) *Calvyn, Lowth, de Poëſi Sacr. Hebr.* Prael. 11. p. 126. edit. Goett.

der (2) te regt zegt, den tweeden naauwkeurig gelijkt, en denzelfden inhoud bijkans in hetzelfde beloop alleen zagter en vreedzamer uitvoert. Ze behelst, gelijk den tweeden, die men, als ware het eene inleiding tot dezen, beſchouwen kan, een zegelied over de magt en de overwinningen van eenen groten Koning over zijne vijanden.

De aanhalingen van Jezus en de Apostelen van dit lied, die zoo menigvuldig zijn, en waaronder men zelfs verklaringen vind, moeten ons op dezen Psalm bijzonder opmerkzaam maken.

De gelijkheid en overeenſtemming van inhoud en uitdrukkingen in dezen Psalm met den tweeden, doet alle Uitleggers, die den laatstgenoemden van David verſtaan, ook hier aan dien Koning, als het bedoelde onderwerp, denken.

In vroeger dagen dachten reeds vele Joodſche en Christen-Uitleggers zoo over dezen Psalm (3), 't geen in onze dagen door zeer velen omhelst, en nader aangedrongen is.

(2) *Brieven over de Heilige Godgeleerdheid*, I. I. bl. 259. & *Ebr. Poëſ.* P. 2 p. 403. Hoogd. uitgave.

(3) Conf. *Lilienthal* enz., 2. D. bladz. 123.

is (4). De Psalm zal een dichterlijke zang zijn op Davids overwinning (5). En om David zelven zulk een ſterk klinkende taal, tot zijn eigen lof, niet in den mond te leggen, als in de Psalmen, hem betreklijk, dan zou gevonden worden, zal Nathan of een ander Jood de opſteller van denzelven zijn, en het opſchrift לדוד מזמור beteekenen niet: een lied door David; maar, op David, ter zijner eere gemaakt.

Ons oogmerk laat niet toe, hier in een onderzoek te treden, of men het opſchrift zoo vertalen kan; alleen merken wij op, dat het algemeen onder de Uitleggers wordt aangenomen, dat het voorzetſel (ל) in de Psalmen doorgaans den maker aanduid (6), en dat men uit vele, bij voorbeeld, den vorigen honderd negenden Psalm, zien kan, dat dit voorzetſel wel eens volſtrekt geen andere ver-

(4) Bij voorbeeld, *Mendelſohn*, *Konynenburg*, *Hezel* enz.

(5) In het geen vervolgens gezegd word, hebben wij, naar ons oogmerk, vooral latere Uitleggers op het oog.

(6) Conf. *Doederlein*, *ſcholia in Libr. Poët. V. T.* p. 113. *Eichhorn*, *Inleid. in O. T.*, 3 D. p. 484. *Knapp*, in een noot, bij Ps. 72: 1. wil zelfs, dat (ל) altijd den maker aanduidt.

vertaling, dan, *van*, *door*, toelaat, gelijk uit den inhoud blijkt dier liederen. Ook merken wij nog op, dat de reden die men meent te hebben, om van de doorgaande beteekenis van (ל) in de opſchriften der Psalmen, hier aftegaan, de opvatting, dien men mede daarop grondt, dat de inhoud van de Psalmen op David zien zal, in deszelfs zwakte toont, en daarbij (want anders was het onnoodig eene ongewone beteekenis van het (ל) te willen geven) veronderſtelt, dat, het geen in de Psalmen gezegd wordt, te groot was, om het zelf voorteſtellen; eene andere reden kan er wel niet zijn, daar David meermaal liederen, ter gedachtenis van behaalde overwinningen, gemaakt heeft, en daarin ook niets onvoeglijks zijn kon.

Men vindt dan in het lied dingen betreklijk David, die hij zelf niet wel zeggen kon. Maar kon Nathan of een ander dan wel zoo van hem ſpreken? Konden zij wel iets van zijne overwinningen zeggen, dat hij zelf niet, zonder de zedigheid te kwetſen, voordragen kon? Dit zou eenigen ſchijn hebben, indien het ſtuk Davids zedelijk beſtaan betrof, maar ten opzichte van overwinningen over vijanden, die het voorname onderwerp van het lied uitmaken, kan deze reden wel niet gelden,

den, ten zij men hier aan vleijerij en grootſpraak, door Nathan, of eenen anderen, om David eere aantedoen en te verheffen, denken wilde. In welk laatſte geval wij tot de voorafgaande aanmerkingen over de Godlijkheid der Profetieën, waarmede dit ſtrijdig is, verzenden.

Doch het zij eens zoo, dat men het opſchrift van dezen Psalm, op zich zelf genomen, vertalen kan: een lied op David, ſchoon die beteekenis van (ל), in de opſchriften der Psalmen, wat ongewoon is. De inhoud van het ſtuk zal ons moeten leeren, of David hier de bedoelde perſoon zijn kan.

Maar als wij met den inhoud van dit lied raadplegen, zien wij daarin een voortreflijker perſoon, dan David geweest is, beſchreven.

Bij al het Israëlitiſche en nationale, dat hier wederom, gelijk in den tweeden Psalm, gevonden wordt bij alle de ſpreekwijzen van een Koning onder Israël, gelijk David was, ontleend, zijn nogthans de hoofd-denkbeelden, hier van den bedoelden perſoon voorkomende, te groot voor David.

Wij kunnen ons bij de verklaring van moeilijke plaatſen, in dezen Psalm voorko-

komende, niet ophouden, te minder behoort dit tot ons oogmerk, daar de moeilijkheid in verklaren gelegen is, die ons onderwerp zoo zeer niet betreffen (7).

Wij zullen ook hier den geest der Godspraak betreklijk den perſoon, van welken geſproken wordt, trachten opteſporen.

Nathan (8), of een ander, zal dan (wij ſpreken hier in de ſtraks opgegevene veronderſtelling) zijnen Koning met de benaming van mijnen Heere benoemd hebben; ſchoon deze aanſpraak eer na hooffche taal, dan na dien van een gewijd Schrijver gelijkt, zoo als men gevoelen zal, indien men eenigzints met de taal der Schrijvers des Ouden Testaments bekend is, en het ook zeer vreemd in den Oosterſchen ſtijl vinden, dat deze aanſpraak hier in den derden perſoon voor-

(7) In 't bijzonder is het derde vers moeilijk. Behalven doorgaande uitlegging van den Psalm, kan men eene opheldering van het geheele vers zien bij *Anton*, l. l. p. 251. ſeqq. in nota, en over het eerſte lid eene opheldering van *Schultens*, in notis ad *Hamar*, p. 311. en over het tweede lid *Lowth*, l. l. p. 207. in nota.

(8) Om zoo aanteheffen en Davids grootheid op eene hoogdravender wijze, dan iemand anders deedt, te bezingen, heeft men Nathan verkeerd uitgekozen, zie 2 Sam. 12.

voorkomt; 't geen nog onvoeglijker wordt, en zelfs ongerijmd, indien men met *J. D. Michaëlis* (9), volgens het Kasſelsch handſchrift, puncteert לַאֲדֹנָי, 't geen nooit van menſchen gebezigd wordt, en niet לַאֲדֹנִי, waartoe hij zich op de aanhalingen dezer plaats in het Nieuwe Testament, en de Syriſche Overzetting beroept. Maar al leest men לַאדֹנִי, dan is deze aanſpraak toch, in den mond van een gewijd oud Oostersch Dichter zoo vreemd, dat men reden heeft te vorderen, dat men toone, dat het ſtuk David volſtrekt bedoelen moet, om ons zulk eene ongewone taal, van hem gebruikt, te laten welgevallen. Doch wij willen dit eens ter zijde ſtellen.

Het woord Gods, betreklijk David, zal dan geweest zijn: *Zit aan* enz. (10); en wat zal dit ten opzichte van David zeggen? Het zal zeggen: plaats u in vorſtelijke rust, als 't ware, nevens mij, als de Koning, door mij

(9) *Crit. Colleg. ueber die 3 wichtigſten Ps. vom Christo*, p. 476.

(10) Wij geven toe, dat hier hetzelfde woord bedoeld zij, waarvan wij Ps. 2: 6—9. lezen.

mij over Sion gezalfd, als mijn Stadhouder, op den troon.

Maar wil men de Bijbelſche ſpreekwijs, zit aan mijne rechtehand, niet van haar kracht beroven, ze beteekent van Koningen, en als de zoodanige komt hier Jehova dan toch voor, geheel iets anders, namelijk, een deelgenoot te zijn van dezelfde regering, en eere hieraan verbonden. En de eerſte Staatsdienaren van een Vorst worden niet daarom gezegd, aan des Konings rechtehand te zitten, om zich te plaatſen, als het ware, naast hem, in vorſtelijke rust, maar geeft overal, daar ze in den Bijbel voorkomt, te kennen: deel te nemen aan zijn beſtier, zijne medehelpers te zijn, en daardoor ook in de eer, hieraan verbonden, te deelen, zie Matth. 20: 21, 23. Mark. 10: 37, 40. Deelgenootſchap, ten minſten aan Koninglijke eere, ziet men zelfs duidelijk, als den grond dezer ſpreekwijs, 1 Kon. 21: 19 enz., vooral als men zich herinnert, dat Koninglijke weduwen in het Oosten groot aanzien hadden. 1 Sam. 20: 28. is, gelijk men uit het nalezen dier plaats bemerkt, van eenen anderen aart, ſchoon ze onze ſpreekwijs kan ophelderen.

De ſpreekwijs moet dan, het Bijbelgebruik in aanmerking genomen zijnde, altijd ten minſten

ſten dit blijven zeggen: in aanzien de naaste aan Jehovah te zijn. Het is nog een ſtandvastig gebruik in het Oosten (11), dat die genen, die, als Stedehouders, in naam des Konings mederegeren, aan de regtehand des Konings zitten. Moesten dan niet veeleer de Engelen aan Jehovahs regtehand geplaatst worden dan David, of eenig ander aardsch Vorst, en dat, volgens de denkbeelden der Joden zelven, die naast Jehovah geen voortreflijker wezens kenden, gelijk *Munthinge* ad h. l. te regt opmerkt. *Vitringa* heeft over deze ſpreekwijs veel goeds, ſchoon zijne opheldergende voorbeelden niet alle even goed gekozen zijn (12); met reden ſtaaft hij ook de kracht dezer bewoording hier ter plaatſe, uit het geen in 't vervolg van dit lied aan den bedoelden perſoon toegeëigend wordt (13).

Maar zal het woord van Jehovah tot David geweest zijn: zijt mijn mederegent en medehelper, en daardoor ook deelgenoot van mijne eere, tot dat ik als de voornaamſte regent enz.?

Dit

(11) Zie *Niebuhr*, *Reisbeſch. naar Arab.*, 1. D. bladz. 396.

(12) *Obſerv. Sacr.* T. 1. p. 301.

(13) l. l. p. 312.

Dit zou aan een mensch eene waardigheid en eere gegeven zijn, die hem niet toekomt. Waarom men het denkbeeld, van zich in veiligheid en rust te plaatfen, aan de hier gebruikte fpreekwijs gegeven heeft; doch, zoo als wij toonden, zonder eenigen grond: ftond er, God aan zijne regtehand te hebben, zie Ps. 16: 8. 109: 31. 121: 5., dan was dit van een geheel andere natuur (14).

Mendelfohn en anderen krijgen geen fteunfel voor hunne opvatting: *ruste te nemen* enz., daardoor, dat Jehovah in het volgende van dit lied voorkomt, als de vijanden van dezen Koning verflaande; want dat deze Koning zelf ook ftreedt, blijkt uit volgende verzen, en als God tusfchen beiden wordt voorgefteld, als of Hij alleen des Konings vijanden verfloeg, zegt dit, dat Hij, als de voornaamfte, met en voor hem ftreedt; en men heeft reeds voorlang opgemerkt, dat dit juist voegt bij het denkbeeld: *zit* enz.; daar dit een deelgenootfchap aan de roeping enz., dat door den Opperregent gegeven wordt, te kennen geeft (15).

Met

(14) Conf. *Schleusner*, *in V.* δεξιος.

(15) Vid. *Vitringa*, *Obferv. Sacr.*, l. c. p. 313.

Met den uitleg van *Horus* over dit vers, zoo noemt de man zijne dwaze gezegden, houden wij ons niet op; wilden wij ons met menschen van dezen ſtempel inlaten, wij zouden geen einde aan de verſchillen weten, het zou ook onnoodige moeite zijn; zij wederleggen zich zelven bij elk, die eenigzints van uitleggen weet (16).

Het boven bijgebrachte vervat derhalve een nadruklijk bewijs in zich, dat David de in dit lied bedoelde perſoon niet zijn kan.

Het volgende van dezen Psalm bevestigt dit ook nadruklijk.

't Geen wij bij Psalm 2. gezegd hebben van het geheel ten onderbrengen van alle vijanden, dat hier nadruklijk genoemd wordt: het ſtellen tot een voetbank der voeten, geld ook hier. God heeft wel voor David geſtreden, zijne vijanden zijn wel door Gods hulp overwonnen; maar kon Nathan, of wie ook, aan David zulk eene gantſchelijke onderwerping, als onder de ſpreekwijs vervat is, na waarheid toekennen? Had de Dichter zich dan niet wel van een ander woord,

(16) Van het zeggen van *Horus*, betreklijk dit vers kan men iets zien bij *A. Ypey*, *Kerk. geſchied.* 2. D. bladz. 195.

woord, dat even vereerend voor Davids magt was, maar niet dat zeide, dat het gebruik te kennen geeft, bedienen moeten?

En het volgende: heerscht in 't midden uwer vijanden, kan dat ook wel anders, dan onvoegelijk, op David gebragt worden? Van een Koning, die, gelijk David, in een bepaald rijk heerscht, zoo iets te zeggen, is ten minsten zeer oneigen, en zonder voorbeeld in den Bijbel. Men paraphraseert deze woorden wel op deze wijze, waardoor het onvoegelijke voor David niet verholpen wordt. Waarheen zijne veroveringen zich ook mogen uitbreiden, waar de scepter uitgestrekt wordt, daar komt Davids rijk, en die vijanden worden zijne onderdanen. Maar behalven dat ook dezen zin voor David te nadruklijk, ten minste wel nadruklijk genoeg blijft, staat zoo iets niet in den tekst. Als men dien eenvoudig inziet, kan men niet wel anders denken, of de persoon, die hier bedoeld wordt, behoudt vijanden rondom zich, die geene onderdanen van zijn rijk zijn, maar die ook daar onder heerscht, en een rijk staande houdt. Ten minste als men deze en de vorige uitspraak, op de bovengenoemde ongedwongene natuurlijke wijze, van een of ander persoon nemen kan, is men, volgens

re-

redelijkheid, daartoe verplicht, voor dat men zijn toevlugt neme tot voorbeeldelooze dichterlijke genie, vooral, als er zich meerder en ſterker bewijzen opdoen, dat het ſtuk David niet geldt (17).

Zoo is het ook gelegen met het derde vers. Men zou het daar gezegde, alsmede het geen vers 5, 6, 7. voorkomt, als het in een ander ſtuk ſtond, des noods van David verklaren kunnen, ſchoon de uitlegging, op Davids geſchiedenis toegepast, gantsch flaauw wordt, en men de dichtkunde ſterk moet te hulp nemen.

Ons oogmerk en onze ruimte verbieden ons, dit alles, en meer van dien aart, in bijzonderheden nategaan.

Alleenlijk zullen wij nog bij het vierde vers wat nader ſtilſtaan; daar in hetzelfde iets voorkomt, dat, gelijk het tweede vers, bij uit-

(17) *Jeruzalem*, die in zijne Leerredenen zoo veel voortreflijks, betreklijk Jezus Mesſiasſchap, bijgebragt heeft, maar naderhand dit ſpoor verliet, brengt in zijne 3. Betr. bladz. 189. het tweede vers tot den Schepper, den overigen inhoud des Psalms van David opvattende. Vermits het verband hier zoo tegen is, zal hij weinige navolgers hebben. — Wij kunnen ons, meer gewigtigs te zeggen hebbende, met hem niet inlaten.

uitſtek dient, om te bewijzen, 't geen wij boven zeiden, dat niet David, maar een Koning, die voortreflijker is dan hij, hier de bedoelde perſoon zijn moet.

Als men dit vierde vers eerst in het oorſpronglijke leest, en dan den uitleg van de meesten, die het op David brengen, zou men niet zeggen, dat men dit vers vertaalde en verklaarde; men vertaalt op deze wijze: God, die tweemaal ſprak, doet nu de derde en grootſte uitſpraak, die zelfs een eed wordt, ter bevestiging der twee eerſte Godſpraken; de Koning, voor welken God ſtrijd enz., moet en zal eeuwiglijk een Koning zijn, en Koning op de oudſte edelſte wijze blijven, כהן Priester en Vorst te gelijk, vergeleken 2 Sam. 24: 25. en 6: 17. Een מלכי צדק Koning der gerechtigheid en des vredes, des geluks, der rust, des voorſpoeds en welvaart, dat zweert Jehovah!

Maar ook in dezen zin het vers opgevat zijnde, is het, van David verklaard, niet alleen geweldig ſtotend, maar ook kan men dit nog niet met David en zijne geſchiedenis genoegzaam doen rijmen.

Was het zoo iets buitengewoon voortreflijks, dat David zijn leven lang (eeuwiglijk) Koning blijven zou, niettegenſtaande alle

la-

lagen, die men leidde? Want van den persoon van David kan men het hier toch maar alleen nemen.

Was dit zoo iets buitengewoons, dat God, 't geen Hij zoo zelden deedt, een eed, ter bevestiging daarvan, noodig oordeelde? Heeft David dat niet gemeen gehadt met vele andere Koningen, aan welken het maar zelden, indien zij voorzichtig en wijs zijn, zoo als David was, mislukt, om zich door de magt, hun gegeven, vooral als men aan de magt der oude Oostersche Koningen denkt, gedurende hun leven in de regering staande te houden?

Komt eene herhaalde betuiginge Gods, zelfs een eed, die toch iets meer, dan de vorige betuigingen, zeggen zal, hier niet zeer vreemd? Nog vreemder is het, dat David zoo bijzonder als eenen מלכי צדק in nadruk door Jehovah zelven als bevestigd wordt. Heeft er wel veel rust en vrede, waarvan men zoo hoog opgeeft, onder zijne regering, (want als Koning van een rijk wordt hier van dien persoon gesproken) plaats gehadt. Was de gerechtigheid in de oorlogen, dien men toen voerde, en in welken David, gedurende bijna zijne gantsche regering, gewikkeld was, zelfs bij de menschlievendste gezindheden van der-

zelver aanvoerders, niet meestal balling? Past deze edelijke verklaring dan ook, na den bovengenoemden uitleg, op David, als Koning van het rijk niet alleen, maar ook als Koning, die grote overwinningen maakte, zoo als hij hier bijzonder zou voorkomen?

Israëls Staatsïnrigting, door Jehovah zelven gegeven, is er ook geheel tegen, om dit vers zoo te vertalen en uitteleggen. David zal, volgens dezelve, hier als een Priester en Vorst voorkomen; maar Israëls Staatsïnrigting, die in Davids tijd vooral op deszelfs hoogte was, ſtoot de Koningen van het Priesterwerk uit, en als zij offerden wierdt het geſtraft (18). Kon God dan zelf tegen zijne eigene wijze inrigting David als een Priester-Vorst aanſtellen, en het met een eed bezweren, dat hij een zodanige was? Hij zou daardoor zijne eigene inrigting vernietigd hebben (19)! Dat David Priesterwerk zou ver

(18) Conf. *Lilienthal*, l. l. p. 139.

(19) Hieruit kan men ook, zoo wij menen, zien, dat het gevoelen van hun niet wel gegrond is, die hier wel (gelijk wij vervolgens tonen zullen, dat geſchieden moet) aan Milchiſedek denken; maar nogthans oordeelen, dat het vierde vers, ten minſten, eenigzints op David zien kan: daar hij na de verovering van Sion (de aanleiding tot het maken van dit lied, zoo men denkt, en

verrigt hebben, kan geheel niet uit 2 Sam. 6: 17. en 24: 25. bewezen worden, daar het eene bekende spreekwijs is, niet alleen in den Bijbel, maar bij alle volken, om iet, dat op iemands bevel geschiedt, al verrigt hij dat zelf niet, aan hem toeteschrijven, vooral ten opzichte van Koningen.

Mendelssohn heeft denklijk כהן om deze reden vertaald: *dienaar* (van Jehovah). En schoon deze beteekenis van כהן wel niet de gewone is, kan het niet ontkend worden, dat het woord de beteekenis van *eersten dienaar* somtijds heeft, en op sommige plaatsen te regt zoo vertaald wordt (20); maar het voegt geheel niet, als men hier die beteekenis aan het woord geven wil. In het vorige van dit lied was reeds zoo veel voortreflijks van den per-

en dat ook wel waar zijn kan) als beschermer en bezorger der heilige Kibla, Melchisedek in dien rang opvolgde, in dezen zin: gij zult Opperpriester wezen even gelijk Melchisedek. Ook laat zich daaruit de ongegrondheid der vertaling beoordeelen: gij zult eeuwig Priester zijn, over Melchisedeks bedehuis, verondersteld dat men dit van David nemen zal: zo anders kan bewezen worden, dat deze vertaling in het oorspronglijke niets tegen zich heeft, waaraan wij twijfelen.

(20) Conf. *Lotze, over het Hogepriesterschap* enz., bladz. 38.

persoon, die hier bedoeld wordt, gezegd, en door God beloofd. De Dichter doet ons denken, dat er nu nog iets, dat niet minder voortreflijk was, zou voorkomen, daar hij zoo hoog aanheft, en Jehovah iets met een onberouwlijken eed zweren laat. En wat is dat nu, volgens *Mendelssohns* vertaling? Het is: dat hij een dienaar van Jehovah zijn zou! Men merke hier op, dat כהן niet zeggen kan, een echt en getrouw dienaar en vereerer van Jehovah in bestaan en gedrag. In zulk een geval zou er nog al voortreflijkheid in opgesloten zijn, schoon de eed hierbij nog vreemd zijn zou; maar dat het beteekenen moet, en niet anders beteekenen kan, een eerste Staatsdienaar, en dus ten opzichte van David, een Onderkoning van Jehovah over Israëls volk; maar dat was Saul ook, en zoo vele andere godlooze Koningen over Israël. Is het dan niet met alle reden strijdig, zulk eene toezegginge na zoo veel groots, als er reeds gezegd was, als eene belofte, door een plechtigen eed gestaafd, aantemerken?

Het vierde vers, volgens genoemde opvatting van David te verklaren, en het zoo te vertalen, dat het daar voorkomende van hem kan gezegd worden, is zeer gedrongen, en gezogt niet alleen, maar ook met het oorsprong-

ſproⁿglijke, zo men redelijk oordeelen wil, niet beſtaanbaar? Als wij ook dit nog zullen hebben aangetoond, zullen wij David, en met hem alle gewone Israëls Koningen, van de bedoeling van dit lied hebben uitgeſloten, en dan zal deze Psalm zeer tot ons oogmerk dienen.

Volgens de opgegevene opvatting, waarbij men dit vers van David verſtaat, zal מלכי צדק hier niet als een eigen naam moeten genomen worden, maar vertaald *een Koning der gerechtigheid*, ſchoon het woord כהן en de benaming Melchiſedek aan een Vorst gegeven, ons als met den vinger op dien Melchiſedek wijzen, van welken wij Gen. 14: 18. dit geheel bijzondere vinden aangeteekend, dat hij Koning en Priester des Allerhoogſten was (21), dat is gedrongen; te meer wordt het dit, daar men met het על דברתי voor מלכי צדק bij genoemde uitlegging zeer verlegen wordt; het zal volgens dien beteekenen: *op mijn woord*, hij zal Koning, Koning, na de oudſte edelſte wijze zijn enz.

Maar hoe komt dat tusſchenvoegſel: *op mijn woord*, hier? God had het reeds bezworen; en er nu nog tusſchen te voegen: op mijn

(21) Conf. G. *Bonnet*, *Verkl. van Hebr.* 7: 1—10.

mijn woord, dat luid vreemd! Of is dat nu de eed, God zelf? Maar voor een plechtige eed Gods is dit toevoegfel niet gefchikt, niet krachtig genoeg. Wij weten uit andere plaatfen, dat plechtige eeden van Jehova anders klonken.

Het woord van den Dichter zal het wel niet zijn, want die voert Jehova hier fprekend in; en, was het zijn woord, dat zou, na Gods eed, nog zonderlinger vertooning maken.

Behalven dit alles kan de beteekenis, die men hier aan het על דברתי geeft, door het Oosterfche fpraakgebruik niet bewezen worden, welke moeite men zich hiertoe ook gegeven heeft. Men heeft wel Job 5: 3. bijgebragt; maar als men deze plaats in 't oorfpronglijke naleest, ziet men, dat ze hier niets bewijst; en al was het al dat men deze of eene andere plaats bijbrengt, waarin de beteekenis dezer fpreekwijs twijfelachtig is; om zulk eene beteekenis te bewijzen, en daarop iets gewigtigs te gronden, wordt meer gevorderd.

Letten wij eindlijk nog op het bijvoegfel *in der eeuwigheid*, en ook daaruit zal het ongegrondde der verklaring van dit vers van David blijken.

Het

Het is waar, die uitdrukking, op zich zelve genomen, behoeft juist geene volſtrekte eeuwigheid te beteekenen; maar van David verſtaan, zal ze hier moeten zeggen: *uw leven lang*; want er wordt maar van één perſoon geſproken. Wij willen hier niet onderzoeken, of deze beteekenis in de Godlijke Schriften wel immer aan עולם gegeven wordt, en van individus gebruikt voor: *hun leven lang*. Indien ze ergens zoo mogt voorkomen, is dat zeker uiterst zeldzaam. Doch wij willen toegeven, ten minſten veronderſtellen, dat de ſpreekwijs die beteekenis hebben kan. Hoe mat en krachteloos wordt Jehovahs toezegging aan David betreklijk dit bijvoegſel, ſchoon het bij zoo vele voortreflijke beloften gevoegd wordt: *gij zult*, zegt God dan tot hem, *ſteeds Priester zijn zoo lang gij leeft.* Hoe weinig beteekenend is dit, als men in aanmerking neemt, dat het Priesterämpt altijd aan iemand voor zijn leven gegeven wierdt. En al neemt men כהן voor een Staatsdienaar, blijft dit bijvoegſel nog zonder klem, die men hier verwachten moest; vermits wel geen Koning iemand, als voor zijn leven, tot een eerſten Staatsdienaar verheft, verkeerdheid van den kant des Konings, of ontrouwe van dien des Staatsdienaars, bewerkt

werkt alleen fomtijds het ontzet van dien post. Maar het eerfte was van Jehovah niet te vrezen; en dat dit er niet wierdt bijgevoegd, om David van zijne trouwe te ontflaan, verftaat zich toch van zelf. Voor 't overige vervattede dit weinig groots in zich. Saul was ook Koning, en dus dienaar van Jehovah, in den zin dien men aanneemt, gebleven, zoo lang hij leefde.

Het geen wij bijbragten en tegengingen is, zoo veel wij weten, het voorname, dat men voor den uitleg dezes Psalms van David bijbrengt. Bij onderfcheiden leidingen van gedachten onder de Uitleggers, die daarin met malkanderen overeenkomen, dat de Psalm van David fpreekt, kunnen wij ons hier niet bepalen, en behoeven dat ook tot ons oogmerk niet.

Mendelsfohn, bij voorbeeld, heeft zich veel moeite gegeven, om dezen Psalm uit een bijzonder tijdvak van Davids gefchiedenis te verklaren; hij heeft denzelven op den tijd, dat Rabba door Joab belegerd wierdt, en hij zelf te Jeruzalem gebleven was, te huis gebragt. Dit lied zou hem door een Dichter van Rabba naar Jeruzalem gebragt zijn (22).

Een

(22) Men vindt van dit gevoelen van *Mendelsfohn*

iets

Een gevoelen, dat op enkel veronderstellinge rust, en tegen de geschiedenis van dien tijd aanloopt (23).

Uit de twee behandelde Psalmen maken wij nu dit besluit op, dat in dezelven gesproken wordt doorgaans met kleuren van een krijgshaftig Vorst ontleend, van eenen Koning, veel voortreflijker dan David, en dus ook dan alle overige Israëlitische Koningen. Maar men ziet te gelijk uit die Psalmen, dat deze persoon, schoon veel voortreflijker, en groter in magt en uitgebreidheid van heerschappije, dan David en zijne opvolgers, nogthans, in een bijzonderen zin, Koning over Israël zijn zou; — en van daar beginnen, zijne magt ook over andere Koningen en volken uittebreiden; men zie het tweede vers van den honderd tienden, en het zesde vers van den tweeden Psalm. Men denke, dat Hij Ps. 2: 2. de Gezalfde des Heeren genoemd wordt;

iets in de *Friedländ. Aufrastu ueber die Mendelssohn* *Psalmen-ueberzetsung.* Zie *Berliner Monatuhr.* Dec. 1786. N°. 5.

(23) *Penche*, onder anderen, heeft dit opzetlijk aangetoond. In 't kort kan men dit gevoelen ook opgegeven en wederlegd vinden door *G. Chr. Knapp*, *die Psalmen ueberzetst*, ad h. l., die ook genoemde Schrijver aanhaalt.

wordt, eene uitdrukking, die haar bijzonder opzicht op Israël en zijne Theocratische Koningen heeft; men vergelijke ook ten dezen aanzien het vierde vers van den honderd tienden Psalm. Uit het een en ander zal men, zoowel als uit de gantsche inrigting dier Psalmen, zien, dat hier niet van een Koning in 't gemeen, onder spreekwijzen en beelden, die de Dichters uit die tijden ontleenen, gesproken wordt, maar van eenen Koning, die, hoe groot en machtig ook, in eene bijzondere betrekking tot Israël stondt. Iets, dat des te meer in 't oog valt, als men de wijze in aanmerking neemt, waarop er, bij voorbeeld, door Jesaia en andere Profeten, van Koningen, die geen Israëls-Koningen waren, gesproken wordt. Wij zien ook, zo het tot hiertoe gezegde gegrond is, dat de belofte aan David, betreklijk een heerlijk en bestendig rijk, 2 Sam. 7., in 't bijzonder op eenen groten Israëls-Koning ziet; daar de Dichters der twee verklaarde Psalmen, van de verwachtinge voor de toekomst sprekende, de gewone welsprekendheid der Davidische Koningen als voorbijzien, en hunne aandacht bijzonder vestigen op eenen groten en magtigen.

§. 6.

§. 6.

Jes. 11 en 12.

Wij willen nu zien, of wij deze denkbeelden, die wij uit Davids tijd krijgen, ook in volgende tijden wederom aantreffen bij de Profeten (het woord in den bepaaldsten zin genomen). Daar een Jesaia enz., ten aanzien van grote verwachtingen voor Israël, zoo verlicht waren, zou het zeker, tegen het geen wij gezegd hebben, vermoedens doen ontstaan, dat wij misschien dwaalden, zo wij bij hun, aangaande deze grote verwachting, in hunne dagen nog niet vervuld, niets vonden. Maar vinden wij ook bij hun dezelfde denkbeelden betreklijk eenen groten Israëls-Koning, groter dan alle Israëls-Koningen geweest zijn, en wel zoo, dat het buiten twijfel is, dat zij dien zelfden persoon op het oog hadden, en dien verwachtten; maar nogthans zoo van hem spraken, dat men bemerkt, dat zij niet alleen dat gene herhalen, dat in vroegere tijden hieromtrend gezegd was, maar ook andere bijzonderheden, of dezelfde, uit andere oogpunten beschouwd, opgeven. Is dit laatste het geval, dan kan men wel met geen reden aan den geest der Schriften des

Ouden Testaments ten dezen aanzien twijfelen.

Wij maken een begin met Jesaia, en zullen uit hem eenige weinige, maar sterk in 't oog vallende proeven geven, waarin wij op denzelfden persoon als in Davids tijd, onder dezelfde hoofd-denkbeelden, als eene toen nog toekomstige verwachting, gewezen worden.

Eerst bepalen wij ons bij het

Elfde en twaalfde Hoofdstuk van Jesaia. Door de nadere overweging dezer Hoofddeelen zullen wij ons in 't bijzonder met Jesaia's denkbeelden en verwachtingen, ten aanzien van ons onderwerp (zoo wij menen, en vervolgens bewijzen zullen) nader kunnen bekend maken, en op het spoor komen, om, 't geen hij elders desaangaande zeggen mogt, te vinden. Dies te meer beginnen wij met deze plaats van Jesaia, omdat wij hier een vrij uitgebreide en aanëenverbondene schildering hebben van eenen grooten Koning, zijn rijk, bestuur enz., die wij meenen tot ons oogmerk te behoren.

Dat deze beide Hoofddeelen als één stuk, ééne Godspraak behelzende, moeten aangemerkt worden, en men dezelve niet, met *Rosenmuller*, eerst tot dien tijd brengen moet, waarin

in Cyrus aan de Israëliten, in de Asſyriſche ballingſchap, de hope gaf, om naar hun Vaderland terugge te keeren; maar tot Jeſaia, in zijnen tijd, is door *Beckhaus* (24) bewezen, en door hem getoond, dat door eene gegronde bepalinge van den tijd, waarin deze Godſpraak uitgegeven is, verſcheiden gevoelens der Uitleggers vervallen. Ook ſpreekt hij over de verdeelingen door de Uitleggers gemaakt, en het verband, waarin deze Godſpraak met het laatst van het voorgaande Hoofdſtuk ſtaat (25).

Ons oogmerk is, bepaaldelijk te bewijzen, dat deze Godſpraak niet zien kan op eenen der gewone Israëls - Koningen, van Hiskia af gerekend; want hooger kan men hier niet opklimmen, en de Godſpraak op eenen vroeger levenden t'huis brengen, gelijk door *Beckhaus* zoo grondig getoond is, dat wij hem zouden moeten afſchrijven, wilden wij hierover iets zeggen: maar dat de Godſpraak een Koning en rijk

(24) Verhand. over *de echth. der Prof. Schr. des O. T.* p. 104. ſeqq.

(25) Doorgaande uitleggingen van dit Hoofdſtuk vindt men bij *Vitringa*, *Koppe*, *Michaëlis*, *Doederlein*, *van Hamelsveld* enz., in 't bijzonder *Lowth*.

rijk van een veel voortreflijker aart beschrijft.

Anders denken vele Uitleggers. Het meest aangenomen gevoelen onder hun is, dat Hiskia hier bedoeld wordt *(26)*; en zo men aan eene der gewone Israëls-Koningen, waaruit men kiezen kon, denken moest, zou Hiskia zeker nog het geschiktste voorwerp zijn voor de hier voorkomende teekening. Doch, opdat wij dit alleen maar ten aanzien van den meest genomen uitleg dezer Godspraak van dezen Koning zeggen, men wordt dan al aanstonds met het eerste vers zeer verlegen, 't geen daar voorkomt, voegt weinig op Hiskia, vermits Hiskia, toen deze Godspraak uitgegeven wierdt, reeds geboren was.

Men zou met *Hensler* in den tegenwoordigen of voorledenen tijd wel kunnen vertalen: *er spruit*, of *er is gesproten een rijske* enz., zoodat het vers 1. voorkomende niet op Hiskia's geboorte, die reeds plaats gehad hadt, maar veeleer daarop zien zou, dat hij t'eeniger tijd den troon zijner vaderen beklimmen zou, en met wijsheid regeren enz. Maar het blijft

(26) Zoo dacht *Grotius* enz.; in 't bijzonder heeft *Hensler*, *Jesaias neu uberzetst*, dat in onze dagen trachten te bewijzen.

blijft altijd hard, om van een Vorst, die reeds geboren is, of zelfs reeds op den troon zit, gelijk *Hensler* dit zelf van Hiskia ſchijnt te veronderſtellen, te zeggen: dat hij, gelijk een teeder ſcheutje, voortſpruit uit het voorvaderlijk huis.

Zulk eenen geheel ongewonen zin moest men niet aan de woorden geven, dan in de grootſte noodzaaklijkheid; doch die was hier niet, maar wel het tegendeel, daar de inhoud van deze Godſpraak bewijst, 't geen door dit hoofd reeds waarſchijnlijk zoo niet meer wordt, dat men hier niet aan Hiskia enz. denken kan, maar aan een groteren Davids zoon denken moet. Ons oogmerk vordert, dat wij dit bewijzen, en ons bij eenige bijzonderheden in deze Godſpraak bepalen, en daaruit aantoonen, dat dit ſtuk niet, zoo als *Hensler* wil, noodzaaklijk van een wereldsch Vorst, eenen zoodanigen, namelijk, als Hiskia was, moet verſtaan worden, maar dat de Godſpraak op zulk eenen niet zien kan.

De vraag is hier niet, of in deze Godſpraak niets voorkomt, dat van Hiskia of een anderen Vorst van Israël niet zou kunnen gezegd en verklaard worden? Dit is, van voren beſchouwd, reeds zeer onwaarſchijnlijk, daar, in de Godſpraak, toch ook

een Israëls-Koning, ſchoon van een anderen aart, dan *Hensler* en anderen willen, bedoeld zij; maar of men in dit doorloopende ſtuk, dat geheel van een perſoon handelt, ook zulke zaken aantreft, die ons tot eenen bepalen, die meerder was dan Hiskia enz., ſchoon hij in ſommige opzichten met dezen gelijk ſtondt. Dit laatſte toonen wij hier.

Wij willen toeſtaan dat men, 't geen vers 2. van de medegedeelde gaven aan dezen perſoon voorkomt, des noods van Hiskia of zijns gelijken nemen kan, ſchoon het er verre af is, dat wij met *Hensler* denken zouden, dat het van eenen zoodanigen zou moeten genomen worden. Dit vers is er meer tegen dan voor, dat in de Godſpraak zulk eenen zou bedoeld zijn. Het zeer grote denkbeeld, dat ons hier gegeven wordt, op Hiskia enz. t'huis gebragt, heeft altijd een vreemd voorkomen; vooral als men in aanmerking neemt, dat men van David, en van Salomo zelfs, die anders in dergelijke gaven zal hebben uitgemunt, en daarvan geroemd wordt, zoo iets niet weet, vergeleken 1 Kon. 3 en 4.

Men zal zeggen: in de Godſpraken wordt op eene Profetiſche dichterlijke wijze van dien perſoon geſproken; maar dat zal toch geſchied zijn, om zijne uitmuntendheid in

die

die opgenoemde dingen voorteſtellen, en zijne voortreflijkheid ten dezen aanzien de reden geweest zijn, dat de Profeet daarop in zijne teekening van dezen perſoon het oog bijzonder vestigde. Maar als men dat op Hiskia toepast, (van zijne opvolgers behoeven wij wel niet te ſpreken) en zijne geſchiedenis inziet, dan vinden wij hem wel geroemd wegens godsvrucht, zie 2 Kon. 18, maar dat hij zoo bij uitſtek wijs zou geweest zijn, als hij hier beſchreven wordt, daar lezen wij niets bijzonders van, vergeleken 2 Kon. 20. (27)

En zoo als het met het tweede vers gelegen is, zoo is het ook met verſcheiden andere in deze Godſpraak voorkomende uitdrukkingen; ſommigen kunnen, gelijk het tweede vers, eenige ook wel op eene minder gedrongene wijze, tot Hiskia enz. gebragt worden; maar ſommige uitdrukkingen laten niet toe aan Hiskia enz. te denken, zonder de woorden geweld aantedoen, en aan dezelven eene

(27) En dat hij bijzondere Godlijke ingevingen en openbaringen zou gehad hebben, waarop men dit zou willen betreklijk maken, ook daaromtrend lezen wij niets.

eene beteekenis te geven, ſtrijdig met het oorſpronglijke.

Op deze wijze is het gelegen met het laatſte lid vers 3. *Hij zal na het gezicht zijner oogen niet rigten, hij zal ook na het gehoor zijner ooren niet beſtraffen;* zoo als dat in onze Vertaling voorkomt, kan men dat van geen aardsch Vorst, hoe voortreflijk ook, zeggen; vermits hij overeenkomſtig het geen hij ziet of hoort, moet oordeelen, en daar na zijne Koninglijke rechterlijke uitſpraak rigten; om tot de waarheid te komen is geen andere weg voor hem open.

Profetiſche dichterlijke ſtijl kon hier niet ingeroepen worden; vermits men oordeelt, dat daar wel iet meer, dan er plaats had, mede beſtaan kan; maar niet, dat geheel vreemd is aan het gewone menschlijke. Maar wat dan? De uitdrukkingen moeten, na het gevoelen der Uitleggers, die hier aan Hiskia enz. denken, anders vertaald worden.

J. Chr. Doederlein vertaalt deze woorden: hij zal niet na het uitwendig aanzien, noch na hooren zeggen, na gerugten oordeelen (*nec formae externae nec famae rationem habebit judicando*) en dan kan Hiskia mede hier bedoeld zijn. Maar kan men het Hebreeuwsch zoo vertalen? Wij meenen dat dit niet geſchieden kan.

Doe-

Doederlein is waarschijnlijk door de Grieksche Overzetting, die hier, gelijk wel meer, niet woordelijk is, maar toch meer zegt dan de zijne, op de gedachte gekomen, dat de woorden wel zoo konden vertaald worden.

Om onnodige wijdloopigheden voorte komen, spreken wij niet van de LXX Vertaling ter dezer plaatse, als vertaling beschouwd, want een varians lectio heeft ook *Doederlein* hier niet in de LXX gevonden (28), gelijk hij ook van elders eene zoodanige niet bijbrengt.

Zien wij alleen of de bewoordingen למראה עניו en למשמע אזניו, zoo als ook *Doederlein* las, dezen zin hebben kunnen?

1. Moet men hier opmerken, dat er niet ענים en אזנים maar met (ו) in statu constructo staat עניו en אזניו, waardoor het in dit vers gezegde buiten twijfel tot het gehoor en gezicht van den persoon, die hier voorkomt, bepaald wordt, vergelijk het פני־איש en het simplex פנים Deut. 1: 17.

2. Hoe zeer de constructie met (ו) hier ook iets anders doe vermoeden, moge men al

(28) De LXX Vertaling erkennen wij in sommige gevallen als een goed hulpmiddel, om eene varians in eenen door de Vertalers gebruikten Codex te bepalen.

al de eerſte ſpreekwijs met eenige waarſchijnlijkheid vertalen in den zin van: aanzien des perſoons, ſchoon men dat elders in den Bijbel anders vindt uitgedrukt, zie Deut. l. l.; maar de laatſte bewoording toont, dat de Profeet hier meer zeggen wilde; gehoor zijner ooren, zoo als er ſtaat, te verſtaan van gerugten, die iemand hoort, en die weinig grond hebben, ten minſte niet onderzogt zijn, betreklijk te maken, en dat nog wel in zamenvoeging van de ſpreekwijs: *na het gezicht der oogen*, is zoo willekeurig, dat het een iegelijk aanſtonds in 't oog valt. Er is geen de minſte aanleiding tot eene zoodanige bepaling; en de Profeet zou zijne bewoordingen dan allerongelukkigst gekozen hebben.

3. De Profeet hadt vers 2 en 3[a]. veel voortreflijks van den perſoon, dien hij bezig was te beſchrijven, gezegd. Hij vaart met die teekening hier voort na elks toeſtemminge, en wij verwachten ten minſten iets, dat niet minder is, dan het reeds aangevoerde; de aanhef ſterkt ons ook in deze verwachtinge; maar volgens de uitlegging van *Hensler* en anderen wordt door dit zeggen geheel geene voortreflijkheid aan dien perſoon toegekend. Na al het grote zal de Profeet zeggen: dat deze perſoon niet na de uiterlijke gedaante,

en,

en, dat meer is, niet na gerugten, die hij hoort, maar die niet onderzogt zijn, oordeelen zal, dat is, gelijk uit het vervolg blijkt, richterlijke uitſpraak als Koning doen (29).

Doch wij gaan voort, om nog door eenige andere proeven te toonen, dat Hiskia of zijns gelijken in deze Godſpraak de bedoelde perſoon niet zijn kan, maar een voortreflijker het onderwerp zijn moet.

Het laatſte lid van vers 4. bewijst dit mede: *hij zal de aarde ſlaan* enz., volgens de Nederlandſche vertaling. Als men dit van Hiskia neemt, of eenen anderen gewonen Israëls-Koning, vat men het op van de oordeelen en ſtraffen, die hij uitgeſproken heeft. *Doederlein*, bij voorbeeld, vertaalt, *terrae autem ſtragem minabitur, ac improbo mortem annuntiabit.* Maar 1. voegt deze zin geheel niet in verband, als een deel beſchouwd van de nog voortloopende treffende beſchrijvinge van dezen Koning, veronderſteld, dat de woorden anders wel zoo konden vertaald wor-

(29) Rigtten andere Israëls-Koningen hunne vonnisſen dan na den uiterlijken ſchijn? Deden zij uitſpraak op bloote gerugten? Dat was dan eene voortreflijkheid boven de allerſlegtſte Koningen!

worden, en *aarde*, bepaaldelijk van het Joodſche land genomen, waar over Hiskia enz. Koning was. Indien de Profeet dit alleen zeggen wil, zien wij niet, dat in deze woorden, die mede tot het voorſtel van de grootheid dezes Konings behooren zullen, eenige voortreflijkheid overblijft. De woorden waarin men vertaalt, ſchijnen nog wel iets groots te hebben, maar als men op den zin, dien de Uitleggers daaraan geven, let, verdwijnt dit. Hebben alle Koningen, ook de zulke, die anders geen beste Koningen zijn, geene ſtrafwetten tegen overtreders? En dat blijft dan toch het eenige, dat hier gezegd wordt van dezen; wie zou zoo iets hier verwachten?

2. De eerſte woorden mogen zich al laten vertalen: *terrae ſtragem minabitur*; maar de laatſte te geven: *improbo mortem annuntiabit*, doet de kracht der gebruikte woorden te kort; behalven dat *adem*, *geest der lippen*, van een krachtiger beteekenis is, dan enkel *ſpreken*, *bevelen*, en nergens, hoe hoog ook het dicht zij, van aardſche Koningen in dien zin gebruikt wordt, vergeleken Ps. 33: 6. 104: 30 enz., al hadden zij nog zoo veel magt. Kan מות, in die buiging vooral, waarin het hier voorkomt (ימית) deze flaauwe betee-

teekenis niet hebben; de beteekenis is zelfs krachtiger, als men in 't Nederduitsch gevoeglijk kan uitdrukken, en geeft te kennen: *ten eenemaal volkomen dooden.*

Uit een zeker soort van Parallelie, die men zou meenen (30) dat hier gevonden wierdt, kan men het boven gezegde wel niet ontzenuwen; de Parallelismus, zo ze hier al in eene zekere mate mogt plaats hebben, zou ons veeleer de kracht der eerste bewoordingen: hij zal de aarde enz., uit de volgende, *met den adem* enz., meer doen kennen.

Ook het tiende vers is een bewijs, dat hier van een groter persoon, dan Hiskia of eene zijner opvolgers was, gesproken wordt. Het hier voorkomende wordt door *Doederlein* zelven, als van eenen groteren persoon dan Hiskia enz. gezegd, aangemerkt, schoon hij, blijkens zijne vertaling, het vorige dezer Godspraak tot Hiskia schijnt te brengen. Welke redenen hij voor zulk eene onverwachte persoons-verwisseling in dit doorloopend stuk had, zegt hij niet; wij laten dit aan zijn plaats.

Dit

(30) Ons zijne geene Uitleggers voorgekomen, die hier uit den Parallelismus ten voordeele van *Hiskia* enz. verklaren willen.

Dit vers blijft ook van Hiskia en zijne gewone opvolgers onverklaarbaar. De Koning van Babel deed wel aan Hiskia tot zijne wederherſtelling geluk wenſchen. Hiskia ſtondt ook wel bij andere volken in grote achting, 2 Chr. 32: 22, 23 en 2 Chr. 33.; maar meer dan dit lezen wij hier. God heeft dezen perſoon לנס עריס geſteld. Zo deze uitdrukkinge eenigen zin behouden zal, kan men hier het denkbeeld van heerſchappij over andere volken niet uitſluiten; dat denkbeeld is zoo aan het Veldheers-teeken נס, waarheen de onderhoorige zich, als onder den ſtaf van commando, verzamelen, verbonden, dat het ons duidlijk leert, dat Hiskia, noch een zijner opvolgers, in Israëls beſtuur, hier de bedoelde perſoon niet zijn kan, daar aan niemand hunner eenig, ik laat ſtaan zulk een gezag (לנס) over andere volken, met eenige waarſchijnlijkheid kan worden toegekend, vergeleken vers 12. Veeleer kan het tegendeel van hun gezegd worden.

Is de beſchrijvinge van den perſoon, dien wij l. l. vinden, te groot voor de gewone Israëls-Koning, van Hiskia af, gelijk wij meenen getoond te hebben. De teekening van de heerſchappij, de voordeelen, die daaronder genoten worden enz., die wij hier vinden, is me-

mede te voortreflijk voor Hiskia enz. Wij lezen die teekening

Vers 6—9. En bij dezelve zullen wij ook nog wat nader moeten ſtilſtaan.

Over deze teekening heeft *J. D. Michaëlis* (31) geſproken, en daarover veel goeds gezegd.

De beſchrijving, in deze verzen voorkomende, moet men buiten twijfel oneigenlijk opvatten; het gantſche voorſtel leert dit.

Michaëlis l. l. en anderen vergelijken deze teekening van Jeſaias met de vierde *Ecloga* van *Virgilius*, daar men gelukkige dagen, bij de Dichters een gouden eeuw genaamd, op eene ſoortgelijke wijze vindt voorgeſteld.

Wij hebben er niets tegen, dat men *Virgilius Ecloga* met Jeſaia's teekening vergelijke, mits men het onderſcheid, dat er tusſchen beide ſtukken behoort op het oog gehouden te worden, bij deze vergelijking niet vergete (hiervan vervolgens).

De zaak, in 't rechte licht beſchouwd zijnde, zal het blijken, dat de teekening van Jeſaia, bij eene behoorlijke vergelijking met dich-

(31) *In Epimetro de imaginibus ex fabula Poëtica post Lowth Praelect. 9 de Sacr. Poëſi Hebr.* p. 191. ſeqq. edit. 2. Götting.

dichterlijke befchrijvingen eener gouden eeuw, 't geen wij boven, betreklijk Jefaia's oogmerk in deze Godfpraak, opgaven, eerder verfterkt dan verzwakt, gelijk fommigen meenen plaats te hebben.

Wij geven toe, dat men Jefaia's teekening met de *Ecloga* van *Virgilius*, daarin gelijk ftaande, te befchouwen hebbe: dat beide ftukken zijn aantemerken als oneigenlijke befchrijvingen van een zeer gezegenden tijd, onder eene gelukkige heerfchappije, waaronder vrede, rust en welvaart genoten wordt, dichterlijk gekleed in beelden, ten tijde der Schrijvers Jefaia's en *Virgilius* gebruiklijk; doch zulke teekeningen van een gouden eeuw wierden door de Heidenfche Dichters, die er in 't bijzonder werk van maakten, niet onbepaald, zonder het oog op eenen zekeren tegenwoordigen of toekomenden tijd te hebben, ter neder gefteld; maar zij ftelden zich daarbij in de nader of verder toekomst, of ook voor het tegenwoordige, een bepaald tijdvak voor, waarin die rust en welvaart, die zij dichterlijk befchreven, zou plaats hebben, onder eene gelukkige regeringe. *Virgilius*, dit blijkt uit zijne gebruikte beelden, en andere omftandigheden, bij zijne Uitleggers aangeteekend, had het oog op Rome's ge-

geluk en voorſpoed, onder de regering van Keizer Augustus. Jeſaia kan dan ook niet in 't wilde geſchermd hebben met zijn gouden eeuw, maar heeft een bepaalden tijd op het oog gehad; dit zal niemand ontkennen, al was het niet, dat het verband van zijn voorſtel dit zoo duidlijk toonde, als het waarlijk doet.

Weten wij van *Virgilius*, dat hij, in zijne teekening, op Augustus regering zag; van Jeſaia weten wij nog zekerder, daar hij in verband ſpreekt, dat hij hier zijne teekening maakte met opzicht op de gelukkige heerſchappij van dien Koning, die hij in vorige verzen in zijne voortreflijkheid beſchreven had, en van welken hij ook vers 10. voortgaat te roemen. Hadt hij zoowel als *Virgilius* eenen bepaalden tijd op het oog, dan kan hij geen anderen tijd dan de regering van zijnen Held bedoeld hebben.

Indien men nu Hiskia voor het onderwerp dezer Godſpraak houdt, dan moet men bij Jeſaia's teekening ook bepaald aan de tijden en de regering van dezen Koning denken; en de Profeet zal zeggen: dat er onder Hiskia's regering grote rust, vrede en zegen door het volk zou genoten worden, in die mate, dat hij er zulk een grootſche beeldrijke beſchrij-

ving van geven kon, als men gewoon was, van geheel gezegende regeringen aftemalen.

Maar beantwoord de regering van Hiskia aan het grote denkbeeld van rust, vrede enz., dat Jesaia ons hier geeft? Dit zal moeten plaats hebben, zo deze Koning de hier bedoelde persoon zijn zal. Wij verwagten dat met recht, als een Godlijke afgezant dit beeld van een bepaald tijdvak gebruikt. *Virgilius* en andere Dichters mogen het veroorloven, hunne tegenwoordige of toekomende Vorsten in hunne gedichten te vleijen (32).

Het moge er bij de Heidensche Dichters zoo zeer niet op aankomen, gelijk het ook waarlijk niet deedt, daar zij doorgaans, ten minsten *Virgilius* niet met een bepaald oogmerk, om anderen te leeren, maar vermaakshalve en willens, met zeer verkeerde vleijende oogmerken, hun dichterlijk talent gebruikten, het moge er bij hun zoo zeer niet op aankomen, of de regering van Augustus of een anderen Vorst, waarvan zij spraken, wel aan het beeld, dat zij goedvonden te teekenen, beantwoordde.

Doch

(32) Hoe ver dit ging onder de Latijnsche Dichters van *Virgilius* tijd, kan men uit de *Tristia* van *Ovidius* zien. De Mythologie hadt hierop groten invloed.

Doch met Jeſaia was het anders gelegen, en hier bemerkt men tusſchen zijn ſtuk en dat van *Virgilius* een groot onderſcheid. Hij was een waarheidlievend Profeet, daar voor geeft hij zich uit, en moest ook in de teekening, waarvan hij zich bediende, als zoodanig ſpreken. Het geen *Virgilius*, die, zonder roeping tot eigenlijke leering voortegeven, ſprak, vrij ſtondt, dat was Profeet Jeſaia, wil men zijn Profetisch karakter niet uit het oog verliezen, niet geoorloofd (33).

Met reden herhalen wij dan de vraag: kan men Hiskia's (van zijne opvolgers in het Koningſchap kan wel niemand hier in eenige aanmerking komen) regering zoo vreedzaam, rustig en voorſpoedig, vooral ten opzichte zijner onderdanen (dit legt bijzonder in die teekening) noemen, dat men de beſchrijving van een gouden eeuw, die hier niet door *Virgilius*, maar door Profeet Jeſaia gegeven wordt, daarop met recht kan toepasſen?

De geſchiedenis der regering van dezen Koning moet ons dit leeren; doch als wij die na-

(33) De voortreflijke *Michaëlis* ſchijnt l. *ſupra* l. in deze teekening Jeſaia te veel enkel als Dichter, gelijk *Virgilius* was, en te weinig als een Godsdienstleerend Profeet betragt te hebben.

nagaan, dan vinden wij zijne gegeven teekening, hoe dichterlijk ook opgevat, in het hoofd-denkbeeld zelf, dat toch blijven moet, geheel niet beantwoordende aan zijne regering, verg. 2 Kon. 18: 19, 20. 2 Chron. 29.

Het is zoo, Israëls volk had meer rust en zegen onder zijne regering, dan onder de regering van sommige Koningen, die hem voorgingen. Doch dat voldoet hier niet, vermits Jesaia niet in vergelijking spreekt, maar de zaak op zich zelve beschouwd, en al sprak hij in vergelijking, dan nog moest hij als Profeet niet overdrijven.

Hiskia moest tegen de Philistynen zware oorlogen voeren. Doch laat dit al met de teekening bestaanbaar zijn, wijl hij in die oorlogen overwon. Maar hoe kan het daar mede bestaan, dat Juda, toen Hiskia al een geruimen tijd op den troon gezeten had, nog zoo arm was, dat zij, in een groten nood, niet in staat waren, om drie honderd talenten zilver en dertig talenten gouds (voor een gantsch rijk zeker op zich zelf geen grote somme) optebrengen; maar de Koning verplicht was, om niet alleen het zilver en goud uit zijne eigene schatten te verzamelen, en die mede niet toerei-

reikend zijnde (34), het goud van de deuren des tempels te nemen, ſchoon hij die nog kortlings op nieuw had ingewijd, en niets, dan de uiterſte nood, hem tot deze beroving brengen kon.

Had Juda ook wel grote rust en vrede onder Hiskia's regering? Wij lezen in den tijd van negenentwintig jaren, zijnde de during van zijne Koninglijke waardigheid, van menigvuldigen zwaren druk en benaauwdheid, vooral door de aanvallen van den Asſyriſchen Koning veroorzaakt. *Seiler* zegt met recht: dat de teekening van Jeſaia geweld wordt aangedaan, als men ze op Hiskia's tijden brengt, en alles met geweld gedwongen wordt tot dien Koning, die, naauwlijks veertien jaren na de nederlaag van Sanherib, zijn volk eenig heil en rust heeft kunnen verſchaffen.

Veel minder kan de Profeet Serubabel, en de tijden, waarin hij leefde, bedoeld hebben, daar het van dezelven bekend is, dat zij zulk een gouden eeuw niet uitgemaakt, maar inte-

(34) Welk een onderſcheid tusſchen Hiskia's regering in dit opzicht, en die van David, en vooral van Salomo?

tegendeel allerdroevigst geweest zijn. Zie *Dathe* ad h. l.

Wij durven het wel aan het oordeel van den bevoegden onderzoeker overlaten, of niet *Virgilius* zelf, hoe zeer hij ook boven Jeſaia de vrijheid had, om zijn denkbeeldig onderwerp te ſchilderen, nogthans met meer recht van Augustus regering een gouden eeuw maken kon, dan Jeſaia van die van Hi s k of eenen zijner opvolgers in het beſtuur over Israël.

Zeide men ons van een ſtuk, dat men op Salomo en zijne regering wilde t'huis gebragt hebben, zoo iets, als wij boven zagen, het zou een ander voorkomen hebben, dan dat men aan Hiskia of later tijden wil gedacht hebben; ſchoon het ook dan nog vreemd zijn zou: dat noch Nathan, die anders zoo groot van Salomon's regering opgaf, noch ook David zelf, in de verhevenſte dichtſtukken, waarin hij op dezen zegen voor zijn huis en voor Israël na hem te genieten, doelde, zich nimmer van een dergelijk hoog geſtemd beeld bediend heeft.

Het negende vers, opdat wij dit eene nog opmerken, maakt wel een deel der heerlijke beſchrijving, door Jeſaia in de vorige verzen gegeven, uit; doch onderſcheidt zich

door

door taal en ſtijl zoo zeer van den beeldrijken voordragt in de vorige verzen, dat men niet wel anders denken kan, of de Profeet maakt in dit vers een overdragt, en drukt hier met eigenlijke woorden uit, 't geen hij te voren in beelden voorgeſteld had; in dit geval is dit een nieuw bewijs voor 't geen wij zeiden, daar dit op de regering van Hiskia niet past. Doch wil men Jeſaia's ſchilderij ook in dit vers nog als voortgezet beſchouwen, het verſterkt ook dan het gezegde.

§. 7.

Jeſ. 9.

Eer wij de Analogie opgeven, die er tusſchen de verklaarde plaats uit Jeſaia en den bevorens bijgebragten Psalm is, zullen wij er nog iets uit Jeſ. 9. bijvoegen.

Wij beweren niet, dat dit geheele Hoofdſtuk van één onderwerp, van denzelfden perſoon, handelen zou, gelijk wij van de tot hiertoe behandelde plaatſen toonden; maar wij treffen hier een dier Godſpraken aan, die van meer dan één onderwerp handelen. In zoodanige Godſpraken zal niemand zwarigheid vinden, die met het Profetisch voorſtel

eenigzints bekend is; ook dan niet, wanneer geen juist verband tusſchen de onderſcheiden perſonen of zaken, die er, blijkens het voorſtel, bedoeld zijn, kan opgegeven worden; indien anders de afwisſeling maar bewijsbaar duidlijk is, daar de Profetiſche aandrijving, die zich aan geen naauwe banden leggen liet, wel eens van het eene op het andere onderwerp, door eene aanleiding of Godlijke aanwijzing, die wij nu niet meer weten, kon overgaan. Dit moet ons ſomtijds genoeg zijn, ſchoon men hier buiten twijfel met naauwkeurigheid en voorzigtigheid moet te werk gaan (35).

De meesten, met welken wij hier te doen hebben, zullen hier wel niets kunnen tegen hebben, daar zij de Profeten, in 't bijzonder Jeſaia, en dat ook grotendeels met reden, als Dichters van een hoge vlugt beſchouwen. Te minder behoeft ons bij het vijfde en zesde vers der aangehaalde Godſpraak, die hier alleen tot onze nadere betragting behooren, optehouden, wat men over het vorige en volgende te denken hebbe, en of, en in hoe

(35) Zonder grote duidelijkheid en klaarblijklijkheid moet men de Profeten niet van onderwerp doen veranderen.

hoe verre dat met die verzen in verband ſtaat. Daar men onder de Uitleggers, Joden zoowel als Christenen, algemeen toeſtemt: dat in de beide verzen, die wij bijbragten, van denzelfden perſoon, die Jeſ. 11 en 12. voorkomt, geſproken wordt. Die bij de vorige plaats aan Hiskia denken, houden dezen Koning ook voor den perſoon, van welken Jeſaia ſprak, bij voorbeeld, *Grotius*, *Hensler*, *Bahrd* (36) en anderen.

De teekeningen zelven, die in beide ſtukken zoo veel gelijkheid hebben, deden natuurlijk, in op elkander volgende Godſpraken, aan denzelfden perſoon denken; te meer, daar beide voorſtellen voorkomen als een troostbeeld onder ongelukkige omſtandigheden, die het volk ondervondt, gelijk blijken kan uit vers 28—34. van Jeſ. 11. vergeleken met het laatſte deel van Jeſ. 8., en 't begin van Hoofdſt. 9.

In de verzen, die wij hier behandelen, wordt grotendeels op dezelfde wijze, als Jeſ. 11., gewaagd van een groot Israëls-Koning, die eene ſtof van blijdſchap was, zoo groot, dat de Profeet zich in de gedachte

(36) *Brief. ueber die Bib.* 1. D. p. 111.

dachte aan hem verlustigde, en zich onder veel leed, dat Israël drukte, aan deze hoop vasthield. Eene aandoening, die, gelijk *Rambach* (37) opmerkt, de aangehaalde verzen een zekere afgetrokkenheid gegeven heeft, zeer eigen aan gewaarwordingen van die natuur, vergeleken Gen. 49: 18. Er wordt gesproken van een grote heerschappij des vredes, op den troon Davids, van een zeer luisterrijk bewind (38).

En kwam ons het een en ander, zoo als het ter aangehaalde plaatse wordt voorgesteld, als niet pasfend op Hiskia enz. voor; dat zelfde is ook hier het geval.

Om nu niet te herhalen, 't geen wij bij Jes. 11. gezegd hebben van den tijd, waarin deze Godspraak uitgegeven is, dat ook hier geldt, namelijk, dat Hiskia toen geen korts geboren kind zijn kon, en dus zeer oneigen van hem, als zulk een kind, zou gesproken worden.

De

(37) *Hermeneut. Sacr.* p. 132.

(38) Bij de uitdrukking: *de heerschappij is op zijn schouder*, herinnere men zich, dat Oostersche Vorsten hunne kleederen met kostbare steenen op de schouder vastmaakten; van welk gebruik deze spreekwijs ontleend is.

De befchrijving, die wij hier van den perfoon, door Jefaia bedoeld, lezen, is veel te voortreflijk, dan dat ze op Hiskia zou kunnen betreklijk gemaakt worden. *Parvisch*, fchoon hij aan dezen Koning wilde gedacht hebben, zag dit reeds, en wilde daarom, dat de heerlijke namen, hier wel aan Hiskia toegeëigend worden, maar niet zoo ftipt moeten opgevat worden, en aan grootfpraak van den Profeet, betreklijk beloften aan Davids huis gedaan, toegefchreven moeten worden. Een gevoelen, ftrijdig met 't geen wij volgens de voorafgaande aanmerkingen in deze Verhandeling als zeker veronderftellen mogten, met de Godlijkheid der Profetifche fchriften, waarom wij er ons niet mede kunnen inlaten, dat ook minder noodzaaklijk is, daar hetzelve, voor zoo ver wij weten, geen navolgers gehad heeft.

Grotius heeft eene andere fchikking gemaakt, en van fommige hier voorkomende uitdrukkingen een andere vertaling gegeven: bij voorbeeld, om de benaming: *fterke God*, niet aan Hiskia te geven, heeft hij er, uit het vorige, *raad* bijgevoegd, in den zin van raadsman van, of raad vragende aan den fterken God.

Deze zamenvoeging is geheel willekeurig, en

en heeft de doorgaande ſchikking in den Tekst tegen zich. Men rangſchikke ook de volgende eeretitelen שר שלום אבי עד eens op die wijze, en oordeele over de ongepastheid. Behalven dit, worden de woorden, zoo opgevat, onverklaarbaar.

Raadsman bij den ſterken God kan van Hiskia niet gezegd worden; wat zou dat wel zeggen? *Grotius* ſchijnt er daarom ook als ter verklaring bijtevoegen: *raadvragende aan den ſterken God.* Dit zou, van Hiskia genomen, eenigen zin geven. Doch deze beteekenis is ſtrijdig met de buiging van dit woord (יועץ ſtaat er), en, 't geen hier vooral in aanmerking komt, met het gebruik, dat van dit woord in die buiging elders gemaakt wordt.

Anderen brengen maar een der eeretitelen tot Hiskia, alle de overigen tot Jehovah, en vertalen: de wonderbare, de raad enz., zal de naam van dit kind noemen: Vredevorst (39).

Doch als men het oorſpronglijke leest, ziet men al ras, dat men aan de woorden zulk eene vertaling niet geven kan. Waarom zal de laatſte titel: Vredevorst, op het geboren kind,

(39) Bij voorbeeld, *Döederlein*, ad h. l., die in deze vertaling grotendeels de Joodſche Uitleggers volgt.

kind, de anderen op Jehovah zien? Is het omdat die juist het laatst genoemd wordt? Men ſcheidt hier van elkander, 't geen in 't Hebreeuwsch naauw verbonden is. Het eene volgt onmidlijk op het andere, zonder dat er iets tusſchen beiden gevoegd wordt. שמו *zijn naam*, moest, zou men grond hebben, om zoo te vertalen, niet agter יקרא, maar vóór Vredevorst ſtaan.

Bahrd brengt alle de hier voorkomende eeretitelen regelregt tot Hiskia, אל־גבור zet hij over, *de Gods-held* (Hiskia).

Misſchien dacht hij, dat het woord God wel eens op dezelfde wijze in 't Hebreeuwsch met iets anders zamengevoegd wordt, als dat in 't Hoog- en ook in 't Nederduitsch geſchied; maar elk, die met den aart der Oosterſche talen bekend is, weet, dat zulk eene zamenvoeging in de talen op die wijze niet geſchied, maar in eene geheel omgekeerde orde. Zou men Gods-held vertalen, dan moest er ſtaan גבור אל. Men behoeft de volgende titelen en derzelver zamenvoeging maar te lezen, om te zien, dat men in het Oosten hier een beſtendigen regel heeft.

De vertaling dezer uitdrukking door ſommige, en daar onder bekwame Uitleggers, gegeven: *magtig held*, voldoet derhalven ook niet

niet aan den aart van 't Hebreeuwsch; vermits daarin mede het beſtendig oud Oostersch gebruik voorbijgezien wordt.

Moet men nu dien eeretitel vertalen: *ſterke God?* en wij zien niet, dat er iets anders overblijft, dan is het van zelfs duidlijk, dat Hiskia enz. hier niet kon bedoeld zijn (40).

Ook de eeretitel *Vader der eeuwigheid* kan op een gewoon Israëls-Koning, gelijk Hiskia was, niet worden toegepast.

Wij geven het Profesſor *Paulus* (41) wel toe, dat men enkel ז *eeuwig* vertalen kan; maar kan het dan op Hiskia zien? Van Koningrijken, inzettingen enz. lezen wij wel van *eeuwig*, in den zin van langdurend, een tijd, welker einde onbekend is; maar van enkele perſonen (individus) zoo als Hiskia hier dan voorkomt, daar er van hem alleen, en niet mede van eene volgreeks van Koningen

(40) De verſchillende opvattingen betreklijk het woord אל, dat hier van God gebruikt wordt, verzwakken ons bewijs niet. Ook de opvatting van *Michaëlis* niet.

(41) *Memorabil.* 7. ſt. conf. etiam *Dathe* ad. h. l. Anderen vertalen אב *auteur*, *oorzaak*, Conf. *Vriemoet* ad *Dicta Claſſ. V. T.* P. 2. p. 97.

gen na hem gesproken wordt, te zeggen, dat ze eeuwig zijn in den zin, dat zij een geruimen tijd regeren zullen, en dat nog wel met het woord עד, daarvoor zal men uit de geschiedenis van Israëls Koningen geen één voorbeeld ten bewijze aantreffen.

Men neme hier nog in aanmerking, 't geen de Uitleggers met reden opmerken, dat *de sterke*, *magtige*, *eeuwige God*, ook bij andere volken gewone titelen van den Allerhoogsten zijn.

Wonderlijk, *Raad*, *Vredevorst*, mogen zich nog eenigzints van Hiskias laten verklaren, schoon die titelen, tot hem gebragt, een flaauwen zin geven, zoo als uit het gezegde bij Jes. 11 en 12. gebleken is; de twee verklaarde titelen sluiten hem, en alle overige gewone Israëls-Koningen, ten eenemaal uit.

Overeenkomst tusschen de bijgebragte plaatsen uit de Psalmen en uit Jesaia.

Als men nu de bijgebragte plaatsen uit Jesaia en uit de Psalmen met malkander vergelijkt, ziet men:

1. Dat in allen van een Koning, en wel een Israëls-Koning, gesproken wordt, 't geen on-

onder de Uitleggers ook algemeen wordt toegestaan.

2. Van een Koning uit Davids huis. In de plaatsen, uit Jesaia bijgebragt, wordt dit uitdruklijk gezegd. In de bijgebragte Psalmen staat het wel niet met zoo veel woorden, doch daarvoor was onder anderen deze natuurlijke reden, dat zich dat in Davids tijd, als er van een Israëls-Koning gewaagd wierdt, van zelfs verstondt, daar het volk, Davids rijk bevestigd ziende, en de bijzondere gunst van Jehovah jegens hem, en misschien toen ook al de beloften van een bestendige opvolging voor zijn nageslacht kennende, niet anders denken kon, dan dat die persoon, die als een Israëls-Koning beschreven wierdt, een Davids-zoon zijn zou, zo het tegendeel niet gezegd wierdt; het zou geheel overtollig geweest zijn, er dit in Davids tijden bijtevoegen, te meer, wijl in die Psalmen, die wij bijbragten, met opzicht op de algemene belofte aan Davids huis, 2 Sam. 7. gesproken wordt.

Anders was het in Jesaia's tijd. Sommige stammen hadden zich reeds aan de heerschappij van Davids nakomelingschap onttrokken, en Davids troon scheen zeer wankelend, ook onder die stammen, waaronder de

dezelve nog gevestigd bleef, vooral door grote buitenlandsche magten. Vele Koningen uit dat huis waren ook godloos, en regeerde slegt; 't geen bijzonder in de toenmalige Theocratie aan Davids troon den val dreigde, en het noodzaaklijk maakte, dat Jesaia, van eenen voortreflijken toekomstigen Israëls-Koning sprekende, er bijvoegde, dat hij uit Davids huis zou voortkomen, en ten dezen aanzien zoo veel zeide, dat Israël, als de Profeet op hem hope gaf, niet twijfelen kon, of hij zou een Davids-Zoon zijn.

3. Moet men in de verklaarde plaatsen, gelijk wij meenen getoond te hebben, aan een veel voortreflijker Koning, dan David, Hiskia enz., geweest zijn, aan eenen, die in later tijden leven zou, denken, dan is er voldoende reden, om in de bijgebragte plaatsen dezelfde persoon, als het onderwerp der rede, aantemerken, daar er in de teekeningen, die er in de Psalmen en bij Jesaia van dezen persoon, zijne hoedanigheden, heerschappij enz. gegeven worden, zoo veel treffende overeenkomst is, die zich zelfs tot de wijze van voorstel uitstrekt, dat men het verschil in voordragt, door de onderscheidene tijden gevorderd wordende, (waarvan boven iets gezegd is) en het onderscheid in taal, stijl enz.,

waarvan zich onderſcheiden menſchen, vooral in verſchillende tijden, bedienen, in aanmerking nemende, wel niet meer ten dezen aanzien verwagten kan. (Hiervan zullen wij bij het einde van het Profetisch voorſtel nader ſpreken). Hier is het ons genoeg, te doen zien, dat, zo men in de behandelde plaatſen niet denken kan aan perſonen, die toen leefden, toen die ſtukken opgeſteld wierden, maar zij verwachting geven op eenen toekomſtigen, men met reden in allen aan denzelfden perſoon denkt.

Indien alle die ſtukken omtrend denzelfden tijd waren opgeſteld, zouden de van ons verſchillende Uitleggers ook buiten twijfel aan één onderwerp gedacht hebben, zij beſchouwen nu de twee Psalmen als handelende van denzelfden perſoon, en denken ook in de twee ſtukken uit Jeſaia aan denzelfden. Dat in de eerſte twee plaatſen David, in de laatſte twee Hiskia zal bedoeld zijn, meenden zij alleen daarom, omdat zij den bedoelden perſoon omtrend den tijd, waarin de ſtukken opgeſteld zijn, zochten. Waren alle die ſtukken uit Hiskia's tijden, zij zouden ze ook alle op hem gebragt hebben; ſtonden zij met ons toe, dat men hier aan een perſoon in de toekomst, die meerder was, dan deze,

te denken hadt, zij zouden, volgens hunne eigene uitleggingen, met ons in hetzelfde gevoelen zijn, dat dezelfde perſoon in allen bedoeld wierdt. Op het eerſte komt het derhalven eeniglijk aan in ons betoog, en daarvoor hebben wij bij elk dier plaatſen bewijzen bijgebragt.

§. 8.

Overgang tot volgende Profeten; eerst tot plaatſen uit Jeremia.

Hebben wij tot hiertoe de verwachtingen in Davids en Jeſaia's tijden, betreklijk eenen toekomſtigen groten Israëls-Koning en Davids-Zoon, opgegeven; wij zullen nu in 't vervolg, om tot meerder zekerheid, is dit mooglijk, te komen, zien: of wij dezelfde verwachting bij de Godsgezanten, die in latere tijden, die voor een goed deel zoo veel verſchillen, van die wij tot hiertoe beſchouwden, leefden, op eene natuurlijke, ongezogte wijze wedervinden.

Zweeft ook hun een veel voortreflijker Israëls-Koning, dan de gewone Koningen en

Vorſten, aan welken zij in hunnen leeftijd, als tegenwoordig en toekomend, denken konden, voor den geest? Spreken zij daarvan zoo, dat hunne verwachting, ſchoon uit onderſcheiden oogpunten beſchouwd en voorgeſteld, nogthans duidlijk toont, dat die op hetzelfde onderwerp gevestigd is? Nemen wij daarbij dan nog in 't vervolg dezer Verhandeling in aanmerking, de juiste overeenkomst tusſchen de Profetiſche aankondigingen van het leven, de lotgevallen enz., van eenen toekomſtigen Davids-Zoon, voor zoo ver men ook ten dezen aanzien overeenkomst verwachten kan bij Schrijvers, die van dezelfde zaak ſpreken, die een onderſcheiden ſtijl en voorſtel, ook door de tijden, waarin hun leeftijd inviel, gewijzigd hadden, en daarbij van elkander onafhanglijk waren. Wij zullen dan met zoo veel zekerheid, als men in zaken van die natuur, als wij nu behandelen, verwachten kan, ja met meerder zekerheid, dan men *a priori* hebben kon, een vrij goed geheel van de Profetiſche verwachtingen hieromtrend kunnen opgeven, en voor hun beeld een tegenbeeld vindende, niet twijfelen kunnen, of zij hebben dat bedoeld.

Wij bepalen ons dan vervolgens het eerst

tot

tot Jeremia, en onderzoeken, of ook deze Profeet die verwachting heeft (42).

Bij herhaling verzoeken wij, in aanmerking te willen nemen, dat het ons oogmerk alleen is, om, overeenkomstig de Vraag des Genootschaps, die wij pogen te beantwoorden, eenige Voorzeggingen bijtebrengen, en niet, om alles, betreklijk de verwachting van eenen Messias uit de Profetische schriften, te samen te trekken.

Het behoort dan ook tot ons oogmerk niet, stiltestaan bij de redenen, die men geeft, waarom de eene Profeet, bij voorbeeld Jesaia, zich meer met deze verwachting heeft bezig gehouden dan de andere, bij voorbeeld Jeremia, van welken het, na *Niemeyers* gedachte, niet zal te verwonderen zijn, dat hij, in een bangen tijd levende, het oog weinig gevestigd hadt op troostrijke uitzichten (43), onder welke uitzichten ook ons onderwerp behoort. Eene reden, die, behalven alles wat men daarop met grond zou kunnen aanmer-

(42) Wij bedoelen hier plaatsen, die duidelijk zijn, en tot ons oogmerk dienen, die de voorlichting des N. T. niet vooraf nodig hebben.

(43) *Niemeyer*, *Charakterk. des Bijb.* 4. D. bladz. 535. Ned. vert.

merken, te veel van den Profeet zelven ontleend is, en aan hem toefchrijft (vergelijk de voorafgaande aanmerking).

Twee plaatfen in Jeremia's Godfpraak komen ons voor, in 't bijzonder tot ons oogmerk te dienen, en die wij daarom hier behandelen zullen; plaatfen, die, om deszelfs gelijken inhoud, en overeenkomst in voorftel, als één bewijs moeten worden aangemerkt, en daarom bij malkander zullen gevoegd worden, bij de nadere overweginge. Men leest dezelve

Jerem. 23: 5, 6. vergel. *Hoofdft.* 33: 14–16. Door de rechtvaardige fpruite, die de Heere David verwekken zoude enz., verftaan velen, met *Grotius*, Serubabel. En zo men de gewone opvatting niet volgt, kan men ook wel aan niemand anders denken, dan aan hem. Geen ander, aan welken men hier zou kunnen denken, fchikte zich nog beter, dan hij, voor die tijden, en die omftandigheden, waaronder de hier bedoelde perfoon door Jeremia voorgefteld wordt.

Doch uit de te voren behandelde plaatfen krijgen wij reeds gegrond vermoeden, dat Jeremia Serubabel niet zal bedoeld hebben. In die plaatfen, zagen wij, wierdt noch Serubabel, noch iemand anders der gewone Israëls-Vorften, maar een veel groter dan zij,

be-

bedoeld. Hier, ſchoon wij nu in later tijden zijn, en de woorden van een ander Godsgezant voor ons hebben, die, in ſtijl en uitdrukkingen, zoo aanmerklijk zelfs van Jeſaia, ſchoon die anders dezelfde roeping met hem hadt, verſchilde, is dezelve teekening bijna op dezelve wijze voorgeſteld. Een groot Israëls-Koning, een afkomeling van David, een bij uitſtek rechtvaardig Vorst, rust en geluk onder zijne heerſchappije, zijn ook hier de denkbeelden, die den Profeet van dezen voor den geest zijn. Ook eene meer dan menschlijke voortreflijkheid in hem, indien de vertaling: *Jehovah onze gerechtigheid*, de ware is, en hier aan hem gegeven wordt, gelijk wij vervolgens toonen zullen. Doch vindt men niet goed, om dit laatſte, dat nog te bewijzen is, reeds vooraf onder de Analogie te brengen, men zal bij het *Jehovah Zidkenu*, dit ten minſten ontwaren, dat hier aan den perſoon iets, dat wij van anderen zoo niet lezen, en dat eene bijzondere voortreflijkheid moet aanduiden, ſchijnt te worden toegeëigend.

Is deze juiste overeenkomst in teekening daaraan toeteſchrijven, dat men gewoon was, eene zoodanige te maken van alle grote Vorſten, die voor Israël heil beſchikten? Uit de gewijde Hebreeuwſche ſchriften, die

 ons

ons overgebleven zijn, weten wij het tegendeel. Was het dan enkel toevallig, of bloot navolgen van den eenen door den anderen, dat David, Jeſaia en Jeremia eene zelfde beſchrijvinge van zeer onderſcheiden perſonen gaven, en dat van perſonen, die in zoo vele opzichten als Vorſten, in welk karakter zij hier voorgeſteld en afgeſchetst worden, verſchilden, als David, een van alle andere magten onafhanglijk Koning? Hiskia, die reeds veel minder groot in magt, en Serubabel, die geheel afhanglijk was?

Dat laat zich wel met geene waarſchijnlijkheid denken! Te minder, als wij hierbij nog in aanmerking nemen, dat de hier bedoelde perſoon, gelijk die, van welken Jeſaia ſprak, als een gewichtig troostbeeld voorkomt, ſchoon anders de troostbeelden bij Jeremia maar weinige zijn.

Doch het is dit niet alleen, dat ons bij Jeremia's Godſpraak van Serubabel afleiden, aan eenen toen nog verre toekomſtigen groten Koning, denzelfden, van welken in de Psalmen en bij Jeſaia geſproken wierdt, doet denken; maar ook andere gronden, uit de Godſpraak van Jeremia ontleend, pleiten hier voor.

Het verband, waarin deze Godſpraak op beide plaatſen voorkomt, begunſtigt dit ten ſterkſten.

In

In het laatst van het tweeëntwintigste Hoofdstuk, in samenhang beschouwd met 't geen wij in de eerst bijgebragte plaats lezen, was gezegd: dat de erföpvolging van Koningen uit Davids huis zou ophouden; en nogthans wordt Hoofdst. 33., nadat de gelijkluidende belofte gegeven was, vers 17-22. toegezegd, dat er bestendig iemand uit Davids huis op Israëls troon zitten zou.

Als men dit zoo onderscheiden verband, waarin dezelfde Profeet eene zelfde belofte geeft, in aanmerking neemt, is dan niet, wijl de Profeet in beide plaatsen duidlijk in verband spreekt, die gedachte de natuurlijkste, dat hij een denkbeeld (met meerder of minder duidlijkheid) hadt, dat er nog een ander Davids-Zoon, van de gewone onderscheiden, te verwachten was, die komen zou, wanneer de erföpvolging van Koningen uit dat huis reeds ten einde zijn zou. Men wordt in deze gedachte bevestigd, als men in opmerking neemt, zoo als dit uit de geschiedenis zeker is, dat de Joden, na de wederkeering uit Babel, niet een eenigen Koning gehad hebben, die uit Davids huis, van hoedanig eenen Jeremia spreekt, is voortgekomen. Eene omstandigheid, die denklijk de LXX l. l, niet van den Messias verstaande, be-

bewogen heeft, om, 't geen men van vers 14. tot het einde leest, geheel en al uit hunne Overzetting wegtelaten, dit deel als eene onvervulde voorzegging, en daardoor als een ſtuk niet van Profeet Jeremia afkomſtig, beſchouwende, daar het Davids huis toen reeds alle Politiſche magt miste, en de Overpriesters het oppergezach hadden.

Dit verband, waarin de Godſpraken ſtaan, ſluit Serubabel, die niet, gelijk het vervolg leeren zal, als een groot Vorst uit Davids huis, zoo als hij hier voorkomt, kan beſchouwd worden, van de bedoeling des Profeets uit.

In de Godſpraak zelve zijn ook, zoo wij meenen, duidlijke blijken, dat Serubabel hier niet kan bedoeld zijn, zoo min als iemand anders van de gewone Vorſten, die in of na Jeremia's tijden uit Davids huis zijn voortgekomen.

Al geeft men al toe, dat Serubabel een Vorst, een rechtvaardig Vorst, die recht en gerechtigheid doen zou, kan genaamd worden; ſchoon het altijd meer tegen, dan voor Serubabel pleit, dat Jeremia, in eene korte aankondiging van zijn onderwerp ſprekende, geheel met het denkbeeld van recht en gerechtigheid vervuld was, en dit zien zal op Serubabel, die zoo weinig gelegenheid hadt, om in betrekking als Vorst, gelijk hij hier

hier dan voorkomt, de gerechtigheid door vrije keus aan den dag te leggen; te minder waarfchijnlijk wordt dit, als men in aanmerking neemt, dat zoo iets in dien nadruk, zelfs niet van David, Salomo en Hiskia gezegd wordt.

Al ftaat men er al niet op, dat het regeren over de aarde, in den zin van het Joodfche land, hier ter plaats weinig fchijnt te ftroken met het geen de Profeet van het einde der gewone erfòpvolging op Davids troon zegt, doen zich in Jeremia's voorftel zoo veel andere dingen op, als men dat voorftel meer van nabij betragt, dat men Serubabel daarin met geen mooglijkheid vinden kan.

De perfoon, door Jeremia geteekend, wordt als een Koning in nadruk voorgefteld. Maar hoe kan dat op Serubabel zien? Men leze het boek van Ezra, en men zal bemerken, dat de luisterrijke afbeelding, hier gegeven, geheel niet op dezen Landvoogd zien kan. Een perfoon, zoo afhanglijk van eenen buitenlandfchen Koning, als een groot Koning, ten minfte als een grootmagtig Vorst, voorteftellen, van hem in 't bijzonder, met uitzondering van anderen, die na hem in gelijk beftuur ftonden, en hunne zeer bepaalde magt, gelijk hij deedt, ten beste van Israël

ge-

gebruikten, zoo veel ophef te maken; en hem, 't geen men in 't bijzonder moet opmerken, voorteſtellen als een voortreflijke ſpruite Davids, in welke Jehovah het goede woord, dat hij omtrend Israël, en het zitten van een Koning uit Davids huis op den troon, vervuld had, zie Hoofdſt. 33: 14 en 17. (44) verg. 2 Sam. 7., op welke plaats hier buiten twijfel gedoeld wordt, en daar ten minſten eigenlijke Israëls-Koningen veronderſteld worden, zal Jehovah's belofte, die zoo nadruklijk voorgeſteld wordt, eenigen nadruk en bedoeling behouden, Serubabel kan dan hier niet bedoeld zijn (45).

Er

(44) Hoofdſt. 33: 15. vindt men in de gewone uitgaven des Bijbels de woorden niet, die in de geheel gelijkluidende plaats Hoofdſt. 23: 5. voorkomen: *Hij zal Koning zijnde regeren, en voorſpoedig zijn*; doch die woorden leest men nogthans vers 15. Hoofdſt. 33. in vele MSS., ook in eenige gedrukte uitgaven. Van de oude Overzetters heeft ook de Syrier dezelven gelezen. Het verband van Jerem. 33. ſchijnt ook die woorden, zoo wel als in de gelijkluidende plaats Jerem. 23. te vorderen; want als de bijgebragte woorden ontbreken, Hoofdſt. 33, wordt daar niets gezegd betreklijk de Koninglijke waardigheid van den bedoelden perſoon, die in de volgende uitſpraak: *hij zal recht en gerechtigheid* enz., veronderſteld wordt.

(45) *Niemeyer* verwondert er zich met reden over, bij het opgeven van het charakter van Serubabel, dat

ve-

Er is nog veel meer in de korte Godſpraak, dat Serubabel en zijns gelijken van de bedoeling des Profeets uitſluit.

Juda zou in de dagen van den Koning (men ſtelle al een Vorst), van welken Jeremia ſpreekt, verlost worden, en Israël onder zijne voorſpoedige regeringe zeker wonen.

Maar wat zal dit, op Serubabel toegepast, zo de woorden eenigen zin behouden zullen, beteekenen? Was Israëls wederkeering uit de Babyloniſche ballingſchap toeteſchrijven aan de goede gezindheid van den Koning der Perſen jegens de Joden, zoo als ons de geſchiedenis leert? Zijn er, behalven Juda en Benjamin, maar weinigen uit de overige ſtammen wedergekeerd onder Serubabels landvoogdijſchap? Hoe kan het bovenſtaande dan van hem, in betrekking als een groot Vorst, gezegd worden? Hoe komt het zeker wonen, het

vele, zelfs Christen-Uitleggers, dezen gewigtig genoeg gevonden hebben, om hem tot een voorwerp van verſcheiden Profetiſche Voorzeggingen te maken; te meer, daar men van Serubabel met zekerheid zoo weinig voortreflijks weet. Het meeste, dat latere Joodſche Uitleggers desaangaande weten te verhalen, rust op gene gronden. Doch *Niemeyer* vergeet dikwijls deze zijne gegronde aanmerking, zoo als wij bij volgende plaatſen zien zullen.

het voorſpoedig zijn onder zijne regering, zoo als daarvan door Jeremia geſproken wordt, overeen met den toeſtand van het wedergekeerde deel van Israël?

Eindlijk vinden wij ook een gewigtig ſteunſel voor ons gevoelen, dat men l. c. aan een groten toekomſtigen Davids-Zoon, en niet aan Serubabel, denken moet in de woorden: Dit zal zijn naam zijn, waarmede men hem noemen zal, *Jehovah onze gerechtigheid.*

Sommigen vertalen deze woorden wel: dit zal zijn naam zijn, waarmede Jehovah hem noemen zal, *onze gerechtigheid.* Doch de woordſchikking is zoo ſterk tegen deze uitlegging, dat het genoeg is, daaraan ſlechts te herinneren, om die te wederleggen.

Jehovah Zidkenu is buiten twijfel de naam, met welke de hier bedoelde perſoon zou benoemd worden, gelijk ook vrij algemeen onder de Uitleggers, van welke denking anders ook, erkend wordt.

Om dezen naam tot Serubabel te kunnen brengen, zegt men, dat er in den Bijbel van Jehoſchaphats, Jehoſchuas geſproken wordt, en dat Serubabel hier ook door Jeremia in hetzelfde opzicht *Jehovah Zidkenu* genoemd wordt.

Van de aangehaalde voorbeelden zullen wij

niet

niet opzetlijk fpreken, en bij de derivatie dier eigen namen niet ftilftaan, wijl ons dit te lang zou ophouden. Doch zoo veel merkt elk bij de vergelijking, die men hier maakt, ook dan, wanneer hij toeftaat, gelijk wij meenen, dat gefchieden moet, dat de naam van den hier genoemden Koning fymbolisch is, en zoo veel zegt, als: *Jehovah de oorzaak onzer gerechtigheid*, en men dus *Jehovah onze gerechtigheid*, als zijn naam uitmakende, heeft aantemerken, zonder die woorden van elkander te fcheiden; zoo veel merkt elk, dat hier een zeer groot onderfcheid plaats heeft.

Met Jehovah Zidkenu is het anders gelegen, dan met de namen hiermede in vergelijking gebragt; niet die volftrekte zamenftelling tot een eigen naam vindt men daarin, die in de laatfte plaats heeft. Men leest hier den naam Jehovah volüit, en dit komt, na Gods uitdruklijke verklaring, en blijkens de kragtige beteekenis van dit woord, aan geen mensch toe. De bijgebragte voorbeelden ftaan dan, met 't geen Jeremia van zijn onderwerp zegt, niet gelijk.

Het doet ook niets voor Serubabel af, dat van altaren wel eens gezegd wordt *Jehovah nisfi — jireh* enz. Men ziet aanftonds een groot on-

onderſcheid, en merkt duidlijk, in welk opzicht van altaren enz., aan Jehovah toegewijd, zoo geſproken wordt, en hoe dit zeer gepast was voor de zinlijke taal der Oosterlingen in tijden, waarin de volkeren, buiten Israël, altaren voor de Afgoden oprichtten.

Het zestiende vers van Hoofdſt. 33. maakt de benaming, die hier aan Serubabel zou gegeven worden, niet meer waarſchijnlijk, gelijk men meent.

Al wierdt Jeruzalem daar genoemd *Jehovah Zidkenu*, dan ziet men aanſtonds in welk opzicht dat geſchiedt, en het voeglijke daarvan, vooral in de taal en ſtijl des Ouden Testaments, die men niet na de Westerſche moet afmeten en beoordeelen. Men ziet, dat Jeruzalem de ſtad des groten Konings, daar Jehovah zijn haardſtede en altaren hadt, gepast dien ſymboliſchen naam droeg; en herinnert zich daarbij aan Pniëls, Bethëls, Ebenhaëzers. Maar bij Serubabel verandert de zaak merkelijk. Doch ook de veronderſtelling zelve, dat Jeruzalem l. l. *Jehovah Zidkenu* zou genoemd worden, komt ons voor, behoudens de hoogachting voor anders denkenden, geen grond te hebben.

De Uitleggers ſtemmen algemeen toe, dat

van

van vers 14. van Hoofdſt. 33. af van denzelfden perſoon geſproken wordt, die Jerem. 23. bedoeld is. De overeenkomst tusſchen beide die plaatſen is ook zeer duidlijk. En als er nu, nadat hetzelfde grotendeels met dezelve uitdrukkingen van dezen perſoon gezegd was, dat wij Jerem. 23. lezen, in plaats van: dit zal zijn naam zijn enz., Hoofdſt. 33. ſtaat: וזה אשר יקרא לה יהוה צדקנו, zien wij niet, hoe vele Uitleggers, in navolging van *Grotius*, kunnen denken, dat hier van Jeruzalem geſproken wordt. Veel natuurlijker is het, zoo wij meenen, זה אשר te brengen tot den perſoon, van welken onmiddelijk te voren geſproken was. Hadt de Profeet in vorige verzen hetzelfde van hem gezegd, dat Hoofdſt. 23. voorgeſteld was, is het niet hoogst waarſchijnlijk, dat hij ook in deze zoo geheel gelijkluidende plaatſen op denzelfden perſoon zag?

De taal, hier gebruikt, is daar ook meer voor. Van Jeruzalem wordt niet gezegd, dat ze de hier opgegeven naam dragen zou, dat dit שמו vergel. Hoofdſt. 23. zijn zou; maar dat hij, van welken Jeremia bezig was te ſpreken, haar roepen zou (יקרא אלה), of dat men hem zoo noemen zou in haar, dat hij als Jehovah onze gerechtigheid in haar

midden zou bekend ſtaan, of hoe men ook anders לה vertale. De vergelijking dezer twee gelijkluidende plaatſen maakt het altijd veel waarſchijnlijker, dat men hier aan den perſoon, van welken geſproken was, denken moet, dan dat men Jeruzalem hier verſta: ſchoon wij toeſtaan, dat hier een zekere duisterheid plaats heeft, die in de gelijkluidende plaats niet gevonden wordt. Misſchien heeft die plaats, gelijk ſommige Uitleggers vermoeden, door de Afſchrijvers iets geleden.

Uit het gezegde over de beide gelijkluidende Godſpraken van Jeremia blijkt, dat het daarmede zoo gelegen is, als wij bij het begin der behandeling reeds met grond meenden te kunnen veronderſtellen uit de Analogie, die er tusſchen deze en de te voren behandelde Godſpraken gevonden wordt: namelijk: dat hier niet van Serubabel, of een anderen Israëls-Vorst, maar van den groten toekomſtigen Davids-Zoon, die veel voortreflijker zijn zou, dan alle die uit dat huis zijn voortgekomen, geſproken wordt.

§. 9.

§. 9.

Mich. 5: 1.

Nog twee plaatſen uit de Godſpraken van anderen zullen wij er bijvoegen in deze Afdeeling, in welke wij ons met het grote denkbeeld, dat de Profeten, betreklijk eenen toekomſtigen Israëls-Koning hadden, bezig houden. Vinden wij ook daarin hetzelfde, dat wij tot hiertoe aantroffen, met dat onderſcheid alleen, dat van onderſcheiden Godsgezanten, die over hetzelfde onderwerp, elk in zijnen ſtijl en op zijne wijze, ſpraken, te verwagten is. Wij zullen dan, wat dit ſtuk betreft, na ons oogmerk genoeg gezegd hebben, en een vasten grond krijgen, om andere bijzonderheden, dezen perſoon betreffende, uit de Profetiſche ſchriften, in de volgende Afdeeling, nateſporen.

De eerſte dezer plaatſen is

Mich. 5: 1. Het geen men hier leest, verſtaan velen, met *Grotius*, van Serubabel (45*).

Doch wij meenen, dat men bij deze plaats, zoo min als bij de vorige, aan dezen, als den

(45*) *Niemeyer*, *Charakterkunde des Bijbels*, 4. D. bladz. 494. *Bahrd*, *Brief.* enz. 1. D. bladz. 155.

den hier bedoelden perſoon denken kan; maar dat ook hier van denzelfden toekomſtigen Israëls-Koning, van welken wij zagen dat de vorige plaatſen handelen, geſproken wordt.

Wij zouden het gevoelen der Joden uit Jezus tijd, van den Targum en de oudere Rabbijnen, voor ons kunnen bijbrengen, en daaruit aantoonen, dat de toen levenden niet ter dezer plaats aan Serubabel dachten, maar aan den Mesſias.

Doch wij willen door geen gezach beſlisſen, ook niet door dat des Nieuwen Testaments, en kunnen zelfs wel toegeven, dat de aanhaling dezer plaats Matth. 2: 5, 6. hier niet veel afdoet, daar niet Mattheus, maar de Schriftgeleerden, op Herodes bevel vergaderd, deze plaats tot den Mesſias brengen, gelijk *J. D. Michaëlis* (46) opmerkt.

Bij de overweging dezer Godſpraak, voor zoo verre ons oogmerk dat vordert, zullen wij op dezelfde wijze als bij de vorige Godſpraken te werk gaan.

De woorden van Micha, met de vorige Godſpraken vergeleken, doen het vermoeden bij

(46) *Inleid. in 't N. T.* 1. D. 1. ſt. bladz. 414. en *en Uitl. Bibl.* 1. D. bladz. 55. Ned. vert.

bij ons opkomen, dat hij dezelfde Israëls-Koning, die David, Jesaia en Jeremia voor den geest was, bedoeld hebbe.

De door Micha bedoelde persoon komt hem, even gelijk David enz., als een gewigtig troostbeeld voor, zoo als men uit de vorige Hoofddeelen, in verband met deze Godspraak beschouwd, bemerkt. Hij is, gelijk de andere Profeten hem beschreven, ook bij Micha een magtig Vorst over Israël, een Davids-zoon.

Ook heeft het geen Micha vervolgens zegt, gelijkheid met de gebeurenissen, van welke anderen, als zij van hem spreken, gewagen (vervolgens hiervan nader).

Wij treffen hier alleen dat onderscheid in zijn voorstel aan, dat, volgens de gegronde aanmerking van *Eichhorn* (47), van hem moest verwagt worden.

Is Micha in zijne meeste voorstellingen bijzonderer dan andere Profeten, dit heeft ook hier plaats. Hadden anderen voor hem eene wederherstelling voorzegd door eenen Davidszoon, Micha brengt het Koningrijk onder hem

(47) *Inleiding in 't O. T.* 3. D. bladz. 336. Ned. vertaling.

hem na Bethlehem Ephrata, het oude Koninglijk ſtamhuis, te rugge.

Dit alles maakt het meer dan waarſchijnlijk, dat Micha in denzelfden Profetiſchen geest van dien zelfden perſoon geſproken heeft, indien er zich tegen deze Analogie geene gewigtige zwarigheden opdoen bij de nadere overweging der Godſpraak. En daarvan is het zoo verre af, dat men in dit gevoelen ſterk bevestigd wordt, als men de gedachte dier Uitleggers, die van ons verſchillen, en algemeen, zoo als ze ook niet wel anders doen konden, aan Serubabel, als den door Micha bedoelden perſoon, denken, ter toetſe brengt.

Hoe kan deze Landvoogd, die niet op eigen gezach, of door eigen vermogen, maar door toelating en vergunning van den Perſiſchen Koning, onder de Hoofden des wederkeerenden Joodſchen volks was, en naderhand na Babel te rugge ging, hoe kan deze hier, als uitmuntende onder grote magten en heerſchappijen, waarvan in 't verband geſproken wordt, door den Profeet worden voorgeſteld? en van hem, nadat er van zoo vele magten, die in nadruk de zoodanige waren, geſproken was, gezegd, dat deze een heerſcher in Israël zijn zou, al ſtaat men

toe,

toe, dat *Israël* verſtaan worde van Juda, Benjamin, en die weinigen uit andere ſtammen, onder welker Hoofden Serubabel mede moet geteld worden?

Met reden vraagt *Hesſ* (48), hoe dit op Serubabel kan t'huis gebragt worden, die niet meer dan een vaſal van den Koning van Perſien was, bekenne ik niet te kunnen begrijpen; en voegt er bij: zulk een afhanglijk bepaald Vorst kan die niet zijn, die den Profeet zoo groot, zelfs grooter dan David, en de op hem gevolgd zijnde Koningen Israëls (*ueber Davidisch*, gelijk *Hesſ* zich uitdrukt) voorſtelt.

Wat zal het betreklijk Serubabel zeggen: zijn uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid? Volgens het gevoelen dier Uitleggers dit: dat hij uit een overöud geſlacht afkomſtig was.

Maar kon dit als eene zoo groote en gewigtige bijzonderheid worden aangemerkt, als die uitſpraak des Profeets hier voorkomt? Was dat niet eigen aan de meeste Hoofden des wederkeerenden volks? Waren Serubabels opvolgers ook niet de zoodanigen?

Doch

(48) *Geſchichte der Kon. nach der Trennung*, p. 385.

Doch nergens leest men zoo iets van hun, noch van eenig ander perfoon. Genoemde opvatting is ook ftrijdig met de woorden. Wij geven wel toe, dat de fpreekwijzen: *van ouds*, en *van eeuwigheid*, elk afzonderlijk kunnen, en ook fomtijds in de daad gebruikt worden in den zin van *zeer lang*, *oud*; maar die fpreekwijzen worden hier bij elkander gevoegd, en als dat gefchied, worden ze niet voor een bepaalden, en, in de toekomst, onzekeren tijd genomen, maar gebruikt van God, om er zijne volftrekte eeuwigheid door uittedrukken, verg. Ps. 90: 2. Spr. 8: 23.

Behalven dit, zal men bij bovengenoemde vertaling te vergeefsch na voorbeelden zoeken, dat מוצאח immer in den zin van *voorouders*, *geflacht*, waarin men het hier neemt, gebezigd wordt.

Het geen er in het verband voorgaat en volgt, de gebeurenisfen daar vermeld, zijn ook geheel niet tegen de uitlegging van den Mesfias, gelijk fommige Uitleggers gedacht hebben; zoodat wij niet noodig hebben te zeggen bij onze uitlegging, dat men in Godfpraken niet altijd op het verband zien kan, wijl dit dikwijls voor ons niet meer kenlijk is; hoe zeer men dit ook dikwijls met reden op het oog houden moet, geven wij hier toe,

dat

dat Micha onze Godspraak in een vrij duidelijk verband met het vorige en volgende plaatst.

Dat verband wel beschouwd zijnde, schijnt ons zoo wel, wat het geen er voorgaat, als 't geen er volgt, betreft, met het gevoelen, dat hier de Mesfias bedoeld zij, zeer wel overeen te komen.

Zien wij dat nog wat nader. Wat het voorgaande betreft:

't Is waar, men kan het niet ontkennen, dat Micha, Hoofdst. 4: 6 en verv., van eenige blijde gebeurenisfen gewaagt, die veel vroeger zouden voorvallen, dan de nieuwe huishouding, waarvan in 't begin van dat Hoofdstuk reeds gesproken was, zou tot stand komen. Zou nu de Profeet, zegt men, met geheel andere onderwerpen, met gebeurenisfen, die in een anderen tijd zouden invallen, bezig zijnde, hier meer dan in eens zijne aandacht vestigen op de laatste tijden des Ouden Testaments, zou de melding van den Mesfias niet veel beter te pas gekomen zijn bij het begin van Hoofdst. 4., daar duidelijk van de nieuwe huishouding, onder welke de Mesfias als een beloofd persoon zou te verwagten zijn, gesproken was?

Doch dit is geheel geen zwarigheid tegen

on-

onze gegevene uitlegging. Het vorige kan daarmede zeer wel beſtaan, en het verband loopt natuurlijk af op deze wijze: Nadat de Profeet in 't begin van Hoofdſt. 4. de oprigting der nieuwe huishouding, en de voortplanting van den waren Godsdienst op den aardbodem krachtig geſchilderd hadt, keert hij van vers 6. als te rugge, om de blijde gebeurenisſen, die de eerstgenoemde zouden voorgaan, te beſchrijven, krijgende hij daartoe aanleiding, wijl die gebeurenisſen tot die grote gebeurenis, in 't begin van het Hoofdſtuk genoemd, als tot hun oogmerk en vervulling in naauwe betrekking ſtonden.

Van dien aart waren de gebeurenisſen, die hij van het zesde vers af aan opnoemt: de wederkeering der Joden uit de gevangenis, de hernieuwing van het Israëlitisch Gemeenebest onder eene Theocratiſche regering, de bewaring en uitbreiding daarvan, en eindelijk de verlosſing uit de magt der vijanden.

Nadat de Profeet alle deze weldaden, die in het naauwſte verband ſtonden tot de weldaad, in 't begin van 't Hoofdſtuk (zie boven) genoemd, ſchoon die later zou plaats hebben, had opgeſomt, vat hij zijn eigenlijk onderwerp weder op, 't geen hij in 't begin van Hoofdſt. 4. begonnen had; nog iets groots

groots komt hem daaromtrend voor den geest, en hij toont nu in onze Godſpraak aan, dat de eenige oorzaak en grond van alle door hem opgetelde zegeningen, die in verband tot elkander ſtonden, eeniglijk te zoeken was in de nog verre toekomſtige verſchijning van dien groten Koning, en in de oprigting van zijn rijk.

Op deze wijze vindt men gepast verband tusſchen het laatſte deel van het vierde Hoofdſtuk en het begin van het vijfde, de opgegevene uitlegging van den Mesſias aangenomen zijnde.

Wat nu het geen er volgt betreft: men meent, dat dit wel voor Serubabel, maar niet voor den Mesſias pleiten zou.

Dathe ad h. l. zegt: dat vooral vers 2 en 3. toonen, dat men vers 1. niet regtſtreeks aan den Mesſias denken moet, en daarom meent hij, dat men vers 1. letterlijk aan Serubabel, Myſtice aan den Mesſias denken moet.

Wij ſtemmen het *Dathe* in 't algemeen toe, dat vers 1. geſproken wordt van de tijden na de wederkeering uit de gevangenis, als men op het oog houdt, gelijk ons reeds bij ſommige voorſpellingen gebleken is, en verder blijken zal, dat de Profeten daarvan als uitgaande dikwijls mede in de verſte toekomst

komst zagen, en dit te meer hier bij Micha het geval zijn moest, die in het vorige Hoofdſtuk getoond hadt, dat hij aan vele gebeurenisſen (zie voren) dacht.

Ook is het zeker, 't geen *Dathe* vervolgens zegt, dat in onze Godſpraak gewaagd wordt van de gerustheid, welke het volk onder een zekeren Vorst hebben zou, en dat deze Vorst geen ander zijn kan, dan die, van welken in het eerſte vers geſproken was, dat men tot hem het affixum in אחיו vs. 2, en de woorden עמד en רעה brengen kan.

Doch waarom is er dat tegen, dat men de Godſpraak niet van den Mesſias zou verſtaan kunnen, kan dat alles niet van hem gezegd worden?

Dathe noemt zijne redenen hier voor niet verder op.

Wij zouden meenen, dat 't geen vs. 2 en 3. voorkomt, voor zoo verre dat tot den perſoon, van welken vs. 1. geſproken was, moet gebragt worden, voeglijker van den Mesſias, dan van Serubabel kan genomen worden; en dan heeft men niet noodig, om vers 1. letterlijk aan Serubabel, Myſtice aan Christus te denken (49).

Nie-

(49) Van zulk eenen dubbelen zin, eenen letterlijken en

Niemeyer, ſchoon hij anders, blijkens het geene wij bij de behandeling van Jerem. 23. gezegd hebben, Serubabel in 't regte licht beſchouwde, meent hier reden te hebben, om aan dezen te denken, en wel alleen aan hem.

Daar hij zich in 't bijzonder beroept, ter ſtaving van zijn gevoelen, op het geen er op het eerſte vers volgt, en tot denzelfden perſoon moet gerekend worden te behooren, zullen wij ter dezer plaats nog een oogenblik bij de redenen, die hij uit het volgende ontleent, ſtilſtaan.

Hij zegt (50), dat het op Serubabel past, dat de verdrukte onder hem vergaderd zijn, zoo als hier gezegd wordt, en dat hij in de daad gedaan heeft, 't geen hier zoo bepaaldelijk van den bedoelden perſoon getuigd wordt, de gevangenen te rugge gebragt, en aan het land den vrede geſchonken.

Doch, om nu niet te herhalen, 't geen wij *Niemeyer* bevorens zelf zagen toegeven, dat eene teekening van iemand, die grote magt bezit, hoe-

en Myſtiken, houden wij over 't algemeen niet veel, en vreezen daarbij, eenige gevallen uitgezonderd, voor bloote ſpelingen des verſtands.

(50) *Charakterk. des Bijb.* 4. D. bladz. 494.

hoedanig eene hier door Micha gegeven wordt, geheel niet op Serubabel past; zullen wij maar alleen doen opmerken, dat de redenen, waarop *Niemeyer* wil dat hier van Serubabel zou gesproken worden, door zijne eigene gegronde aanmerkingen, elders gemaakt, al hun kracht verliezen.

Hij dacht met reden dat Micha, wegens de grote gelijkheid tusschen vele zijner woorden en die van Jesaia, waarschijnlijk als de leerling van dezen laatsten, althans als zijn navolger, te betrachten is.

Als men nu, 't geen hij over de geheel gelijkluidende plaats Jes. 49: 6., die hij tot den Messias brengt (52), uit dit oogpunt beschouwd, zegt, zal men zien, dat hij bij Micha, na zijn oordeel, de navolger van Jesaia, als hij spreekt van het terugge brengen der gevangenen, en het wederherstellen van den vrede, geene reden had, om in die woorden een bewijs te vinden, dat Micha den Messias niet kon bedoeld hebben, daar zijn voorganger, Jesaia, hetzelfde met dezelfde bewoordingen van den Messias getuigt. Integendeel zal men, na *Niemeyers* eigen gevoe-

(51) *l. l. der Charakterk.* bladz. 491.

(52) *l. c.* bladz. 452.

voelen, natuurlijk dus moeten besluiten, dat Micha, juist zoo sprekende als Jesaia, ook van denzelfden persoon moet verstaan worden.

Niemeyer zegt vervolgens, om te toonen, dat l. l. niet van den Messias kan gesproken worden, indien men Micha van den Messias verstaat, wat moet men dan denken bij de overvallende magten, waarvan vervolgens gewaagd wordt? Wat begrip zal men dan geven aan de Vorsten en Herders, die God verwekken zou?

Het antwoord op deze vragen ligt gedeeltelijk in 't geen wij over het verband dezer Godspraak zeiden (53), gedeeltelijk geeft *Niemeyer* zelf, bij de gelijkluidende plaats van Jesaia, daarop een antwoord, dat alzints voldoende kan gerekend worden (54); de persoon, zegt hij, van welken Jesaia l. l., van welken dus ook Micha, zijn navolger, sprekende moet beschouwd worden, daar de beide Godspraken elkander zoo gelijk zijn, was meer eerwaardig door innerlijke grootheid en verdiensten, dan door uiterlijken luister; en daarom heeft men ook de beelden, die

(53) Conf. *Hess.* l. supra l. a p. 382. die daar ter plaats hieromtrend veel goeds gezegd heeft.

(54) l. l. p. 452.

die van dezen perſoon, en 't geen op hem betrekking hadt, gebruikt worden door de Profeten, hiermede overeenkomſtig, te nemen, en ze niet in eenen eigenlijken zin optevatten, en in de uitlegging derzelve angstvallig te zijn.

Doch al verſtaat men met *Niemeyer* door die Vorſten en Herders de Makkabeeuwſche helden, ook dan zien wij niet, dat dit eene zwarigheid tegen de opvatting onzer Godſpraak, die wij opgegeven hebben, zijn kan.

De Profeten ſpreken van zekere tijdvakken niet zoo bepaald als Historieſchrijvers gewoon zijn te doen; maar hun geest weidt, opdat wij ons zoo uitdrukken, rond in een vrij ruim tijdvak, hun Profetisch oog ziet dikwijls zeer veel tegelijk, vooral als het zaken zijn, die in eenige betrekking tot elkander ſtaan, al wordt daarin juist niet die tijdörde in acht genomen, die de geſchiedenis leert, dat plaats gehad heeft.

En daar de Makkabeeuwſche helden omtrend dien tijd leefden, en verdedigers van den waren Godsdienst waren, kunnen wij niet zien, dat het eene grote zwarigheid tegen het voorgeſtelde gevoelen is, al verſtaat men Profeet Micha voornaamlijk, of zelfs eeniglijk van die helden.

Het

Het is dan niet Serubabel, die hier door Micha bedoeld wordt; maar alles leidt ons daar henen, om ook hier aan dien persoon te denken, van welken wij zagen, dat de bevorens bijgebragte Godspraken handelen.

§. 10.

Zachar. 9: 9, 10.

Nog eene plaats zullen wij er bijvoegen betreklijk den geest dier voorzeggingen, die eenen toekomstigen groten persoon, dien de Profeten voor oogen hadden, in deszelfs voortreflijkheid voordragen; en wel zulk eene plaats, die ons een voeglijke overgang, die uit de Profeten zelven ontleend is, van den persoon, tot de lotgevallen van zijn leven enz., geven zal.

De door ons bedoelde plaats vindt men *Zachar.* 9: 9, 10. Het verband, waarin Zacharia spreekt, in 't algemeen beschouwd (55), is het gevoelen gunstig, dat dezelfde persoon, die ons bij vroeger levende Profeten voorkwam, ook hier door Zacharia zal

(55) Meer bijzonder zal over het verband dezer plaats vervolgens gesproken worden.

zal bedoeld zijn; daar van het negende Hoofdstuk af aan, met welk Hoofdstuk een nieuwe Afdeling begint, meestal uitzichten in een vrolijk toekomstige gegeven worden (56), en daaronder hebben de Profeten ook bijzonder de verwachting van den Messias, zoo als uit vorige Godspraken gebleken is.

Het voorstel in de bovengenoemde verzen, vergeleken met 't geen ons bij vorige plaatsen is voorgekomen, heeft ook veel, dat ons al aanstonds doet vermoeden, dat Zacharia denzelfden persoon voor den geest gehad heeft, een groten, ook nog in zijnen tijd, toekomstigen Israëls - Koning.

Bij al het verschil van den tijd, waarin en de omstandigheden, waaronder Zacharia leefde, als men die in vergelijking brengt met de tijden van Jesaia, bij voorbeeld, en de omstandigheden, waaronder hij leefde, vooral ten opzichte van de regering onder Israël, met welke der Profeten voorstel, betreklijk een Israëls-Vorst, als in naauw verband staande, moet beschouwd worden (57), is

(56) Zie *Eichhorn*, *Inleid. in 't O. T.* 3. D. bladz. 397.

(57) Wij veronderstellen als zeker, 't geen *Beckhaus* l. l. bladz. 440. en verv. bewezen heeft tegen den Schrijver;

is er zoo veel overeenkomst tusſchen Zacharia's voorſtel, en de te voren behandelde, dat men, onzes inziens, ſterke bewijzen hebben moet, zal men de woorden van Zacharia niet op denzelfden perſoon betreklijk maken, die in de vorige Godſpraken bedoeld wordt. Hij komt hier, gelijk bij Jeſaia, Jeremia en Micha, als een troostbeeld voor, onder druk en overlast, zoo als men uit de vorige verzen van het negende Hoofdſtuk zien kan, als een reden van grote blijdſchap voor Israël, vergel. vers 9[a]. Gelijk in de te voren opgenoemde plaatſen, is deze perſoon ook bij Zacharia een Koning, een Sions- en Jeruzalems-Koning, bij uitſtek rechtvaardig, een zeer groot Koning, over vele Volken, Heide-

ver: *Die Weisſagungen, welche den Schrift. des Prof. Zach. beigebogen ſind*, en tegen *Doederlein*, *Auserlez. Th. Bibl.*, voorgegaan door *Newcome:* dat het negende Hoofdſtuk van Zacharia van den Profeet zelven opgeſteld en uitgegeven is, en dat dit ſtuk niet reeds voor Jeremia's tijden voorhanden geweest is, en misſchien wel aan eenen anderen Zacharia, van welken wij ten tijde van Uſia lezen, zou zijn toeteſchrijven. Meent men eerst het regt te hebben tot het verplaatſen der Godſpraken, men kan ze dan ook tot een tijd brengen, die de Uitleggers na hunne denkbeelden het geſchikst oordeelen, en zoo alle zekerheid wegnemen.

denen zelfs, vers 10. vergel. Ps. 2: 8., die vrede en geluk aanbrengt.

Eene overeenkomst, die bij onderscheidene Profeten, in onderscheidene tijden en omstandigheden levende, zeer zonderling is, indien zij denzelfden persoon niet op het oog hebben.

En dat Zacharia waarlijk van dezen persoon sprak, en derhalve in zijne overeenkomst in voorstel met andere Profeten dienaangaande niets vreemds is, zal nader blijken, als wij het gevoelen van anders denkenden nog in overweginge nemen..

Het meest aangenomen gevoelen van hun, die in de toepassinge dezer Godspraak van ons verschillen, is, gelijk *Grotius* reeds dacht, dat Zacharia hier van Serubabel spreekt.

Maar als men dat gene, dat ons van dezen man in den Bijbel verhaald wordt (en uit Joodsche overleveringen zullen Christen-Uitleggers niet redeneren) leest, en dan daarmede onpartijdig de gezegden van Zacharia l. l. vergelijkt, zal men de door hem gegevene beschrijving, zo die eenen natuurlijken zin zal blijven behouden, op Serubabel geheel niet pasende vinden, en noch minder op Judas den Makkabeer, of Jonathan,

than, aan welken hier ſommigen gedacht hebben (58).

Behalven dat Serubabel, toen Zacharia dit zeggen kon, reeds eenige jaren te voren, aan 't hoofd van de wederkeerende ballingen, was te rugge gekomen, het geen de vreugde over eenen redder, die, als in aantogt, beſchreven wordt, zeer oneigen maakt, is ook veel, van 't geen wij hier lezen, te groot voor hem.

Zion, Jeruzalem, zou zich uitermate zeer verheugen over zijne aankomst, als of in hem alleen het heil voor Israël gelegen was; maar als wij uit de geſchiedenis zien, dat Serubabel, en dat nog wel met andere Hoofden des volks, door der Perſen Koning aan Israël ten leidsman gegeven wierdt, wordt Zacharia's hooge voorſtel zeer flaauw, en van weinig of geheel geen kracht. Serubabel mag door zijn aanzien en voorſpraak veel tot Israëls wederkeering hebben toegebragt; doch het is iets anders om hem, gelijk Zacharia

(58) Deze laatſte gevoelens hebben in later tijden weinige aanklevers gevonden. Wij ſpreken daarvan niet afzonderlijk, te minder, daar het meeste van 't geen wij tegen Serubabel, als den hier bedoelden perſoon, zeggen, ook tegen die geldt.

ria doet, als de eenige hoop en redder des volks te beschouwen en te roemen.

En 't geen wij reeds bij vorige plaatsen opmerkten, moeten wij ook hier herhalen, hoe kan hij een Koning genaamd worden, en, als zulk een Vorst beschouwd, hoedanig eénen Zacharia hier afteekent, die zelf een oppermachtig gezach uitoefenen zoude, eene uitgestrekte heerschappij hebben, en ook met andere volken vrede maken, en daardoor een bewijs van zijne goedheid en rechtvaardigheid zou afleggen. Men versta dit alles zoo flaauw als men, de woorden in aanmerkinge genomen zijnde, kan, wij kunnen er nimmer Serubabel in vinden. Had de Profeet dezen willen roemen, hij zou hem zeker van eenen anderen kant als voortreflijk beschreven hebben, en dat ook hebben behooren te doen.

Met het geen men, om Zacharia's teekeninge wat gepaster voor Serubabel te maken, betreklijk נושע *heiland*, *redder*, vertaald, opmerkt, dat de buiging, waarin ישע hier voorkomt, ook *eenen verlosten*, *gereddeden*, beteekenen kan, wint men, dunkt ons, niet veel; נושע staat hier altijd in zulk eenen zamenhang, dat de vertalinge, *verlosser* (59), *heil-*

(59) Dat *Niphal* deze beteekenis hebben kan, en dik-

heilaanbrenger, veel voegzamer is, dan die van *verlosten*.

Men kan haast niet, of liever geheel niet, begrijpen, hoe er bij de meldinge van een Koning, die zulk eene magt heeft als hier gezegd wordt, wiens heerſchappije zoo veel blijdſchap verwekken zoude, een denkbeeld aan hem, als een uitgeredden, ontſtaan kon, ten minſte als hij Serubabel of Judas enz. zijn zal.

Hierbij komt nog dit gewigtige, dat, 't geen de Profeet in de agt eerſte verzen van dit Hoofdſtuk zegt, eerst lang na Serubabels tijden door Alexander den Grooten is uitgevoerd geworden, gelijk dit zonder dwang niet anders kan verklaard worden, zoo als door *Gusſet*, *Michaëlis*, *Dathe* ad h. l. en door *Grotius* zelven wordt opgemerkt, die deze gantſche Godſpraak tot de tijden van Alexander, en vervolgens tot die der Makkabeen betreklijk maken, zoo dat daarin van toen nog toekomſtige gebeurenisſen geſproken wordt, en niet, gelijk *Eichhorn* (60) zonder eenig bewijs aanneemt, in de beide af-

dikwijls heeft, merkt *Mark* reeds op *exerc. Teſt. in loca V. & N. T.* T. 1. p. 209.

(60) *Inleid. in 't O. T.* 3. D. bladz. 400.

afdeelingen van Zacharia's Godſpraken, over 't geheel dat geene, dat toen reeds werkelijk gebeurd was, als nog toekomend zou worden voorgeſteld. Zien nu de agt eerſte verzen op zulke late gebeurenisſen, hoe komt dan de veel vroeger levende Serubabel hier? En, wat het verband met het volgende betreft, *Niemeyer* zegt met reden (61), dat verſcheiden plaatſen van Zacharia, die men van het tiende tot het veertiende Hoofdſtuk leest, alleenlijk door het uitzicht op de tijden van een verhevener rijk, waarvan Zacharia denkbeelden hadt, licht ontfangen, en aan de Euangelisten en Apostelen met recht veel ſtoffe gegeven hebben, om de grote gelijkvormigheid met de lotgevallen van den Mesſias en zijn rijk daarin te vinden. Dit laatſte moest eigenlijk wat anders gezegd zijn. *Niemeyer* hadt hier, in plaats van te ſpreken over gelijkvormigheid, uit hoofde van 't geen hij hadt laten voorafgaan, moeten zeggen, dat de Euangelisten en Apostelen met reden van Zacharia's Godſpraken, als tot hun oogmerk regelregt dienende (dit toch hadt ik reeds toegegeven) gebruik gemaakt hadden.

Wij

(61) *Charakt. der Bijb.* 4. D. bladz. 578.

Wij mogen dan nu wel ook hier dit besluit trekken, dat niet Serubabel, of zijns gelijk, de door Zacharia bedoelde persoon is; maar alles ons ongedwongen tot dien zelfden brengt, dien wij bij andere Profeten voor den geest zagen zweven, en hij ook hier, gelijk gewoonlijk door de Profeten onder beelden van Israëls volk, op eene manier, die veel van het dichterlijke in uitdrukkingen heeft, of ten minste hebben kan, geteekend wordt. Dit laatste laat ons wel eens bij bijzondere uitdrukkingen der Profeten, betreklijk dezen persoon, zoo lang wij alleen hun voorstel gadeslaan, in 't onzekere, of die beelden zijn, waaronder het een of ander met beeldspraak van dezen persoon getuigd wordt, of meer. Zoo is het hier gelegen met het zeggen van Zacharia, dat deze persoon komen zoude, *rijdende op* enz., de vervulling heeft dit als eene eigenlijke voorzegginge doen kennen (62).

Bij al de hoogheid en gezach, die hier wederom op dezelfde wijze als bij andere Profeten, aan dezen persoon toegeëigend worden, zegt Zacharia iets van hem, dat ons tot

(62) Conf. *Anton l. supr.* l. p. 307.

tot hiertoe nog niet voorkwam, maar dat voor 't vervolg van ons betoog van gewigt is, namelijk dat *hij arm zijn zou*, en dat hij ook in dit opzicht eene reden van vreugde voor Zion en Jeruzalem zijn zoude (zoo komt het hier mede voor). De LXX vertalen het hier voorkomende woord עני wel door πραυς, omdat zij meenden aan het woord een denkbeeld te moeten geven, inſtemmende met het volgende, *rijdende* enz., waarin zij een blijk van het denkbeeld, door πραυς uitgedrukt, aantroffen. De LXX brengen wel eens meer, zonder de eigenlijke kracht van een of ander woord genoegzaam uittedrukken, hunne denkbeelden, die zij daarbij vormden, in de vertalinge over; wij kunnen ons met hunne vertalinge hier ter plaatſe niet inlaten, maar het is ons genoeg, dat in de Codic. algemeen עני, gelijk in de gedrukte Bijbels, gelezen wordt, en dat dit woord overal, daar het in den Bijbel voorkomt, de beteekenis van *armoedig, met ongelegenheden bezet*, dikwijls zelfs in eenen allernadrukkelijkſten zin heeft (63), en men dus geheel zon-

(63) Conf. *Lexic. Cocc. in v. qui loca collegit, in quibus* עני *legitur.*

zonder grond dat denkbeeld hier uit het oog verliezen zou.

Dat ook de Euangelisten, deze plaats aanhalende, πραυς vertaalden, heeft zijn reden daarin, dat zij de LXX doorgaans volgden, ten minste bij hunne aanhalingen ten grondslag hadden, en deze vertalinge hier genoegzaam aan dit oogmerk, waartoe zij deze plaats citeerden, voldeedt, en daarom geen reden vonden om hier van de LXX, zoo als zij alleen somtijds, als dit voor hun bewijs noodzaaklijk was, aftegaan (64).

Wij zien hier uit, dat Zacharia den persoon, dien hij beschreef, wel in zijne hoogheid enz., voor den geest hadt, maar ook in zijne nedrigheid, armoede enz., daar hij עני onder de hoedanigheden van dezen telde, en ook, in die betrekkinge, als een reden van verheuginge voorstelde. Of Zacharia wel begrepen hebbe, hoe dit plaats kon hebben in eenen persoon, aan welken hij zoo veel voortreflijks toegeschreven hadt, is hier de vraag niet. Genoeg, hij zeide dat van denzelfden, en brengt ons op den weg om natespeuren, of er bij de Profeten om-

(64) Verg. *J. D. Michaëlis*, *Inleid. in 't N. V.* 1. D. p. 442 seqq. Nederd. Vertal.

omtrend dezen perſoon ook iets meer bijzonders, dan dit algemene van Zacharia, voorkomt. Over dit onderzoek zal, zoo lang wij nog niet tot de geſchiedenis der vervulling gekomen zijn, eene donkerheid verſpreid blijven; maar eene donkerheid, die hier zeer doelmatig is, gelijk uit het vervolg blijken zal, en die het Profetisch voorſtel, zal het zoodanig zijn, ten dezen aanzien niet misſen kon; maar met dit alles zal ons ook hier licht genoeg opgaan, om vervolgens in den bedoelden perſoon niet mistetasten.

TWEEDE AFDELING.

Betreffende eenige Godſpraken, die den Mesſias in zijne levenslot-gevallen enz. beſchrijven.

§. 1.

Jeſ. 52: 13. — en *Jeſ.* 53.

Om in ons onderzoek van het Profetisch voorſtel hieromtrend des te zekerder te gaan, zullen wij ons vooral bij zulke plaatſen bepa-

palen, waarin wij denzelfden perſoon, van welken wij te voren ſpraken, nog gedurig voor oogen hebben, namelijk den zoodanigen, in welken wel niet in die mate, als wij dat tot hier toe zagen, van zijne hooge voortreflijkheid, magt enz. geſproken wordt; 't geen men met reden ook niet verwachten kan, als de Profeten een opzetlijk voornemen toonen te hebben, om hem uit een ander oogpunt te beſchouwen; maar waarin toch ook desaangaande genoegzame ſporen voorkomen, uit welken wij zien kunnen, dat wij nog denzelfden perſoon voor ons hebben. Uit welke plaatſen men dan tot anderen, die enkel van ééne dezer ſtukken, of heerlijkheid enz., of armoede enz., ſpreken, zal kunnen beſluiten wegens de juiste overeenkomst: vinden wij ook hier zoo veel Analogie en zamenhangende denkbeelden der Profeten, als wij tot hier toe aantroffen; wij zullen ons dan bij de planmatige duisterheid, die er zal overblijven, kunnen verzekerd houden, dat wij ten minſten doorgaans in den bedoelden perſoon niet mistasten zullen.

In dit onderzoek van het Profetisch voorſtel bepalen wij ons eerst bij *Jeſ.* 52. *van vers* 13. — en *Jeſ.* 53. Wij behoeven niets ter rechtvaardiging te zeggen daar voor, dat wij

wij het hier aangehaalde als één ſtuk beſchouwen. Het teekent zich duidlijk als zoodanig, en wil men daar voor bewijs, dit is door velen gegeven (65).

Dat de perſoon, van welken Jeſaia hier ſpreekt (want een perſoon, een individu, is toch het door Jeſaia bedoelde onderwerp, als wij de plaats eenvoudig lezen, en niet weten, of er niet aan denken, dat men er ook anders over gedacht heeft, waarvan vervolgens nader) dat deze perſoon, of wil men liever zonder deze veronderſtelling, het door Jeſaia bedoelde onderwerp, hier *Knegt des Heren* genaamd wordt, verhindert niet, dat men niet aan denzelfden perſoon, dien wij de Profeet dikwijls als zeer voortreflijk voor den geest zagen, zou kunnen denken, als wij, bij voorbeeld, uit Jeſ. 49. zien, dat er aan een voorwerp, *Knegt des Heren* genaamd, vele en grote voortreflijkheden en magt wordt toegeſchreven, zie onder andere vers 6.

Zo er maar gronden zijn in dit ſtuk, uit welken blijkt, dat hier door Jeſaia aan dien per-

(65) Conf. *inprimis Beckhaus* l. c. ad h. l. zie ook *Hamelsveld* ad h. l.

perſoon gedacht is, bewijst deze benoeminge niets ten nadeele daar van (66).

Grote gelijkheid in voorſtel met de tot hier toe behandelde plaatſen, is hier wederom niet te ontkennen, ook dan niet, als men de plaatſen maar oppervlakkig inziet, en als wij dien wat nader zullen overwogen hebben, zal ons nog meer hieromtrend voorkomen.

Van dezen Knegt wordt hier gezegd, dat hij verſtandiglijk handelen, verhoogd en verheven, ja zeer hoog worden zou.

Dit zijn wel algemene uitdrukkingen, maar ze geven, bij elkander genomen, zoo als ze hier voorkomen, toch dit te kennen, dat dit voorwerp den Profeet, daar hij zoo veel woorden als opëenhoopt, zeer voortreflijk moet zijn voorgekomen, hoedanig een men in Jeſaia's tijden, en vervolgens niet dan in een zeer flaauwen zin, vinden zal.

Wij beginnen uit dat algemene reeds te vermoeden, dat hij ook hier dien perſoon, die ook hem en andere Profeten zoo groot voorkwam, dat zij zich als uitputteden, om hem

(66) Veeleer kan men hieruit iets ten voordeele afleiden; hiervan nog iets bij Jeſ. 49.

hem in zijne voortreflijkheid te beschrijven, zal voor oogen gehad hebben.

En wij worden in dit denkbeeld zeer versterkt, als wij Jesaia betreklijk dit verhoogd en verheven worden, schoon zijn oogmerk anders, blijkens zijn gantsche voorstel, niet was, om dit voorwerp van den kant der hoogheid te beschouwen, als in 't voorbijgaan zoo vele gewichtige bijzonderheden zien bijbrengen, die hoofdzaaklijk hetzelve denkbeeld geven, dat wij elders zagen.

Zoo zegt hij, bij voorbeeld, Hoofdst. 52: 15., dat deze vele volken besprengen zou, dat de Koningen der volken hunnen mond over hem sluiten zouden; een denkbeeld, dat ons ook in den tweeden Psalm voorkwam.

Hoofdst. 53: 11. beschrijft Jesaia dezen Knegt als een regtvaardigen in nadruk, op dezelfde wijze als wij een toekomstigen Davids-Zoon te voren meermaal beschreven vonden. Vers 12. wordt gezegd, dat God hem een deel van velen geven zou, dat hij de magtigen als een roof delen zoude. Hoe natuurlijk denkt men bij dit alles aan Ps. 2: 5, 8, 9. Ps. 110: 1, 2 enz.; te meer nog, als men hem hier als een rijsken, uit een dorre aarde voortkomende, aantreft.

Treft

Treft men in deze Godspraken ook dingen aan, die men niet verwachten zou, dat aan denzelven persoon moesten toegeschreven worden, vernederinge en lijden. Jesaia's voorstel laat ons nogthans niet twijfelen, of wij daarbij wel aan denzelfden zouden te denken hebben, daar hij een verband tusschen beiden legt, vergel. Hoofdst. 53: 12. (67)

De boven opgegevene gelijkheid tusschen vorige plaatsen en deze, is buiten twijfel zeer in 't oog vallende, en wordt het dies te meer, als men ziet dat Jesaia zijn onderwerp van eene andere zijde voornamelijk bezag.

Eenvoudig en ongedwongen wordt daardoor de uitlegging dezer Godspraken van dien persoon, zo er geene te grote zwarigheden zijn, die ons verhinderen hier de Analogie te doen gelden.

Laat ons dit zien, door een en ander van de voornaamste uitleggingen in overweginge te

(67) Hoe dit laatste, vooral op eene dragelijke wijze, van Cyrus kan verstaan worden, dien *Niemeyer*, *Charakt.* 4. D. p. 444. en *Eichhorn*, *Inl.* 3. D. bladz. 90. ten minste in vorige Hoofddelen, met het onze ook, na hun gevoelen, in hetzelve verband staande, door den Knegt des Heren verstaan, weten wij niet. Nog iets meer zullen wij tegen dit gevoelen bij Jes. 49., van welken Here zij dit uitdruklijk zeggen, bijbrengen.

te nemen. Zijn die uitleggingen van anders denkenden gedrongen, rusten zij op onbewezene veronderstellingen, zoo als wij meenen, de bovengenoemde Analogische zal dan daardoor bevestigd worden, en zich als de regte doen kennen.

Brenius, en in 't bijzonder *Staeudlin* (68), heeft deze Godspraak geheel op Jesaia toepaslijk gemaakt.

Vele Joodsche en Christen-Uitleggers verstaan Jesaia van Israëls volk. Sommigen denken, dat de Profeet spreekt van het gantsche volk, treurende in de Babylonische ballingschap (69). De Israëlitische Staat wordt door hun gepersonificeert niet alleen, maar ook in abstracto, afgezonderd van deszelfs inwoners, voorgesteld, waarom men de bewoordingen *hij* en *wij*, dikwijls in deze Godspraken voorkomende, naauwkeurig zal moeten onderscheiden, en onder *hij*, het volk als volk, onder *wij*, de inwoners zal moeten verstaan.

Ter-

(68) *Neue Beitr. zur erlaeuterung der Bibl. Prof.* p. 1 seqq.

(69) Bij voorbeeld, *Eckerman Theol. Beitr.* 1. B. p. 194 seqq.

Terwijl anderen (70) meenen, dat niet het gantſche volk hier, als Gods Knegt, ſprekende zou ingevoerd worden, maar het Godvereerend deel des volks, lijdende door, met, en om de overige Joden onverdiend, doch geduldig, terwijl het de verbeteringe van het bedorven gedeelte van den Staat daarbij gewinnen zoude enz.

Om niet te gewagen van *Abarbanel*, die aan Joſia dacht, noch van hun, die Jeremia hier meenden te vinden, 't geen ook *Grotius* niet onwaarſchijnlijk voorkwam, ſchoon hij toeſtaat, dat Jeſaia hier een verder uitzicht heeft.

Van de twee, of, zoo men wil, drie eerſte gevoelens zullen wij alleen iets zeggen, daar zij meest, zo niet eeniglijk, in onze dagen gevolgd worden; te meer, daar men hieruit tot de overigen beſluiten kan.

Van eene geheele ontlediging dezer gevoelens, die niet tot ons oogmerk behoort, kunnen wij ons hier des te voeglijker onthouden, daar er wel geen ſtuk is, dat, als Godſpraak van den Meſſias beſchouwd, meer verdedigers gevonden heeft dan dit. Ook in on-

(70) Bij voorbeeld, *H. E. G. Paulus, Memorabil.* 3. ſt. No. 7. p. 175. *Schuster* gaat hier nog verder.

onze tijden, na de behoefte derzelve. *Staeudlin* is onder anderen zeer goed wederlegd door *Beckhaus* (71), *Eckerman* door *S. L. E. de Marees* (72) tegen *Paulus*, en die met hem hoofdzaaklijk eens denken, onder welken ook *Priestley* behoort, heeft *Swaving* (73), voor zoo verre zijn oogmerk medebragt, het een en ander zeer goed gezegd.

Staan wij, na ons oogmerk, het eerst ſtil bij dat gevoelen, dat tegenwoordig wel het meest door anders denkenden omhelsd wordt, dat men in deze Godſpraken zou te denken hebben, of geheel of voor een deel (74), aan Israëls volk.

Wij ſtemmen toe, dat de bewoordinge *Knegt des Heren* wel eens door Jeſaia van Israëls volk gebruikt wordt; maar er wordt dan of bijgevoegd *Israël*, *Jakob*, vergel. Hoofdſt.

(71) *Echtheid der Prof. Schr.* bladz. 238 en verv.

(72) *Wer zagen der leute*, *das* enz. p. 153 ſeqq.

(73) *Verhandel. over den Allegor. ſtijl.*

(74) Dit gevoelen is niet nieuw, daar Origenes, tegen Celſus deze plaats aanhalende, lib. 1. fol. 42. zegt, dat hij deze uitlegging van een Jood gehoord had, en bewijst dat l. l. niet van het volk, maar van een individueel perſoon gehandeld wordt.

Hoofdſt. 41: 8, 9. Hoofdſt. 44: 1, 2., of, zo dit niet geſchiedt, toont de Profeet in zijn voorſtel en 't verband duidelijk, dat hij het volk daaronder verſtaat (de plaats Jeſ. 49. door de Uitleggers aangehaald, behoort hier niet, zoo als vervolgens blijken zal). (75)

Maar hier is het geheel anders met de zaak gelegen, men behoudt hier niets overig om aan Israël te denken, dan de benaminge *Knegt des Heren*, en dan nog maar dit, dat men kan aantonen, dat ze wel eens aan dat volk gegeven wordt; 't geen zeker een zwakke grond is, daar er alles tegen inloopt, om hier aan het volk te denken. Niemand, die de Godſpraak eenvoudig leest, zoude denken, dat de Profeet hier aan Israëls volk dacht, als hij daar van een man leest, van zijn dood, van zijne begrafenis enz. Dit niet alleen, maar er doen zich ook, in welk een oude Oosterſche denkwijze wij Westerlingen ons ook verplaatſen, tegenſtrijdighe-

(75) *Knegt des Heren* ſchijnt bij Jeſaia's een ſoort van ſymboliſche benaming te zijn, wanneer hij dan eens eene meer onbepaalde, dan eens weêr eene meer bepaalde beteekenis gaf; doch altijd zoo gebruikt wierdt, dat ze of aan Israël zelve, of van den een of ander, die met Israël in naauwe betrekkinge ſtondt enz.

heden op, als men deze Godſpraken, met oogmerk om ze daarvan te verklaren, nagaat.

Denkt men hier aan het gantſche Joodſche volk, dan zullen alle volken, (op welk een grond wordt ons niet gezegd) hier ſprekende voorkomen, en de ongelukken der Joden zullen geene ſtraffen zijn van hunne eigene zonden, maar van de zonden der Heidenen. Denkt men aan het beste deel des Joodſchen volks, dan zal dat deel geſtraft worden voor het ſlegtere, zoo als die Uitleggers ook zeggen. Maar hoe lijnrecht loopt dit alles in tegen Gods woord, en alle denkbeelden die de Bijbel en de gezonde rede ons van God geven! Nog meer. Het Joodſche volk, na de ballingſchap, zal geen onrecht gedaan hebben, het zal de bewonderinge van grote volken geweest zijn, en Koningen zelfs daarover verſtomd zijn geworden, doch men leze Nehem. 4. om de valschheid van dit alles, en meer van dien aart, doortezien.

Wat men zich niet, vooral in het vertalen, veroorlooft, om, zoo als men het noemt, goed doorgedachte Allegorie voltehouden, daarvan hebben *de Marees*, *Swaving* l. l. onder anderen, eenige proeven gegeven; hij zal vele volken beſprengen, heet bij *Eckerman*,

de

de Joodſche Staat zal de bewonderinge van grote volken worden; hij deedt zijnen mond niet op, moet, volgens hem, zeggen, hij durfde zijnen mond niet opdoen; hij badt voor de overtreders, is: hij verwierf vergiffenis voor de overtreders.

Het tiende vers zal, volgens *Paulus* zeggen, de Godsvereerer keert getrouw aan zijne hope op God naar Judæa vrij te rug, bouwt nieuwe huizen en akkers, plant zich voort, en de verſtokten zijn in de gevangenis omgekomen. Indien Profesſor *Paulus* het vers niet noemde, wij zouden niet weten, welk deel dezer Godſpraak hij met deze woorden, waarvan wij niets in 't oorſpronglijke vinden, bedoelde.

Vers 5. zal zeggen: de boetelingen zeggen, die voor ons weldadige ſtraffe trof den Godvereerer mede, gedurende zijne verwonding, terwijl hij met en voor ons leedt, wierdt ons genezinge.

Doch waartoe meer bijgebragt? De gegevene proeven ontſlaan ons van de onvrugtbare moeite, om zoo iets als verklaringe van den Bijbel te wederleggen.

Wij dachten gedurig, toen wij het bovenſtaande afſchreven: hoe komt men er toch toe, dat men de Joodſche natie (ten nutte

van dezelve ſprak Jeſaia zijne Godſpraken, want hij was een volksleerend Profeet) als vatbaar voor zulke fijnigheden beſchouwt, en wel in die mate, dat Jeſaia in een voorſtel, dat voor het volk mede zijn moest, daarvan gebruik maakte, zonder er eene verklaringe, of zelfs duidlijke wenken bijtevoegen? Waren de Joden in dien tijd, volgens het gevoelen onzer tegendenkers, een dom volk, opgelegd, om zoo iets te verſtaan? Is daar wel een volk, het mag zoo Oostersch denken als men het goedvindt, is er zelfs wel iemand toe in ſtaat zonder nadere uitlegging? Of het moest zijn, dat zulk eene Allegorie van Israëls volk zeer algemeen, en wel op die wijze uitgevoerd, in gebruik geweest was; maar dat zal eeniglijk blijken uit de bewoordinge *Knegt des Heren*, die wel eens van Israëls volk gebezigd wordt. Doch deze benaminge bewijst hier niets, daar men toch niet ontkennen zal, dat ze even zoo wel van een individu, als van een volk kan genomen worden; het gebruik daarvan, door Jeſaia gemaakt, kan ons niet meer leeren dan dit, dat men uit de bijvoegzelen bij dezen, misſchien wel ſymboliſchen naam, gevoegd, moet opmaken, of hij daaronder Israël, dan of hij een perſoon bedoele, en maken de boven aange-

gehaalde Uitleggers uit ſommige plaatſen met reden op, dat Jeſaia onder dezen naam van Israël ſpreekt; zij hadden dan ook even zoo wel daar uit hier ter plaatſe moeten beſluiten, dat hij van één perſoon ſprak.

En was het geene vrij algemeen aangenomene Allegorie, 't geen men nimmer bewijzen zal, dan (wij vergeten hier voor een oogenblik, dat er zich zoo vele volſtrekte ongerijmdheden in deze Allegorie opdoen, als wij te voren toonden) hing alles af van het geestig vernuft van den Profeet, en het was moeilijk raden voor zijne tijdgenoten. Als zij al zoo iets vermoedden, dan zou de een meenen, dat de Profeet dit, een ander, dat hij wat anders bedoeld hadt, omtrend zoo, als het nu met de Uitleggers, die hier Allegorie meenen te vinden, gelegen is.

Priestley, bij voorbeeld, denkt anders over deze Allegorie dan *Eckerman*, deze anders dan Profesſor *Paulus*, en weêr anders *Schuster*, die de Allegorie nog al meer uithaalt, te verre voor *Eichhorn*, die hier ook eene Allegorie ſtelt (76).

Het mogt nog al doorgaan kunnen, dat Je-

(76) *Th. Bibl.* 6. p. 153.

Jeſaia zoo naar den zin van zijn voorſtel raden liet, als hij, vermaakshalve, iets geestigs hadt opgeſteld, ſchoon men hem ook dan nog geene redelijke bedoeling zou kunnen toeſchrijven, zo hij niet voorhadt, een raadſel te ſchrijven; maar als men hem beſchouwt als een leerend Profeet, die Godſpraken uitgaf voor het volk, ſtreedt zulk Allegorizeren met die fijnheid (geſteld, dat het ſtuk al veel beter afliep dan hier, zo het eene Allegorie zijn zou) geheel tegen zijn oogmerk.

Hadden wij niet reeds zoo veel, misſchien wel al te veel, tegen dit gevoelen herinnerd, wij zouden ook nog verſcheidene aanhalingen dezer Godſpraken in het Nieuwe Testament kunnen bijbrengen als bewijzen, dat men toen zoo niet dacht over deze plaatſen als de genoemde Uitleggers doen; doch na al het overige zal dit wel onnodig zijn.

Staeudlin enz. (zie voren) wil, in navolginge van Joodſche Uitleggers, deze geheele Godſpraak van Jeſaia zelven verſtaan hebben.

Men ſtelt zich de zaak dus voor, dat Jeſaia, in 't begin van Manasſe's regeringe, eenen geweldigen dood ondergaan heeft, dat zijn dood ligchaam zoo verſmaad wierdt, dat

dat men voornemens was hetzelve bij de overblijfzelen der misdadigers wegtewerpen, maar dat het volk, of wel de Koning zelf, tot inkeer komende, zijn lijk ten laatſten in een Koninglijk praalgraf zou hebben laten bijzetten. Dat derhalve deze vermaarde Godſpraak niets anders zijn zou, dan een klaaglied op den wreeden dood van dezen groten en voortreflijken Profeet, tot gedachtenis van hem in dezen bundel ingevoegd, door een tijdgenoot van Jeſaia, of iemand, die lang na hem geleefd heeft.

Beckhaus heeft dit gevoelen l. l. in 't breede wederlegd, en wij verzenden hier tot hem.

Daar ons oogmerk vordert, dat wij er iets tegen zeggen, bepalen wij ons tot eenige aanmerkingen, grotendeels uit *Beckhaus* ontleend.

1. Steunt deze gantſche veronderſtellinge op eene Joodſche overleveringe (77), eene overleveringe, die noch de Chaldeeuwſche Uitbreider Jonathan, die denklijk reeds voor de opſtellinge van den Talmud geleefd heeft,

(77) Dat er in de verlorene boeken van de Koningen van Juda en Israël iets hieromtrend zou geſtaan hebben weet *Staeudlin* niet, maar gist het alleen.

heeft (78), iets geweten heeft, noch ook door andere Joden, die in vroege tijden tegen de Christenen over deze Godspraak twisteden, is aangevoerd, 't geen haar, als overlevering beschouwd, verdacht maakt.

2. Deze opvattinge komt geheel niet overeen met de tijdrekeninge. De Profeet zal, onder Manasse's regeringe, omgebragt zijn. Hij moet in dit geval eenen verbazenden hogen ouderdom bereikt hebben, zo hij het begin van Manasse's regeringe, en zelfs zijne ten top gestegene woede, tegen een Profeet als Jesaia was, die wel een geruimen tijd nodig hadt om tot dat uiterste, zijne schandelijke ombrenging, te komen, zal beleefd hebben. Onder Ussia bloeide Jesaia reeds, en van dezen tot op Manasse zijn eenenzestig jaren verlopen. Jes. 1: 1. vindt men Manasse ook niet medegeteld (79).

Dit aantenemen, zonder eenigen anderen grond dan eene onzekere overleveringe, strijdt zelfs met het geen aan 't hoofd van Jesaia's Godspraak l. c. staat, en dat, hoe men

(78) *Eichhorn* heeft dit waarschijnlijk gemaakt *Inleid. in 't O. T.* 1. D. p. 367.

(79) Conf. *Hess Geschichte der Kon. nach der trenn.* 2 B. p. 171.

men er ook over denke, toch zekerder is; dan die overleveringe maakt dit gevoelen geheel ongegrond.

Behalven dit moet men hierbij, met zoo vele andere tijdrekenkundige zwarigheden, veronderſtellen, dat Jeſaia, reeds in 't begin van Manasſe's regeringe omgebragt zijnde, zijn lijk eerst bij zijne bekeering, in 't laatst van zijne regeringe, vele jaren later voorgevallen, in de Koninglijke graven zal zijn bijgezet. Wegens Jeſaia's reeds toen zoo verbazenden ouderdom kan *Staeudlin* dit niet wel verſchuiven tot kort voor Manasſe's bekeeringe, waarom hij van het begin derzelve ſpreekt.

3. Om de Godſpraak aan deze veronderſtellinge dienstbaar te maken, wordt men genoodzaakt, om den Tekst of in een vrij ongewonen zin optevatten, of ook wel aan de woorden eene beteekenis te geven, die onbewijsbaar is. Bij voorbeeld, het begin zal in den tegenwoordigen tijd moeten genomen worden, en de Profeet daarin zijn bloeiſtaat geteekend zijn, geheel niet overeenkomſtig den aart van des Profeets voorſtel, en de woorden waarin hetzelve vervat is. Hij zal vele volken verzoenen, ſlaat *Staeudlin* geheel over, en het geen er van het verwonderen

en

en verſtommen van verſcheiden Koningen gezegd wordt, legt hij dus uit, dat Jeſaia in zijne Godſpraak vooral de lotgevallen der Koningen voorſpeld hebbende, zij het zich volſtrekt niet zouden kunnen begrijpen, hoe zulk een groot man van zijn volk met zoo veel verachtinge behandeld wierdt. Dat zulk uitleggen zeer willekeurig is, ziet elk. *Beckhaus* l. l. heeft ook aangetoond, dat het zelfs geheel onbeſtaanbaar is met de geſchiedenis.

Uit alles wat de Uitleggers, de Godſpraak van Jeſaia verſtaande, zeggen, zien wij, dat ook hier waar is, 't geen *Seiler* (80) ten aanzien van de toepasſinge van dit ſtuk op Jeremia zegt: dat Jeſaia, 't geen ook van Jeremia geldt, noch de hoogheid, noch de nedrigheid hadt, die in den dienaar Gods, hier beſchreven, gevonden wierdt, en waar, voegt *Seiler* er bij, hebben Koningen na zijnen dood hem dien diepen eerbied bewezen, die hem vers 11 en 12. toegeſchreven wordt.

4. Strijdt dit gevoelen lijnrecht met het geen wij in dit Hoofdſtuk bij herhalinge lezen

(80) *Die weisſagung und ihre erfullung*, p. 160.

zen van den dood voor anderen, voor de zonde des volks, dien de hier bedoelde perfoon ondergaan heeft.

Priestley verdenkt wel de zuiverheid der vertalinge van het tiende vers, daar dit zoo nadruklijk gezegd wordt; maar het אשם, waarin de kracht gelegen is, is te bekend als een offerwoord, als een fchuldoffer, dat anderen eenig heil aanbrengt. Hierbij komt, dat hetzelfde denkbeeld onder andere bewoordingen gedurig weêr herhaald wordt door dit geheele ftuk, vergel. vers 4, 5, 6, 8. *Staeudlin* zegt wel, dat men deze woorden niet te fterk drukken moet, en dat er dit in 't gemeen mede gezegd wordt, dat 't geen de Profeet zelf ondergaan hadt, eigenlijk door het volk hadt moeten geleden worden, en hij dus in zijn dood, als een flachtoffer voor de zonden des volks, kan aangemerkt worden.

Maar wij zouden met *Beckhaus* gaarne weten, welke eigenlijk die ftraf is geweest, van welke de Joodfche natie, door den dood van den Profeet Jefaia, ontheven is?

Hieruit kan men ook oordeelen, wat er te houden zij van het gevoelen eens Schrijvers (81), die de Godfpraak van Usfia verklaart,

(81) In een werkje: *de fchaal van Jezus*, Mos-

 kou

klaart, en 2 Chron. 26. vergelijkt, zonder verder redenen ter ſtavinge van zijn gevoelen bijtebrengen. Na 't geen wij gezegd hebben achten wij het ook onnodig, ons bij dit of andere gevoelens bezig te houden.

Wij vertrouwen, dat het bovenſtaande het Analogisch bewijs, bij het begin van de behandelinge dezer plaatſen opgegeven, ſterk bevestigen zal, dat wij bij deze Godſpraak met reden denken aan denzelfden perſoon, van welken wij toonden, dat andere plaatſen handelden. Jeſaia zag als door den nevel van zijn lijden, dat hem hier meer bijzonder voor den geest was, zoo veel van zijne voortreflijkheid, dat hij ons ook van dezen kant kenbaar genoeg blijft, zoo als wij bij het overzien dezer plaatſen toonden. En ook in zijn lijden zien wij hem in zijne voortreflijkheid; hij lijdt voor anderen, ter verwervinge van een' groten zegen voor het volk; en dit is eene reden van grote blijdſchap voor velen, gelijk uit vele verzen en het geheele beloop van dit ſtuk blijkt.

Deze denkbeelden voegen wij nu te ſamen, en willen onderzoeken of wij dezen perſoon ook

kou 1781. 't geen wij niet anders kennen, dan uit de Berigten betreklijk de nieuwe Hervormers.

ook elders nog door andere Profeten op deze wijze vinden voorgesteld, zoo dat hij, schoon zijne voortreflijkheid altijd nog kenbaar blijft (wij spreken hier van plaatsen, die wij naar ons oogmerk gebruiken) in het Profetisch voorstel, als vernederd en in lijden en verdrukkinge beschreven wordt, en wel op die wijze als Jesaia l. l., ook daarin voortreflijk, en tot een groten zegen voor anderen.

§. 2.

Psalm 22.

Wij bepalen ons thans tot twee plaatsen, in welken wij hem zoo meenen aantetreffen. De eene dier plaatsen is

Psalm 22. In dit stuk treffen wij wederom zoo veel gelijkheid in voorstel aan met de te voren behandelde plaatsen, in 't bijzonder met Jesaia's plaats, die hier voorgaat, dat men, zo zich daar tegen niets gewigtigs opdoet, er ongedwongen toe gebragt wordt, om aan denzelfden persoon te denken. Deze Psalm beschrijft, gelijk de voorgaande plaats uit Jesaia en alle te voren bijgebragte, eenen zeer voortreflijken persoon niet alleen in 't gemeen; maar de Dichter noemt vele van

die zelve voortreflijkheden op, die wij te voren aantroffen, hoe zeer zijn oogmerk mede, gelijk Jesaia l. l., een ander was. Hij beschrijft hem als eenen, die veel magt hebben zou, nu vers 26 enz., zouden volken onder zijn gebied en bestuur grote weldaden genieten, en dat wel zeer vele volken, zie vers 30 en verv.

De weldaden en zegeningen, die zij onder zijn bewind hebben zouden, worden hier voorgesteld voor een goed deel, onder het beeld van het houden eener offermaaltijd of groot gastmaal; welk beeld ons des te nadruklijker de grootheid van de zegeningen, die de volken onder hem hebben zouden, afschetst, daar groot genot daaraan meermalen, onder dit beeld, worden voorgedragen.

Hij is ook hier wederom een persoon, die op rechtvaardigheid naauwe betrekking hadt, zoo als wij hem te voren dikwijls aantroffen, men zou, na vers 32, zijne gerechtigheid verkondigen. *Michaëlis* (82) wil, dat men hier wegens de Parallelie vertalen moet: zijne waarachtigheid. Hoe men daarover ook denken

(82) *In Epimetr. ad Lowth Poes. Sacr. Hebr.* p. 398 edit. cit.

ken moge, het is ons hier genoeg, dat wij hier hetzelve woord צדקה־צדק vinden (83). Hier wordt ook, gelijk Jeſ. 53, van een zwaar lijden geſproken, dat deze perſoon ondergaan zoude, en daarvan ook hier aangetoond, gelijk ook daar niet onduidlijk gezegd wordt, getoond, dat dit de weg tot heerlijkheid voor hen zijn zoude, men vergelijke het eerſte en laatſte deel. Deze perſoon wordt ook, gelijk bij Jeſaia en Zacharia plaats hadt, in dit lijden als eene grote ſtof van vreugde aangemerkt. Er wordt wel niet uitdruklijk gezegd, gelijk wij bij Jeſaia zagen, dat zijn lijden voor anderen, ter wegneming hunner zonden, zijn zoude; maar dat

(83) Als men het over het onderwerp in het Profetisch voorſtel eens is, moet men, zoo wij meenen, als de Profeten daarvan bij herhalingen ſpreken, ook acht geven op de bewoordingen, die zij gebruiken, dan ten minſten, wanneer daarin eigenſchappen van een zaak of perſoon liggen opgeſloten, en de Profeten er, blijkens hun herhaald gelijk voorſtel, gewigt aan hegten, dat het een of ander onder een zeker denkbeeld betracht worde. Men is dan, zoo 't ons voorkomt, verplicht, om aan zulk een woord of ſpreekwijs eene gelijke beteekenis te geven. Dit heldert in het Profetisch voorſtel nog al veel op, maar is niet genoegzaam door de Uitleggers op het oog gehouden.

dat denkbeeld legt niet duister in de vreugde der volken, en den groten zegen, hun door dezen perſoon, die hier vooral in zijne nedrigheid geteekend wordt, geſchonken.

Hij is ook, gelijk in vorige plaatſen, hier een Israëller, en heeft op Israël, in hoogheid en nedrigheid, eene naauwe betrekkinge, vergel. vers 5, 7.

Deze gelijkheid is buiten twijfel zeer in 't oog vallend, en zoo groot, dat men daarvan in plaatſen, van welken het duidlijk is, dat zij van onderſcheidene perſonen ſpreken, geen één voorbeeld zal kunnen bijbrengen. Zo het waar is, dat er waarlijk voorzeggingen in het Oude Testament zijn, die zich tot op eene verre toekomst uitſtrekken, en men alles niet uit de geſchiedenis van den tijd, waarin de ſtukken opgeſteld zijn, noodzaaklijk verklaren moet, 't geen wij hier (zie voren) veronderſtellen het geval niet te zijn, dan moeten wij bij deze plaats, in velen zoo gelijk met de vorigen, natuurlijk op de gedachte komen, dat hier op denzelfden perſoon gedoeld zij, zoo er gene zwarigheden zijn, die dit volſtrekt verhinderen. Dat zulke zwarigheden niet daarin kunnen gezogt worden, dat wij hier ook wel zaken vinden, die, zo ze daar alleen ſtonden, van ee-

eenen anderen, toen het ſtuk opgeſteld wierdt, levenden perſoon, zouden kunnen verklaard worden, behoeven wij wel niet te herhalen, daar hij altijd een perſoon blijft, die veel gelijkheid met anderen heeft, en om welken te beſchrijven de beelden meestal van hun ontleend worden.

Gelijk bij vorige plaatſen, zullen wij hier nog zien, van wien anders denkenden dezen Psalm verſtaan. Daar bij het overwegen van die gevoelens zal blijken, dat wij niet misgetast hebben, dat wij in dezen Psalm denzelfden perſoon meenden te zien voorgeſteld, dien wij te voren meermalen aantroffen, en dat dit niet alleen de doorgaande Analogie, maar ook meer voor zich heeft.

Het gevoelen van ſommige Joodſche Uitleggers, dat in dezen Psalm bij perſoonsverbeeldinge van het geprangde Joodſche volk zoude geſproken worden, heeft onder Christen-Uitleggers, ten minſte in onze dagen, voor zoo verre wij weten, geen opgang gemaakt, en daartegen doen zich ook aanſtonds zoo vele zwarigheden op, dat het, bij het eerſte inzien van den Psalm, alle waarſchijnlijkheid verliest; duidlijk wordt hier een perſoon, van het volk onderſcheiden, bedoeld, en ook als zoodanig dikwijls voorgeſteld.

Meer bijval heeft het gevonden, dat Koning David hier de bedoelde perſoon zijn zoude; zoo denken vele Uitleggers van zeer onderſcheiden aart en waarde in onze dagen, *Hezel*, *Mendelſohn*, *Eckerman* enz. Men verklaart dan den inhoud van dezen Psalm uit de vervolgingen, die David van Saul ondergaan heeft, in 't bijzonder vergelijkt men 1 Sam. 23., daar ons Davids grote nood in Kehila beſchreven wordt; zijnde deze nood ook wel de geſchiktſte omſtandigheid in Davids leven, om daarop dezen Psalm, indien ze David gelden zal, betreklijk te maken.

Doch als men den Psalm nagaat met oogmerk, om denzelven in dezen zin uitteleggen en toetepasſen, blijkt het, zonder dat men zelfs diep behoeft intedringen, al ras, dat deze uitlegging, ten opzichte van vele zaken en woorden, hier voorkomende, gedrongen is, ten opzichte van anderen wordt men gewaar, ſchoon men ook in redelijkheid iets aan het dichterlijke toegeve, zoo veel als men maar immer aan een godsdienſtig lierdicht, waaronder men de Psalmen wel zal willen rangſchikken, toegeven kan, dat ze met het voorſtel des Dichters, zo dit eenen goeden zin behouden zal, geheel onbeſtaanbaar is. Bij wijze van proeven daar voor,

zul-

zullen wij maar het een en ander noemen.

Wat zal het betreklijk David zeggen, 't geen wij vers 7, 8, 9. lezen? Deze Koning was nooit zoo geheel verlaten van menschlijke hulp, als de perſoon, hier bedoeld, beſchreven wordt. Ook niet te Kehila, daar hij nog vele dappere mannen bij zich hadt, de toevloed des volks tot hem dagelijks meerder wierd, daar ook Abjathar met de Ephod kwam, eene zaak, die voor David van groten troost en dienst was, een groot deel van Israël, ſchoon onder het gebied van Saul, achtte David hoog, ook de zoodanige, die ampten aan Sauls hof hadden; zoo was het ten minſte met zijne zaak geſteld, niet lang voor David te Kehila kwam, zie 1 Sam. 18. Eene denking, die, in zoo korten tijd, onder omſtandigheden van David, die het medelijden wekten, wel niet zoo geheel ten zijnen nadeele kan veranderd zijn; te minder, wijl Saul in zijne regeringe veeleer erger dan beter wierdt.

Wat is er in de gantſche geſchiedenis van Davids vervolginge, dat eenigzints kan betreklijk gemaakt worden op het geen wij vers 16 en verv. lezen? Wanneer is David eigenlijk in de handen zijner vijanden geweest?

En van zulk eenen perſoon wordt hier geſproken.

Men zal toch wel niet aannemen dat de Dichter, om Davids nood maar groot voorteſtellen, er dit niet geſchiedkundig ware hadt ingelascht. Doch men bedenke, dat de Dichter eene geſchiedenis bezingt, met oogmerk om zich zelven en anderen opteweķken, om voor verlosſinge te danken; en hiermede ſtrijden zulke inlasſchingen, het mag dan een godsdienſtig lied van een Oosterling of Westerling zijn.

Eckerman zegt, dat hij, die hier ſpreekt, zich wel als door vijanden omringd beſchouwt, maar nog op vrije voeten. Doch men heeft maar te lezen, wat op dit omringen gevolgd is, om van het tegendeel overtuigd te worden.

En hoe men het met het tweede en derde vers maken zal, om er nog eenigen zin aan te geven overeenkomende met de aangehaalde geſchiedenis, weten de Uitleggers zelven niet regt. Men ſchijnt wel te veronderſtellen, dat daar gedoeld wordt op onaangenaamheden, door David bij die of eene andere gelegenheid doorgeſtaan, die niet geboekt zijn; maar ons is al zeer veel van Davids vervolgingen door Saul gemeld, en daar onder zelfs

zelfs kleine bijzonderheden; onwaarſchijnlijk is het derhalve, dat zoo iets gewigtigs zou verzwegen zijn; en uit het geen men niet weet, kan men geen bewijs halen.

Bij het negentiende vers, daar van het delen der klederen, en het lot daar over werpen, geſproken wordt, is *Eckerman* onder anderen zeer verlegen. Het zullen hier, gelijk reeds *Parvisch* enz. meenden, figuurlijke uitdrukkingen zijn. Als *Eckerman* het eigenlijke, onder dat figuurlijke begrepen, verklaren zal, weet hij ons veel zeldzaams te zeggen, 't geen hij beter gedaan hadt wegtelaten, daar hij zoo zeer in 't ongerijmde valt. David zal, toen hij door Michals hulp vlugtede, zijne klederen hebben moeten agterlaten, die Saul halen liet, en onder zijne hofbedienden liet verdelen.

Saul zal Davids ampten bij het lot verdeeld hebben. Schade voor *Eckerman's* uitlegging, dat de geſchiedenis niets van dat alles heeft, en het ook op zich zelf hoogst onwaarſchijnlijk is!

Zoo is het ook gelegen, als hij ons berigt, dat het ook zeggen kan, mijne wijven hebben zij onder zich verdeeld, en het lot over Michal geworpen. Doch genoeg van zulk ſoort van uitleggen!

Wij

Wij hebben hier uit *Eckerman* iets bijgebragt, ſchoon hij als Uitlegger des Bijbels, wegens zijne losheid, niet veel waarde heeft, met oogmerk om te toonen, tot welke grote onwaarſchijnlijkheden, opdat wij niet meer zeggen, men komen moet, zal deze Psalm van David verklaard worden, als men de bijzonderheden daarin vervat, al ſtelt men ook dat ze figuurlijk voorgedragen worden, op dezen Koning brengen zal. En tot de toepasſinge van in den Psalm genoemde bijzonderheden moet men toch komen kunnen, zonder dat het ſtoot, ſchoon andere Uitleggers, die het anders in de zaak met *Eckerman* eens zijn, zich hier voor ter dezer plaatſe wagten. Een ander Uitlegger zou die bijzonderheden wel niet op eene andere wijze voorſtellen en op David brengen, maar in de hoofdzaak zou het op hetzelve nederkomen.

Men voege hier in zijnen aandacht bij, 't geen wij te voren van de hoogheid van dezen perſoon, in 't laatst van de Psalm toegeëigend, zeiden, om nog duidelijker overtuigd te worden, dat David hier als de bedoelde perſoon niet voegt.

Mendelſohn vertaalt wel het laatſte deel van den Psalm meestal wenſchenderwijze, en meent

meent daardoor het onvoegzame voor David wegtenemen. Maar (het zijn de woorden van *Muntinghe* ad h. l.) hoe kon David iets wenfchen, dat geheel onwaarfchijnlijk, ja bijna onmooglijk was, namelijk, dat het bewijs van Jehova's magt, het welk de wonderbare reddinge van zijn perfoon zou opleveren, ontelbare Heidenen van Jehovahs Godheid overtuigen mogt? De gefchiedenis van het Joodfche volk leert ons, dat de onloochenbaarfte fporen van Jehovahs eigenfchappen, fchoon den Heidenen bekend, bij flechts zeer weinige Uitlanders van die uitwerkinge geweest waren, dat zij geheel en al tot de vereeringe van Jehovah zouden gebragt zijn. En was dat door zoo vele bewijzen, hoe algemeen ook, niet uitgerigt, hoe kon David wenfchen, dat de wonderbare uitredding van zijn perfoon deze uitwerking hebben zou.

Men voege er bij, dat maar weinige Uitlanders deze verlosfinge van David in alle deszelfs bijzonderheden kennen konden, daar de gerugten, die hun hieromtrend ter oore kwamen, zich tot algemeenheden bepaald zullen hebben, gelijk het in zaken van die natuur doorgaands gaat, en vooral toen ging, en dus niet eens een middel tot dat voorge-

geſtelde einde zijn kon, vooral niet, als men op het oog houdt, dat zij nog geene vereerers van Jehovah waren.

Dit zal genoeg zijn, zonder meer, gelijk men wel zou kunnen doen, te zeggen, ter wederlegging van *Mendelſohn's* begrip over het laatſte deel.

Uit het gezegde over dezen Psalm ziet men, dat wij in dat lied niet meer dan een perſoon meenen aantetreffen.

Venema, *Seiler*, *Koppe*, *van der Palm* enz., ſchoon zij erkennen, dat hier de toekomſtige grote Israëls-Koning voornaamlijk bedoeld zij, verklaren dit ſtuk nogthans gedeeltelijk van Koning David, uit hoofde, dat zij meenen ſommige gezegdens aantetreffen, die alleen op David zien kunnen, bij voorbeeld, vers 4, 5, 6, 21.

Daar bij deze opvattinge het bewijs, uit dit lied ontleend, grotendeels ten minſte in kracht blijft, daar die Uitleggers in de hoofdzaak met ons eens zijn, zal het onnodig zijn dezelve nader te onderzoeken. Alleen zeggen wij, dat wij in dit lied geheel geen afwisſelinge van perſonen zien kunnen, het is dezelve die klaagt, bidt, geloften doet aan Jehovah, en op zijne verlosſinge de heerlijkſte uitwerking verlangt.

Wat

Wat de redenen betreft, die de Uitleggers in de aangehaalde verzen meenen te vinden, om hier volſtrekt aan David te moeten denken, wij kunnen de bewijzende kracht daarvan niet zien, als men onder 't oog houdt, gelijk men billijk doen kan en mag, dat de Dichter het lijden van eenen toekomſtigen perſoon met kleuren ſchetst, die nationaal, en meermaal uit zijn eigen leven ontleend zijn; 't geen hij te eerder doen kon, daar die perſoon in ſommige opzichten grote gelijkheid hadt met hem, en met zijne in 't bijzonder onaangename lotgevallen des levens; waarom het zelfs wel zou kunnen zijn, dat de vervolging, hem door Saul of door Abſalom (84) aangedaan, de aanleiding tot het maken van dit lied geweest zij, en ſommige ſpreekwijzen, uit een of ander dier omſtandigheden zijns levens ontleend *(85)*.

§. 3.

(84) Sommigen maken dit lied geheel betreklijk op het oproer van Abſalom tegen David. Wij hebben dat gevoelen niet afzonderlijk tegengegaan, als wordende dit, door 't geen wij van de vervolging door Saul gezegd hebben, wederlegd.

(85) Dat men ten minſte niet alleen aan Davids vervolgingen in dezen Psalm denken kan, maar aan die van

§. 3.

Psalm 40.

De andere plaats dien wij nog behandelen wilden, is Psalm 40. Wij merken vooraf ten aanzien van deze plaats op, daar het bewijs, hier uit ontleend, voor een deel daar op gegrond is, dat wij geen voldoende reden zien, om dezen Psalm, als van meer dan een onderwerp handelende, aantemerken, ſchoon er voorname Uitleggers zijn, die er zoo over denken (86). Één perſoon ſpreekt, onzes inziens, door het geheele ſtuk, en wij weten geen bewijs, en de Uitleggers, die hier anders denken, hebben ons ook geen bewijs opgegeven, waaruit blijken zoude, dat de onderwerpen hier zouden afwisſelen. De geheele Psalm behelst, gelijk wij niet anders zien kunnen, eene te ſamenhangende rede van het begin tot het einde. Wij ſtemmen gaarne toe, dat alles wat in grote perſonen, bij

een later levend perſoon denken moet, zal bij de vervullinge vervolgens nog veel duidlijker worden. De geſchiedenis zal dit krachtig ſtaven.

(86) Bij voorbeeld *Dathe*, *Muntinghe*, *Anton* l. ſupra l. p. 280.

bij voorbeeld David, voortreflijk was, wel eens als een beeld van eenen toekomstigen, nog groteren persoon, aangemerkt wordt, en dat de kleuren, om den laatsten te beschrijven, dikwijls van den eersten ontleend worden. Door welk een en ander het wel eens gebeurde, dat, bij voorbeeld David, van zich zelven sprekende, wegens gelijkheid van onderwerp enz., of eene andere aanleidinge dien hij kreeg, in Profetische verrukking, zich eenen zijner voortreflijke nazaten voorstelde, en over hem denkende, zich zelven als voor een oogenblik vergat, en, na eene gemaakte uitweiding, zijn eigenlijk onderwerp weder opvatte. Maar om zoo iets in de verklaring van een of ander stuk aantenemen, dient men deze Profetische verrukking, waardoor van onderwerp veranderd wordt, en het afgebrokene, daaruit voortkomende, op een of andere wijze duidlijk te kunnen bemerken. Doch bij het overwegen van dit lied worden wij daarvan niets gewaar.

Dezelfde sprekende persoon, die zijne redding uit een zwaar lijden van het begin af roemde, zegt vers 6., dat, schoon de werken, die God door hem uitgevoerd hadt, groot, zijne raadsbesluiten onnagaanbaar wa-

ren, hij ze toch den menfchen zoude bekend maken. En daar op volgt vers 7 en verv. die bekendmaking (87).

Tusfchen dit lied en de te voren behandelde plaatfen treffen wij wederom grote overeenkomst aan, en vinden hier, zoo wij meenen, denzelfden Profetifchen geest betrekkelijk denzelfden perfoon, die ons reeds meermaal voorkwam.

Gelijk in den honderd tienden en tweeden Psalm treffen wij hier een perfoon aan, die door vele en magtige vijanden wierdt aangevallen; maar die, na veel worftelen, hunne vijandlijke aanflagen eindlijk te boven kwam, en over hun roemen kon, vers 15 en 16, verg. vers 2, 3, 4. De overwinning van de aanflagen der vijanden wordt hier wel niet op dezelfde wijze als Ps. 2 en 110. voorgefteld, maar daarvoor kan men reden vinden in de onderfcheidene oogpunten, waaruit hij daar en hier betragt wordt. Het hoofddenkbeeld nogthans is hetzelfde, en deze Psalm heldert de vorige plaatfen ten dezen

(87) Zie *Zacharia Bibl. Theol.* 2. Th. p. 139 feqq. en *Anhang der Parafr. Erklarung des Br. an die Hebr.* p. 235 feqq. Over dezen Psalm zie ook *J. D. Michaëlis Crit. Collegie ueber die* 3 *wigtigfte Psalmen.*

zen aanzien op. Zagen wij hen te voren als een bij uitnemendheid rechtvaardigen voorgesteld, ook hier is hij een persoon, die tot gerechtigheid in eene naauwe betrekking staat, daar ook hier van hem gezegd wordt, dat zijn werk was, de gerechtigheid te verkondigen, in een zeer uitgestrekten zin, aan velen, in de wereld, zijne gedurige bezigheid, verg. vers 10 en 11. Zagen wij hem te voren als zulk een voorgesteld, die een zwaar lijden ondergaan zou, ook hier wordt van zulk een lijden nadruklijk gesproken in vele verzen.

Beschouwden wij hem te voren, als dat lijden voor anderen duldende, ook hier is dat zoo. Vers 7—9. wordt van hem gezegd, dat hij kwam om God het offer, dat verlangd wierdt, te brengen, in stede van de offerhanden des Ouden Testaments, en dus gene offerhanden voor zich zelven, maar voor anderen, gelijk de offerhanden des Ouden Testaments van dien aart waren, men vergelijke hier mede Jes. 53: 4, 5. De persoon, zoo als hij overwint en lijdt, is ook hier eene stof van vreugde voor velen.

Uit dit alles krijgen wij reeds veel grond om te denken, dat hier dezelfde persoon bedoeld zij, dien wij meermaal aantroffen.

Doch voor wij het befluit opmaken, willen wij ook hier, ter bekoming van meerder zekerheid, zien, aan wien anderen hier denken.

Volgens vele Joodfche Uitleggers, gevolgt door vele Christen-Uitleggers in onze dagen, zal, gelijk men bij den tweeëntwintigften Psalm denkt, David hier de fprekend ingevoerd wordende perfoon zijn.

Sommigen hunner meenen, dat ze op verfcheiden tijdperken van zijn leven ziet. Het begin op zijn lijden, hem door Saul overkomen, waarop de gelukkige tijden, hier op gevolgd, tot aan het oproer van Abfalom zouden befchreven worden, en eindlijk dat oproer zelf. Eene verdeelinge, die door het beloop van dit ftuk gantsch niet begunftigd wordt, dat er fterk voor is, om het einde van hetzelfde lijden te verftaan, waar van in 't begin gefproken was. Men vindt in den Psalm van het aannaderen van lijden, van het lijden zelf, de verlosfing daar uit, en de gevolgen daar van gefproken, wel niet in eene gefchiedkundige tijdorde, maar die zoekt men ook niet in dichtftukken, ter gedachtenis van het een of ander opgefteld. En daar de Psalm een loflied is, wordt met die verlosfing natuurlijk door den Dichter een

be-

begin gemaakt, en vervolgens de grootheid derzelver door eene befchrijving van de zwaarte des lijdens, waaruit men gered was, ter meerder verheerlijking van Jehovah aangetoond.

Anderen dier Uitleggers brengen het lied op één tijdvak in Davids leven, met meer waarfchijnlijkheid, zo het lied op David zien zal.

Men kiest hier, voor zoo verre ons is voorgekomen, en anders leed ook de inhoud niet wel, meestal Davids vervolging door Abfalom, en zijne overwinning over denzelven.

De gefchiedenis begunftigt dit gevoelen weinig, vermits daar uit blijkt, dat de Koning zich over dien zegepraal juist zoo zeer niet verheugde; en daar hem het aandenken aan zijn zoon zoo treurig was, zal hij weinig opgewektheid gevonden hebben, om daarover in een opzetlijk dichtftuk te roemen op zulk eene wijze, als hier gefchiedt (88). Maar wij willen daar niet op ftaan. Men bren-

(88) Het komt ons voor, dat men hierdoor over 't geheel behoedzaam moet gemaakt worden, om roemende overwinnings-liederen van David op de vervolging door Abfalom t'huis te brengen.

brenge het lied op eene omſtandigheid in Davids leven, dien men verkiest, wij zien niet, dat men in eenig geval alles, dat hier voorkomt, van David verklaren kan.

In 't bijzonder is, het geen men leest van vers 7—9., er ſterk tegen, dat men hier op een of andere wijze aan David denken zou. Wij weten het daar voorkomende ook niet, in de eerſte plaats, van David met eenige voeglijkheid uitteleggen, ſchoon vele voorname Schriftverklarers dat denken, en deze verzen ten minſte eerst verſtaan van Davids aanſtelling als Koning over gantsch Israël, 2 Sam. 5: 1—3., het welk opentlijk geſchiedde door het bezweren van zijn Koninglijken plicht, waarop zijne openbare en herhaalde zalving volgde. Van het eerſte; de bezwering der Wet door David, van den eed der Koninglijke trouwe, verſtaat men het agtſte en negende vers, zoodat David betuigen zou bereid te zijn, alles te volbrengen wat in de rolle der Wet van zijn Koninglijken plicht geſchreven was, in welke rolle men ook een voorſchrift betreklijk de plichten des Konings vindt, Deut. 17: 14—20.

In den eerſten opſlag heeft deze uitlegging van vers 8 en 9. nog al eenig voorkomen, maar als men er wat over nadenkt, en ze

met

met de woorden, die wij hier lezen, vergelijkt, voelt men het gedrongene al ras.

Hier komt niets bijzonders voor, dat ons daarheen zou leiden, en de bewoordingen, hier gebruikt, zijn zeer algemeen. Er wordt wel van de Wet gefproken, maar in een zeer algemenen zin, daar *wet* hier, volgens de in acht genomene Parallelismus, hetzelfde beteekenen moet, ten minfte wat de hoofdzaak betreft, met *welbehagen*, en aan de Wet in 't gemeen, laat zich bij eene zoodanige gelegenheid, als men hier veronderftelt, niet wel denken, vooral niet als men leest, daar in is *van mij* gefchreven.

Hoe konden bij dit alles de Israëliten, voor welke hij nu een lied maakte, met eenige reden van waarfchijnlijkheid zelfs maar vermoeden, dat David van de Konings-wet fprak. Als hij zoo in eens op de gedachte kwam, om daarvan te fpreken, zonder dat zijn lied er aanleiding toe gaf, gelijk hier dan plaats heeft, pastte de Parallelie van *wet* met *welgevallen* geheel niet. Wilde hij hiervan verftaan worden, zoo als toch zijn oogmerk was, hadt hij zich dan van geen bepaalder uitdrukking kunnen en ook moeten bedienen, bij voorbeeld, van het משפט המלכה, van Samuël bij de inftelling van het

Koningſchap, 1 Sam. 10: 25. Onder zulk eene benaming kende Israël die Konings-wet; bij zulk een charakterizerend woord zou het, *is van mij geſchreven*, in een dichtſtuk op David kunnen voegen.

Hieruit zal ten minſte zoo veel blijken, dat de bovengenoemde uitlegging van vers 8 en 9. uiterst gedrongen en gezogt is.

Meer duidlijk blijkt uit het zevende vers, in verband met het agtſte en negende, gelijk het hier voorkomt, beſchouwd, het ongegronde, wij durven wel zeggen, het verkeerde van deze uitlegging.

David zal, de Israëlitiſche Konings-wet bezwerende, zeggen, 't geen men geheel niet bij deze gelegenheid verwachten zou; *gij hebt geen lust* enz.; — *offerhande*, wie kan zoo iets van een godvruchtig Israëls-Koning verwachten? Hij zal zich zelven overſtellen tegen de offerhanden des Ouden Testaments, en getuigt, dat God niet daarin, maar in hem een welgevallen hadt; in welk eenen zin toch (89)? De les van Samuël aan Saul 1 Sam.

(89) De tegenſtellinge en het hoofddenkbeeld, in deze verzen vervat, blijft bij alle behoorlijke vertaling dezelfde, en wordt door het oorſpronglijke eer verſterkt dan verzwakt. Vergel. *Michaëlis Critiſ. Collegie* enz.

1 Sam. 15: 22., gehoorzaamheid is beter dan offerhande, waarop men zich hier wel eens beroept, ftaat met dit zeggen van David geheel niet gelijk, zoo als men bij het minfte nadenken over de gelegenheid, bij welke Samuël dit tot Saul zeide, met opzicht, namelijk, op een uitdruklijk gebod Gods aan den laatften, door den eerften gegeven, gewaar wordt.

Ook in 't overige van den Psalm worden dingen gezegd, die zich op David niet laten toepasfen. Wat zal het tiende en elfde vers, van David opgevat, zeggen? De fprekende perfoon komt hier voor als een groot verkondiger van gerechtigheid enz., en wel in tegenftelling van 't geen Mozes van de offerhanden ten minfte geleerd hadt, zo hier een geheel is, gelijk wij toonden. Hij komt hier dan ook voor als een zoodanige, aan welken Mozes getuigenis zal gegeven hebben.

Is ook immer het gevolg van Davids uitredding geweest, de bekeering van velen tot den waren God, en wel in zulk eene uitgeftrektheid, als hier vers 4. befchreven wordt?

Wel verre dan dat het boven opgegeven gevoelen de voorkeur verdienen zou boven dat, waartoe wij bij het begin zagen, dat

de Analogie leidt, zijn er in den Psalm grote zwarigheden tegen, en daardoor krijgen wij eene ſterke bevestiging daar voor, dat hier niet van David, of zijns gelijken, geſproken wordt, maar van dien toekomſtigen perſoon, dien de Profeet in voorgaande plaatſen voor den geest was. Te meer, wijl zich hier tegen geene zwarigheden van belang opdoen, of het moest deze zijn, dat hij, vers 13., zegt, mijne gerechtigheden hebben mij aangegrepen. Doch men kan hieruit niet opmaken, dat men hier aan zulk een perſoon, die voor anderer zonden lijden zou, hoedanig eene ons te voren voorkwam, niet zou kunnen denken, maar aan David, die zich door zijne zonden vele onheilen op den hals haalde. Want als men op het voorſtel let, zijn hier de zonden buiten twijfel de ſtraffen der zonde, daar hij zich als een zondoffer hadt voorgeſteld, en zich in de plaats der offerhanden geſteld. Dat men het, ten minſte op zich zelf genomen, zoo noemen kan, vooral als men het vindt in zulk een rangſchikking van denkbeelden, denkbeelden, namelijk, van offerhanden, die David hadt, zal men wel niet kunnen ontkennen, al dacht men dan ook, dat het ſtuk in dezen Psalm geen geheel was.

Over

Over den tweeërleien zin, die, bij voorbeeld, *Calvin*, *de Groot* enz., in deze Psalm meenen te vinden, hebben wij te voren bij andere Godſpraken, en ook bij dezen Psalm, voor zoo verre dat tot ons oogmerk dienen kon, iets gezegd, en laten ons daarmede niet verder in (90).

Is het gezegde over dezen Psalm gegrond, wordt men door het ſtuk zelf, en door de gelijkheid, die er tusſchen dit en andere plaatſen gevonden wordt, daarhenen gebragt, om aan dien zelfden perſoon, die ons te voren meermaal voorkwam, te denken, dan kunnen wij, behalven het geen wij hem op andere plaatſen door de Profeten zagen toeſchrijven, en dat wij ook hier grotendeels wedervinden, er nu ook dit nog, als behorende tot het Profetisch voorſtel betreklijk dezen perſoon, bijvoegen: dat hij door zijne uitredding uit een zwaar lijden, hem door zijne vijanden aangedaan, ter hunne beſchaming, verſtrekken zoude, zij daardoor als verwoest worden, en hij derhalve daardoor mede hun overwinnaar worden. Iets, dat duidlijk in het laatſte deel des Psalms ligt opge-

(90) Zie over den tweeërleien zin bij de Profeten onder anderen *Anton Diſſert.* l. l. p. 237.

gesloten. — Hierbij voege men ook dit nog, dat hij, in tegenstelling van Mozes, en den door dezen ingestelden offerdienst, een verkondiger der gerechtigheid zijn zou, in eeen zeer uitgestrekten zin voor velen.

§. 4.

Jesaia 49.

Wij zouden nog wel meer plaatsen nopens de lotgevallen des levens, en het heil daaruit voor velen voortvloeijende, betreklijk dezen persoon, in ons betoog kunnen inlijven; maar wij moeten niet langer zijn, dan tot een gegrond bewijs gevorderd wordt. Wij zullen er ten slotte van het Profetisch voorstel alleen nog eene plaats bijvoegen, waarin wij meenen, dat meer bijzonder gesproken wordt van het werk, dat deze persoon bij zijne komst verrichten zoude. Om dan uit de tijden der eigenlijke Profetie het oog nog te vestigen op tijden die dezen voorgingen.

De plaats, die wij bedoelen, is

Jes. 49. Dit stuk zal, onzes inziens, veel van het te voren gezegde ophelderen, wij zullen daarin algemene gezegden in bijzonderheden, die ons nog voor een deel zoo niet voorkwamen, ontwikkeld zien.

In

In 't bijzonder zal Jef. 52 en 53., wat de wijze van voorftel betreft, door dit Hoofdftuk licht ontfangen, en het gezegde bij de behandeling dier plaatfen bevestigd worden.

Wij veronderftellen hier als zeker, dat dit Hoofdftuk aan Jefaia als opfteller moet worden toegefchreven. Dit is door *Beckhaus*, in zijne meermaal aangehaalde Verhandeling, bewezen, en aangetoond, dat men dit ftuk met eenige voorgaande Hoofddelen, niet, gelijk *Eichhorn* en anderen willen, als befchrijvingen van reeds gebeurde zaken, maar als voorzeggingen van nog toekomende, hebbe aantemerken.

Ook merken wij vooraf nog op, 't geen *J. C. Doedèrlein* ad h. l. zeer wel zegt: dat het geene zwarigheid maakt, waardoor men verhinderd worden zou, om hier aan een in Jefaia's nog verre af zijnde toekomftigen perfoon te denken, zo dit anders, 't geen uit het vervolg blijken moet, gefchieden kan, als de Profeet fomtijds fpreekwijzen en beelden gebruikt, van Israëlitifche zaken, uit zijnen tijd, of uit nog vroegere genomen, en ook tusfchen beide als uitftappen doet, om het volk, waaronder hij verkeerde, met zijn voorftel van meer onmidlijk nut te zijn door vermaningen en vertroostingen.

Dit

Dit een en ander onder het oog gehouden zijnde, meenen wij in deze Godſpraak grote Analogie met vorige ſtukken aantetreffen, zoo veel gelijkvormigheid, dat wij bij het nalezen en onderling vergelijken, zonder eene of andere uitlegging medetebrengen, niet wel anders denken kunnen, of hetzelfde voorwerp, dat wij te voren meermaal vonden, was ook hier den Profeet voor den geest.

Dit voorwerp wordt hier wederom genoemd *Knegt des Heren*, en als Knegt des Heren zagen wij den perſoon, van welken wij ſpreken, reeds te voren beſchreven. Wij willen wel niet ſtaande houden, dat deze benaminge alleen op zich zelve bewijzen zou, dat men hier aan dezen denken moet. Maar de gelijkheid van benaming in een ſtuk, dat zoo veel heeft, dat ons op één perſoon, een individu, wijst (hiervan vervolgens nader) door denzelven Profeet gebezigd, verdient toch opmerking, vooral daar die in Godſpraken voorkomt, die, na het ongegronde gevoelen veler Uitleggers (91), als één geheel met vele anderen (van Hoofdſt. 40. tot aan het einde van Jeſaia, of, gelijk ande-

(91) *Doederlein*, *Beckhaus* enz.

deren (92) denken, tot aan het vijfenvijftigste Hoofdstuk), uitmakende, te beschouwen is, en daaronder ook met Jes. 52 en 53. te voren behandeld, en wel, gelijk die Uitleggers hebben getoond, in eene vrij naauwkeurige tijdorde in verband staat.

Doch dit is het niet alleen; maar er is meer Analogie, en daaronder veel dat sterk in 't oog valt. Troffen wij te voren meermaal een persoon aan, die een bijzonder Israëls-Koning zijn zou. Als men de woorden eenvoudig leest, krijgt men ook hier dat zelfde denkbeeld, ten minste vers 14 en verv., wordt op het nadruklijkst beschreven de bijzondere zegen, die Zion, onder de aanvoering van dit voorwerp, genieten zou. Zagen wij te voren uit vele Godspraken, dat de persoon, daarin voorgesteld, afgebeeld wierdt als een zodanige, die over vele volken, en, dat tot hun geluk, heerschen zou, en op deze wijze Koningen onder zijn gebied hebben, ook hier ontmoeten wij wederom dit voor een Israëls-Koning, in Jesaia's tijd, zeer zonderlinge denkbeeld op eene zeer nadruklijke wijze voorgesteld, meer uitgewerkt, en met dat gezag over Zion in verband gebracht,

(92) Onder andere *Michaëlis* ad h. l.

bracht, als wij dit nog aantroffen, terwijl tevens de aart dier gezagvoeringe hier nader uitgelegd wordt, vergel. vers 6, 8, 9, 10, 11, 12, 22, 23.; een gezag ook over onwillige wederſtrevers, vergel. vers 23[b], 24, 25, 26.; betreklijk vreemde Koningen, vers 7.

Kwam de perſoon, op welken wij zagen dat vorige Godſpraken doelden, in 't bijzonder Jeſ. 53., als veracht door velen van zijn volk, tot welken hij in eene meer bijzondere betrekking ſtondt, en nogthans, niettegenſtaande deze vrij algemene verachtinge, een voorwerp van eerbied voor velen, Volken, Koningen en Vorſten zelfs; ook dit, dat den Profeten zelven buiten twijfel vreemd moest voorkomen, vinden wij hier weder, vergeleken, bij voorbeeld, vers 7., wordt dit van het voorwerp, van 't welk Jeſaia ſpreekt, getuigd.

Was hij daar een voorwerp van vreugde voor het volk? Hoe zonderling dit hier ook ſchijnen moge, ſtelt Jeſaia nogthans zijn onderwerp zoo voor, vergel. vers 13.

Zoo veel gelijkheid in denkbeelden en voorſtel zal men nergens bij de Profeten ten aanzien van ſtukken, die onbetwistbaar onderſcheiden voorwerpen op het oog hebben, aantreffen. En al beſchouwt men onze plaats

op

op zich zelven alleen, waar zal men toch wel een voorwerp aantreffen, dat alle die hoedanigheden, die wij boven uit de plaatsen opgaven, in zich vereenigt; hoedanigheden, zoo zonderling, en zelfs voor een deel schijnbaar contrasteerende, behalven dien persoon, dien wij hier op het oog hebben?

Laat ons zien, wat antwoord anders denkende Uitleggers hierop geven, en of dat eenigzins voegzaam is?

Sommigen, bij voorbeeld, *Niemeyer* (93), *Eichhorn* (94), denken hier aan Cyrus, waarvan ook *Dathe* niet vreemd schijnt te zijn,

(93) *Charakterk. des B.* 4. D. bladz. 444. schoon het daar gezegde weinig overeenkomt met het geen hij zegt bladz. 458, 459.

(94) *Inleid. in 't O. T.* 3. D. bladz. 90 en verv. Hij kwam buiten twijfel mede op deze gedachte, of wierdt daarin ten minsten versterkt, door zijne veronderstelling (waarvan vervolgens nog iets nader) dat Godspraken, op eene verre toekomst ziende, slechts in algemene, onbepaalde bewoordingen kunnen vervat zijn, en zich in geene bijzonderheden, gelijk l. l. geschiedt, kunnen inlaten. Jesaia leefde hem ook nog te vroeg, om in zoo vele bijzonderheden van de wederkeering van Cyrus enz. te kunnen spreken, en daarom zal dit Hoofdstuk met vele andere door een later Profeet opgesteld zijn. *Beckhaus* heeft dit laatste wederlegd.

zijn, ſchoon hij te gelijk aanneemt, dat de Profeet zijne rede zoo verheven maakt met opzicht op den Mesſias.

Men meent, dat Jeſaia in verband zoo geheel bepaald ſpreekt van de wederkeering van het Joodſche volk uit Babel, en het grote geluk, dat Israël daardoor verkrijgen zou, waarover zich de Heidenen zelven verwonderen zouden, dat men dit niet dan zeer gedrongen van de dagen des Nieuwen Testaments verſtaan kan, gelijk *Dathe* zich uitdrukt.

Doch wij bekennen het gedrongene daarvan niet te kunnen zien.

Het is wel buiten twijfel, dat hier mede geſproken wordt van de wederkeering uit Babel; maar waarom moet de Profeet daarvan eeniglijk geſproken hebben? Zijn wij niet gewoon bij de Profeten, dat zij het Profetisch oog meermaal over een ruim tijdvak laten weiden; en waarom zou het dan gedrongen zijn te denken, dat Jeſaia hier het oog heeft op de wederkeering uit Babel, en te gelijk verder ziet in het nog verre toekomende, op welk verder toekomende de Profeet in volgende Godſpraken nog bijzonderer ziet? Kan Jeſaia hier niet, als in eens, de nog toekomende gelukkiger tijden overzien,

zien, en door het eene aanleiding krijgen tot het andere, en hiermede beginnen met het einde der ballingfchap (95)?

De Godfpraak wordt eerst dan gedrongen, als men alles bepaald op de wederkeering uit Babel wil t'huis brengen.

Dit zal ook daaruit nader blijken, als wij de befchrijving van den Knegt des Heren tot Cyrus brengen.

Cyrus zal Knegt des Heren genaamd worden, om dat hij Israël heeft laten trekken na hun land, en achting betoonde voor den Godsdienst van Jehovah.

Maar men zal door geen één plaats, die buiten verfchil is, kunnen aantonen, dat deze naam aan een of meer perfonen, die geene vereerers van Jehova, belijders van zijnen dienst waren, gegeven wordt, en zulk een was Cyrus toch niet. Hierbij komt, dat de hier bedoelde een Israëlitisch redder was, die vervolgens ook heil aan de Heidenen bezorgen zou, vergel., bij voorbeeld, vers 6. Maar bij Cyrus was dit omgekeerd waar, hij was ook geen Israëliet. Cyrus heeft de Joden wel hoog gefchat, in het opbouwen van hunne ftad hulp geboden, en tegen het onrecht

(95) Conf. *Seiler* l. fupra l. p. 225.

recht der vijanden verdedigd; maar men doet de kracht en nadruk der woorden te kort, als men alle de ſterke uitdrukkingen van het heil door dezen Knegt voor Israël daarteſtellen, van deze weldaden alleen verklaren wil.

Deze Knegt zou een groot Leeraar zijn, vergel. vers 2, 4, 8, 9.; hoe kan dit op Cyrus zien?

Men voege hier bij, 't geen wij bij het begin van de behandeling dezer plaats zeiden; en uit het een en ander wordt duidlijk, dat Cyrus hier de bedoelde perſoon niet zijn kan (96).

Dat Jeſaia zelf hier niet bedoeld zij, gelijk eenige in vroeger tijden dachten, zullen wij, na het gezegde betreklijk Cyrus, niet behoeven aantetonen.

Er is nog een ander gevoelen over het voor-

(96) *Eichhorn* veronderſtelt wel l. c., dat Cyrus reeds te voren, bij voorbeeld, Hoofdſt. 42., de Knegt des Heren genoemd was, ten minſten dit ſchijnt men uit zijne woorden te moeten beſluiten. Dan, als men dat Hoofdſtuk naleest, zal men dezen daar even min dan hier kunnen vinden; daar *Eichhorn* niet zegt, uit welke uitdrukkingen dat blijken zou, treden wij niet in eene wederlegging.

voorwerp, dat hier zou voorkomen, dat in onze dagen aanklevers vindt. En daar dit van het bijgebrachte merkelijk onderſcheiden is, moeten wij daarbij nog wat nader ſtilſtaan.

Men denkt daarbij, ten aanzien van deze Godſpraak, hetzelfde als bij Jeſ. 53. Het voorwerp dezer Godſpraak zal geen enkel perſoon, geen individu zijn, maar het Joodſche volk, 't zij in 't gemeen, gelijk *Eckerman* wil, 't zij het beste deel van hetzelve, gelijk de meermaal aangehaalde *Paulus* (97).

Maar als men de Godſpraak onbevooroordeeld nagaat, moet men zich verwonderen, dat men op zulk eene gedachte hier heeft kunnen komen, al denkt men niet aan de Analogie dezer plaats met anderen.

De zonderlinge perſoons-verbeelding van een volk, of een deel van hetzelve, die hier in zulk een geval zal voorkomen, en die wel eenig in haar ſoort zijn zal bij den Profeet, kan men daarop niet gronden, zoo als men nogthans doet, dat hier van een Knegt des Heren, Israël, geſproken wordt. Wij zagen te voren reeds, dat deze bewoording bij den Profeet Jeſaia eene onbepaalde bewoording is,

(97) *Memorabil.* 3 ſt. No. 7.

is, en men het eigenlijk bedoelde voorwerp, uit 't geen daarvan gezegd wordt, moet be-bepalen (98).

En als wij de gezegden van dezen Knegt, hier voorkomende, in overweging neemt, wordt men aanftonds gewaar, dat Israëls volk, als volk befchouwd, hier niet, 't zij geheel, 't zij ten deele, kan bedoeld zijn.

Hoe kan men met mooglijkheid, 't geen Jefaia dezen Knegt in den mond legt, en het antwoord, dat God hem hierop geeft, vers 1—14., zoo verftaan, als *Paulus* wil dat men dat verftaan zal, ten minften zo de woorden nog eenigen zin houden zullen? Past zulk een algemeen herftel, als God belooft door dezen zijnen Knegt te zullen uitvoeren, op het godvruchtig deel der natie, men zie, bij voorbeeld, vers 6, 9, 20.?

Kan

(98) Indien men ons niet aantone, dat de bewoording, Knegt des Heren, Israël, volftrekt niet kan gegeven worden aan den perfoon, dien wij meenen, dat hier bedoeld zij, maar daartegen alles inloopt, kan men deze benaming, ten minften niet tegen ons, gebruiken. En dat zal men wel bezwaarlijk doen, daar wel verre van iets oneigens het zeer eigenaartig is, dat een perfoon van dien aart, die met hetzelfde regt als het volk deze benaming dragen kon, Profetisch, met weêrflag van het eene voorwerp op het andere, zoo benoemd wordt.

Kan men van hetzelve zeggen, dat het Jakobs wederkeerende ſtammen gericht heeft? Hoe ras hebben de godlozen de overhand verkregen! Op welk eene wijze heeft dit gedeelte des volks, door zijn teruggebrengen van het overige Israël, den Heidenen tot een licht, en groten zegen geweest? — Onbeantwoordelijke vragen zeker!

Er is nog meer, dat zich tegen *Paulus* gevoelen ſterk verheft.

Heeft Israël, na hunne wederkeering, immer zulk een geluk en voorſpoed gehad, dat men daarop de teekening, vers 9 en 10., eenigzins pasſend maken kan? Om van het tegendeel daarvan overtuigd te worden, heeft men de geſchiedenis van dien tijd maar te lezen.

Wordt niet, van vers 14. af, het heilbegeerig, God-vereerend volk, eerst ſprekend ingevoerd, en deszelfs woorden van die van den Knegt des Heren onderſcheiden? Wordt dit volk niet om hunne klagten vertroost en bemoedigd door de hoop op hun aanſtaand geluk; en als men deze klagten van, en aanſpraak aan Zion, (na *Paulus* gevoelen, eene benaming van den Knegt des Heren) vergelijkt met het vorige, dat van den Knegt des Heren getuigd wordt, dan

woelt men zich zelven geheel vast, het wordt dan, zoo als wij niet anders zien, geheel onverſtaanbaar, zelfs tegenſtrijdig.

Men voelt ook aanſtonds op het duidlijkst, dat de Knegt des Heren, in de dertien eerſte verzen, niet het godvruchtig deel van Israël is, maar deszelfs Verlosſer. Hoe zal ook Jeſaia kunnen zeggen, dat het volk zich zelven zou wederbrengen, zal het Godvereerend deel het andere gedeelte wederbrengen? Maar deze Knegt zou de bewaarde in Israël wederbrengen, een Verlosſer zijn van de door het andere volk verachte ziele, vers 6, 7. En dat zijn toch, na *Paulus* gevoelen, de aan Gods ſtemme gehoorzame Israëliten, het Godvereerend deel (99).

Tegen *Eckerman* zullen wij niets afzonderlijk behoeven aantemerken, daar hij door het gezegde te gelijk wederlegd is.

Het is dan niet alleen de Analogie, die ons bij deze plaats in Jeſaia aan denzelfden zonderlingen perſoon, dien wij te voren reeds ontmoeteden, doet denken. Maar alles,

(99) Veel van 't geen wij tegen *Paulus* zeiden, is, gelijk ons voorſtaat, uit *Swaving*, *Prijsverh. over den Allegor. ſtijl*, ontleend. Wij hebben dat boek nu niet bij der hand, om het te kunnen aanhalen.

les, ook de uitleggingen van anders denkenden, bevestigen ons daar in.

§. 5.

Samentrekking der denkbeelden, ons door de Godspraken, in de twee vorige Afdelingen, aangaande den Messias, gegeven.

Voor wij verder gaan, zullen wij nu de voornaamste bijzonderheden, in het tot hiertoe behandelde Profetisch voorstel vervat, betreklijk den persoon, welken zij alle in de bijgebragte Godspraken op het oog hebben, kortlijk te samen trekken, om dezelven in eens te kunnen overzien.

Het spreekt van zelf, dat, 't geen wij ten dezen aanzien zeggen zullen, eeniglijk gegrond is op de bewijzen dien wij bij de behandeling der afzonderlijke Godspraken te voren aanvoerden. Zoo nogthans hebben wij getracht, dit overzicht te maken, dat het niet veel, of wel geheel niet anders, zoude behoeven gesteld te worden, al dacht men over een of ander van de te boven bijgebrachte Godspraken, dat die niet tot den persoon behoort, van welken wij een zoodanig stuk verklaarden.

Zulk eene opgave is daarom eenigzins moeijelijk voor ons, omdat de bijzonderheden, hier t'huis behorende, alleen uit het Profetisch voorſtel moeten worden afgeleid, en er aan de Profeten niets van het meerder licht, dat wij nu hebben, moet worden opgedrongen, voor zoo verre dat niet uit hun voorſtel kan worden opgemaakt (100).

Doch gaan ſommige Uitleggers in het behandelen der Godſpraken, als de zoodanige op zich zelven beſchouwd (1), hier in te verre; anderen gaan hier tot een ander uiterſte, daar zij meenen, dat het Profetisch voorſtel niets vervatten kan, of men moet daarvan veronderſtellen kunnen, dat hunne tijdgenoten, of ten minſten de Profeten zelven, dat doorzagen, zoo zegt *Niemeyer*, bij voorbeeld, van Daniël ſprekende (2), dat het eenen Uitlegger in het verklaren zijner Voorzeggingen afſchrikkend is, dat hij na twee dui-

(100) Conf. *Seiler de Divinis nation. cogitat. &c. Opusc. Theol. Coll.* 1. p. 178.

(1) Anders keuren wij het niet af, dat men het later licht, ter verklaring der Profetieën, gebruike; maar wij beſchouwen hier nog de Godſpraken op zich zelven.

(2) *Charakterk. des Bijb.* 4. D. bladz. 559.

duizend jaren bepalen zal, wat voor Daniëls tijdgenoten zelven misſchien een raadſel was.

Dit kan geen noodzaaklijk vereischte zijn in het opſporen van de hoofd-denkbeelden in hun voorſtel. In zulk een geval zouden wij weinig, bijna niets, met zekerheid uit hunne Godſpraken kunnen opmaken, daar het altijd eene zeer moeijelijke vraag is om te beantwoorden, wat de Profeten of hunne tijdgenoten bij hunne Voorzeggingen gedacht hebben (2*).

Wij ſtemmen gaarne toe, dat zij in hunne Godſpraken, en veel minder hunne tijdgenoten, alles begrepen hebben; hunne eigene ſchriften zeggen ons dat, zie Dan. 8: 26. Jeſ. 8: 16. Jer. 32: 14. Dan. 12: 4., in 't bijzonder Dan. 7: 27. Waarmede ook de Schrijvers des Nieuwen Testaments overeenkomen, 1 Petr. 1: 11., en leeren ons zelfs het doelmatige hiervan l. c. vers 12.

En waarom zouden wij niet uit onderlinge vergelijking hunner Godſpraken, en den toedragt

(2*) Wij zouden bijna denken, dat *Niemeyer* en anderen het begrip van de gebruikte woorden, dat men de Profeten wel niet ontzeggen zal, met het begrip, van welk een voorwerp die gebruikt wierden, verwarren.

dragt van de op hun volgende tijdsomſtandigheden enz., ſommige bijzonderheden in hun voorſtel opgeſloten, met zekerheid, zonder de juiste geſchiedenis zelfs nog in aanmerking te nemen, bepalen kunnen, al weten wij niet, of zij er dat wel bij dachten?

Wij zien daar voor geheel geen reden, en de hier van ons verſchillende Uitleggers zouden op deze zonderlinge gedachte ook wel niet gekomen zijn, indien zij niet zoo flaauw, (zie voren, bij de voorafgaande aanmerkingen) over de Godlijkheid der Godſpraken dachten. Met welk denkbeeld, zoo als men ligtelijk bemerkt, het bovengenoemde gevoelen in verband ſtaat.

De vraag, die wij hier beantwoorden, en waarin wij kortlijk het te voren gezegde gedeeltelijk te ſamentrekken, gedeeltelijk nader in 't licht ſtellen zouden, is dan niet, wat dachten de Profeten bij die Godſpraken, dien wij behandelden, maar wat legt in dat voorſtel opgeſloten?

Wij vinden in dat voorſtel de volgende bijzonderheden:

1. Zij ſpreken van eenen perſoon, die een grote magt hebben zoude, een groot gezach bezitten; van eenen Koning, die veel voortreflijker was, dan er onder Israël ooit geweest

weest zijn, en beſchrijven hem met benamingen, die deze uitmuntende voortreflijkheid groot voorſtellen, gelijk wij uit den tweeden, den honderd tienden Psalm, Jeſ. 11: 49 enz. gezien hebben. Bij dit alles beſchrijven zij hem als een Koning, uit Israël afkomſtig, en wel als een Davids-zoon, Jeſ. 11. Jerem. 23 enz., uit Bethlehem, Micha 5., een Koning, wiens regering onder Israël het eerst zou gevestigd worden, daar een begin nemen zoude, waarvan de zetel Jeruzalem, Ps. 110., Zion zijn moest, Zach. 9. (3). Een Koning, die, aan het Israëlitiſche volk toezegd zijnde, ook zijne eerſte onderdanen onder het volk hebben zou, maar wiens regeringe zich vervolgens ook over andere volken zoude uitſtrekken, Ps. 2: 8, 10. Jeſ. 52: 15. Hoofdſt. 53: 10 en verv. Jeſ. 49: 6. (4), wiens magt zoo zou toenemen, dat hij een groot en magtig rijk, hoedanig een wij uit de dagen des Ouden Testaments niet kennen, hebben zou; hij zou grote over-

(3) Hoe nationaal de uitdrukkingen ook zijn mogen, blijft er dit toch altijd in opgeſloten. Conf. *Anton* l. l. p. 270 ſeqq.

(4) Conf. *Storr Diſſert. exeget. in Faſcic.* l. a *Muntinghe* edito p. 205.

overwinningen over magtige vijanden behalen, overwinningen, die, ten opzichte van velen dier vijanden, in vrijwillige onderwerping aan hem, beſtaan zouden, en bij anderen, in hunne beteugeling, en eindlijke verdelging, waardoor hun voor altijd de magt zou benomen worden, om zijn gezach te wederſtreven. Afzonderlijke plaatzen voor deze laatſte bijzonderheden bijtebrengen, is, daar ons deze denkbeelden zoo gedurig voorkwamen, en de geest der Voorzegginge daarmede als doorweven is, onnodig. Alleen merke men ten dezen aanzien, als eene belangrijke en zonderlinge bijzonderheid in het Profetisch voorſtel, nog op: dat deze Koning als eene zoodanige wordt voorgeſteld, die, ter handhaving der rijksbelangen, niet aanſtonds genoodzaakt zijn zou, de wederſtrevigen te ſtraffen; maar hunnen opſtand lang verachten kon, Ps. 110: 2. Ps. 2: 1—4., gerust, dat zij geen nadeel doen zouden, vers 6., en, voortgaande in hunne wederſpannigheid, zijne ſtraffen niet ontgaan, vers 5., waarvan geen ontſlag, dan alleen door eene tijdige onderwerpinge, te hopen was, vers 10.

2. Betreklijk den aart van zijne heerſchappije, ligt in het Profetisch voorſtel, dat het

het eene heerschappij der gerechtigheid zijn zou.

Deze persoon zweeft de Profeten als een rechtvaardige voor den geest. In vele der aangehaalde plaatsen zagen wij hem zo beschreven; een rechtvaardige vooral, met betrekking tot zijn bestier, die in zijne regering van de gerechtigheid vooral werk maken zou.

Zijne regeringe wordt ook beschreven als eene zodanige, onder welke de gehoorzame onderdanen veel rust, voordeelen en geluk genieten zouden; en daaronder wordt ook inwendig heil der ziele, als een voorname zegen, mede begrepen.

Dit laatste voorrecht is niet te miskennen in de volgende plaatsen, Jes. 53. Hoofdst. 49: 7. en Ps. 22: 29—32., daar de zegen, in wier bezit zij, die hem niet versmaden, zouden gesteld worden, als een waar geluk der ziele voorgesteld wordt, wel grootendeels onder een nationaal Israëlitisch kleed, maar toch bij dit alles duidlijk.

Uit welke bijzonderheid men, gelijk uit vele anderen, de ongegrondheid van het gevoelen van *Eckerman*, in zijne *Theol. Beitr.* zoo dikwijls voorgesteld, zien kan, waarbij beweerd wordt, dat, zo de Profeten van ee-

eenen toekomſtigen groten perſoon ſpreken; zij dan altijd een geheel aardsch Koning, en uitwendige voorrechten onder zijn beſtier beloven.

Schoon wij toeſtaan, en dit ook als eene bijzonderheid dezen perſoon, zijne heerſchappije betreffende, willen hebben opgemerkt, dat aan de gehoorzame onderdanen van zijne regering tijdelijke, maatſchaplijk-politiſche voorrechten beloofd worden. Duidlijk is dat uit Jeſ. 11: 1—11., daar deze Koning beſchreven wordt als zulk een, die de ellendigen hulp verſchaffen, hunne zaken na zijne gerechtigheid behartigen, en de godloozen, hem hardnekkig tegenſtrevende, dooden zou.

Hij zou, na vers 6 enz., maken dat de wolf met enz., dat de menſchen, hoe zeer verſchillende in afkomst en zeden, door de naauwſte banden verbonden, als tot één huisgezin zouden behooren, en vrede genieten. Een voorſtel, dat ons ten minſten grotendeels op tijdelijk geluk, vrede en rust wijst.

Dat aan dezen Koning een zeker burgerlijk beſtier en heerſchappije over volken wordt toegeſchreven; als mede uitwendig geluk, genot van aardſche goederen, eer en roem

aan

aan de onderdanen zijner regering toegezegd wordt, kan men ten aanzien van eenige toegelichte plaatſen, bij voorbeeld, Mich. 5: 7. Ps. 110. Jeſ. 9: 6. Ps. 2., niet loochenen.

Het is waarſchijnlijk, dat de Joden in later tijd uit deze en dergelijke Godſpraken hun gevoelen van eenen aardſchen Mesſias ontleend hebben, daarin dwalende, dat zij hieraan alleen dachten, en ook in den tijd waarin, en de wijze waarop die tijdelijke voorrechten door de onderdanen van dezen Koning zouden genoten worden, mistastten (5).

Eindlijk zeggen ons de Profeten, aangaande zijne heerſchappije, dat hij een zeer beſtendig en geduurzaam rijk en beſtier hebben zou, 't geen zij zoo nadruklijk voorſtellen, als het zich in de taal, die zij gebruikten, doen liet, vergel. 2 Sam. 7: 13, 16. vergel. met Ps. 89: 30, 37. Ps. 110: 1. vergel. 4. Volgens dezen laatſten Psalm zou hij de beſtierer van het rijk Gods zijn, een gebied hebben gelijk dat van Jehovah, de be-

(5) Vid. *Seiler* l. c. p. 143., die a p. 106. de verſchillende gedachten der Uitleggers over deze eigenſchap der regering van dezen Koning heeft bijgebragt en beoordeeld.

beſtendige overwinnaar van Gods vijanden, en bezorger van menschlijk geluk zijn. Het een en ander wordt hier zoo nadruklijk, als zijne beſtendige werkzaamheid, voorgeſteld, en in zulk een verband geſteld met het altijd voortdurende rijk Gods, dat men te vergeefsch ten opzichte van andere Israëls-Koningen, onder de Theocratie levende, na een dergelijk voorſtel zoeken zal, en daardoor op de gedachte komt, dat de Profeten hem eene volſtrekte eeuwige geduurzaamheid in zijne regering toekennen, waarin men niet weinig bevestigd wordt, als men uit het Profetisch voorſtel ziet, gelijk wij bij meer dan eene plaats gezien hebben, dat aan dezen perſoon zelven eene meer dan menschlijke waarde wordt toegeſchreven.

3. De beloofde perſoon zou ook een Profeet, een Leeraar zijn, men zie Jeſ. 11: 2 en verv. Onder en door hem zou de aarde vol zijn van de kennis des Heren, vers 9., vergel. Jeſ. 53: 11. Ps. 40., door kracht der waarheid zou zijn rijk vooral gegrond worden, door het verkondigen van gerechtigheid.

Hij zou ook Priester zijn, na Ps. 110. Priester in eeuwigheid; zeer beſtendig ten minſten. Zonder onderlaten zou hij zorg dragen voor de dingen, die behoren tot den

dienst

dienst van God; na het vorige, de voorname wet in zijn rijk, en, gelijk de Priester, eene gegronde hoop op Gods goedertierenheid verwekken.

Er is dan, gelijk ook hier uit blijkt, door de Profeten niet maar een enkel aardsch Koning toegezegd, die zich enkel met zulke zaken bemoeijen zou, als enkel aardſche Koningen, en wel Israëlitiſche Koningen, deden, gelijk onder anderen ook *Konynenburg* wil.

4. Hij zou arm en veracht zijn, na Zach. 9. Het volk, waar toe hij behoorde, zou hem veel ſmaad, en dat geheel onverdiend, aandoen; hij zou lijden en ſterven; zijn lijden en dood zou een reden van blijdſchap, voortkomende uit het heil, door dezelven daargeſteld, voor velen zijn, daar het eene betaling voor de zonden, een offer voor dezelven zijn zou; de ongerechtigheden zouden daardoor worden weggenomen. Zaken, die zoo duidlijk in de plaatſen Jeſ. 53. Ps. 22 enz., indien de daarvan gegevene uitlegging anders gegrond is, leggen opgeſloten, dat wij er hier niet bij behoeven ſtilteſtaan.

Wanneer dit lijden enz. door hem zou ondergaan worden, kunnen wij misſchien uit de Profetiën niet juist bepalen, wijl zij

dan eens van zijne nedrigheid, dan eens van zijne hoogheid, niet alle en altijd in dezelfde orde fpreken. Ook hier geldt, 't geen *Seiler* met reden over de Godfpraken in 't gemeen zegt, een zeggen, dat door den aart dier ftukken zichtbaar bewezen wordt: de Profeten zagen de zaken zelven, maar niet de tijden waar op, en orde waar in die zouden voorvallen, naauwkeurig bepaald vooruit. Schoon zij, bij voorbeeld, Jef. 53. en Ps. 22. niet onduidlijk doen vermoeden, om niet meer te zeggen, dat voor dezen perfoon, door nedrigheid en lijden, de weg tot hoogheid zou gebaand worden.

Als men alle deze bijzonderheden, die, onzes inziens, duidlijk in het Profetisch voorftel, te voren behandeld, begrepen zijn, in overweging neemt, moet men, hoe dikwijls fommigen ook fpreken mogen van eenen Mesfias, geheel in den Joodfchen fmaak enz., die er zou beloofd zijn (6), men moet er zich over verwonderen, gelijk *Niemeyer* te regt zegt (7), dat de Profeten, ten aanzien van

(6) Gelijk in de *Algem. Duitfch.* en *Mitauer Bibl.* als een zaak, die lang was uitgemaakt, gefchiedt bij gedurige herhaling.

(7) *Charakt. des B.* 4. D. bladz. 350.

van ons onderwerp, zoo veel opgeven onder vele nationale trekken, dat met de denkbeelden der Joden, voor zoo verre wij daar uit latere tijden eenige kennis van hebben, geheel niet instemde, en zoo veel verhevens (men voege er bij, ook veel dat contrasteerend geluk), en dat zij voor een deel zelven niet zullen begrepen hebben, getuigen. Iets, waardoor hun Godlijk gezach, ten aanzien dier Godspraken, waarin zij daar van spreken, niet weinig bevestigd wordt, vooral dan in 't helderst licht verschijnen zal, wanneer de geschiedenis deze hunne gezegden, dikwijls wonderspreukig, in alles vervullen zal. (Doch hiervan eerst in 't vervolg).

DERDE AFDELING.

Waarin eenige Voorzeggingen aangaande den Messias, uit de vroegere tijden.

§. 1.

Wat wij hier te verwachten hebben.

Eer wij ons laatste stuk eindigen, zullen wij nog van de hoogte, waarop de eigenlijk

gezegde Profeet David, Jesaia enz., ons gebragt hebben, in eenen tijd dat de oude Godsdienst als in het klaarste licht scheen op de wereld; van deze hoogte zullen wij nu vooruitzien op de tijden, die deze Godsmannen voorgingen. Vermits ook die tijden zich op godsdienstkennis, door openbaring verkregen, beroemen, verwachten wij bij dit teruggezien met reden, iets betreklijk den persoon, van welken wij spreken, te zullen aantreffen, wijl hij de Profeten een zeer belangrijk godsdienstig voorwerp was; maar wij verwachten hier niet zoo veel, ook niet zoo duidlijk, als in der Profeten tijden, daar wij weten dat de godsdienstige kennis, voor hunne tijden, lang zoo groot niet was; en het ook, gelijk *Hufnagel* te recht opmerkt (8), de zaak, op zich zelve beschouwd, met Gods wijsheid, in 't openbaren dezer waarheid, best schijnt overeen te komen, dat dit stuk, als bij trappen, in 't eerst minder duidlijk, dan vervolgens, zal zijn bekend gemaakt.

De zaak, van voren beschouwd, zullen wij dan in die stukken der Openbaring, die ons uit

(8) *Dissert.* I. p. 7.

uit die vroegere tijden zijn overgebleven, voor zoo verre de aart derzelve dat toeliet, iets betreklijk ons onderwerp mogen verwachten, maar weinig uit hoofde van het reeds gezegde, en ook daarom, omdat die vroegere ſtukken meestal niet zoo veel aanleiding gaven, ſommige zelfs geheel geene aanleiding, om van ons onderwerp te ſpreken.

Jezus bevestigt volkomen het vermoeden, dat er in die vroegere ſtukken iets betreklijk dien perſoon gevonden wordt, en wel daar gevonden wordt, daar wij zoo iets ook vermoedelijk zouden zoeken.

Hij zegt meermaal, dat in de ſchriften van Mozes van eenen toekomenden Verlosſer geſproken is. Zoodanige algemene gezegden van Jezus moeten, erkent men zijn Godlijk gezach, letterlijk waar zijn; accommodatie komt bij dit algemene niet te pas; volgens Jezus getuigenis moet er dan in Mozes ſchriften, zoo als die toen waren, en nog voorhanden zijn, het een of ander, minder of meerder, duidlijk ten opzichte van ons onderwerp voorkomen, niet maar zoo iets, dat zich op dezen perſoon wel rijmen laat, en, bij overneming, gevoeglijk van hem kan gezegd worden,

maar het moet rechtstreeks op hem doelen (9).

Dit getuigenis van Jezus wordt bevestigd door het geloof der Samaritanen, die, zoo als bekend is, alleen de vijf boeken van Mozes voor Godlijk hielden. Zij verwachten eenen Messias, en hadden omtrend hem vrij opgeklaarde denkbeelden in Jezus tijd.

Dit geloof der Samaritanen verdient ten minsten opmerking, schoon het zoo veel niet afdoet, als het getuigenis van Jezus, daar men, of de Samaritanen deze verwachting van de Joden moet laten overnemen, 't geen bij den groten haat, die er tusschen beiden plaats greep, geheel geen waarschijnlijkheid heeft, of aannemen, dat zij allen (want het was een algemeen gevoelen onder hun,) in dit stuk dwaalden, en Mozes schriften verkeerd verstonden, dat even min vermoedelijk is, of eindlijk aannemen, en dit heeft alles voor zich, dat in Mozes schriften aankondigingen van dezen persoon voorkomen.

De Samaritanen leeren ons dan de hoge waarschijnlijkheid, en Jesus de volkomene ze-

(9) Pr. *Regenbogen* heeft dit in 't breede aangetoond.

zekerheid, dat er in Mozes ſchriften iets betreklijk ons onderwerp moet voorkomen.

Nu wij den geest der Voorzegging, betreklijk ons onderwerp, uit de tijden van David, Jeſaia, Jeremia enz., weten, zullen wij nu met dat licht en die denkbeelden Mozes ſchriften raadplegen, en ons bij eenige weinige plaatſen bepalen, waarin wij denzelfden Profetiſchen geest, veel van dezelfde denking, maar veel minder ontwikkeld, meenen aantetreffen.

§. 2.

Gen. 12: 3.

Aan Abraham beloofde God, *Gen.* 12: 3., dat alle geſlachten der aarde in hem zouden gezegend worden. Welke belofte *Hoofdſt.* 22: 18. aan hem herhaald, en nader bepaald wierdt: in *zijn zaad* zouden alle geſlachten van de aarde gezegend worden, of liever, *zich gezegend achten, daar in roemen*, als komende dit laatſte beter met het oorſpronglijke overeen.

Daar wij ons van het bewijzen uit afzonderlijke aanhalingen des Nieuwen Testaments niet bedienen, moeten wij toegeven, dat

zaad hier zoo veel beteekenen kan, als nakomelingſchap in 't gemeen, in den zin, in uw nakomelingſchap zullen zich alle geſlachten, alle volken der aarde, gezegend achten, zich zegenen. Maar wij verlangen ook, dat men toeſta, dat זרע op zich zelf niet bepaalt, hoe vele nakomelingen er bedoeld worden, en dat dit woord, ſchoon het meest gebruikt wordt van meer nakomelingen, ook wel van éénen nakomeling, kan gebruikt worden, en ſomtijds gebruikt wordt, zie Gen. 4: 25. Hoofdſt. 21: 13.

En om het hier zoo algemeen onbepaald te nemen, komt wel het meest overeen met den aart dezer belofte, en de tijden waarin zij gegeven wierdt; toen deze belofte zich nader door de uitkomst bepaalde, kon er eerst eene verklaring daarvan gegeven worden. Met deze opvatting komen dan ook de aanhalingen in het Nieuwe Testament overeen. Wij hebben er derhalve niet tegen, dat men in 't gemeen vertale: in het nakomelingſchap van u zullen zich alle enz.

Doch kan men hier nu aan de nakomelingen van Abraham in 't gemeen, of het Israëlitiſche volk denken? Dat doen vele Uitleggers, en in dit geval zal deze belofte niet tot ons onderwerp behoren.

Vol-

Volgens hun zal de zin zijn, en moet dan ook zijn: Abrahams nakomelingen (Israëls volk) zullen zoo gezegend en voorspoedig zijn, dat alle geslachten, alle volken, iemand vele zegeningen willende toewenschen, als een spreekwoord zeggen zullen: God zegene u, als de nakomelingen van Abraham.

Wij maken, kortheids-halve, op de vertaling van gezegend achten, in den bovengenoemden zin, geene aanmerkingen, schoon die anders wel zouden te maken zijn.

De geschiedenis van Israël, die wij natuurlijk raadplegen moeten, wijl de uitdrukkingen zelven hier niets bepalen, zal ons moeten leeren, of men de woorden in den bovengenoemden zin nemen kan; maar die wederlegt deze opvatting genoegzaam.

Abrahams nageslacht leefde zoo op zich zelven, afgezonderd van alle andere volken, en dat, volgens de bedoeling Gods, dat maar zeer weinige andere volken hetzelve genoegzaam kenden, veel minder nog de door Jehovah aan hetzelve geschonkene voorrechten, zoo van nabij zouden geweten hebben, dat zulk een zegenwensch onder hun een spreekwoord zou hebben kunnen worden, en dan nog nimmer in dien algemenen zin, als het hier voorkomt, daar de volken, door

naauwkeurige kennis aan Israël, hunne zegeningen als gevolgen van de onderhouding van een groot aantal wetten, die de Heidenen als een zware last moesten voorkomen, zouden bekend geworden zijn.

Sommige naburige volken mogen zich al over den bijzonderen uitwendigen voorſpoed van Israël, gedurende eenigen tijd, verwonderd hebben, dit voldoet niet aan de uitgeſtrektheid van het hier beloofde. Behalven dat men zonder eenig bewijs aanneemt, dat er onder één eenig volk (en hier wordt van zoo velen geſproken) zulk een zegenwensch, bij wijze van ſpreekwoord, zou hebben plaats gehad.

Ook heeft de gelegenheid, dat zulk een zegenwensch kon plaats hebben, niet zeer lang geduurd, daar andere volken, toen het geluk, de uitwendige voorſpoed, Israël den nek toekeerde, eenen afkeer hadden van Israël, vergel. Esth. 3: 8. En wat wordt er bij dit alles van zulk eene algemene toezegging aan Abraham gedaan?

Welke reden kan men er ook bij deze opvatting voor opgeven, dat juist aan Izaäks nakomelingſchap, Gen. 21: 12., deze zegen wordt vastgemaakt? Waarom niet ook aan de nakomelingſchap van Ismaël en Ketura?

Zijn

Zijn de nakomelingen van Ismaël niet insgelijks, en zelfs vroeger, met eenen ruimen aardfchen zegen, en aan eenen zoodanigen kan men hier dan toch alleen denken, daar die andere volken Jehovah en zijnen dienst niet kenden of beminden, beweldadigd geworden? Waarom wenschten zij zich en anderen ook niet den zegen van Ismaël?

Er is nog meer dan dit, waardoor de verkeerdheid van bovengenoemde opvatting duidlijk bewezen wordt, en tegelijk voldoende grond gegeven, om hier te denken aan den zegen, door dien perfoon, van welken wij reeds zoo veel zagen, aantebrengen. Het onderricht, namelijk, van in den tijd, waaruit wij onze meeste bewijzen ontleenden, levende Gods-mannen, van wier voorlichting wij ons hier, na alles 't geen wij te voren zeiden, met grond bedienen mogen. Zij verklaren het hier aan Abraham beloofde zoo, dat bovengenoemde uitlegging vervalt, en wij geleid worden tot den zegen, door den toekomftigen Israëls-Koning en Davids-Zoon aantebrengen.

Jef. 41. wordt duidlijk op de belofte, aan Abrahams zaad gedaan, terugge gewezen, zie, bij voorbeeld, vers 8. Hoe groot komt Jefaia deze beloofde zegen, dien hij uitbreidt

breidt, nog in zijnen tijd voor? Een tijd, waar in de meeste uitwendige heerlijkheid en voorſpoed van Israëls volk, waarom andere volken eenigzins die voorrechten aan elkander zouden hebben kunnen toewenſchen, reeds verdwenen was; en Jeſaia, gelijk hij elders toont, zoo wel wist, dat de toekomst in dit opzicht niets beters zou opleveren, maar veeleer erger zijn. Waren aan Abraham, door die belofte alleen tijdelijke, uitwendige voorrechten, en aan de zoodanige kan, bij de gegevene uitlegging, alleen gedacht worden, beloofd, hoe kan hij dan op dezen grond zulk een heerlijk uitzicht voor de toekomst geven? Wat heeft Abrahams nakomelingſchap ten dezen aanzien, na Jeſaia's tijden, wel zoo onderſcheiden, dat andere volken zich hunnen zegen zouden toewenſchen? Vragen, waarop wij wel geen voldoenend antwoord krijgen kunnen.

Hier komt dit gewigtige bij, dat de zegen, aan Abraham beloofd, zoo naauw aan den dienst van Jehovah verbonden wordt, dat men aan uitwendige volks-voorrechten, ten minſten niet alleen, als daarin vervat, denken kan. En heeft Jeſaia ook voorrechten van eenen godsdienſtigen aart voor Israël in 't vervolg van tijd op het oog, waarin

ook

ook andere volken, en dat in zulk eene uitgeſtrektheid, zich zegenen zouden, en gelukkig ſchatten, en de zoodanige moet men, zijn voorſtel in aanmerking genomen zijnde, denken, dat hij bij al het nationale, dat er moge zijn ingemengd, mede op het oog gehad hebbe, dan vragen wij, wanneer is die bijzondere zegen, na Jeſaia's tijden, aan Israël geſchonken? Wanneer hebben andere volken enz.?

Onder de dagen des Ouden Testaments vindt men de vervulling van deze uitgeſtrekte verwachting niet. De Joden mogen, ten aanzien van den Godsdienst, van eenig nut voor ſommige Heidenſche volken, de Babyloniers, bij voorbeeld, geweest zijn; als wij de geſchiedenis, en die is toch de beste Uitlegſter, voor zoo verre men ze gebruiken kan, raadplegen, zien wij daar uit, dat dit godsdienſtig nut zich, hoogſtens alleen tot eenige weinige perſonen, zelfs onder de Babyloniers, bepaald hebbe, en waar blijft men dan met het algemene in deze belofte, ten aanzien van geſlachten, volken, allerlei geſlachten, allerlei volken, welken uitgeſtrekten zin ook Jeſaia behoudt? Wordt men door dit alles niet daar toe geleidt, om nog in eene verdere toekomst te gaan, en te denken

ken aan dien groten godsdienſtigen zegen, die door het toekomſtig Abrahams zaad (men herinnere zich hier, dat *zaad* een onbepaald woord is) den Davids-Zoon, van welken wij zoo veel voortreflijks, ook in dit opzicht, bij de Profeten vonden, zou worden aangebragt, die Koning Israëls zijn, maar aan welken zich ook andere volken onderwerpen zouden, en daardoor zegeningen van onderſcheiden aart, die, in 't godsdienſtige vooral, groot en vele zijn zoude, deelachtig worden zouden.

Nog duidlijker wordt op dezen zegen, aan Abraham beloofd, gezien, en daarvan zoo geſproken, dat het met de bovengenoemde opvatting ſommiger Uitleggers geheel niet ſtrookt, daar dat ons integendeel ongezocht tot het grote voorwerp onzer behandeling brengt.

Jeſ. 51. In deze plaats wordt duidlijk gewezen op den zegen, aan Abraham beloofd, die een zegen voor de toekomst, voor zijn nageſlacht zijn zou, vers 2, 3, 6 en verv., waar in, ſchoon ze uit Israël voortkwam, ook andere volken delen zouden, vers 4 en 5, een zegen, die, gelijk uit de laatst aangehaalde verzen blijkt, in de voortplanting van den waren Godsdienst, onder andere vol-

volken buiten Israël, vooral zouden gelegen zijn. Het geen Jeſaia Israël tot troost, onder bedroevende omſtandigheden van dien tijd, voorſtelt (10).

De uitbreiding van den waren Godsdienst onder hun was dan vooral dat gene, waarin zich de volken zouden gezegend achten, of hoe men dan ook anders vertale. Maar zulk een zegen is er uit Israël, onder de dagen des Ouden Testaments, niet tot andere volken, laat ſtaan in dien uitgeſtrekten zin, gekomen; alles wat men ten dezen aanzien uit de geſchiedenis (en die is hier onze eenige gids, en geene vermoedens) kan bijbrengen, is zoo bij uitſtek flaauw, zo men iets mogt meenen te vinden, dat men aanſtonds ziet, dat dit weinige niet met de uitgeſtrekte belofte aan Abraham, en met de grote verwachting, die ook Jeſaia daarvan nog in zijnen tijd hadt, overeenkomt. En daar men in die korter volgende tijden de bewerkers van dezen zegen voor andere volken onder Israël nergens vindt, waar wordt men dan wel natuurlijker henen geleid, dan tot dien Israëls-Koning, Davids Zoon, en bij gevolg ook Abrahams nakomelingſchap (van een

(10) Conf. *Doederlein* ad h. l.

een individu toch kan זרע ook genomen worden, gelijk wij zagen) aan welken een zoodanigen zegen door de Profeten dikwijls wordt toegeſchreven. Men wordt er te meer in bevestigd, dat hier op dezen gedoeld wordt, daar ook in het overige van het voorſtel zoo veel gelijkheid is met plaatſen, te voren behandeld, en van hem verklaard. Meermaal wordt hij tot de gerechtigheid, in de naauwſte betrekking, geſteld. De geheele zegen wordt, ſchoon een zegen, door Abrahams זרע te bewerken, Gode toegeſchreven, en aan zijnen dienst verbonden, zoo als te voren; het rijk van Davids Zoon is Gods rijk enz.

Men voege hier eindelijk, ter opheldering, nog bij Micha 7: 18—20., daar het vergeven der ongerechtigheden, het voorbijgaan van de overtredingen, het niet behouden van den toorn, lust hebben aan goedertierenheid enz., als aan Abraham beloofde zegeningen voorgeſteld worden; zoo dat het ſchenken derzelve aan Israëls volk, als de bevestiging der trouwe Gods, aan Abraham voorkomt.

Wij kunnen niet anders zien, of hier wordt op den zegen aan Abraham, van welken wij ſpreken, gedoeld; wij weten niet

waar men een zoodanige zegen, aan Abraham beloofd, elders zoeken zou.

Als men het een en ander te ſamen neemt, heeft men alle gronden van zekerheid, die men bij eene zoo onbepaald gegevene belofte uit de vroege tijden verlangen kan, om er zoo over te denken, als wij meenen dat geſchieden moet, en boven opgaven; bij het grote licht der Godſpraken, de geſchiedenis, zal deze uitlegging nog ſterker bevestigd worden.

§. 3.

Gen. 49: 10.

Wij laten op den zegen, door God aan Abraham beloofd, den zegen, die Jakob over Juda uitſprak, volgen.

Gen. 49: 10. Wij erkennen, dat dit eene moeijelijke plaats is. Dit heeft aanleiding gegeven tot verſcheidenerlei opvattingen, ook onder hun, die, wat de hoofdzaak betreft, over dezelve met ons eens zijn (11). Ons beſtek gedoogt niet, dat wij ons in de verklaring dezer plaats verder inlaten, dan ons

(11) Conf. *Vitringa Obſerv. S.* lib. 4. c. 5. p. 914.

ons oogmerk vordert. Van deze plaats te bewijzen, dat ze van ons onderwerp ſpreekt, en Jakob, onder vele andere zaken, in de verre toekomst, waarop hij in dit Hoofdſtuk het oog hadt, ook hier, als in 't verſchiet, dien toekomſtigen groten perſoon zag, van welken wij den Profeet zoo dikwijls hoorden gewagen.

De woorden, dien wij bedoelen, vindt men onder voorſpellingen van Jakob, betreklijk zijne zonen en hun nageſlacht. De aartsvader was nu bezig, om aan Juda gewichtige zaken te voorzeggen, betreklijk zijn perſoon niet alleen, maar ook ten opzichte van zijne nakomelingen, die naderhand een afzonderlijken ſtam, van dezen naam, onder Israël hebben uitgemaakt, zie vers 8, 9, 11.

Duidlijk ziet men dat Jakob, vers 10, aan Juda (dit woord in den boven opgenoemden ruimen zin genomen) een zegen toezegt. Dit is buiten twijfel als men dit vers, met het geen er voorgaat en volgt, vergelijkt. Vers 8 en 9. was van de magt, die Juda hebben zou, geſproken, en hetzelfde denkbeeld behoudt Jakob ook vers 10., en wel onder hetzelfde beeld, dat hij van Juda's gezach gebruikt hadt in de twee vorige verzen. Daar hadt hij Juda voorgeſteld als een leeuw, die

die overwon, en, van den roof verzadigd, zich in majestieuſe rust nederlegt, nederkromt, eene rust, waaruit niemand waagt hem te doen opſtaan.

Hetzelfde beeld en dezelfde hoofdgedachte treft men ook vers 10. aan. Juda komt ook hier als een majestieus rustende leeuw voor, die מחקק, een woord, dat, in den ſamenhang, wel iets beteekenen moet, dat op magt en gezach ziet, als tusſchen zijne klaauwen houdt (12). Uit het behouden van het-

(12) Volgens Prof. *Schroeders* zeer aanneemlijk gevoelen, *Dict. ad loca difficil. Pentateuchi*, beteekent מחקק een ſtaf, waarmede een voorzittend Wetgever, als een teeken van magt, voorzien was, dat bewijzende 1. uit de Parallelie, met *ſchepter*. 2. De ſpreekwijs zelf, daar het gebruik was, dat zulk een voorzittend Wetgever dien ſtaf tusſchen zijne voeten hadt. 3. Beroept hij zich op eene aanmerking van *F. Hove*, bij Ps. 60: 9., in welke plaats men best door *Juda, mijn wetgever* verſtaat, een zeker teeken van magt door Koning, of hoge regerings-perſonen, gevoerd; daar dit woord met zaken, en niet met perſonen, ſaamgevoegd wordt, door David. Metaphorice was Ephraïm genoemd een ſterkte van het hoofd, en wordt Moab vervolgens Israëls *waschpot* geheten. Het is dus natuurlijker, dat Juda ook Metaphorice *een wetgevende ſtaf*, en niet wetgever, genoemd wordt. 4. *Wetgever* ſchijnt niet te voegen voor de moeilijke plaats Num. 21: 18., daar dit woord ook gebruikt

 wordt,

hetzelfde beeld, en daaronder dezelfde hoofdgedachte ziet men, opdat wij dit in 't voorbijgaan alleen, daar het eigenlijk tot ons oogmerk niet behoort, opmerken, de ongegrondheid van de uitlegging, om door שבט eene *tugtroede* te verstaan. Het volgende מחקק, dat hier het bovengenoemde denkbeeld hebben moet, en met 't welke שבט ten minsten eenigzins paralel staan moet, strijdt daarmede ten eenemaal; behalven dat de geschiedenis ons nergens leert, dat Juda's nakomelingschap boven de nakomelingen van andere zonen van Jakob, van welken ze onderscheiden worden, zoo bijzonder zouden getugtigd zijn.

Alles toont dat Juda, in dit vers, voorgesteld wordt als heerschappij voerend, met veel magt over anderen (in verband zonen van Jakob of hunne nakomelingen), bekleed, schoon het juist niet behoeft te beteekenen eene Koninglijke magt, uitsluitenderwijze, maar

wordt, veel beter die van staf, gevoerd door een wetgever.

Deze aanmerkingen over מחקק, door Prof. *Schroeder* gemaakt, worden, zoo wij meenen, door het verband waar in, en het beeld waar onder Jakob, gelijk wij zagen, spreekt, sterk bevestigd.

maar in 't gemeen eene gebiedende magt; zoo in 't gemeen worden de hier voorkomende uitdrukkingen gebruikt Jeſ. 14: 5. Ezech. 19: 11, 14. Ps. 125: 3. (13)

Nu volgen de woorden, waarbij het bij ons betoog 't meest aankomt, עד־כי יבא שילה

De woorden עד כי hier van elkander te ſcheiden, gelijk ſommigen doen (14), en עד te brengen tot het eerſte, כי tot het laatſte lid van het vers, en op grond daarvan te vertalen: de ſchepter zal van Juda niet wijken, noch enz., *in eeuwigheid*, *omdat* enz., is geheel tegen het gebruik van deze woorden, als ze bij elkander gevoegd worden, om eene bepaling van tijd uittedrukken, vergel. Gen. 26: 13. Hoofdſt. 41: 49. Ook is de hier plaatshebbende Paral-

(13) *Vitringa*, die l. l., bij שבט uitſluitenderwijze aan de Koninglijke waardigheid dacht, bouwde te veel op het woord zelf, en vindt zich in de nadere verklaringe en toepasſing daardoor in engte gebragt, hij wordt verplicht om het שבט aan Herodes in handen te geven als iets Koninglijks, ſchoon die weinig meer dan in naam Koning was; behalven dit wordt zijn uitlegging, op die bewoording gebouwd, ten aanzien van Herodes, uiterst gedrongen in allen opzichte.

(14) Bij voorbeeld, *Basnage*, T. 1. p. 21.

rallelie er tegen, dat men deze woorden scheiden zou. Zo men dat doet, en vertaalt tot in eeuwigheid, worden de twee leden van het vers ongelijk, en in het andere lid is niets, dat daar op slaan kan, en daarmede eenigzins Paralel staat.

Betreklijk het woord שילה of שלה, daar zoo veel over gezegd is, kan het ons om 't even zijn, of men vertale *heerscher*, of *held*, of *rustaanbrenger*, *vredemaker*, of ook, met eenige verandering der punčten, leze שֶׁלֹּה, samengesteld uit ש en ל en ה, in plaats van ו, in den zin *tot dat hij komt*, tot welken, namelijk, de schepter en wetgevende magt behoort, gelijk *Michaëlis*, in zijne *Or. en Uitl. Bibl.*, wil, en het waarschijnlijk maakt, dat de oude Vertalers zoo schijnen gelezen te hebben, en daar uit het *εως αποκειται* der LXX ontstaan zij, met 't welk hij de vertaling van *Aquila*, *Symmachus & de Paraphr.* van *Onkelos* vergelijkt.

Als men maar een afzonderlijk persoon onder שילה verstaat, is het, zoo wij meenen, uit het geen hier van dezen gezegd wordt, duidlijk, zoo duidlijk, als men, de korte aankondiging van hem, in zulk een verband als Jakob sprak, in aanmerking genomen zijnde, uit dien tijd zou kunnen verwachten, dat

de

de aartsvader in den Profetifchen geest, waarin hij fprak, het oog gehad hebbe op dien zelfden perfoon, dien wij te voren bij de Profeten meermaal aantroffen. De denkbeelden, die Jakob hier voorftelt, hebben zoo veel gelijkheid met die der Profeten, als zij dezen perfoon van dien kant befchouwen, van welken Jakob hem hier, uit hoofde van het verband der gedachten, in den famenhang, betrachten moest, dat men natuurlijk, zo de aartsvader in zijn lied mede van het toen nog verre toekomende gefproken heeft, 't geen wel niemand ontkennen zal, tot dien perfoon geleid wordt. De perfoon, van welken hij fpreekt, komt ook Jakob voor den geest, als een groot, zeer magtig perfoon, een gebieder der volken; een denkbeeld dat bij het nationale, dat anders doorgaans in dezen Jakobs-zegen gevonden wordt, bijzondere opmerking verdient, daar het hier niet beteekenen kon, gelijk vervolgens nog blijken zal, een heerfcher zijn over zijne broeders en hunne nakomelingen, maar een uitgebreider denkbeeld geeft, en wel juist dat, dat wij hier anders onder zoo veel nationaals niet verwachten zouden, maar dikwijls bij de Profeten aantroffen.

Wij zien hier ook, dat deze perſoon op Juda en deszelfs magt eene naauwe betrekking hadt; de onderdanigheid der volken aan hem wordt eene gehoorzaamheid, eene vrijwillige gehoorzaamheid, gelijk men duidlijk uit het Arabiesch woord, met het hier gebruikte Hebreeuwſche overeenkomende, ziet, vergel. Spr. 30: 17., genaamd; en zoo kwam ons de magt en het gebied van den Davids-Zoon bij de Profeten meermaal voor, en daar wij den hier bedoelden perſoon ook zoo vinden voorgeſteld, loopt dit zeer in 't oog, vooral als men hierbij in opmerking neemt, dat het beeld van een leeuw, hier van Juda gebruikt, zoo iets geheel niet liet vermoeden.

En mogen wij er ook dit niet wel, als tot de Profetiſche Analogie behoorende, bijvoegen, dat men de opgegevene denkbeelden bij Jakob nog zoo bepaald en ontwikkeld niet aantreft als in Davids tijd en later, juist zoo als men het van Jakobs leeftijd verwachten kon? Een wenk, maar een duidlijke wenk, voor later tijden ten minſten; hoofd-denkbeelden, maar niet zoo gebijzonderd als later geſchiedde.

Uit het woord שילה zouden wij er, indien de beteekenis daarvan genoegzaam zeker was,

was, iets Analogisch misschien kunnen bijvoegen, iets, misschien, dat zeer gewigtig was, bij voorbeeld, als de beteekenis van *vredemaker*, *rustaanbrenger*, die ons, wegens het verband, het waarschijnlijkst voorkomt, voldoende kon bewezen worden; doch, daar wij hier aan twijfelen, onthouden wij ons van onzekerheden (15).

Indien men derhalven hier onder שילה aan een persoon denkt, moet men aan denzelfden denken, van welken wij bij de Profeten meermaal gewag gemaakt vonden, en dient de plaats tot ons oogmerk. Ze zou dat

(15) Het bovenstaande toont, dat, als men in dit vers aan een persoon denkt, en in deze veronderstelling spreken wij hier nog alleen, Nebucadnezar, aan welken Julianus hier, volgens *Cyrillus Alexandr.* dacht, de onder שילה bedoelde persoon niet zijn kan, schoon *Bahrd*, en anders weten wij niet dat deze gedachte aanklevers in latere tijde gevonden heeft, dit mede in zijne *Kleyner Bib.* heeft aangenomen. Men voege er, zo men dit nodig vindt, als met dit gevoelen strijdig, nog bij het nationale, dat duidlijk in Gen. 49. plaats heeft, en waarbij Nebucadnezar zeer kwalijk voegt; dat hier, vers 10., iets, dat op Juda uitsluitenderwijze betrekking heeft, moet voorkomen, en het duidlijk is, dat Jakob hier aan Juda blijde, en geen treurige zaken, voorspelt. Andere gevoelens kwamen ons hier niet voor.

dat ook dan, ſchoon wij bekennen niet zoo nadruklijk en regelregt, nog doen, aan ons oogmerk dienstbaar zijn, als men onder שילה niet aan een perſoon, maar aan eene zaak, volgens ſommigen, denken moest, en het ſubſtantive, zo men voor 't overige de gewone vertaling behoudt, nemen voor *rust*, *gelukzaligheid*, of, met anderen, *roof*, *buit*, (van de eerſte dezer opvattingen vervolgens iets meer).

Wij zouden ook dan nog eenen zin hebben, die tot ons onderwerp ten minſten eenigzins leidde, dezen, namelijk, dat Juda aan de regering blijven zou, tot dat enz., (hier moest dan de zaak ingevuld worden) en aan Juda, want daarop zouden de laatſte woorden dan zien moeten, de volken gehoorzaam zijn, waardoor eene gehoorzaamheid van volken, buiten de nakomelingen der zonen van Jakob, wordt aangeduid, zoo als in 't vervolg blijken zal. Maar in welk tijdvak van het afzonderlijk aanwezen van Juda, ten minſten in een tijd, dat Juda's nakomelingen nog van de nakomelingen van Jakobs andere zonen konden onderſcheiden worden, heeft de gehoorzaamheid der volken onder het aardſche rijksbeſtuur van Israël plaats gehad? Onder David, of niet lan-

lang daarna, zal men dit wel alleen zoeken kunnen (16).

Doch wij hebben te voren reeds gezien, dat ook die tijden niet beantwoorden aan het hier en elders gegevene denkbeeld van Juda's magt over andere volken. En dus zouden wij ook, langs dezen weg, gebragt worden tot de regering van eenen lateren tijd, uit Juda afkomstig, die wij bij de Profeten, als van een gantsch bijzonderen aart, zagen voorgedragen, ten opzichte van welke ons de geschiedenis vervolgens leeren moet, of die hebben plaats gehad.

Maar ons bewijs, uit deze plaats ontleend, zou geheel vervallen, zo het gevoelen gegrond was, 't geen sommigen reeds in vroegere tijden omtrend deze Godspraak hebben voorgesteld, en later breedvoerig verdedigd is door *G. A. Teller* (17).

Met weinigen zullen wij dat, en nog een an-

(16) Om met sommige Joden hier aan de tijden van Saul of Jerobeam te denken, heeft de geschiedenis van hunne dagen volstrekt tegen zich.

(17) In een werkje over eenige plaatsen des Ouden Testaments, *Halae & Helmstad.* 1766. waarin onder anderen voorkomen *Notae Critic. & Exeget.* ad h. l. Conf. *in primis Excurs.* 1. *in verb.* שילה a p. 130.

ander gevoelen, met dat van *Teller* veel overeenkomst hebbende, in overneming nemen.

Tellers gevoelen komt hier op neder, dat men onder שילה aan de ſtad Silo denken moet, en het voeren van ſchepter enz., van het vooraantrekken van Juda te verſtaan hebbe. Jakob zal, volgens deze opvatting, zeggen: Juda zal gedurende de gantſche reize door de woestijne, en vervolgens de andere ſtammen, voorgaan, en deze hem beſtendig volgen, tot dat men te Silo komt, dan, namelijk, zou elke ſtam deszelfs afzonderlijk erfdeel verkrijgen.

Teller wil nog wel toegeven, dat men l. l. eenigermate aan den Mesſias denken kan, maar alleen myſtice. *Conf.* p. 144.

Hoe de Mesſias hier myſtice zou kunnen inkomen, begrijpen wij niet volkomen. *Teller* laat zich daar over ook niet uit; het onderzoek daarna behoort ook niet tot ons oogmerk. Wij zullen aanſtonds deze uitlegging zelve overwegen.

Het zal hier velen met ons gaan, gelijk het twee van *Tellers* vrienden ging, aan welken hij zijn gevoelen mededeelde; zij zullen, gelijk die vrienden, zie bladz. 143., zoo iets weinig voortreflijks, iets dat van niet meer belang is (*leve aliquid*) onder zoo veel groots als

als Jakob bezig is van Juda te voorzeggen, niet verwachten, namelijk, niets meer dan dit, dat de ſtam Juda vooraan reizen, en onder de eerſten 'optrekken zou tot aan Silo. Natuurlijk verwacht men, nadat Jakob, vers 8 en 9., zoo veel voortreflijks van Juda voorſpeld hadt, zo niet nog iets groters, dan te voren gezegd was, ten minſten iet, dat daaraan beantwoordt; vooral als men Jakob hier van een ſchepter, van een teeken van wetgevende magt hoort ſpreken.

Doch als men het bovenſtaande gevoelen omhelst, wordt deze verwachting geheel te leur geſteld, er komt een weinig aan het voorgaande beantwoordend denkbeeld te voorſchijn, de hoge beeldrijke aanhef van Jakob wordt, als men ze zoo ontkleedt, flaauw.

Teller merkt hier op aan, dat Jakob toch, ten opzicht van Israëls Gemenebest, iets, dat toekomend was, voorzegd, en wel zoo iets, waardoor Israëls vertrouwen op Gods Voorzienigheid verſterkt worden kon.

Doch die aanmerking doet hier niets af, en geldt eigenlijk de voorgeſtelde zwarigheid niet; vermits die zwarigheid niet uit de zaak zelve ontleend is, maar uit het verband, waarin Jakob l. l. van Juda's magt ſpreekt.

Veel

Veel meer zwarigheden doen zich tegen deze uitlegging op, van welken wij nog eenige zullen bijbrengen.

Kan het vooraantrekken der ſtamme Juda, in den zin van het teeken te dragen en te geven tot den optogt (*Teller* noemt het *anteſignanum reliquorum esſe*), genoemd worden de ſchepter te dragen? Vindt men dat ergens in den Bijbel onder eene zoodanige bewoording voorgeſteld? Wij denken, neen! en wij worden er in bevestigd, dat Jakob van dit vooraantrekken niet kan geſproken hebben; als wij zien, dat Jakob met de ſpreekwijs, de ſchepter te dragen, eene andere, die nog krachtiger is, en waaraan, volgens *Tellers* eigen gevoelen, bladz. 146., het denkbeeld van heerſchende magt over anderen verbonden is, daarbij voegt, namelijk, deze: dat de wetgever tusſchen zijne voeten was, het beeld ontleenende van eenen leeuw, die in rust nederligt, met het teeken der heerſchappije tusſchen zijne klaauwen.

Het denkbeeld van vooruittrekken, het teeken tot den optogt geven, beantwoordt geheel niet (zie voren) aan deze nadruklijke bewoordingen, geheel niet met het grootſche beeld, dat de aartsvader bezig is te gebruiken; daar Juda in den tijd, die hier zou be-

bedoeld zijn, geen de minſte heerſchende magt over de andere ſtammen hadt, het denkbeeld van heerſchappij valt, bij de uitlegging van vooruittrekken, geheel weg.

Waren Israëls aanvoerders, gedurende den optogt door de woestijne, uit Juda's ſtam geweest, men zou dan eenigzins mede kunnen denken aan eene gebiedende magt, die onder Juda was, en de hier voorkomende gezegden zouden, op zich zelven genomen, iets van deszelfs nadruk behouden kunnen.

Maar Mozes en Joſua, Israëls aanvoerders gedurende dien tijd, waren uit andere ſtammen, de eerſte uit dien van Levi, naar Exod. 2., de laatſte uit Ephraïm.

De volgende woorden van Jakob ſchijnen ons toe, het ongegronde van deze uitlegging van *Teller* te leeren; hij verklaart daar den aart der magt aan Juda toegeſchreven. Alle volken zullen, in *Tellers* gevoelen, Juda gehoorzaam zijn.

Wat zullen deze woorden bij genoemde opvatting zeggen? — *Teller* zegt dat niet duidelijk. Denklijk zullen ze tot denzelfden tijd moeten gebragt worden; men ziet ook, zoo 't ons voorkomt, dat hij dat vooronderſtelt.

Maar zal men dan door de volken de ove-

rige ſtammen verſtaan moeten? Dat is ſtrijdig met het geheele voorſtel van Jakob. Hij ſpreekt zoo niet in dit, als 't ware, huishoudelijke ſtuk van de onderſcheiden ſtammen, die toen nog alleen in hunne hoofden aanwezig waren; hij noemt ze broeders, gelijk hij ze ook toen nog niet voeglijk anders beſchouwen kon, vergel. vers 8., daar van de heerſchappij van Juda over hare broeders, de overige ſtammen, reeds geſproken was.

Zal 't dan misſchien zeggen dat Juda, gedurende den optogt, de tegen Israël ſtrijdende volken onderwerpen zou? Maar dat hebben de ſtammen gezamenlijk gedaan, en kan als gene bijzonderheid, aan Juda eigen, betragt worden.

Tellers gevoelen houdt derhalven geen ſteek, en verzwakt onze gegevene uitlegging niet. Veel overeenkomst met de uitlegging van *Teller* heeft, zoo 't ons voorkomt, eene opvatting dezer plaats, die in bekwame Bijbel-Uitleggers, voor welken wij grote hoogachting hebben, voorſtanders gevonden heeft.

Men vertaalt daarbij de woorden van Jakob dus: de ſchepter zal van Juda niet wijken, de legerſtaf niet van zijn benden, tot dat

zijn

zijn ruste (שִׁלֹה voor שִׁלוֹ) of *rust* in 't gemeen (lezende, gelijk ſommige handſchriften bij *Kennicot* hebben, שֶׁלָה) komt, en volkeren hem (Juda) hulde bieden, dan enz.

De zin der woorden wordt dus opgegeven: Juda zal zulk een magtig en dapper krijgsvolk, en aanvoerder van zijne ſtammen zijn, dat hij den legerſtaf, en dus de wapenen, niet zal nederleggen, voor dat hij volkomene rust en vrede bekomen hebbe; en wel zulk eene rust, die hem niet tot ſchande, maar tot eer verſtrekt, als welke hij verkreeg door het onderwerpen van vele volkeren onder zijne magt.

Schoon de Uitleggers, die Jakobs zegen in dezen zin verſtaan, *Herder*, *Doederlein* en anderen, zich in geene bijzonderheden inlaten, en hunne verklaring niet nader ontwikkelen, ziet men nogthans uit de vertaling, en nog duidelijker uit de opgave van den zin, die de plaats, na hun gevoelen, hebben zal, dat de vervulling dezer Voorzegging voornaamlijk in den tijd van Israëls optogt door de woestijne, en deszelfs aankomst in Kanaän vallen zal. Dat Juda afzonderlijk van de overige ſtammen, zoo als ze Jakob voor den geest was, de legerſtaf dragen zou, en wel zoo, dat die ſtam daardoor eene

voortreflijkheid bezat boven de andere ſtammen, en er, bij het nederleggen van den legerſtaf door dezen ſtam, rust zijn zou in vergelijking met vorige onrustiger dagen.

Dit alles kan, Israëls geſchiedenis in aanmerking genomen zijnde, bepaaldelijk op geen ander tijdvak, dan het bovengenoemde, zien, ſchoon men dan ook al met *Herder* (18) eenige flaauwe en donkere uitzichten voor de verre toekomst niet geheel uitſluit.

Men ziet hier uit, dat deze uitlegging veel overeenkomst heeft met die van *Teller*, en van dezelve grotendeels alleen in de verklaring van het betwiste שילה of שלה verſchilt.

Wij zullen tegen deze uitlegging der Godſpraak nog het een en ander opmerken, vermits ze van dien aart is, dat ze Jakobs woorden alle regelrecht bewijs voor den Mesſias (en met zulke Voorzeggingen houden wij ons hier bezig) naar de toeſtemming dier Uitleggers zelven ontnemen.

1. De woorden שבט en מחקק, hier gebruikt, komen ons voor, deze uitlegging niet toetelaten. In 't bijzonder geeft de ſamenvoeging dezer woorden te veel nadruk aan

(18) *Vom geist der Hebr. Poeſie*, 2 D. p. 198.

aan de geheele uitſpraak, dan dat men het denkbeeld bij genoemde opvatting, daar aan gegeven, als het regte denkbeeld zou kunnen aanmerken.

In die woorden ligt het denkbeeld van eene heerſchappij-voerende magt, gelijk wij te voren toonden (zie in 't bijzonder de twaalfde Aanmerking), en Jakob toont ook in het beeld, dat hij in het vorige vers gebezigd hadt, en hier nog behoudt, dat hij daar aan dacht. Maar bij bovengenoemde vertaling en verklaring kan men bij die woorden aan geen heerſchappij-voerende magt denken, als men het tijdvak in Israëls geſchiedenis, waarop de Godſpraak dan, ten minſten voornaamlijk, zien zal, in aanmerking neemt.

Juda, ſchoon een dapper krijgsvolk, en in de woestijne doorgaans in de voorhoede vegtende, hadt nogthans geen gebiedend en heerſchappij-voerend gezach over de andere ſtammen. In geenen dele kon Juda toen als zoodanig beſchouwd worden, daar, gelijk wij te voren zagen, de Opperbevelhebbers, eerst Mozes, en naderhand Joſua, zelfs niet uit deze ſtam afkomſtig waren, en dus ook in deze aanvoerers niet kon gerekend worden, zulk eene magt te hebben.

Het vooraantrekken van Juda, het geven van het teeken tot den optogt en den ſtrijd, op bevel van den aanvoerder, zal dan, zonder meer, in deze woorden kunnen bedoeld zijn.

Doch men zal vergeefsch na voorbeelden zoeken, dat zoo iets, onder zulke bewoordingen, in den Bijbel wordt voorgeſteld; en zou Jakob, (wij moeten dit ook hier herhalen) onder zoo veel voortreflijks aan Juda toegekend, het vooraantrekken van dien ſtam, een denkbeeld, zoo weinig beantwoordende aan de grote gedachten, in het vorige gegeven, en weinig ſtrokende met de beelden, die hij bezig was te gebruiken, hier hebben kunnen bedoelen?

2. Verſtaat men de onderwerping der volken aan Juda (vreemde volken, namelijk, die niet tot de twaalf ſtammen behoorden, zie voren), van die onderwerping, die plaats hebben moest voor dat Israël in Kanaän kwam, en daar rust genoot, van de onderwerping, die een weg tot deze rust baande; dan is de melding dezer onderwerping, zoo 't ſchijnt, vreemd in de denking van Jakob, daar hij zich te voren reeds de rust, die eerst een gevolg daarvan zijn zou, en het nederleggen der wapenen, door wel-

welken de volkeren zouden onderworpen worden, voor den geest gebragt hadt. Men moet daarbij aannemen, dat hij dat gene, dat de grond tot al het overige, door hem vermeld, gelegd hadt, het laatste noemt.

Doch wij willen daar op niet staan, als wetende, dat de Profetische geest zich aan geen naauwe banden leggen laat.

Maar (en dit wilden wij hier vooral doen opmerken) dan ziet men geheel geen reden, waarom deze onderwerping der volken als eene uitmuntende voortreflijkheid, zoo als ze hier voorkomt, ten minsten als eene kenmerkende bijzonderheid, juist tot Juda, in onderscheiding van de overige stammen, door Jakob zou gebragt worden; daar de volkeren niet alleen aan Juda, maar aan alle de stammen, en wel door gemeenschaplijke pogingen en krachten, onderworpen geworden zijn. De stam Juda hadt in dit opzicht niets vooruit, niets bijzonders, zoo als ze toch, na Jakobs Voorzegging, in het vermelden dezer bijzonderheid, hebben moest.

Of zal Jakobs uitspraak eene vrijwillige onderwerping veler volkeren, na de bezitneming van Kanaän voorgevallen, te kennen geven?

Zulk eene vrijwillige onderwerping geeft het door Jakob gebruikte woord eigenlijk te kennen, en de hier door ons bedoelde Uitleggers schijnen ook in de gedachte te staan, dat men Jakob hiervan te verstaan hebbe, daar zij vertalen: de volken zullen hem hulde bieden.

Dan wordt wel Jakobs denking meer gepast, ten minsten in zulk eene korte aankondiging in onze oogen natuurlijker, en daarop moet men buiten twijfel ook bij de Profetische Godspraken, zoo veel mooglijk is, letten, Jakob noemt dan, 't geen laatst voorviel, het eerst.

Maar men wordt bij deze opvatting nog duidelijker gewaar, dat die vrijwillige onderwerping in die tijden, niet als eene voortreflijkheid, als eene uitstekende bijzonderheid, Juda kenmerkend eigen, kon beschouwd worden.

Toen de vrijwillige onderwerping der volkeren, in de beginzelen, plaats hadt, waren alle de stammen reeds meer tot één volk vereenigd, en de toegebragte hulde wierdt in 't gemeen aan Israëls volk bewezen in hunne Opperhoofden, die, voor de invoering van het Koningschap; ten minsten dan eens uit dezen, dan eens uit dien stam waren.

Of

Of zag Jakob misſchien, toen hij zeide: volkeren zullen Juda hulde bieden, bepaaldelijk alleen op latere tijden, in welken er eene volgreeks van Koningen uit den ſtamme Juda, uit het Davids-huis, op Israëls throon zijn zou?

Verſtaat men die woorden op deze wijze, dan laat men Jakob in zijne gedachten eenen groten ſprong doen, van den intogt in Kanaän tot Davids tijden en vervolgens. Iets, dat zeer onwaarſchijnlijk is.

Om dat bij Profetiſche Godſpraken aantenemen, behoorde men in de Godſpraak, die men zoo verſtaat, zelven wel eenigen grond te hebben, die hier geheel ontbreekt.

Bij de uitlegging, dien wij boven als de regte opgaven, hebben wij niet nodig bij Jakobs uitſpraak zulk een ſprong in zijne gedachten aantenemen; daar men Jakob wel van een groot, maar nogthans genoegzaam ſamenhangend tijdvak in Israëls geſchiedenis verſtaat, en ook aan een zelfde onderwerp (Israëlitiſche Koningen) doet denken.

Dit niet alleen, maar wij moeten ook bij deze laatſte opvatting, zo men die verkiezen mogt, doen opmerken, dat wij dan niet zien kunnen, wat reden Jakob hebben kon, om dit hulde bieden der volken aan Koningen,

uit Juda afkomſtig, zoo roemend voorte-ſtellen, als eene voortreflijke bijzonderheid; ten zij men aanneme, dat Jakob tweemaal hetzelfde, met andere woorden, onder de voortreflijkheden van Juda brengen zal: trouwens in het vorige hadt hij reeds gezegd, dat Juda als een leeuw zijn zou enz., zijne hand zetten op den nekke zijner vijanden. Andere volken, dit ziende, zouden ten minſten voor een deel opgewekt worden, om zich vrijwillig te onderwerpen. In 't bijzonder lag in het voeren van ſchepter en wetgever reeds de Koninglijke waardigheid opgeſloten, gelijk wij te voren bewezen hebben.

3. Zouden wij er nog kunnen bijvoegen, dat het niet wel ſchijnt te ſtroken met de geſchiedenis, dat het tijdvak, waarin Juda kan beſchouwd worden, de legerſtaf te hebben nedergelegd, Jakob als *vrede* en *rust* zou zijn voorgekomen, zoo dat hij dien tijd daarvan benoemde.

Doch vermits wij te voren reeds het nodige daaromtrend gezegd hebben, zullen wij hierbij niet ſtilſtaan.

De opgegevene aanmerkingen zullen, zoo wij meenen, genoegzaam doen zien, dat men Jakobs zeggen, van het toekomſtige ver-

ſtaan-

ſtaande, en hetzelve als Voorzegging betragtende, gelijk men in allen gevalle doen moet, aan de uitlegging van den Mesſias, ook boven de laatstgenoemde uitlegging, de voorkeur te geven hebbe.

Daar ons geene andere bijzondere uitleggingen, betreklijk deze plaats, voorkwamen, ten minſten niet de zoodanigen, die van de bovengenoemde merkelijk verſchillen, zullen wij ons betoog, wat het Profetiſche dezer plaats betreft, eindigen; erkennende nogthans, dat de plaats van dien aart is, dat er altijd veel voor en tegen de uitlegging van den Mesſias zal kunnen gezegd worden; vooral, om dat het שילה, of שלה, in lezing en beteekenis zeer onzeker is, en men op dat woord alleen eigenlijk niets gronden kan.

§. 4.

Deut. 18: 15. *vergel. vers* 18, 19.

Nog eene plaats zullen wij er uit de vroege tijden, waarin wij nu met onze aandacht verkeeren, bijvoegen, en daarmede dit ſtuk eindigen. Wij bedoelen de belofte, door Mozes aan Israël gegeven:

Deut. 18: 15. *vergel. vers* 18, 19. Waren wij,

wij, bij het verklaren van vorige Godſpraken, meermaal huiverig, als wij zagen, dat voortreflijke Bijbel-Uitleggers van eene andere denking waren; in 't bijzonder was dit ook het geval bij deze belofte, door Mozes aan Israël gegeven, daar zoo vele voorname Bijbel-Uitleggers, aan welken de Bijbelſche uitlegkunde grote verplichting heeft, hier van ons verſchillen.

Doch daar wij meenen grond te hebben om te denken, dat, ter aangehaalde plaats, op denzelfden perſoon, van welken wij vele andere plaatſen verklaarden, gedoeld wordt, en ons deze belofte uit die vroege tijden, waarop wij nu ons oog ſlaan, van gewigt voorkomt, daar ons onderwerp, gelijk vervolgens blijken zal, hier uit een oogpunt beſchouwd wordt, dat wij wel in latere, maar nog niet in die vroegere tijden aantreffen, zij het ons geoorloofd, over deze plaats het een en ander voor ons gevoelen, dat ze van den Mesſias handelt, te zeggen, aan anderen hunne vrijheid, om anders te denken, niet betwistende.

De Uitleggers van onze dagen denken hier meestal aan eene volgreeks van Profeten, die, door Mozes, aan Israëls volk zou beloofd worden in dezen zin: het zal u niet ont-

ontbreken aan Godlijke afgezanten, gelijk ik (Mozes) ben, uit ulieder midden, uit uwe broederen, die gij, na den Godlijken wil, betreklijk het toekomſtige, raadvragen kunt (19).

Men meent vooral door het verband, waarin Mozes deze belofte geeft, verplicht te worden, om dezelve in dezen zin optevatten; daar Mozes oogmerk ook hier, gelijk op andere plaatſen meermaal, was, om den Israëliten alle deelneming aan het Heidensch ongeloof, inzonderheid aan hunne bijgelovige kunſten en waarzeggerijen, te verbieden en afteraden.

Om dezen raad aantedringen, zal hij de Israëliten beloven, dat zij ook voor het toekomende zoodanige Profeten uit hun midden hebben zouden, als hij voor het tegenwoordige was, dewelken zij, daar deze zoo wel als Mozes afgezanten waren, door welken Jehovah ſprak, na den Godlijken wil ondervragen konden, gelijk zij dat voorrecht

(19) In deze gedachte ſtaat, bij voorbeeld, *J. D. Michaëlis*, *Inleid. in het N. V.*, 1. D. 1. St. p. 413. Ned. uitg., *G. T. Zacharia*, *Bibl. Theol.* 3. *Th.* p. 94 en v., *van Vloten*, *Bijbel-verklaring* ad h. l. en anderen.

recht nu in Mozes hadden, en dat gedurig doen.

Deze belofte zou, vers 18 en 19., herhaald worden, met bedreiging der Godlijke ſtraffen over hun, die deze van God geſtelde Profeten niet volgden, maar zich des niettegenſtaande tot Heidenſche waarzeggers wendden.

Deze uitlegging der plaats ſchijnt zeer natuurlijk te zijn, en in den ſamenhang van Mozes redenering zoo wel te voegen, dat men het ongezogte en eenvoudige ſchijnt te verlaten, als men Mozes van een perſoon (een individu), die verſcheiden eeuwen na Mozes verſchenen is, verſtaat, 't geen ſommige Uitleggers bewogen heeft, om zeer ſterk tegen zulk een gevoelen te ſpreken (20).

Doch

(20) Zoo zegt *van Vloten* ad h. l.: dat hier aan den Mesſias te denken, zoo veel is als het gezond verſtand te krenken, vermits er dan, volgens hem, ſtaan zou: gij behoeft tot geene kunſtenarijen de toevlugt te nemen, gij hebt, op uw eigen verzoek, mijn perſoon in moeilijke gevallen raadteplegen, en over twee duizend jaren zult gij eenen anderen, mij gelijk, hebben enz., dien gij vragen kunt. Doch zoo ligt hier het verband niet; en moest men Mozes belofte in dien ſtrikten zin nemen, voor een perſoon of perſonen, dien de Israëli-

ten

Doch bij nader onderzoek doen er zich, tegen de uitlegging dezer plaats van eene volgreeks van Profeten, gewigtige zwarigheden op.

1. Zien wij niet, hoe deze uitlegging der belofte kan overeengebragt worden met het geen men leest Deut. 34: 10 en vervolg.

De laatst aangehaalde plaats komt zoo geheel ook in bewoordingen overeen met Mozes belofte, Deut. 18., dat er geen reden van twijfelen is, of er wordt, met opzicht op die belofte, gesproken, en dezelve nader uitgelegt.

En is dat zoo, gelijk uit de vergelijking dier beide plaatsen duidlijk is, dan wordt de zin van Mozes belofte aan Israël, Deut. 18., anders opgegeven, dan de straks genoemde Uitleggers doen.

Mozes zou beloofd hebben, dat er onder Israël een volgreeks van Profeten, gelijk hij was, zijn zou. Maar deze bijvoeger, van welken de laatste verzen van Deut. 34. afkomstig zijn, wiens leeftijd wij niet juist we-

ten ondervragen konden, dan strijdt het verband even zoo sterk tegen het gevoelen van *van Vloten*, als tegen het onze. Het een en ander zal uit het vervolg blijken.

weten te bepalen, zegt ons, dat er ten minften tot aan zijnen leeftijd toe, geene Profeten, die Mozes gelijk waren, in Israël zijn opgeftaan. Hij zegt dit grotendeels met dezelfde bewoordingen, waarin Mozes zich Deut. 18. bediend hadt, en verklaart het כמני van Mozes, door hem, met behouding van het voorzetfel, genaamd כמשה, vers 13 en verv., zoo nadruklijk, en in zoodanige bijzonderheden, dat wij duidlijk ontwaren, dat aan het למשה כמני groter kracht moet gelegd worden, dan bij bovengenoemde uitlegging gefchiedt, en het in zulk eenen nadruklijken zin door dezen bijvoeger genomen wordt, dat het geheel niet past op allen, die in de reeks der Profeten op Mozes gevolgd zijn, allen hebben geen teekenen en wonderen gedaan.

Wij weten wel niet, wie deze bijvoeger geweest is, en hoe lang na Mozes hij geleefd heeft. Maar dit doet bij het gezegde ook niet ter zake; genoeg is het ons, dat wij zijn bijvoegfel als een deel der Godlijke Openbaring ook in de Codices hebben, en die menfchen, die in zijnen tijd leefden, aan welken wij zoo veel moeten toevertrouwen, het daarvoor erkend hebben.

2. Bij de uitlegging', die wij opgaven,

neem

neemt men aan dat נביא, ſchoon hier in het enkelvoudige gebruikt, collective voor een volgreeks der Profeten genomen wordt.

Het collectif gebruik van dit en dergelijke woorden, welker meervoud dikwijls voorkomt, is, ten minſten in Proſaïſche ſtukken, niet iets dat gewoon is. Het geen *Zacharia* l. l. p. 97., uit Deut. 17: 14., daar op dezelfde wijze van een Koning zou geſproken worden, zegt, is van geen grote kragt, om hier iets te bewijzen, en die plaats ſtaat met de onze op verre na niet gelijk; daar wordt gezegd, dat de Israëliten een Koning begeeren zouden, als zij in Kanaän komen zouden. Maar ligt daarin, vergel. 1 Sam. 8: 5., opgeſloten, dat Israël eene volgreeks van Koningen hebben wilde? Strekte zich de begeerte des volks, toen vervuld wierdt, dát Mozes voorzegd hadt, wel verder uit, dan om nu, zonder zich om 't vervolg, gelijk het doorgaans bij volken gaat, die iets met drift begeeren, te bekommeren, een Koning te hebben? vers 20 en 22., zal men hiervoor wel niet bijbrengen, daar in die verzen van ons Hoofdſtuk zoo geſproken wordt, als dit in meest alle talen geſchiedt, en een Profeet daar beteekent elk Profeet.

 Doch

Doch indien men al toegeeft, dat נביא zoo kan genomen worden, dan blijft nog altijd de daarvan gegevene uitlegging, zoo 't ons voorkomt, onbestaanbaar met de geschiedenis, daar men erkennen moet, gelijk *Zachar.* l. c. ook doet, dat tot op Samuëls tijden, en derhalven in een vrij lang tijdvak, geene zulke gewone Profeten, dien Israëls volk raadvragen kon (כמני enkel genomen in den zin, die er die Uitleggers aan geven), geweest zijn (*); waardoor de voorname reden, waarom men die uitlegging toegedaan is, vervalt, daar toch de Israëliten, tot welken Mozes nu sprak, Samuël en volgende Profeten even weinig ondervragen konden over den Godlijken wil, als eenen Profeet, die in volgende dagen komen zou, waaraan wij denken.

Leert ons die grote gaping, dien wij al aanstonds na Mozes in de volgreeks der Profeten aantreffen, niet duidlijk, dat Mozes zoo iets l. c. niet kan beloofd hebben, als die Uitleggers meenen? Ons dunkt, dat dit vrij klaar is; ja meer als wij zien, dat men, om

(*) Van Josua af tot Samuël toe, zijn er weinige Blijken van den Profetischen geest gezien, verg. 1 Sam. 3: 1. 2 Chron. 15: 3.

om zijne uitlegging dezer belofte getrouw te blijven, nodig vindt te zeggen: dat het volk Israëls in de tijden, die op Mozes volgden, nog te ruw en ongeschikt was, om zulke Profeten onder zich te hebben. Weinig doet dit af. Was er onder dit ruwe volk een Mozes, waarom dan ook geene andere Profeten na hem? Waren de Profeten niet middelen, om de ruwheid des volks tegente-gaan? Hoe dit ook zij, doet zoo iets wel af tegen eene algemene belofte, die men hier dan zou aantreffen?

Door deze zwarigheden wordt de aangehaalde verklaring gedrukt. Maar denkt men bij deze belofte aan één persoon, aan één toekomstigen Profeet, dan blijft men bij den eenvoudigen zin, die de bijvoeger, Deut. 34., aan Mozes belofte geeft, en kan met hem het כמשה כמני in eenen nadrukkelijken zin verklaren. Men behoudt dan ook de eenvoudigste, doorgaans gebruikelijke zin, van נביא, in 't enkelvoudige, *één Profeet*, en is ook niet verlegen, hoe men het met de volgreeks der Profeten, die hier zoude beloofd zijn, maken zal, als de geschiedenis aanstonds grote gapingen aanwijst.

In den eersten opslag schijnt wel de

verklaring dezer belofte, van éénen nog verre afzijnden Profeet, niet zoo goed te ſtroken met het verband van Mozes rede.

Maar nadat wij dat ledige in de Profetenrij, en wel aanſtonds na Mozes, hebben aangetroffen, komt de uitlegging van éénen, zo niet beter, ten minſten even zoo goed, met den ſamenhang van Mozes rede overeen. Men zal het daar voor ten minſten even pasſend vinden, of Mozes zijne waarſchuwing tegen Heidensch bijgeloof daardoor aandrong, dat er lang na hem eens een groot Profeet zou opſtaan onder hun; of dat hij dit aandrong daardoor, dat er lang na hen, wanneer alle, tot welken hij nu ſprak, zouden geſtorven zijn, een volgrij van Profeten onder Israël zijn zoude.

In beide gevallen kan men de belofte, als eene drangreden tot vorige vermaningen beſchouwd, wel niet anders, dan in dezen zin, verſtaan: dat het zeer onbetamelijk was, dat Israël zich aan Heidensch bijgeloof overgaf, daar zij een volk waren, tot het welk God zijne Profeten zenden wilde, of uit het welke eens een zeer groot Profeet van Jehovah zou opſtaan,

ſtaan, gelijk het nu een zeer groot Profeet hadt (21).

Zou Mozes onder vele andere drangredenen, waardoor hij elders van Heidensch bijgeloof afmaande, zich hier niet zoo wel van het eene als het andere hebben kunnen bedienen?

Moet men l. c. aan éénen perſoon, als hier door Mozes bedoeld, denken, dan kan men wel aan geen anderen denken, dan aan dien, welken wij bij de Gods-mannen in later tijden van Israël reeds meermaal als een Profeet beſchreven vonden, als een zeer voortreflijk Profeet, zoo als de perſoon, van welken hier de rede is, ook Mozes voorkomt, die de bewoordingen van zich zelven ontleent, en, om eenig denkbeeld van de voortreflijkheid van dezen te geven, niet ſterker voor de toen levende menſchen ſpreken kon (22).

Wij

(21) Deze laatſte zin wordt ook daardoor begunſtigd, dat het enkelvoudige in Mozes gantſche rede behouden wordt.

(22) Ook dit is gunſtig voor de uitlegging der plaatſen van éénen, bij welke het iets eigenaartigs heeft. Het tegendeel heeft plaats bij de opvatting van *Michaëlis* enz.

Wij worden er in bevestigd, dat Mozes op dezen zag, als wij in aanmerking nemen, dat hij hier juist zoo inkomt, als wij dat uit Mozes tijden verwachten; maar geeft één wenk, zonder in bijzonderheden te treden, 't geen voor later tijden bewaard was; ontwikkelde denkbeelden, betreklijk dezen persoon, zouden ons hier vreemd voorkomen; maar hoofdgedachten en wenken, hoedanige wij ook in Abrahams zegen en Jakobs lied aantroffen, behoren, onzes inziens, tot de sterk sprekende Analogie van Profetische denking in die tijden (23).

Men herinnere zich ook nog, dat deze Profetie hier als een bijzondere zegen voor Israël voorkomt, en denke daarbij aan te voren behandelde plaatsen uit later tijden, en ook aan de belofte aan Abraham gegeven, en eindlijk brenge men zich te binnen, dat de Israëliten, door dezen zegen, bijzonder dure verplichting tot gehoorzaamheid aan Jehovah hadden.

Zo

(23) Indien de verklaring dezer plaatsen van eene volgrij der Profeten al beter in verband voegde dan de onze, zou ons dat derhalven niet grotendeels bekommeren; wij verwagten geene samenhangende redenen, maar gedachten, die wel onverwagt kunnen voorkomen.

Zo wij niet geheel mistasten, komt het ons voor, dat het een en ander, tot het Analogifche behoorende, een fterke dranggreden oplevert, om de plaatfen zoo te verklaren, als wij zeiden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Behelzende de beantwoording eeniger vragen, over het Profetisch voorftel, aangaande den Mesfias, in de te voren behandelde Godfpraken voortkomende.

§. I.

De beantwoording fommiger vragen is nodig, als ftaande in naauw verband met het te voren gezegde.

Is de uitlegging, die wij van verfcheiden plaatfen des Ouden Testaments gegeven hebben, gegrond, ten minften ten opzichte

van de meesten (24), dan hebben wij bewezen, dat de Profeten verwachting geven op eenen groten toekomſtigen perſoon, hoedanig eenen wij onder allen, die er onder het Oude Testament leefden, niet aantreffen. Dat men dienaangaande bij de Profeten, in welke onderſcheiden tijden zij ook van Abraham af tot op de laatſte tijden, dat Israël als volk beſtaan heeft, leefden, van welke verſchillende geaartheid en zeden zij ook waren, onder welke onderſcheiden omſtandigheden zij zich ook begrepen vonden, welk een ſtijl en voordragt zij ook hebben mogten, nogthans zulk eene juiste overeenſtemming aantreft, dat men uit hun voorſtel een vrij volledig, en daarbij zeer wel in een ſluitend geheel, kan ſamenſtellen, en daarin, gelijk wij deden, vele onderſcheidende kenmerken uit hunne ſamenſtemmende aankondigingen brengen.

De leer van den Mesſias, dien de Joden in Jezus tijd verwachtten, is derhalve geen vooroordeel en dwaling (25), maar die verwach-

(24) Indien men al over een of ander der bijgebragte plaatſen anders denken mogt, blijft daarom ons bewijs, op alles gegrond, nog krachtig genoeg.

(25) Gelijk velen willen, ſchoon wij toeſtaan, en dat

wachting is gegrond op het voorſtel der Profeten, en maakt een gewigtig deel van den geest der Godſpraken uit.

De behoefte van onze tijden vordert, dat wij nu nog eenige vragen betreklijk het Profetisch voorſtel, aangaande ons onderwerp, beantwoorden. Hoofdzaaklijk komen de vragen, welker beantwoording wij ons voorſtellen, hierop neder:

Zijn de beloften der Profeten van dien aart, dat ze, zal der Profeten Godlijk gezach ook hier gegrond zijn, eens in een bepaald voorwerp moesten vervuld worden? Kunnen zij uit hunne gezegden met zekerheid beſluiten, dat er een zoodanig perſoon, als zij aanduiden, komen moest? En zoo ja, hebben wij dan ook bepaald, wanneer hunne beloften dien aangaande, moesten vervuld worden?

Het een en ander is door ſommigen in onze dagen ontkend geworden, en hunne gevoelens hieromtrend hebben veel bijval gekregen.

In 't gemeen is over deze vragen veel goeds

dat ook te voren opmerkten, dat met die verwachting der Joden vele vooroordelen en dwalingen gepaard gingen.

goeds tegen *Konynenburg*, *Eichhorn*, *Eckerman* enz., die ze ontkennend beantwoorden, gezegd, door *Regenbogen*, *de Marees* enz.

Ons oogmerk is, om hier meer bijzonder te ſpreken met opzicht op dat gedeelte van het Profetisch voorſtel, dat wij overwogen, en de beantwoording daaruit optemaken.

Daar deze vragen hunne betrekking hebben op het gantſche Profetisch voorſtel, zijn wij, 't geen hier over diende gezegd te worden, bij de afzonderlijke overweging der Godſpraak, voorbijgegaan, om nodeloze herhalingen te vermijden, en duidlijker de zaak in eens te betragten; maar dit is des te nodiger, voor wij de vervulling der Godſpraken aantonen, daar ons te voren bijgebrachte bewijs, was het waar, 't geen ſommigen zeggen, in eens van veel kracht zou verſtoken zijn.

§. 2.

Zijn de beloften der Profeten van dien aart, dat ze eens moesten vervuld worden? of zijn ze enkel Poëtiſche Beelden, Allegorie enz.?

Het eerſte, dat wij hier in nadere overweging nemen wilden, is:

Zijn

Zijn de beloften der Profeten, die wij bijbrachten, van dien aart, dat ze in een bepaald voorwerp moesten vervuld worden, en er eens zulk een perſoon, als wij door hun zagen voorſtellen, komen moest? Of hebben de Profeten, op het onzekere, beelden van het toekomende nedergeſchreven, zonder daarmede eene bepaalde verwachting voor de toekomst te geven; en hun volk, onder vele Poëtiſche, Figuurlijke, Allegoriſche beelden, aan welken zij juist geen bepaald voorwerp toeſchreven, vertroost, en onder die beelden ook ſomtijds, daar Israël gewoon was hier aan grote denkbeelden te hegten, van een toekomſtigen groten Israëls-Koning enz., als een beeld van aanſtaand volks-geluk, gebruik gemaakt, zonder dat men daaruit beſluiten mag, dat er eens zulk een perſoon komen moest, en dat zij dat daarmede zouden willen aanduiden? In welk geval het niet te pas komen zou de denkbeelden, dien de Profeten van dezen perſoon mogten gehad hebben, optesporen, even zoo min als het voegen zoude, een enkel Poëtisch beeld te ontleden.

Het laatſte willen velen. Eenige hunner zullen wij onder aanhalen, en hen zelven dit

dit zonderlinge gevoelen, met hunne eigene woorden, laten voorſtellen (26).

Men weet bijna niet, hoe hoog dichterlijk de Profeten wel ſpreken zullen (27). Meestal geeft men nog al toe, dat er zekere naakte hoofdſtelling in hun voorſtel ligt, daar al het overige bijvoegſels des dichterlijken luims zijn, dien men niet als waarheden behandelen kan, of moet. Maar als men die zelfde Schrijvers, in het verklaren der

(26) In de *Algem. Litteraturzeitung* wordt dit gevoelen meermaal voorgeſteld. De Recenſenten van dat werk zeggen, bij voorbeeld: het gantſche denkbeeld van den Mesſias bij de Profeten is een Poëtisch Joodsch denkbeeld, waaromtrend men zich nu niet meer bekommeren moet, No. 235. d. 3. Sept. 1792. En nog ſterker No. 332. d. 17. Decemb. 1792. — *Eckerman, Theol. Beitr.* 1. St. p. 147. — *Jeruzalem*, *Betracht. op vele plaatſen* enz.

(27) *Jeruzalem*, in zijne latere ſchriften, zoo veel verſchillende van zijne vroegere, vooral in zijne *Betracht.* — Zoo ſpreekt hij, bij voorbeeld, 10. *Betr.* p. 519. van hooge Oosterſche beeldrijke Profetiſche ſpreekmanieren. Hij keurt het zeer af, (en wat hij daarmede zeggen wil, kan men uit de vorige woorden zien) die aan de hand te houden, en de leeringen van onzen Godsdienst immer onder Joodſche beelden en ſpreekmanieren voortedragen, als of wij nog altijd Joden en Joodſche Christenen voor ons hadden enz.

der Godfpraken, bezig ziet, zou men niet zeggen, dat zij dit nog toegaven. *De Marees* heeft hiervan, uit *Eckermans Beitr.*, voorbeelden gegeven, libr. I.

Priestley zegt onder anderen, daar hij met de verklaring van Jef. 53. bezig is, en niet regt met de vertaling voort kan: indien men de vertaling al behouden zal, kan men niet bewijzen, dat de plaats meer in zich vervat, dan zinnebeeldige fpeling (28).

Als men de gevoelens veler Uitleggers, die ook hier zoo denken als wij zeiden, met malkander vergelijkt, moet men zich verwonderen over de grote ongelijkheid met zich zelven; op de eene plaats weet men niet, hoe hoog men wel van den dichterlijken luim, ook bij de Profeten, van hunne beelden en figuren fpreken zal, en drijft dit wel eens zoo verre, dat er geen zin overblijft; maar op andere plaatfen fchijnen die zelve Schrijvers dat vergeten te hebben, als zij de beelden bij de Profeten zoo fterk willen gedrukt hebben, dat er zelfs aan een aardfchen Mesfias zal moeten gedacht worden, (van dit laatfte nog iets in 't vervolg).

Doch

(28) *Verbasteringen van het Christendom*, bladz. 71.

Doch laat ons het opgegeven gevoelen, betreklijk de Profeten, in nadere overweginge nemen. Schoon wij voorhebben, hierin bepaaldelijk op de te voren behandelde Godſpraken, en het daarbij gezegde, opzicht te nemen, moeten wij nogthans, om dat gevoeglijk te kunnen doen, eerst iets in 't gemeen zeggen.

Wij ſtemmen gaarne toe, dat de voorſpellingen der Profeten dikwijls in een verhevenen dichterlijken ſtijl voorgedragen worden (29), en geven aan *Eichhorn* toe (30), dat, indien men de Profeten, als dichters ſprekende, volgen wil, men door geen koude Rhetoriſche dispoſitie de drift van hunne verbeeldingskracht dooden moet, maar met hun gloeijen.

Ook ſtemmen wij toe, dat in de Oosterſche taal, in vele gevallen, een beeldſprakig onderwijs plaats heeft, ook bij de Profeten,

(29) Na dat *Lowth* zijn ſchoone werk, *de Poëſ. S. Hebr.*, en *Herder*, over hetzelfde onderwerp, geſchreven hebben, zal wel niemand daaraan twijfelen. In de Prolegom. voor Jeſaia, door *Lowth*, is in 't bijzonder ten opzichte van dien Profeet bewezen, dat hij meestal dichterlijk geſproken heeft.

(30) *Inleid. in 't O. T.* 3. D. bladz. 348. Nederd. Vertal.

ten (31), en dat zij ook van den Messias meermaal gesproken hebben met de verhevenste uitdrukkingen der Oostersche dichterlijke spraak (32), dat zij, betreklijk hem, veeltijds uitzichten geven, die, zoo dra men ze in 't kleine bepalen, en elk beeld bijzonderen wil, hare grootheid verliezen zouden (33).

Waarom het dan van zelven spreekt, dat hun inhoud, ook ten aanzien van ons onderwerp, veelal ook, om bovengenoemde redenen, duisterer is, en ook anders moet behandeld worden dan geschiedverhalen.

Doch wij verlangen ook, dat men toegeve, dat de Profeten, als dichters beschouwd, zoo wel iets wezenlijks, hoe dichterlijk hun voorstel ook zijn moge, bedoeld hebben te zeggen, als of zij Prosaïsch gesproken hadden, en dat het, opdat wij ons bedienen van de woorden van *Swaving* (34), die ook hier waar zijn, er zoo verre af is, dat dit het wezentlijke zoude buitensluiten, dat

(31) Conf. *Regenbogen*, l. l. bladz. 142.

(32) Zie *Henke*, *Magazin*, 2. B. 2. St. p. 82.

(33) Zie *Hess*, *Geschichte der Kon.* 2 B. p. 194.

(34) *Prijsverhandel. over den Allegor. stijl*, bladz. 197 en vervolg.

dat zij in tegendeel, 't geen zij bedoelen, op deze wijze des te levendiger en krachtiger uitdrukken.

Wij verlangen ook daarom, dat men toegeve, dat, hoe dichterlijk de beelden ook zijn, door de Profeten in hunnen voordragt gebruikt, ze nogthans gebruikt worden met oogmerk, om kennis van de zaak te geven, en men de hoofd-denkbeelden, die zij hadden, uit hun voorſtel, en dus uit die beelden, mede moet opmaken (35).

Wij behoeven deze veronderſtellingen wel niet opzettelijk te bewijzen, daar men elk Poëtisch ſtuk zoo beſchouwd, ten minſten elk ſtuk dat eenige ſtrekking ter leering hebben zal, en voor de zoodanige zal men wel de Godſpraken willen houden, en niet voor de vrugt van eene wilde verbeelding, zonder bedoeling. Te meer, daar zij zich voor God-

(35) *Eichhorn Inl.* 3. D. p. 116. ſpreekt te ſterk, als hij zegt: dat men de beelden bij de Profeten niet in afzonderlijke daadzaken ontbinden moet, en gewaagt van het teruggeven van de Profetiſche beelden, als enkel behoorende tot fieraad en optooijing van hun werk. — Dien beeldrijken fieraad en optooijing moet men gebruiken, om hunne hoofd-denkbeelden te vatten; de hoofd-denkbeelden moeten daaruit opgemaakt worden.

Godlijke afgezanten uitgeven. Daaruit volgt ten minsten nog dit wel, dat men de Profeten niet kan gelijkstellen met alle Poëten, die goedvinden, tot welk oogmerk dan ook, te dichten; er blijft altijd een groot onderscheid tusschen een Poëet, enkel als zoodanig beschouwd, en een Godlijken Profeet. De eerste kon zijne verbeeldingskracht ruimer bot vieren dan de laatste, die, bij al het dichterlijke, volks-leeraar is en blijft, die wel onder dichterlijke beelden spreken kan, maar toch, onder die form, waarheid moet voorstellen, en die bedoeling altijd hebben, vooral in het geven van voorspellingen, waarin zelfs Heidensche Poëten Homerus, Virgilius enz., als zij zoodanige verdichtten, eene zekere naauwgezetheid, als iets dat daartoe behoorde, in acht namen, waarom zij er ook de vervulling veeltijds in bijzonderheden bijvoegen (36).

Ten aanzien van 't geen hier in 't algemeen nog meer kan gezegd worden, kan men bij *Swaving* (37) het een en ander vinden.

Meer

(36) Conf. *Anton in Fascic. a Muntinghe edito* l. l. p. 275.

(37) *Prijsverhand. over den Alleg. stijl*, bladz. 197 en verv. In 't gemeen is ook door anderen hier over iets goeds gezegd.

Meer bepaald tot ons oogmerk zullen wij uit de Profetifche voordragt in die Godfpraken, die wij te voren behandelden, het gevoelen, als of alles daarin uit enkel dichterlijke beelden beftondt, tegengaan.

De volgende aanmerkingen zullen de ongegrondheid daarvan tonen.

1. Wij hebben gezien dat de Gods-mannen, fchoon in zeer onderfcheiden tijden en omftandigheden levende, en in ftijl, geaartheid, zeden enz., verfchillende, nogthans in het hoofd-denkbeeld en de karaktermatige bijzonderheden, voor zoo verre zij daarvan fpreken, betreklijk een zekeren toekomftigen perfoon, overeenkomen. Dat de een wel meer ingewikkeld, de ander meer duidlijk, de een algemener, de ander bijzonderer, 't geen gewijzigd wordt door den meerderen of minderen graad van kennis of andere omftandigheden, in verband der rede, bedoeling enz., gelegen; maar alle zoo over dit ftuk fpreken, dat wij hen op denzelfden weg aantreffen.

Zij hebben alle, van Abraham af tot Zacharia en Micha, dezelfde verwachting. Zal deze verwachting enkel een denkbeeldig troostbeeld, een dichterlijk voorftel, zonder meer, zijn?

Die

Die dit aannemen hebben de ſchriften van de onderſcheidene Profeten, waaruit wij bewezen hebben, ten eenemaal tegen zich; in dezelven zien wij, en elk moet het zien die eenige kennis van zaken heeft, dat zij in den aart en 't gebruik van diehterlijke beelden en ſieraden zeer verre uit een gaan, dat de regerings-geſteldheid, tijden, karakter en levensömſtandigheden der Schrijvers, de beelden op eene zeer in 't oogvallende wijze deedt afwisſelen. Men denke, bij voorbeeld, aan de ſchriften, die wij uit den bloeiſtaat van Israël hebben, in vergelijking gebragt met die ſchriften, die uit de tijden kort voor, onder en na de Babyloniſche ballingſchap tot ons gekomen zijn; men denke aan het grote onderſcheid, dat er tusſchen David en Jeſaia van den eenen, Jeremia en Zacharia van den anderen kant, ten dezen aanzien gevonden wordt; en men ziet aanſtonds de ongegrondheid van eene zoodanige veronderſtelling. Op deze wijze zou men wel het voorſtel van Jehovah, en Israëls verplichting tot hem, voor zoo verre de Profeten daarvan ſpreken, tot een dichterlijk beeld maken kunnen, en zoo alle zekerheid uit hunne ſchriften wegnemen. In beide gevallen ſpreken zij van werkelijke wezens,

 van

van een Jehovah, een Davids-Zoon, zijne magt, grootheid, lijden enz.

De eene Profeet heeft het ook niet als een enkel beeld van eenen zijner voorgangers, en zoo alle van malkander overgenomen. De plaatſen uit hunne ſchriften, die wij bijbragten, hebben ons doen zien, dat zij in uitdrukkingen, waarin zij van dien perſoon ſpreken, en oogpunten, waaruit zij hem beſchouwen, bij alle gelijkheid zeer duidlijk tonen, dat zij geene ſlaafſche navolgers van malkander waren (38).

Waar-

(38) Men kan uit het bovenſtaande eenigzints, voor zoo verre dat ons hier aangaat, beoordelen de ongegrondheid van het gevoelen van *Eichhorn*, *Inl.* 3. D. bladz. 13., die zoo vele zaken, bij de Profeten voorkomende, wil hebben aangemerkt als eene herhaling, verklaring en opheldering van het charta magna van Mozes (zoo als hij dat noemt) Deut. 18.

Eichhorn zegt wel niet uitdruklijk, maar ſchijnt toch te veronderſtellen, dat ons onderwerp daarmede toe behoort. Doch alles is wel, na zijn eigen gevoelen, niet uit het charta magna ten onzen opzichte ontleend, niet veel, zoo 't ſchijnt, daar hij zelf, bladz. 15., zegt: dat, ſedert de Koninglijke alleenheerſching, de voorſtellingen van de laatſte verwachtingen des volks veel bijzonderer wierden, en er, van toen af, een wijs, groot Koning, uit Davids huis, als een troostbeeld wierdt voorgeſteld. Kan dit niet uit het charta magna

van

Waarom hebben onze tegendenkers niet, in plaats van alle redeneringen, ons een enkel voorbeeld van een beeld van dezen aart, ontleend van een denkbeeldig perſoon, door de Profeten zoo algemeen gebruikt, bijgebragt, en, tot in bijzonderheden toe, volgehouden? Eenvoudig daarom, omdat men zoo iets nergens aantrof, en redeneringen de plaats van bewijs vervullen zouden!

2. Van dezen perſoon wordt in ſtukken, die op zich zelven ſtaan, en één geheel uitmaken, doorgaand en wel alleen geſproken, zonder dat men een ander onderwerp aantreft; en wel zoodanige ſtukken, die opgeſteld wierden tot godsdienſtige volksſtichting, in 't openbaar, men denke aan den

van Mozes zijn, het zal, volgens *Eichhorn*, uit overleveringen ontſtaan zijn. Alle overleveringen uit de vroegſte oudheid zullen, als in één ſtroom, te ſamenvloeijen in dezen Davids-Koning.

Hadt *Eichhorn* de proef genomen, om uit overleveringen ook, betreklijk ons onderwerp, die er nog voorhanden zijn, een geheel ſamenteſtellen, gelijk wij uit de Profeten deden, hij zou waarlijk uit de Rabbijnen dat planmatige, dien eenvormigen gang der denkbeelden, bij zoo veel verſcheidenheid in voorſtel, niet aangetroffen hebben, ſchoon de Rabbijnen veel nader aan elkander leefden enz.

den tweeden, honderd tienden en tweeëntwintigsten Psalm.

Maar nu passe men het gevoelen, dat wij hier opzichtelijk de te voren behandelde Godspraken tegengaan, op zulke stukken toe, wat wordt er dan toch wel van den Israëlitischen openbaren Godsdienst?

David, en andere voorgangers in den Godsdienst, zullen voor het volk liederen (waarin een groot deel van den ouden Godsdienst bestondt), hebben opgesteld, en hun die in 't heiligdom, ter eere Gods, hebben laten zingen en spelen, die uit enkel beelden bestonden, van een louter denkbeeldig persoon, zijne magt, overwinningen enz., Jehovah voor dit denkbeeldig onderwerp hebben laten danken, en daaruit aansporing tot zijnen dienst doen ontleenen. Welk een duidlijk bewijs voor de verkeerdheid van eene zoodanige veronderstellinge!

Even zoo duidlijk is het volgende, hierin bestaande:

Dat er van dezen persoon zeer dikwijls gesproken wordt, in het naauwste verband met daadzaken, die voor en na der Profeten tijden voorvielen, dit heeft vooral plaats bij 't geen wij uit Jesaia en Jeremia, ten aanzien van ons onderwerp, bijbragten.

De

De beloften, betreklijk een Davids-Zoon, ſtaan bij hun in verband met de aangekondigde wederkeeringe uit Babel, welke gebeurenis bij hun veelal het ſtandpunt is, waarvan zij verder in de toekomst zien, en waaraan zich mede de grote verwachtingen, betreklijk ons onderwerp, als aanſluiten, waarmede zij zich zelven, en het beste deel hunner tijdgenoten, bij het toenemend verval in Godsdienst en zeden, en bij de aannaderende ongelukken, vertroosten (39).

Maar moet nu het eene, gelijk ook bij hun, tegen welken wij hier ſpreken, ontwijfelbaar zeker is, van daadzaken verſtaan worden, dan ook zeker het laatſte, hoe Profetisch-dichterlijk het voorſtel dan ook zijn moge.

Men kan zich ook nog wel op andere wijzen van het verkeerde van het gezegde gevoelen, uit dat gene wij te voren zagen, overtuigen, bij voorbeeld, als men in aanmerking neemt, dat niet in alle die Godſpraken, die wij verklaarden, op eene hoogdravende dichterlijke wijze van het onderwerp, dat wij bedoelen, geſproken wordt; maar

(39) Conf. *Heſſ, von dem reiche Gottes*, 1. B. p. 400. *Geſchichte der Kon.* 2 Th. p. 362.

maar ſomtijds zoo geheel in proſa, dat wel niemand dit in twijfel trekken kan.

Men denke, bij voorbeeld, aan 2 Sam. 7., het geen daar van ons onderwerp gezegd wordt, is, na elks gevoel, geen verheven dichtkunde, het heeft er niets van; of men moest, tegen alle ſpraakgebruik aan, kunnen goedvinden om eene redevoering, die met het verheven onderwerp, dat het voorwerp daarvan is, eenigzints klimt, voor enkel Poëſie te houden.

Dat voorſtel kan derhalve niet uit enkel dichterlijke beelden beſtaan, en toch is dat hetzelfde, dat wij elders aantroffen.

In Poëtiſche ſtukken zien wij wel meer opſiering, maar in proſa is er ook nog een voorwerp, en wel hetzelfde hoofd-denkbeeld, vergeleken met Ps. 89., daar deze belofte dichterlijk bezongen wordt. De plaats 2 Sam. 7., is hier des te krachtiger bewijs, daar alle dichterlijke opſieringen, betreklijk ons onderwerp, eerst uit later tijden zijn, en het denkbeeld, als beeld beſchouwd, niet uit het Poëtiſche in het Proſaïſche kan geconverteerd zijn.

Het geen wij uit Gen. 22. bijbragten, kan ook wel niemand voor een dichterlijk voorſtel houden. Des niettemin treffen wij daar

des

dezelfde gedachten aan, als in de bijgebragte Poëtische ſtukken. Een grote zegen voor vele volken, door eenen, die toen nog niet, gelijk in later tijden, als een Davids-Zoon, maar zoo als wij hem bij Abraham verwachten konden, als een Abrahams-zaad voorkomt.

Wij zouden uit ons gegeven voorſtel nog wel meer Godſpraken, die minder of meerder Proſaïsch zijn, ten minſten die hoge vlugt van dichterlijke genie niet hebben, die in het gevoelen, dat wij tegengaan, veronderſteld wordt, kunnen bijbrengen; want om alle de redevoeringen der Profeten, waaruit wij bewijzen ontleenden, voor dicht van dien aart te verklaren, kan een bevoegde regter in zulk ſoort van zaken, nu *Lowth*, *Herder* enz., hem op weg gebragt hebben, niet toeſtemmen, hoe ſtellig ſommigen dat ook verzekeren; die verzekeringen komen te laat; doch wij kunnen ons hierover niet verder uitlaten (40).

3. Je-

(40) Men zal hieruit eenigzints het ongegronde van het zeggen van *Eichhorn*, 3. D. der *Inl.* p. 238., dat tot het wezen der Godſpraken-verdichting behoort, zoo onbepaald, als hij het ſtelt, genomen, kunnen beoordelen. Onze ruimte laat niet toe, hierover opzetlijk te ſpreken.

3. Jehovah wordt ſomtijds, gelijk wij zagen, voorgeſteld, als ſprekende over dien perſoon, zijn rijk enz., en omtrend dit onderwerp dezelfde grote verwachtingen gevende, die de Profeten, wanneer zij zelven ſpreken, aan het volk voorſtelden. Zal Jehovah ook al van dat dichterlijk beeld, van eenen toekomſtigen Davids-Zoon, gebruik gemaakt hebben, ſchoon dat beeld geen tegenbeeld hadt, of immer hebben zoude? — Dat loopt in tegen alles wat wij van God weten! Maar wat dan? De bewoordingen *de Here ſprak, zeide* enz., zal veel meer dat gene, dat men voor den Godlijken wil houdt, te kennen geven, dan dat de Profeten zouden willen zeggen, dat het een onmidlijk onderwijs daarvan zijn zoude.

Bij de voorafgaande aanmerkingen hebben wij, door een enkel bewijs, de ongegrondheid dezer Hypotheſe, ten aanzien van de Godſpraken, aangetoond, en gezien dat men aan de gelijke bewoordingen in de Profetieën, meer kracht moet toeſchrijven; en dan ziet elk, hoe lijnrecht het ſtrijde met bovengenoemde gedachte, dat Jehovah op dezelfde wijze ſpreekt. Ook dan blijft het daarmede nog ſtrijden, als men het invoeren van Jehovah, als ſprekend in bovenge-

genoemden zin, nemen kon; want de Profeten zouden er altijd mede willen te kennen geven, zoo als men ook toeftaat, dat zij het op die wijze bijgebrachte bijzonder voor den Godlijken wil houden; en 't geen zij daarvoor zoo bijzonder hielden, zal dan, ten aanzien van ons onderwerp, in beelden beftaan!

4. Is het gevoelen, 't welk wij hier tegengaan, waar, dan hebben de Profeten het volk met eene ijdele hoop gevleid, dien zij zelven wel wisten, dat nooit zou vervuld worden. Dat heeft niet de een of ander hunner gedaan, maar velen, bij herhaling, en dat nog wel in vele bijzonderheden uitgehaald.

In zulk een geval zouden de Profetifche gezegden, alle hunne Godfpraken, voor ons onzekere raadfels zijn, daar elk, na goedvinden, aan hunne woorden een zin of geen zin geven kon, ze voor beelden of voor zaken verklaren. Waartoe houdt men zich dan toch wel met die Oosterfche oirkonden op?

Ze zijn dan voor ons volftrekt onbruikbaar en onverftaanbaar, en dat moeten zij ook geweest zijn voor de naaste voorwerpen, tot welken die ftukken gericht waren;

want

want aan hoe vele beelden en dichterlijke voorſtellingen, die menſchen ook gewoon zijn mogten, moet het hun onmooglijk geweest zijn te weten, wanneer de Profeten, in beelden, waarheid voorſtelden, en wanneer niet, daar een ſtuk, waaraan zij zoo veel gewigt ſchenen te hechten, eigenlijk maar een beeld was enz.

Men voege er nog dit bij:

Indien de Profeten zich op het onzekere van beelden, in ons geval, bediend hebben, en Israël, op deze wijze, voor de toekomst vertroost; hun oogmerk dan zou medegebragt hebben, om onbepaald te ſpreken, gelijk zij, bij voorbeeld, als zij algemene vermaningen geven, en die door algemene beloften van zegen en geluk aandringen; zij zouden zich dan niet gewaagd hebben aan het vermelden van zoo vele bijzonderheden, die ons voorkwamen, en het aankondigen van zoodanige omſtandigheden, welke al te zeer afhingen van 't geen wij toeval noemen. (Hoe zeer bijzonder hunne aankondigingen waren, tot welke kleine omſtandigheden, die zich meermaal uitſtrekten, zal ons bij de vervulling nog duidlijker worden.)

Wij zullen genoeg gezegd hebben, om

het

het te voren bijgebragte Profetisch voorſtel van dezen kant te verdedigen. Misſchien reeds te veel! Ondertusſchen vertrouwen wij, dat men, met deze tijden bekend, het bovenſtaande niet geheel overtollig rekenen zal.

§. 3.

Zijn de Voorzeggingen der Profeten, aangaande eenen Mesſias, conditioneel gegeven, of niet?

Nog een ander gevoelen, betreklijk de Godſpraken van den Mesſias over 't geheel, moeten wij hier in nadere overweginge nemen, daar de gegrond- of ongegrondheid van ons betoog, voor een goed deel, daarmede in verband ſtaat.

Sommige Joodſche Uitleggers hebben reeds voor lang beweerd, dat de beloften der Profeten, betreklijk eenen Mesſias, gegeven zijn onder deze voorwaarde: indien de Israëliten zich beterden en bekeerden. En hoe weinig verlichting men in onze dagen den Joden en hunne uitleggingen ook moge willen toegeſchreven hebben, volgen ſommigen nogthans, ten minſten wat de hoofdzaak betreft, deze hunne gedachte (41).

Zon-

(41) Onder anderen *Koynenburg*, *Onderzoek na den aart*

Zonder ſtilteſtaan bij de onderſcheidene wijze van voorſtel, noch de eenigzints verſchillende gedachten, aangaande eenen conditioneelen Mesſias, onderling te vergelijken, zullen wij aanſtonds onderzoeken, of die gedachte, door het behandelde Profetiſche voorſtel, begunſtigd wordt, of dat ons eenige aanleiding geeft, om aan eenen conditioneelen Mesſias te denken. Indien de behandelde Godſpraken daarmede volſtrekt ſtrijdig zijn, gelijk wij toonen zullen, zal men daaruit tot anderen, die wij niet behandelden, en waarbij wij daarom hier ook niet kunnen ſtilſtaan, een beſluit trekken kun-

aart der Voorſpell. H. 3. — *Eckerman*, *Th. Beitr.* p. 181 en verv., die van de Joodſche Uitleggers daarin grotelijks verſchilt, dat, daar de laatſte denken dat de voorwaarden van bekeering, tot hiertoe nog niet vervuld zijnde, de reden is van het uitblijven van den Mesſias; maar dat die eens zal vervuld worden, en de Mesſias dan komen. *Eckerman* denkt, dat die voorwaarde nooit vervuld is, en ook nooit vervuld worden zal, ſtellig bewerende van alle Joden, die in 't vervolg nog leven zullen, zoo lang de wereld ſtaat, dat zij zich nooit bekeeren zullen (zeker eene liefdelooze ſtelling, die *Eckerman* van voren nimmer bewijzen kan), en bij gevolg de Mesſias, onder voorwaarde van bekeeringe beloofd, ook nooit komen zal.

kunnen; al was het al, dat daaronder een of ander gevonden wierdt, die, in den eersten opslag, zoo iets scheen aanteduiden, schoon het ons niet bekend is, dat er dezulke bij de Profeten voorkomen, en de gene, die hierin van ons verschillen, ook de zoodanige, voor zoo verre wij weten, niet hebben bijgebragt, die, in dit opzicht, meer zeggen zoude dan de behandelde; van 't geen de Profeten of duidlijk zeggen, of uit hun voorstel ontwijfelbaar volgt, zou men dan tot eene meer twijfelachtige Godspraak gevolg trekken moeten, zoo de Profeten zich niet zullen tegenspreken. In alle gevallen besluit men van het zekere tot het meer onzekere en twijfelachtige.

Wij stemmen toe, dat God wel eens beloften onder voorwaarde, conditioneele beloften, gegeven heeft, en die niet vervuld wierden, zo de voorwaarde achterbleef. Deze voorwaarde was meermaal bekeeringe, zie, bij voorbeeld, Jerem. 18: 7 en verv. Daar Jehovah zelf deze voorwaarde als een vereischte, om de belofte, betreklijk volksgeluk, dien hij gaf, te vervullen, opgeeft.

Doch is dit van den eenen kant waar, het is ook van den anderen kant niet minder

ze-

zeker, dat Jehovah bij de Profeten meermaal volstrekte onvoorwaardelijke Voorzeggingen gedáan heeft (42). Van dien aart beweren wij, dat de toezeggingen, betreklijk eenen Messias, zijn in het Profetisch voorstel, dat wij overwogen.

Nergens treft men daarin eene voorwaarde van bekeering der Joden aan, van welke het vervuld of niet vervuld worden der gedane toezeggingen zou afhanglijk gemaakt zijn.

Het zijn van voorwaarden, onafhanglijke, en zelfs daarmede strijdige beloften. Duidlijk zien wij dit 2 Sam. 7: 14, 15. vergel. Ps. 89: 31—34. Wij treffen in die plaatsen de allersterkste verzekering aan, dat schoon men zich aan het verlaten van Gods wet, het ontheiligen van zijne inzettingen schuldig maken zou, Davids troon des niettegenstaan-

(42) Conf. *Witsius*, *Miscell.* S. T. I. p. 157 en verv., die vele goede kenmerkende eigenschappen van volstrekte Voorzeggingen, in onderscheidingen van conditioneele, ook de zoodanige, waarin de voorwaarde verondersteld wordt, heeft opgegeven p. 159., aantoonende, dat de Voorzeggingen, ons onderwerp betreffende, in geenen dele als conditioneel kunnen beschouwd worden.

ſtaande zou bevestigd blijven, zijn rijk tot in eeuwigheid beſtaan. Het is waar, deze van bekeering onafhanglijke belofte ziet vooral op Davids nageſlacht, op de Koningen van Israël, en niet op het volk. Maar behalven dat men hierop met reden kan aanmerken, dat, indien het gedrag der Koningen uit Davids huis geen beletſel in het vervullen der Godlijke belofte, in zijne geheele uitgeſtrektheid (en dat ook daaronder aan ons onderwerp gedacht wordt, hebben wij te voren bewezen), zijn zou, het gedrag van het volk dit ook niet zijn kon, wijl het anders hier de plaats zou geweest zijn, om zulk eene voorwaarde bijtevoegen, vermits de vervulling der aan David gegevene toezegging, daarna in zulk een geval zou afhangen, wordt deze belofte vervolgens weder op zulk eene wijze herhaald, vergel. vers 16. van 2 Sam. 7., dat alle voorwaarde, hoegenaamd, wordt uitgeſloten, en men zelfs volſtrekt aan geene ſtilzwijgende, niet uitdruklijk genoemde voorwaarde l. c. denken kan, ſchoon wij anders niet ontkennen, dat er ſomtijds Voorzeggingen van dien aart in 't Oude Testament voorkomen zouden.

Het behandelde Profetisch voorſtel vervat

 meer,

meer, dat tegen het gevoelen van eenen conditioneelen Mesſias ſtrijdt.

Wij zagen, dat deze perſoon, meermaal als een Koning voorgeſteld, de vijanden, ook onder het volk, tot het welke zijne heerſchappij zich eerst zou uitſtrekken, hebben zou, en wel vele en magtige vijanden, die hij ſtraffen moest. Maar indien eene algemene bekeering van dat volk zijne komst moest voorgaan, kwam zulk een voorſtel, 't geen dikwijls herhaald wordt, niet te pas.

Het volk, waaruit hij afkomſtig was, zou hem veel ſmaad en ſchande aandoen. Maar zouden de Joden zich eerst bekeeren, dan zouden zij niet opſtaan tegen hem, dien God gezonden hadt, vermits toch zeker mede tot hunne bekeering behoorde, ten minſten daarvan een gevolg zijn moest, gelijk het ook daartoe door de Profeten, als zij van Israëls bekeering ſpreken, gebragt wordt, dat zij den Here en zijnen Gezalfden gehoorzaam en onderdanig waren.

Zonder bijvoeginge van eenige voorwaarde zagen wij, dat de Profeten beloofden, dat hij komen zoude, een rijk in het Joodſche land oprichten, te Jeruzalem, te Zion; hoe het zich vervolgens uitbreiden zou; wat meer

meer is, zij ſtellen zijne komst voor, als zullende volgen op gebeurenisſen, die Israël om hunne zonden troffen, de Babyloniſche ballingſchap, bij voorbeeld, zonder er van te ſpreken, dat er zulk eene grote bekeering voorgaan moest, zou hunne belofte vervuld worden. Ook in zulk een verband ſprekende van zijne komst, ſpreken zij niet van de bekeering als eene voorwaarde.

De Mesſias was den Joden niet alleen als een heil-aanbrenger toegezegd, maar ook den Heidenen; ook zij zouden in de zegeningen, door hem daarteſtellen, delen; hoe zou dan de bekeering der Joden eene voorwaarde van Mesſias komst zijn kunnen, en door de Profeten als zoodanig voorgeſteld worden kunnen? Daar in zulk een geval het heil der Heidenen, van het zedelijk gedrag der Joden, afhanglijk worden zou.

Men voege er eindelijk nog bij, dat de Mesſias, volgens het Profetisch voorſtel, voor de zonde ſterven, een offer daar voor worden zou.

Uit het gezegde kan blijken, dat er alles tegen is, om de beloften van eenen Mesſias, als gedaan onder de nog onvervulde voorwaarde, de bekeering der Joden, optevatten. Wij vinden, wel ſomtijds, bij ge-

legenheid dat de Messias door de Profeten beloofd wordt, van bekeering ook der Joden gewaagt; en dit zal men alzints passend vinden voor een persoon, die op de zedelijkheid zoo veel invloed hebben zou. Maar die bekeering wordt niet voorgesteld als eene voorwaarde (*conditio sine qua non*), integendeel wordt die standvastig in het Profetisch voorstel, als een gevolg van zijne komst, voorgedragen.

En zo dit in een of ander Godspraak twijfelachtig zijn mogt, en zelfs de schijn er voor, dat der Joden bekeering als voorwaarde van Messias komst wordt aangemerkt, dan zou men nog verplicht zijn, om zoodanig eene Godspraak uit den geheelen schakel der Profetische denkbeelden hieromtrend, dien wij opgaven, te verklaren, en dat ook met alle voegzaamheid, zonder gedrongen te worden in de verklaring van hun voorstel, doen kunnen, daar de Profeten meermaal geen juiste tijdörde in acht nemen, maar eene of andere gebeurenis, als in 't grote, beschrijven, en zich de zaak zelve, met 't geen voorging en volgde, als 't ware, in eens voor den geest brengen, en daarvan spreken, gelijk wij te voren zagen.

Zijn de toezeggingen van Jehovah, aangaande

gaande eenen Mesſias, onvoorwaardelijk, zoo als wij toonden, dan moesten dezelve ook, ongeacht der Joden zedelijken toeſtand, vervuld worden; daar God in zijne beloften getrouw is, en ook getrouw blijft, ſchoon de menſchen ontrouw worden.

De beſchouwing van den hoogst volmaakten God leert dit niet alleen, maar aan Israël gaf hij ook de toezegging hieromtrend, zie Deut. 32: 4, 5., en bewees zich aan dit volk, door vele proeven, als de zodanige (43).

§. 4.

Hebben de Profeten, in het opgegeven voorſtel, ook tijdsbepaling gemaakt, betreklijk de komst van Mesſias?

Het geen wij bij deze Afdeling gezegd hebben, zal nog duidlijker worden; en in 't bijzonder zal het gevoelen, dat wij kort te voren tegengingen, als geheel ſtrijdig met der Profeten voorſtel, op het allerduidlijkst kenbaar worden, als wij er nog bij ſtilſtaan.

Of

(43) Conf. *Seiler*, *Opusſc.* Th. I. c. p. 120, 121.

Of de Profeten ook in hun voorſtel bepaald hebben, wanneer de door hun beloofde Mesſias komen zou?

Moet deze vraag bevestigend beantwoord worden, gelijk wij meenen dat geſchieden moet, dan is dat mede een ſterk bewijs tegen de twee gevoelens, te voren bijgebragt, vooral tegen dat van een conditioneelen Mesſias; daar juiste bepalingen, betreklijk den tijd van zijne komst, hiermede geheel niet kunnen overeengebragt worden.

Waarom ook zij, die een conditioneelen Mesſias in de Profeten meenen te vinden, ontkennen, dat er uit de Godſpraken, ten aanzien van den tijd zijner komst, iets met volkomen zekerheid is optemaken.

Wij hebben bij die Uitleggers gezocht na gronden, uit de Profetiſche ſchriften zelven ontleend, waarop zij meenden dat te kunnen ontkennen; doch wij hebben ook hier niets dan algemene aanmerkingen gevonden, ſchoon wij, hoe veel er ook bij velen in onzen tijd van zulke algemeenheden gehouden wordt, meenden, dat men in een zaak als deze, door algemene redeneringen, niet bewijzen kon, maar uit de Godſpraken zelven de voorname bewijzen halen moet.

Wij

Wij zijn daarom van de gelegenheid verſtoken, om de gronden, die men voor het tegendeel van 't geen wij beweren, meent te hebben, te kunnen toetſen; 't geen ook geen groot verlies voor ons is, daar hier wel niet veel anders zou kunnen bijgebracht worden, dan dat wij te voren reeds wederlegd hebben.

Het gevoelen, dat wij bedoelen, komt hierop neder (44): dat de Voorzeggingen eene algemene volks-leere in zich vervatten, die door de verwachting, welke bij de Joden zoo lang gehuisvest heeft, duidlijk geſtaafd wordt; welker prediking geen bepaald tijdſtip van vervulling vooruitſtelt, en welker toepasſing afhing van zoodanige altijd gewenschte ſchikkingen, als de vrome Israëliet zich van Jehovah, zijnen opperſten Koning, eenmaal met zekerheid beloofde, zonder den juis-

(44) Wij gebruiken hier de woorden van *J. Konynenburg*, *Onderzoek van den aart der Voorſpell. wegens eenen Mesſias*, H. 3.

Allen, die letterlijke Voorzeggingen van den Mesſias erkennen, voor zoo verre zij hier onze tegendenkers zijn (en de zoodanige kunnen hier alleen in aanmerking komen), drukken zich hoofdzaaklijk op dezelfde wijze uit.

juisten tijd te weten, waarop de Mesſias, de Vorst des Heren, komen zou.

Uit deze woorden, waarin de onder aangehaalde Schrijver zijn gevoelen voorſtelt, zien wij, ſchoon ze anders wat duister ſchijnen, dat men bij de Profeten geen bepaald tijdſtip, waarop de beloften, aangaande den Mesſias, zouden moeten vervuld worden, meent te vinden. Maar dat dit in de Godſpraken onbepaald gelaten is, en de toepasſing derzelve van omſtandigheden afhing. Over 't geen men verder in deze woorden vindt, hebben wij te voren, voor zoo verre het tot ons oogmerk diende, iets gezegd.

Wij zouden hier alleen bewijzen, dat de Godſpraken, die wij overwogen (verder kunnen wij ook hier niet gaan, en behoeven dat ook niet tot een volledig bewijs), een bepaald tijdſtip van vervulling aanwijzen.

Daar de vraag is over Profeten, en hunne gegevene bepalingen, kan niemand hier Euangeliſche klaarheid verwachten. Was er die, het zou eene zwarigheid zijn tegen Voorzeggingen, als zoodanige, vooral zo dit plaats hadt ten aanzien van die Voorzeggingen, van welken wij ſpreken, daar de Mesſias, ook na der Profeten aankondigingen, tot een val en opſtanding van ve-

len,

len, tot een teeken, dat wederſproken worden zou, moest geſteld worden. Hieraan, bij het onderzoek dier bepalingen, gedachtig, zullen wij ook hier volkomene voldoening vinden.

Wij moeten hier wederom herinneren, dat men onder 't oog houden moet, dat het onderzoek gaat over 't geen wij uit het Profetisch voorſtel kunnen opmaken, en niet over de kennis der menſchen hieromtrend, die in der Profeten tijd leefden.

Bij het onderzoek van deze zaak zullen wij wat langer, dan wij vooraf meenden, moeten ſtilſtaan, daar dit van groot gewigt is voor ons gantſche ſtuk, en ons ook bij het laatſte ſtuk, de vervulling der Profetiſche Voorzeggingen, veel licht geven zal.

§. 5.

Tijdsbepaling van Mesſias komst, te vinden in het doorgaande verband, waarin de Profeten daarvan gewoon zijn te ſpreken.

Meermaal zagen wij, bij het verklaren van verſcheiden Godſpraken, dat de Mesſias der Profeten, als zij van hem, in ſamenhang met iets anders, ſpreken, dikwijls

voorkomt als een gewigtig troostbeeld, onder zware volks-oordelen, in volgende dagen, en wel na de tijden van Jeſaia, Jeremia enz., door welken hij in 't bijzonder in dit licht beſchouwd wordt, aanſtaande.

Wij kunnen hieruit met zekerheid beſluiten, dat het Profetisch voorſtel niet toelaat, om den Mesſias voor de Babyloniſche ballingſchap te zoeken, en na dezelve ook niet in een tijd, dat Israëls ſtaat minder of meerder bloeide, of er zelfs ten dezen aanzien gunſtige verwachting was, daar de Profeten, onder drukkende lotgevallen en donkere uitzichten, Israël met de komst van dezen Vorst des Heren vertroosten.

Als wij zien dat de latere Profeten, in die Godſpraken die wij behandeld hebben, voor zoo verre zij in ſamenhang met andere gebeurenisſen van de komst van den Mesſias ſpreken, dezelve doorgaans in zulk een verband van zaken plaatſen, moeten wij dat dan niet aanmerken als eene Profetiſche aanwijzing van den tijd zijner komst?

Aan eene bijzondere leiding van gedachte, bij den eenen of anderen hunner, kunnen wij de plaatſing van Mesſias komst, in dit verband, niet toeſchrijven, daar wij hetzelfde bij Profeten, die zeer verſchillend denken,

aan-

aantroffen, bij voorbeeld, een Jesaia, Jeremia en Zacharia.

Deze aankondiging van den tijd van Messias komst, die, zoo lang men op het Profetisch voorstel alleen let, ons, ten aanzien van een groot tijdvak, in het onzekere laat, wordt veel bepaalder, als men de geschiedenis van volgende tijden met die Profetische aankondiging vergelijkt (en daartegen kunnen zij niet hebben intebrengen, die hier van ons verschillen, daar zij met ons de Profeten voor in het toekomstige, met zekerheid, vooruitziende gezanten Gods beschouwen).

Wij zien uit de volgende geschiedenis van Israëls volk, dat het strijdig is met de Profetische aankondigingen, om den Messias te verwachten kort na de Babylonische ballingschap; want toen stonden de uitzichten niet zoo slegt voor Israël, de onderdrukkingen verminderden ook merkelijk; op deze tijden kunnen de Profeten derhalven niet gezien hebben. Verder in de geschiedenis van Israël gaande, zou men de tijden der onderdrukking van Antiochus Epifanes, die voor Israël donkere en veruitziende dagen waren, kunnen aanmerken als de zoodanige, waarop, volgens de bovengenoemde Profetische bepa-

paling, de gelukkige dagen van Mesſias komst volgen zouden; maar wijl de geſchiedenis na deze tijden de Makkabeſche Vorſten doet verſchijnen, die, met al hun dapperheid en aangebragte verlosſingen, geheel niet beantwoordden aan de teekening, door de Profeten van den Mesſias gegeven, dien wij hier billijk altijd voor oogen houden, worden wij door de Profetiſche aankondiging verplicht, om nog verder in Israëls geſchiedenis te gaan, tot de tijden, namelijk, die op de Makkabeſche Vorſten gevolgd zijn, die voor Israël wederom zeer ongunſtig waren, en daarbij de uitzichten voor volks-geluk donker. — Omtrend dien tijd moeten wij Israëls troost, de komst van den Mesſias, zoeken. — Verder kunnen wij niet gaan; de bovengenoemde Profetiſche aankondiging in aanmerking genomen zijnde; want na deze tijden houdt Israëls ſtaat geheel op; die tijden beantwoorden ook allezints aan de tijdsömſtandigheden, onder welken zij Mesſias komst voorſtellen, druk voor het tegenwoordige, donkere uitzichten voor het toekomende; en is omtrend die tijden een perſoon verſchenen, waarin men de teekeningen, van den Mesſias gegeven, bewaarheid vindt, en die hoedanigheden ver-

vereenigd, die zij hem toeſchreven; dan is het ook duidlijk, dat zij, Profetisch, de tijd zijner komst, door 't geen wij boven opgaven, bepaald hebben. Dat er omtrend dien tijd een zoodanig perſoon verſchenen is, zullen wij bij het volgend ſtuk zien.

Indien het niet enkel toeval is, en daartegen ſtrijdt, dunkt ons, het herhaald gebruik van dit troostbeeld, onder aankondiging van gelijke gebeurenisſen en omſtandigheden, worden wij door bovenſtaande bepaling geleid tot de laatſte dagen van den Israëlitiſchen ſtaat, en indien men den Mesſias, onder of omtrend dien laatſten volksdruk, niet vondt, dan eerst zou men op de gedachte komen moeten, dat zij met die bepaling niets beſtemds, ten aanzien van den tijd van Mesſias komst, gezegd hebben, hoe zeer die ook het voorkomen daarvan hadt.

Doch het gezegde is het niet alleen, waaruit wij opmerken, dat de Profeten den tijd van Mesſias komst bepaald aanwijzen; maar er is hieromtrend veel meer in hun voorſtel, dat ons tot of omtrend de laatſte dagen van Israëls volks-beſtaan brengt, als het tijdvak, waarin men den Mesſias te verwachten heeft. Zij leiden ons daar henen, langs zeer

on-

onderſcheidene wegen, en wij meenen ook hier Analogiſche denking aantetreffen, die des te krachtiger bewijst, hoe meer verſcheidenheid er in de wijze van bepaling is.

Het volgende zal, 't geen wij bedoelen, nader in 't licht ſtellen.

Jeſ. 49. wordt, gelijk wij te voren bewezen, van den Mesſias geſproken. Dat geſchiedt daar in eene reeks Godſpraken, die, op elkander volgende en naauw te ſamenhangende gebeurenisſen, Profetisch voorſtellen, zoo als *Doederlein* ad *Jeſ.* 40., *Beckhaus* l. c. en anderen getoond hebben, die ook bewezen hebben, dat in die ſamenhangende Godſpraken, geſproken zijnde van de wederkeering uit Babel en deszelfs zekerheid, vervolgens zulke zegeningen waren opgegeven, die niet tot dat tijdvak behooren, maar tot veel later tijden; voornamelijk dezen zegen, dat de ware Godsdienst onder andere volken zoude verbreid worden. Zou de Mesſias omtrend den tijd, dat dit plaats hadt, komen, dan worden wij, de geſchiedenis in aanmerking genomen zijnde, tot verre na de wederkeering uit Babel henen gevoerd, tot die tijden, waarin de ware Godsdienst der openbaring onder de Heidenen of reeds bekend en aangenomen begon

te

te worden, of dit ten minſten nabij was, en de Profeten het een en ander als in eens zagen.

De geſchiedenis der uitbreiding van den Godsdienst onder de volken, bepaalt derhalven ook hier, langs eenen andere weg, Mesſias komst tot de laatſte dagen des Ouden Testaments of daaromtrend (want het is eene Profetiſche bepaling, die niet geſchiedkundig naauwkeurig behoeft te zijn).

Veel verder kunnen wij, volgens deze aanwijzing, Mesſias komst niet verſchuiven, bij voorbeeld, niet tot tijden, waarin de uitbreiding van den Godsdienst meer luisterrijk zou plaats hebben; want, ſchoon het wel zijn kan, en ook waarſchijnlijk is, dat Jeſaia mede in die tijden zag, en voor een deel zijne teekeningen daarvan ontleende, hadt hij nogthans bijzonder het oog op het begin van de uitbreiding des Godsdiensts, en bepaalde daaromtrend de komst van Mesſias, daar hij duidlijk l. c. leert, dat ten tijde, dat dit gebeuren zou, Israëls volk nog een van andere volken onderſcheiden volk zijn moest, dat als volk nog aanwezen hadt, tot het welk de Heidenen zich verzamelen konden. Dit wordt, vers 18 en vervolg., zoo nadruklijk voorgeſteld, dat hieromtrend wel geen

geen twijfel kan overblijven. — Israël is, gedurende vele eeuwen, niet meer een volk geweest, en de Heidenen hebben, voor een goed deel, reeds kennis van den geopenbaarden Godsdienst; het toevloeijen tot Zion moet derhalven, daar het Profetisch uitzicht zich op het begin dezer gebeurenis vooral vestigt, hoe zeer het voorzeggend oog ook mede in de toekomst gerigt was, reeds voor lang hebben plaats gehad, zoo als wij ook uit de geschiedenis weten. Bij gevolg moet ook de Messias, wiens komst daarmede in verband gesteld wordt, reeds voor lang verschenen zijn.

Ten aanzien van het verband, waarin de Profeten de Godspraken, betreklijk den Messias, plaatsen, als bewijs, dat zij den tijd zijner komst bepaald hebben, voegen wij er, uit het behandelde Profetisch voorstel, nog bij *Zach.* 9. Wij zagen dat vers 9 en 10. van den Messias moeten verklaard worden, en dat die verzen volgen op, en in een zeker verband gesteld worden met het geen men in de agt eerste verzen van dat Hoofdstuk, betreklijk de daden van Alexander den groten, leest, en dat wel niemand anders dan deze in die verzen kan bedoeld zijn.

De Messias komt bij Zacharia, bij gelegenheid

heid, dat hij van Alexander ſpreekt, als een troostbeeld voor. Hij mogt dus, volgens deze aankondiging, in of niet lang na die tijden, verſchenen zijn, toen de wereld nog zugtte onder de gevolgen der verwoestingen, door Alexander aangeregt, zal het troostbeeld, dat Zacharia van den Mesſias ontleent, niet geheel onvoeglijk worden, en hier, als uit de lugt gegrepen, voorkomen.

Ook door deze bepaling wordt men derhalven tot de laatſte dagen des Ouden, of de eerſte des Nieuwen Testaments gebragt, als den tijd van Mesſias komst.

§. 4.

Dezelfde tijdsbepaling van Mesſias komst vindt men in het Profetisch voorſtel zelven, in de Godſpraak Gen. 49: 10.

Het is ondertusſchen niet alleen het verband met andere gebeurenisſen, waarin de Profeten de komst van eenen Mesſias aankondigen, voor zoo verre dit verband duidlijk is, en niet willekeurig mag verbroken worden, waaruit blijkt, dat zij een bepaalden tijd hebben voorgedragen, en hunne be-

palingen hieromtrend, schoon in verband geplaatst met zeer onderscheidene gebeurenissen, op een en hetzelfde tijdvak uitloopen; maar ook in het Profetisch voorstel zelven treffen wij die zelfde bepaling aan, tot welke wij door het verband, waarin zij dat voorstel plaatsen, geleid worden. Ook hier is Analogie van denken bij de Profeten, die des te meer afdoet en bewijst, hoe duidlijker het is, dat bij deze bepalingen, voor zoo verre zij van onderscheiden aart zijn, de eene Profeet niet van een anderen kon overnemen, daar zij de komst van Mesfias, aan zoo vele onderscheidene en geheel verschillende omstandigheden, verbinden, dat geen menschlijk verstand, de zaak van voren beschouwd zijnde, denken of vermoeden kon, dat die onderscheidene bepalingen eens in hetzelfde tijdvak zouden uitloopen, zoo als wij nu van agteren zien, dat gebeurd is. Iets dat de Profeten, als geloofwaardige en Godlijke Schrijvers, zoo veel eere aandoet.

Bij de behandeling van *Gen.* 49: 10. hebben wij getoond, dat men ter dier plaats aan ons onderwerp, den Mesfias, denken moet.

In deze, anders korte Voorzegging van Jakob, wordt op tweeërlei wijze de komst van den Mesfias bepaald, en beide die be-

pa-

palingen, ſchoon in aart onderſcheiden, komen met malkanderen, en met de te voren bijgebrachte, daarin overeen, dat ze door de geſchiedenis, die wij nu raadplegen kunnen, op één tijdvak uitlopen, en daarin eindigen moeten.

De Mesſias zou komen, eer de heerſchappij-voerende magt van Juda's nakroost, dat Jakob zich, als afgeſcheiden van het nakroost zijner overige zonen, voorſtelde, wijken zou.

Meermaal heeft men hier met reden opgemerkt, dat, gelijk deze Voorzegging van den eenen kant niet te kennen geeft, dat Juda aanſtonds eene heerſchappij-voerende magt hebben zou, 't geen eerst in later tijden gebeurd is, en ook in de door Jakob gebruikte uitdrukkingen, als lang na hem zullende plaats hebben, wordt voorgeſteld (men denke aan het שבט en מחקק, aan Juda toegeëigend, teekenen van heerſchappij, die Juda, als één perſoon beſchouwd, niet kon veronderſteld worden te zullen voeren), ze ook van den anderen kant niet behoeft aanteduiden, dat Juda, eens aan de regering gekomen zijnde, de heerſchappij-voerende magt onafgebroken, zonder eenige tusſchenruimte, hoe klein ook, behouden

 zou;

zou; daar men door zulk eene, als 't ware, gefchiedkundige naauwkeurigheid, in een algemeen Profetisch voorftel, als wij l. c. vinden, intebrengen, daaruit meer halen wil dan er in gevonden wordt. Jakob laat dat onbeflist: hij wilde en kon ook denklijk niet verhalen, wat Juda's kroost, ten dezen aanzien, in bijzonderheden wedervaren zou; maar hij fpreekt, gelijk Profeten doorgaans in zoodanige voordragten doen, als in 't groot, zonder dat tusfchenkomende veranderingen in aanmerking kwamen. Dit bovenftaande, dat elk, die met Profetifche voordragten bekend is, natuurlijk vinden zal, onder 't oog gehouden zijnde, zal Jakob hier in 't gemeen dit zeggen: dat Juda niet geheel voor altijd van de regering zou worden uitgefloten, tot dat de Schilo, de Mesfias, kwam.

Dat hier, bij de aankondiging van Mesfias komst, van het wijken der heerfchappijvoerende magt van Juda gefproken wordt, veronderftelt duidlijk, dat zijne komst zou invallen omtrend den tijd, dat dit geheel gebeuren zoude. Jakob zag de lange during van Juda's magt; maar hij zag ook het einde daarvan in een tijdvak, waarin een groot Heerfcher, de Mesfias, kwam, dat

dat die wegneming van Juda's magt, en Mesſias komst omtrend denzelfden tijd, zouden intreffen, leert Jakobs voorſtel; waarom vatte hij anders deze gebeurenisſen als bij een, en ſprak, onder zoo veel heerlijks, dat Juda hebben zou, van de eindlijke geheele beroving der heerſchappij-voerende magt.

Door deze bepaling worden wij dan wederom gebragt tot op het begin der dagen des Nieuwen Testaments, toen de heerſchappij-voerende magt, blijkens de geſchiedenis, nadat hierin te voren reeds vele wisſelingen en verzwakkingen hadden plaats gehad (die door Jakobs Voorzegging ook niet uitgeſloten worden), geheel van Juda geweken is.

Men wordt door deze Voorzegging ook nog langs eenen anderen weg tot dezelfde dagen, als den tijd van Mesſias komst, geleid. Uit Juda zou een heerſcher voortkomen, aan welken volken (vreemde volken buiten Israël, gelijk wij zagen), onderdanig zijn zouden (zich vrijwillig onderwerpen).

Maar wij zagen te voren reeds meermaal, dat men zulk een heerſcher, onder Juda's nakroost, in de gantſche geſchiedenis van

Israël, zoo lang het een volk was, niet aantreft, vooral niet, als men de duidlijker beschrijvingen der latere Profeten van dezen heerscher, en den aart zijner heerschappij, die wij bijbragten, ter verklaring van deze algemener aankondiging, in aanmerking neemt, 't geen wij hier zullen mogen doen, zo ons te voren gezegde, ten minsten van sommige plaatsen hierop betreklijk, gegrond is, en men Gen. l. c. aan dien zelfden persoon denken moet.

Die heerscher moest te voorschijn komen, toen Juda nog als een afzonderlijke stam bestondt, en als zoodanig kon onderkend worden. Hij kan derhalven niet later dan bij of omtrend het begin des Nieuwen Testaments gekomen zijn, want aan Israël, al wierdt het nog eens weder een heerschappijvoerend volk, is voor altijd de gelegenheid benomen om aantetonen, dat zij, die dan aan de regering zitten mogten, uit den stam Juda, volgens de oude verdeling, en uit geenen anderen, afkomstig zijn zouden; daar de geslacht-lijsten der stammen, volgens der Joden eigen bekentenis, niet meer voorhanden, maar in de algemene verwoesting, die hun volk getroffen heeft, zijn verloren geraakt. Ook zijn de stammen al ras na dat

dat ongeluk, veelal door noodzakelijkheid, zoo onder een gemengd, dat alle behoorlijk bewijs hiervoor al dra ontbreken moest, en nu ten minsten geheel onmooglijk is.

Het geen wij boven zeiden zou ook dan doorgaan, al wilde men niet, dat Jakob l. l. te kennen gaf, zoo als toch allezints uit de samenvoeging zijner denkbeelden het waarschijnlijkst is, dat deze heerscher, uit Juda's stam, moest voortkomen; daar het altijd duidlijk blijft, dat hij verschijnen zou als Juda, nog afgescheiden, bestondt van de overige stammen.

Die heerscher, wiens gelijken wij in Israëls geschiedenis niet vinden, moet dan kort na het eindigen van de Israëlitische geschiedenis, maar toen het nog als volk aanwezen hadt, of ten minsten omtrend dien tijd, gekomen zijn, of hij is in 't geheel niet gekomen, en kan ook, vervolgens, hoe het ook met Israël gaan moge, nooit komen.

De afkomst van den Messias, zoo als die door de Profeten bepaald wordt, vervat ook eene bepaling van den tijd zijner komst in zich.

Van Davids tijd af aan wordt de Messias, gelijk wij zagen, door de Profeten

dikwijls als een zoon van dezen Koning, als uit zijn geslacht afkomstig, voorgedragen. Als een toekomstige Davids-Zoon komt hij ook bij de lang na Davids tijden levende Profeten nog voor.

In dagen, waarin Israëls staat reeds veel van zijn luister verloren hadt, ook nog na de Babylonische ballingschap, op welke de aandagt der Profeten, schoon vroeger levende, meermaal gevestigd was, en dien zij, als reeds tegenwoordig, voor den geest hadden, is de Messias, als een Davids-Zoon, meermaal het troostbeeld voor het toekomende, een troostbeeld, dat, als in een verren afstand, ook van die tijden, als in 't verschiet staat.

Als wij hierop letten, kunnen wij dezen Davids-Zoon wel niet vroeger, volgens hunne aankondigingen en wijze van voorstel, zoeken, dan tegen of omtrend het einde van den Israëlitischen staat (men moet nimmer uit het oog verliezen, dat wij hier Pofetische bepalingen opgeven). Maar veel later kunnen wij hem ook niet zoeken, zal hij, als een Davids-Zoon, een nazaat van dezen Koning, kenlijk zijn.

Toen de geslacht-lijsten in de verstrooijing en verwoesting verloren waren, kon nie-

niemand meer behoorlijk wettig bewijzen, zoo als dat ten aanzien der afkomst bij Israël moest plaats hebben, vooral duidlijk zijn moest ten aanzien van zulk een groot perſoon, van welken de Profeten ſpraken, dat hij een Davids-Zoon was; of zo dit aanſtonds daarna nog door levende getuigen mogt hebben kunnen geſchieden, en wel zoo, dat dit geldend was in allen gevalle, dit hieldt op met die generatie van menſchen, doordien de verſtrooijing voortduurde, en de onderſcheiden ſtammen en geſlachten in de noodzaaklijkheid waren, om zich onder een te vermengen; waardoor men al ſpoedig geene Davids-Zonen van anderen zeker moest kunnen onderkennen.

Wij worden dus ook op deze wijze, door deze bepaling, tot die tijden, als de dagen van Mesſias komst, gebragt, die wij te voren zagen.

§. 7.

In de Godſpraken Jeſ. 11: 1. vergeleken *Jeſ* 53: 2.

Eene vrij naauwkeurige bepaling van den tijd van Mesſias komst vindt men ook in

 't geen

't geen ten aanzien van zijn geslacht en afkomst gezegd wordt *Jes.* 11: 1. vergel. *Jes.* 53: 2. Daar wordt gezegd: dat hij als een rijsken, uit den afgehouwen tronk van Isaï, als eene scheute uit zijne wortelen, voortkomen zou, als een wortel uit een dorre aarde. Bewoordingen die Isaï's of Davids geslacht in zulke vernederende omstandigheden voorstellen, als Israëls geschiedenis van volgende tijden, waarin men de lotgevallen van Davids nakroost, zoo lang dat een bekend aanwezen hadt (en verder kan men hier niet gaan), vindt aangeteekend, dit toelaat. De Profeet kon wel geen krachtiger bewoordingen, dan bovengenoemde, gebruiken, om Davids nakomelingschap, dat hem altijd nog achtingswaardig voorkomt, als diep vernederd voortedragen.

Wij kunnen daarom ook geheel niet zien, dat des Profeets uitdrukkingen, op zich zelven genomen, er toe brengen zouden om te denken, dat er, toen dit rijsken voortkwam, nog Koninglijke waardigheid aan Isaï's geslacht zou verbonden geweest zijn; niets hiervan bemerken wij in het denkbeeld van een afgehouwen tronk, een boom, die alle schoonheid en luister mist, nog minder

in een wortel, en in een dorre aarde. De geschiedenis moest ons, om dit onder die beelden te denken, leeren, gelijk ze ons nu het tegendeel leert, dat Davids geslacht, met de beroving van de Koninglijke waardigheid, terstond was uitgeroeid, en hadt opgehouden een bekend afzonderlijk bestaan te hebben.

De bewoordingen van den Profeet, vergeleken met de geschiedenis, doen ons denken aan Isaï's nakomelingschap, niet in een tijd dat het nog, schoon reeds aanmerklijk vernederd, in 't bezit was van den throon, maar dat de Profeet dit geslacht voor den geest had in eenen staat, waarin het nog later gekomen is, in eenen ampteloozen, en daarbij zeer geringen staat, zoo als wij hetzelve, na Zedekia's tijden, in de geschiedenis aantreffen.

Ook door deze bepalingen worden wij derhalven gebragt tot de laatste dagen van het Oude Testament, en wel tot den allerlaatsten tijd van Israëls bestaan, daar het niet waarschijnlijk is, en de geschiedenis dat ook niet leert, dat dit eerwaardig geslacht aanstonds, nadat het van de Koninglijke waardigheid was uitgesloten, zoo laag zal gezonken zijn, als het Jesaia voorkwam, nu er een rijsken,

een ſcheute uit die wortel, opſchoot. Zoo vernederd treft men Iſaï's geſlacht eerst op het einde van Israëls ſtaat aan.

§. 8.

Slot van dit Hoofdſtuk.

Door alle de opgegevene Profetiſche bepalingen, hoe onderſcheiden ook van aart, wordt men tot hetzelve tijdvak geleid. Deze verſchillende tijds-bepalingen van Mesſias komst zijn des te opmerkelijker, daar men in der Profeten tijden met geen mooglijkheid weten kon, dat de onderſcheidene gebeurenisſen, waaraan Mesſias komst verbonden wierdt, omtrend denzelfden tijd voorvallen zouden, en dit ten opzichte van ſommigen zelfs vreemd ſchijnen moest.

Genoeg zullen wij gezegd hebben om te doen zien, dat de Profeten ook in de Godſpraken, die wij verklaarden, niet zelden een bepaald tijdſtip van vervulling vooruitſtellen.

Zij maken niet altijd dergelijke bepalingen; maar wie zal dat van hun vorderen, ſommige hunner ſtukken zijn zelfs van dien aart, dat dit niet eens voeglijk geſchieden

kon.

kon. Elk billijk rechter zal het voldoende zijn, dat er nu en dan tijds-bepalingen voorkomen, en dat meenen wij bewezen te hebben.

Op grond van 't geen wij bijbragten, meenen wij opzichtelijk die Godſpraken, die wij hier in aanmerking nemen konden, te kunnen zeggen, het geen *Herder* (45) van de Voorzeggingen van den Mesſias in 't gemeen zegt: Indien de opgegevene aanwijzingen der Profeten geene tijds-bepalingen betreklijk de komst van den Mesſias in zich vervatten, dan zijn de Voorzeggingen, Beloften en Verzekeringen der Profeten, onder zoo bepaalde omſtandigheden, ten laatſten godvrugtige dromen, en dan moet men, (gelijk *Herder* wat lager zegt), dan moet men het karakter van het Joodſche volk, zijne wondergeſchiedenisſen, de huishouding, die God met hetzelve hadt; met één woord, zijn geheele beſtaan in en met het Oude Testament, als een droom aanmerken, daar de geest der Voorzeggingen omtrend den Mesſias, en de bepalinge van den tijd zijner komst, mede tot deze geſchiedenis en boeken behoort enz.

(45) *Brieven over de h. Godgel.* 2 D. bladz. 272. Ned. uitg.

DER,

DERDE HOOFDSTUK.

Waarin aangetoond wordt, dat het Profetisch voorstel, aangaande den Mesfias, vervat in de behandelde Godspraken, in Jezus Christus is vervuld geworden.

§. 1.

Het is niet nodig in alle bijzonderheden der vervulling te treden.

Zijn de Profetifche aankondigingen, betreklijk ons onderwerp, van dien aart, als wij toonden, dan moet de vervulling derzelven, zo die immer heeft plaats gehadt, ten opzichte van vele bijzonderheden, dien perfoon betreffende, zeer in 't oog vallende, ten meestendeels vrij duidlijk voor ons zijn.

De Profeten geven niet maar alleen algemene aanwijzingen, maar treden dikwijls in vele bijzonderheden; zij bepalen ook, om-

omtrend welk een tijd men den perfoon, van welken zij fpreken, te zoeken heeft; een tijdvak, dat reeds lang verlopen is. Zij laten ons zelfs niet in 't onzekere met opzicht van het geflacht, waaruit hij zou voortkomen; maar geven ook daaromtrend, zoo wel als van vele levens-omftandigheden, duidlijke aanwijzing; eene aanwijzing van dezen perfoon, die des te kennelijker is, hoe meer ze in fommige opzichten van het gewone afwijkt. Met één woord, indien het boven gezegde, betreklijk het Profetisch voorftel, over 't geheel genomen, gegrond is, dan volgt, dat de Profeten van niemand anders dan van Jezus Christus gefproken hebben (46).

Met

(46) Over 't geheel genomen, blijft hieromtrend nu geen zwarigheid over, ten zij men met *Eckerman* mogt kunnen goedvinden te eifchen, dat de Profeten er, in hunne tijden, reeds de vervulling hadden behooren bijtevoegen. Een eisch ftrijdig met den aart van Voorzeggingen, aan welken te voldoen, ook de Profeten onmooglijk was, daar zij zelven niet in ftaat waren de grote denkbeelden en uitzichten, die zij gaven, toetepasfen; dit moest eerst van de gefchiedenis verwacht worden. Vergel. *Hesf*, *Gefchichte der Kon. nach der trennung*, 2 B. p. 197.

Met reden zou het overtollig moeten geoordeeld worden, zo wij in alle bijzonderheden wilden aantoonen, dat in Jezus Christus vervuld is, het geen de Profeten in die Godspraken, die wij behandelden, van den Mesſias voorzegd hebben. Ten aanzien van een goed deel der door hun aangekondigde bijzonderheden, zal niemand, die het boven gezegde hoofdzaaklijk als waar erkent, hieraan kunnen twijfelen; daar ze geſchiedkundige waarheden zijn, door de gewijde en ongewijde (47) geſchiedboeken boven alle bedenking verheven, en door allen, die niet alle gronden, waardoor men tot zekerheid, betreklijk zaken die niet onder ons oog gebeurd zijn, komen moet, den bodem inſlaan, erkend worden.

Zoo is het, bij voorbeeld, gelegen met het geen men bij de Profeten van het geſlacht, nederigen en verachten ſtaat, lijden, dood enz., van den Mesſias vindt aangekondigd, en dat, tot in de bijzonderheden toe, in Jezus Christus is voorgevallen. Ook

(47) Vergel. *Meyer*, *Prijsverhand.*, die dit door zoo vele proeven, als men met reden zou kunnen verwachten, getoond heeft.

Ook is het geschiedkundig waar, dat, van Jezus komst af, de geopenbaarde Godsdienst, juist zoo als de Profeten dat voorzegd hadden van den Messias, op de wereld is uitgebreid geworden, en dat zeer velen, onder volken van allerlei soort, Jezus als Heer erkennen, zijne bevelen gehoor geven, gelijk de Profeten van den Messias voorzegd hadden.

Alles, wat ten aanzien van de opgenoemde bijzonderheden uit de geschiedenis kon kenbaar worden, zien wij in de geschiedenis van Jezus en van zijn tijd af.

§. 2.

De Schrijvers des Nieuwen Testaments konden in hunne verhalen van Jezus leven, lijden enz., die zoo volkomen met de Voorzeggingen der Profeten, aangaande den Messias, instemmen, meestal niets ten voordele van hunnen Meester doen.

Omtrend de verhalen der Schrijveren van het Nieuwe Testament, die de vervulling dezer geschiedkundige bijzonderheden be-

treffen, zullen wij alleen het een en ander aanmerken, dat ſtrekken kan, om derzelver geloofwaardigheid meer in 't licht te ſtellen, en daarin, gelijk mede in de geſchiedenis der wereld van volgende tijden, het Profetisch voorſtel vervuld zien, op eene wijze, die hier allen twijfel moet wegnemen.

Het geen de Schrijvers des Nieuwen Teſtaments ten dezen aanzien, als gebeurde zaken, verhalen, is meestal van dien aart, dat hetzelve in geenen dele van hun afhing, noch door hun bemerkt worden kon. Hoe groot hunne begeerte en ijver ook zijn mogt, om Jezus Christus voor een van ouds voorzegden Godsgezant te doen doorgaan (48), konden zij hier over 't geheel niets ter verheffing van hunnen Meester doen.

Betreklijk het geſlacht, waaruit Jezus Christus geboren wierdt. Zij konden, ten voordele van hunnen Meester, niets anders doen, dan van het gebeurde, dat niet te veranderen was, gebruik maken. Ten opzichte van den tijd, waarop, en de omſtan-

(48) Hiervan weet men in onze dagen veel te zeggen. Allerlei gronden, ook de zoodanigen, die de proef niet houden konden, zullen zij hiervoor aangevoerd hebben.

ſtandigheden, onder welken Jezus Christus in de wereld kwam, waarin de vervulling van zoo vele Profetiſche aankondigingen als in een punt te ſamen liep, gelijk uit het vorige blijken kan. Wat konden zij hier doen ten voordele van hun ſystema (49)? Niets, voorzeker!

Zij verhalen, en de ongewijde geſchiedenis bevestigt hunne verhalen, hunne vijanden ſpreken het ook niet in 't minſte tegen, dat Jezus geleden heeft, geſtorven is enz., op die wijze als de Profeten, van een zeker onderwerp ſprekende, gezegd hadden, zonder dat zij op het lijden, den dood enz., hunnes Meesters eenigen invloed hadden; en die gebeurenisſen zouden zij in hunne toenmalige denking, zo het mooglijk geweest was, verhinderd hebben. Tot in kleine bijzonderheden zelfs ſtemmen de verhalen des Nieuwen Testaments, met de aankondigingen der Profeten, op deze in 't oog vallende wijze overeen.

Of

(49) Van een ſystema, dat de Schrijvers des Nieuwen Testaments ten voordele van hunnen Meester zouden ontworpen hebben, weet men veel te zeggen, ſchoon men hiertoe geen den minſten grond in hunne ſchriften verkrijgt.

Of is misschien deze juiste overeenkomst tusschen Jezus leven, lijden, dood enz., en de Profetische voorstellingen, enkel toevallig, zonder dat Jezus het onderwerp was, dat bedoeld wierdt, en die voorstellingen alleen op hem rijmen, schoon ze niet van hem handelen, gelijk men zich in onze dagen meermaal zoo uitdrukt?

Zonderling toeval, voorzeker! Wonderbare rijming!

In de eigenlijk door de Profeten bedoelde onderwerpen zal men maar zeer onvolkomen, en meestal niet zonder vele schikkingen en bijvoegzelen, hunne voorstellingen vinden kunnen, gelijk ons te voren gebleken is, en de geschiedenis doorgaans weinig voegen; maar toevallig zullen alle bijzonderheden zeer wel voegen, zich laten rijmen, op eenen persoon, dien de Profeten in 't geheel niet bedoelden.

Die zoo iets in ernst gelooft, is wel geene wederlegging waardig. Vooral wordt men van het ten eenemaal ongegronde van deze veronderstelling overtuigd, als men in aanmerking neemt, dat het, voor een groot deel, zaken betreft, die van het gewone afwijken.

Men brenge zich hier te binnen, het geen

wij, bij voorbeeld, bij den tweeëntwintigsten Psalm, betreklijk het leven, lijden enz., van eenen perfoon, in die plaats bedoeld, gezegd hebben.

Is men verlegen om in de gefchiedenis van David, hoe uitvoerig ook opgegeven, iets te vinden, dat men ongedwongen, als daar bedoeld, kan aannemen, verfchilt de aart van het lijden, dezen Koning overkomen, meestal, veel van het lijden van 't welk l. c. gefproken wordt. Op Jezus gefchiedenis te huis gebracht, wordt de teekening natuurlijk.

En wat kan men duidlijker verlangen, om, als in eens, het ongegronde van dat alles, 't geen men van fchikking der Apostelen, ten voordele van hunnen Meester, in het opgeven van zijne gefchiedenis, of van toevallige rijming der Profetifche voorftellen, te zeggen weet, dan Jef. 52: 14 en verv., en Jef. 53. vergel. met de gefchiedenis van Jezus?

Het Joodfche volk, of Jefaia, van welke onderwerpen de plaats (zie voren) handelen zal, komen daar zeer gedrongen in, en men is met de vervulling verlegen, daar de gefchiedenis doorgaans niet voegt bij het voorfte; maar toevallig, of door fchikken en

plooijen der Schrijvers des Nieuwen Testaments, zal alles eenvoudig, zonder den minsten dwang, voegen op eenen persoon, die hier geheel niet bedoeld was, en dat ten opzichte van zoo vele onderscheidene bijzonderheden, die louter geschiedenis zijn.

Jesaia hadt gesproken van een voorwerp dat lijden zou, een zwaar lijden, door vijanden, uit Israëls volk, berokkend, vrijwillig ondergaan, zich daartoe overgeven, geheel onschuldig zijn. Was het enkel toeval, dat deze bijzonderheden zoo naauwkeurig in Jezus uitkwamen? Dat de Schrijvers des Nieuwen Testaments hier alles zouden hebben laten rijmen, kan men ten aanzien zulker bijzonderheden niet voorgeven.

Was het toevallig, dat men juist zoo met den lijdenden Jezus te werk ging, als dat in den tweeëntwintigsten Psalm en elders voorgedragen was, zijne handen en voeten doorboord, zijne kleederen verdeeld, daarover het lot geworpen, hem met schudding der hoofden bespot heeft? Bijzonderheden, van welken men in de geschiedenis van David, op wien de Psalm zien zal, niets vindt, of ten minsten bij lange niet alles.

Was het enkel toevallig, want schikking der Apostelen, ten voordele van hun Meester,

ter, kan ook hier in 't geheel in geene aanmerking komen, dat Jezus zoo begraven is als Jes. 53. was voorgesteld, dat hij, schoon men zijn graf bij de misdadigers stelde, bij den rijken in zijn dood was (50).

Jezus was, als een misdadiger, aan een oneerlijke plaats begraven geworden, ten zij Gods Voorzienigheid juist ter regter tijd den aanzienlijken rijken, anders vreesachtigen, maar nu koenen Raadsheer Joseph beschikt hadt. Hadt Josephs hoogachting voor Jezus wat later die hoogte bereikt, was hij door een of ander toeval in zijne reize opgehouden geworden, het was dan zoo niet gebeurd, daar de Joden reeds maatregelen, in het breken der beenen, genomen hadden, om de ligchamen voor den sabbath van het kruis te nemen; zij hadden reeds maatregelen genomen, om Jezus graf bij de godloozen te stellen, maar verder mogten zij niet gaan (51).

Bij

(50) Dat de gewone vertaling op goede gronden rust, heeft *Beckhaus* l. l. getoond uit het spraakgebruik, en bewezen, dat dezelve door de overeenstemming van het tweede lid van het vers met het eerste gevorderd wordt.

(51) Zie *J. L. Ewald*, *Christl. Monatschrift*, *Jahrgang* 1802. 2 St. p. 136.

Bij bovengenoemde en dergelijke bijzonderheden, waarin de Schrijvers des Nieuwen Testaments niets ten voordele van hunnen Meester doen konden, zullen wij niet lang behoeven ſtilteſtaan, daar hier alles zoo duidlijk is, en men, het te voren over eenige Godſpraken gezegde voor haar erkennende, ook geene zwarigheden van eenig belang tegen dezelven vinden kan, noch in de bijgebragte Godſpraken, noch in de geſchiedenis der vervullinge. Daar ſommigen nogthans de zoodanigen hebben meenen aantetreffen, en daar men in onze dagen van eenige groot opgeeft, zullen wij een en ander derzelver aanvoeren.

§. 3.

Oplosſing van eenige zwarigheden, die men meent dat zich tegen de vervulling der Voorzeggingen van ſommige bijzonderheden in Jezus Christus, zoo als die door de Schrijvers des Nieuwen Testaments verhaald worden, opdoen.

Het komt ſommigen als eene zwarigheid van gewigt voor, tegen zeer velen der bijge-

gebragte Godſpraken, en een blijk, dat ze niet op Jezus Christus doelen: dat men in dezelven zoo vele bijzonderheden vermeld vindt. Men meent, dat, zo de Profeten in die Godſpraken van Jezus, zijn leven, lijden enz., geſproken hadden, zij niet zoo vele bijzonderheden daaromtrend, als ons voorkwamen, zouden hebben aangekondigd; maar, van zaken van de verſte toekomst ſprekende, die eerst na den afloop van vele eeuwen zouden voorvallen, bij algemeenheden zouden gebleven zijn. In dat gevoelen ſtondt reeds van ouds *Porfyrius* (52), en de geleerde *Eichhorn* is hiervan een ſterke voorſtander (53). Godſpraken der Profeten, die bijzonderheden vervatten, en van dien aart waren de meesten, in 't vorige bijgebracht, vallen bij hem meestal onder ſterke verdenking, dat ze niet op perſonen van eene ver-

(52) Hij verſchoof Daniëls Godſpraak tot de tijden van Antiochus Epifanes, vooral daarom, om dat zijne Voorzeggingen te bepaald en te klaar zijn voor een lezer van die tijden, welke in dezelve veeleer geſchiedenis dan Voorzeggingen, moest gelooven te lezen. Cf. *Hieronymus Prologus in Danielem*

(53) *Inleid. in 't O. T.* 3. D. bladz. 92 en vervolg. bladz. 291. *aliisque locis.*

verre toekomst, en bij gevolg ook niet van Jezus Christus ſpreken kunnen. De bijzonderheden, in een of ander Godſpraak voorkomende, zijn hem doorgaans een bewijs, dat een zoodanig ſtuk ziet op gebeurenisſen, die of binnen zeer korten tijd zouden voorvallen, of reeds werkelijk gebeurd waren (54).

Als men andere veronderſtellingen van *Eichhorn* en anderen, die onder aan deze bladzijde genoemd worden, betreklijk de Profeten, in aanmerking neemt, zal men er zich niet over verwonderen, dat men tot dit vreemde gevoelen kwam; de eerſte bragten tot het laatſte. Indien men, volgens *Eichhorns* gevoelen, in 't vorige dezer Verhandeling opgegeven, de Profeten, in het geven hunner Godſpraken, grotendeels moet gelijk ſtellen met Heidenſche waarzeggers, die, zonder hogere verlichting, op gronden van waarſchijnlijkheid, eenige aankondigingen deden. Heeft men hunne orde enkel als

(54) Van hetzelfde gevoelen is *Doederlein*, *Auserlex. Th. Bibl.* 4. B. 8. St. p. 474 en vervolg. De Schrijver der *Freymuthige Verſuche ueber verſchiedene in Theol. und Bibl. Kritik einſchlagende materien*, *Differt.* 1. en anderen.

als eene ſtaats-inrichting, door Mozes gegeven, aantemerken? dan konden zij bij hunne aankondigingen van toekomende zaken, vooral wanneer die nog verre af waren, niets meer doen, dan bij algemene voorſtellingen blijven.

Indien men de Profeten in dat licht beſchouwt, zou het waar zijn, gelijk *Doederlein* l. c. zegt, dat zij zich verre af zijnde zaken, al veronderſtelt men in hun de levendigſte verbeeldingskracht, niet in bijzonderheden hebben kunnen vertegenwoordigen (55).

Daar wij bij de voorafgaande aanmerkingen de ongegrondheid der veronderſtelling betreklijk de Profeten, beſchouwd als aankondigers van het toekomende, door *Eichhorn* en anderen aangenomen, voor zoo verre ons oogmerk betrof, gezien hebben, zullen wij ons hier met het gevoelen, daarop gebouwd, dat de Profeten in Godſpraken, die

(55) Men zegt ons niet hoe 't mooglijk was, dat zij zich verre af zijnde dingen, vooral perſonen (individu's), gelijk in ons geval, in algemeenheden, door enkel verbeeldingskracht, hebben kunnen vertegenwoordigen. Zou dit niet even onbegrijplijk te verklaren zijn?

die bijzonderheden vervatten, van geene verre af zijnde perfonen of zaken kunnen gefproken hebben, niet lang behoeven optehouden, vooral niet, nadat *Beckhaus* (56) den voorname grond, waarop *Eichhorn* meent dat zoo iets te regt beweerd wordt, genoegzaam wederlegd heeft, hierin beftaande: dat er uit de aankondiging van bijzonderheden, betreffende het zoo verre in de toekomst leggende, geen nut voor der Profeten tijdgenooten te trekken zou geweest zijn. *Beckhaus* heeft in verfcheiden aanmerkingen getoond, dat men niet zoo onbepaald, als *Eichhorn* wil, zeggen kan, dat de tijdgenooten der Profeten, uit de aankondiging van bijzonderheden, geen nut zouden hebben kunnen trekken. En dat, zo dit al waar was, het befluit, dat men hieruit wil afleiden, nog niet zou doorgaan, ten zij men eerst toone, dat alle hunne Voorzeggingen alleen ten nutte van der Profeten tijdgenooten waren ingericht.

Ook bewijst *Beckhaus* (57) dat er voorfpellingen omtrend vele gebeurenisfen, die eerst

(56) *Prijsverhand. over de echtheid der Prof. fchr.* bladz. 35.

(57) l. l. bladz. 202.

eerst in late eeuwen vervuld zijn, en die in vele bijzonderheden gaan, in het Oude Testament voorkomen, zelfs reeds in Mozes schriften, onder anderen Deut. 18. (58), vervolgens toonende (59), dat indien er Voorzeggingen van toekomende, schoon verre af zijnde zaken bij de Profeten gevonden worden, dezelven dan minder of meerder bepaald zijn moeten, zullen ze iets Godlijks, ('t geen ook *Eichhorn* hen niet geheel ontzegt) behouden, en niet geheel veranderen in zoogenaamde voorspellingen, die bij alle mooglijke uitkomsten van zaken konden vervuld worden, 't geen voorlang getoond is het geval te zijn bij vele Heidensche (60) waarzeggerijen, en waaruit men met reden een bewijs voor het niet Godlijke derzelver ontleent.

Het door *Beckhaus* tegen *Eichhorn's* gezegde zal

(58) Men kan uit het door *Beckhaus* gezegde zien, dat men die Godspraak van Mozes zoo algemeen niet nemen moet als *Eichhorn*, 3. D. *der Inl.* bladz. 92., beweert.

(59) l. l. a. p. 205.

(60) Men denke aan het bekende zeggen van Cicero, betreklijk de Sibyllijnsche verzen *de Divinatione*, l. 2. c. 54.

zal bij elken onbevooroordeelden genoegzaam zijn.

Alleen merken wij nog op, dat wij niet begrijpen kunnen dat der Profeten tijdgenooten meer regt uit algemeenheden, betreklijk toekomende zaken, die hun aangekondigd wierden, zouden hebben kunnen trekken, dan uit bijzonderheden daaromtrend; men zou veeleer het tegendeel denken.

Het komt ons ook voor, dat dit gevoelen van *Eichhorn* door hem zelven genoegzaam ontzenuwd wordt, als hij (61) tegen *Porfyrius* ijvert. Hij schijnt vergeten te hebben, en dat is ons meer bij dezen geleerden Man voorgekomen, 't geen hij te voren als zijn gevoelen opgegeven hadt, daar hij l. l. de onderstelling van *Porfyrius*, die juist de zijne was, zeer goed wederlegt. Zijn gevoelen, elders dikwijls voorgesteld (62), dat, namelijk, sommige Profeten, bij voorbeeld, Micha, hunne Godspraken alleen schriftelijk zullen hebben opgesteld, zonder dezelve mondelijk uittespreken, schijnt ook geheel niet met het boven bijgebragte te stroken, daar zulke Godspraken of geheel niet,

(61) *Inl.* 3. D. p. 471.
(62) Bij voorbeeld p. 338. l. c.

niet, of ten minſte alleen bij weinigen zijn bekend geworden, en dus niet in die algemeenheid, waarin *Eichhorn* wil, tot nut der tijdgenooten, ſtrekken konden.

Tot de zwarigheden in 't algemeen, betreklijk de vervulling van de te voren genoemde bijzonderheden in Jezus Christus, behoort ook het zeggen van *Eckerman* (63), ten minſte hij wil het als eene zwarigheid van gewigt hebben aangemerkt, en als een bewijs, dat er bij de Profeten niets voorkomt, dat men, in eenen eigenlijken zin, tot Jezus brengen kan: dat de voorſtelling van eenen lijdenden en ſtervenden Mesſias, ten tijde van Jezus, zoo onbekend was, dat noch Jezus discipelen, noch het volk, dit op den Mesſias wisten te rijmen.

Voor een goed deel is het waar, dat men in Jezus tijd niet aan eenen lijdenden en ſtervenden Mesſias dacht, ſchoon niet zonder uitzondering, men denke aan Simeon, Anna, Joannes de Dooper.

Maar moet daaruit nu volgen, dat de Profeten eenen zoodanigen Mesſias ook niet heb-

(63) Op onderſcheiden plaatſen van zijne *Theol. Beytrage.*

hebben voorgesteld, en Simeon enz., hunne Godspraken verkeerd hebben uitgelegd, als zij van lijden enz., als door de Profeten voorzegd, dachten?

Hoe inconsequent is dit van *Eckerman* gedacht? De Joden, die *Eckerman* dikwijls als zoo dom beschrijft, en die ook indedaad, blijkens de geschiedenis van dien tijd, vele vooroordelen in het godsdienstige koesterden (64), zullen nu de Uitleggers der Profeten zijn! en hun oordeel een bewijs, dat de Profeten van Jezus Christus niet gesproken hebben!

Als men dit gevoelen heeft voorgesteld, is het ook wederlegd; daar der Joden geschiedenis van dien tijd duidlijk toont, dat de denkbeelden van het gros der Joden hier niets afdoen.

Alleen merken wij hierop, dat de Profeten ook dit ongeloof der Joden van dien tijd voorzegd hadden, vergel. Jes. 53., en dat wij, over het vrij algemeen begrip der Joden in Jezus tijd, nadenkende, dat de Messias niet lijden of sterven moest, de hand Gods daar-

(64) *Eckerman* dicht hun, boven 't geen de geschiedenis leert, nog vele anderen toe, en toont daardoor zelf, hoe ongegrond hij redeneert.

daarin duidlijk optemerken. Was dit gevoelen omtrend dien tijd het heerschende niet geweest, bezwaarlijk zouden dan de Voorzeggingen der Profeten, betreklijk het lijden en den dood van den Messias, zijn vervuld geworden.

§. 4.

Oplossing eeniger zwarigheden, betreklijk bijzondere Voorzeggingen.

Voegen wij bij deze algemene zwarigheden, waardoor men meent dat de vervulling der bovengenoemde bijzonderheden in Jezus Christus vooral gedrukt wordt (65), nog eenigen, die afzonderlijke Voorzeggingen der Profeten, tot die bijzonderheden behoorende, vergeleken met de geschiedenis van Jezus, betreffen.

De zwarigheden, die men in vroeger en later tijden tegen de vervulling der Godspraak, Gen. 49: 10., in Jezus Christus heeft bijgebracht, laten zich grotendeels uit het

(65) Betreklijk deze bijzonderheden zijn ons geen meer algemene zwarigheden, die eenige opmerking verdienen zouden, voorgekomen.

het te voren gezegde beoordeelen. Hier merken wij nog op, dat het niemand vreemd zal voorkomen, maar allezints gepast, dat Jakob, de tijden van Jezus voor oogen hebbende, van Juda's regering en het wegwijken derzelve, van dezen ſtam gewaagt; die in opmerking neemt, 't geen de geſchiedenis leert, dat de wedergekeerden uit de Babyloniſche ballingſchap meest nazaten van Juda waren, met bijvoeging van eenige andere (individu's), uit de overige ſtammen, die zich als in Juda inlijfden, zoo dat het geheele volk toen, en vervolgens, na dezen ſtam is genoemd geworden, waardoor alle regering, die er nog overig bleef, als bij Juda berustende, moest worden aangemerkt (66).

Ter bevestiging in het gevoelen, dat deze Godſpraak van Jezus Christus moet verſtaan worden, indien de gegevene uitlegging op goede gronden rust, dient het door *Meyer* (67) bewezene, daar hij duidlijk heeft aangetoond, dat de geſlacht-lijsten, toen Jezus Christus geboren wierdt, nog

in

(66) Vid. *Vitringa*, *Obſerv. Sacr.* l. 4. l. 6. p. 960.

(67) Bevestiging der geſchiedenis van Jezus en de Apostelen, uit ongewijde Schrijvers, bladz. 154.

in wezen waren, uit de schriften van *Josephus*, die in 't begin zijner levensgeschiedenis zegt: dat hij zijn geslacht opgaf, zoo als hij het in openbare geschriften vondt. De geslacht-lijsten der Priesters, waaruit Josephus afkomstig was, waren derhalven in zijnen tijd nog voorhanden; en niet alleen de hunne, maar ook die van anderen, die niet tot het Priesterlijk geslacht behoorden, zoo als *Meyer* uit het 1. B. *contra Appionem* toont, daar *Josephus* §. 7. zegt: dat de Priester zorgvuldig onderzoek doen moest na het geslacht der personen, dien hij trouwen wilde. Dikwijls wordt ook in het Nieuwe Testament bij den persoon het geslacht genoemd, vergel. Luc. 2: 36. Hand. 4: 36. Filipp. 3: 2. Maar niet lang daarna zijn de geslacht-lijsten verloren.

Meyer heeft ook beweezen uit de geschiedenis van dien tijd, dat de heerschappijvoerende magt, hoe afhanglijk de Joden in de uitoefeninge van dezelve ook waren, ten tijde van Jezus nog niet geheel geweken was, daar de Joden, toen Jezus geboren wierdt, nog geene Romeinsche Procurators over hun gesteld zagen, en dat na de verbanning van Archelaüs, gedurende Jezus verkeering op aarde voorgevallen, hunne

vrijheid merkelijk is besnoeid geworden; schoon zij ook toen nog het lager regtsgebied eenen tijd lang bleven behouden, alsmede hunne godsdienstige inrigting en kerkelijk recht, in den Joodschen staat een wezenlijk deel der wetten uitmakende (68).

Aanmerkingen, door welken de vervulling dezer Godspraak in Jezus Christus krachtig bevestigd wordt, en vele zwarigheden daaromtrend uit den weg geruimd, 't geen ons van de moeite ontslaat, om hieromtrend meer te zeggen.

De zwarigheden die men wel eens tegen de vervulling sommiger Godspraken, het lijden van den Messias betreffende, in Jezus Christus heeft bijgebragt, zijn van te weinig belang, dan dat ze ons lang zouden ophouden. Zoo is het, bij voorbeeld, gelegen met het gene men ten dezen aanzien in den tweeëntwintigsten Psalm meent aantetreffen.

Vers 3., zegt men, gewaagt de sprekende persoon van het roepen des daags en des nagts onder zijn lijden, 't gene men meent, niet letterlijk op het laatste kortstondig lijden

(68) *Meyer* l. l. bladz. 199.

den van Jezus te kunnen worden toegepast. Hierop is meermaal met regt aangemerkt, dat Jezus lijden wel zoo lang geduurd heeft, dat hij nagt en dag tot God kon gezegd worden te bidden; en dat, behalven dit, de ſpreekwijs, nagt en dag, ook maar alleen behoeft te beteekenen, gelijk het dikwijls zoo gebruikt wordt, *gedurig*, *beſtendig*.

En wat vers 5, 6, 20—23. betreft, daar hij bidt om verlost te worden, gelijk zijne vaders naar den vleeſche, 't geen men meent, dat Jezus niet bidden kon, daar hij wist, dat hij in den dood moest uitgeſtort worden. Met recht zegt men hierop, dat hij wel bidt, om van zijne vijanden verlost te worden, maar niet van den dood, en dat men alles, daar voorkomende, gevoeglijk nemen kan voor een ſpoedige uitkomst uit zijn lijden door den dood.

Wat de openbare en plechtige dank in de gemeente, waarvan vers 20—23. geſproken wordt, betreft: het kwam ons te voren meermaal voor, dat de Profeten, en dat zeer gepast, de taal, die zij den Mesſias in den mond leggen, uit de ſpreekmanieren van hunnen tijd ontleenen. L. c. kan men onder de vergadering zijner broe-

deren de vergadering zijner aanhangers verstaan (70).

Dikwijls, dit kunnen wij niet ontveinzen, hebben wij er ons over moeten verwonderen, dat dezelfde Uitleggers, die, als het David, of een anderen onder 't Ouden Testament levenden, gelden zal, over de grootste zwarigheden, welke zich opdoen, zoo ligt henen stappen (gelijk uit vorige proeven blijken kan), zoo buitensporig naauwgezet zijn, als het op Jezus Christus zal worden te huis gebracht. De kleinste dingen zelfs, het Oostersch spraakgebruik, anders zoo vrij, tot het geheel onbewijsbare toe, behandeld, worden dan in eens bergen, die niet te overklimmen zijn.

Uit het een en ander dat wij, betreklijk de opgegevene bijzonderheden, gezegd hebben, en nog meer uit eene geheel naauwkeurige vergelijking der bijgebragte Godspraken met de geschiedenis van Jezus (die wij niet nodig vonden, met die naauwkeurigheid te maken als anders geschieden kon), zal men de verwondering van velen, over de juistheid der Voorzeggingen en derzelver stipte vervulling in Jezus, moeten billijken, zelfs

(70) Verg. *Muntinghe* ad h. l.

zelfs kleine bijzonderheden, en daaronder de zoodanigen, die men, het Profetisch voorſtel alleen in aanmerking genomen zijnde, ligt voor beeldrijke beſchrijvingen zou gehouden hebben, zijn letterlijk in hem vervuld. Men denke, bij voorbeeld, aan 't geen wij bij Zach. 9., van het rijden op eenen ezel, gezegd hebben.

Alles wat de Profeten, ten aanzien van het leven, lijden, dood enz., van eenen perſoon, door hun voorgeſteld, gezegd hebben, is zelfs, boven het geen men van hun voorſtel verwachten kon, in Jezus Christus geſchiedkundig waar bevonden, voor zoo verre de aart der aangekondigde zaken de vervulling daarvan, voor de oogen der menſchen, toeliet (71).

(71) Van dien aart zijn de aankondigingen niet, die de Profeten van eene der voorname oogmerken, tot welke de door hun voorgeſtelde perſoon lijden en ſterven zou, doen, dat hij, naamlijk, de ſtraffe der ſchulden op zich nemen zou, en een ſchuld-offer voor de zonden worden. Voor zulke zaken zal men derhalven ook geene geſchiedkundige bewijzen van dien aart, als wij boven opgaven, in redelijkheid kunnen verlangen. Het geen wij hier verlangen kunnen, hebben wij in de berichten der Apostelen, die hun leven voor de waarheid daarvan opofferden.

§. 5.

Vervulling der Voorzeggingen, die op de hoogheid van den Mesſias enz. betrekking hebben, in Jezus Christus.

Wij gaan nu tot andere bijzonderheden, door de Profeten in hun te voren opgegeven voorſtel (verder kunnen wij hier niet gaan) vermeld, over. Tot de zoodanige, namelijk, die de grootheid en luister van den perſoon, dien zij bedoelen, betreffen.

Na al het te voren gezegde zal het ook hier niet nodig zijn, in alle de bijzonderheden der vervullinge des aangaande te treden, te minder, vermits de zwarigheden, die men hieromtrend maakt, voor zoo verre ons is voorgekomen, algemeen zijn, ook niet wel anders, zo de te voren gegevene uitlegging doorgaat, zijn kunnen; waarom wij ons dan ook voornaamlijk bij het algemene bepalen zullen.

De Profeten ſtellen, gelijk wij zagen, den Mesſias meermaal voor als een groot, een luisterrijk Koning, kennen hem een rijk toe, eene heerſchappij, onder welke de menſchen velerlei zegeningen, ook uitwendige, tijdelijke, genieten zouden; zegenin-

ningen, waarin Israëls volk bijzonder delen zou enz.

Dit alles meent men (72) geheel niet te kunnen worden toegepast op Jezus Christus.

Doch wij zijn van oordeel, dat ook deze bijzonderheden in het Profetisch voorſtel zich niet ſlechts gevoeglijk op Jezus Christus laten rijmen, maar hij ook daarin regelregt bedoeld zij, hoe vreemd, en zelfs tegenſtrijdig, velen dit ook vinden mogen.

Om dit wat nader in 't licht te ſtellen, moeten wij vooraf het een en ander herinneren van 't geen te voren bewezen is, en ook gedeeltelijk door onze tegendenkers wordt voorgeſtaan, door 't welk het Paradoxe, dat velen in ons gevoelen meenen aantetreffen, grotendeels verdwijnen zal.

1. Indien het doorgaat, zoo als wij bij de overweging van het Profetisch voorſtel meenen bewezen te hebben, dat in de Godſpraken des Ouden Testaments vernedering, lijden enz., aan denzelfden perſoon toegeëigend wordt, aan welken een heerlijk rijk, en daarin veel grootheid voor hem zelven, en de genen die onder zijn bewind ſtaan,

(72) Onderſcheiden namen zullen wij hier niet opnoemen, daar dit te voren reeds geſchied is.

ſtaan, wordt toegeſchreven, dan moet men, ongeacht vele zwarigheden, die zich hier tegen mogten opdoen, zo het eenigzints geſchieden kan, en het niet ſtrijdig is met echte uitlegkunde, noch met den aart der bedoelde zaak, ook de laatstgenoemde bijzonderheden op Jezus Christus te huis brengen, wijl de eerstgenoemde zoo naauwkeurig in hem zijn vervuld geworden, dat men aan geen bloot toeval, aan geen enkel rijmen denken kan; is het eene zoo juist in hem uitgekomen, dan vordert ook de billijkheid, dat wij het andere in hem zoeken, al blijven hier ook gewichtige bedenkingen over (73).

Te meer is men hiertoe verplicht, als men in het Profetisch voorſtel, daar van beide die bijzonderheden geſproken wordt, ſomtijds een naauw verband tusſchen die beide gelegd vindt, vergel. Jeſ. 52: 14 en vervolg.

Doch hoe men over dit laatſte (het verband

(73) Dat men hiervan veel te ſterk geſproken heeft, en de zwarigheden, die er overblijven, daar ze uit den aart der aangekondigde zaken voortvloeijen, ten minſten grotendeels, geene bedenkingen tegen de vervulling in Jezus Christus, zal uit het vervolg blijken.

band tusſchen die onderſcheiden bijzonderheden, door de Profeten zelven geplaatst), ook denken moge; zoo veel meenen wij hier als zeker, op grond van het eerſte deel dezer Verhandeling te mogen aannemen, dat de Profeten niet eeniglijk, gelijk *Konynenburg* enz. willen, hoogheid aan den Mesſias toekennen, maar ook nedrigheid enz.

Men denkt wel, dat het geheel onvoegzaam, zelfs tegenſtrijdig zijn zou, deze zoo verſchillende zaken aan denzelfden perſoon toetekennen, als men daaronder een individu verſtaan zal.

Denklijk zegt men dit om te tonen, dat de Profeten anders moeten verſtaan worden, daar wij hier te doen hebben met Uitleggers, die der Profeten Godlijk gezach erkennen, en deze aanmerking daartegen niet kunnen willen gebruiken.

Wij moeten bekennen, het onvoegzame niet te kunnen zien, dat er in gelegen zijn zou, om aan den Mesſias de zeer verſchillende zaken (tegenſtrijdige zijn het toch wel niet), van nedrigheid en hoogheid toetekennen. Integendeel komt ons dat, als wij de Profetiſche teekening van dezen Davids-Zoon in zijne grootheid betrachten, zeer voeglijk, zelfs natuurlijk, voor; want daar

zijn

zijn rijk geen aardsch rijk, zonder meer, zijn zoude, maar vooral eene geestelijke en zedelijke heerſchappij, of hoe men ook anders der Profeten voorſpellingen, hieromtrend gedaan, en te voren bijgebracht, moge willen noemen, kan het geheel niet vreemd zijn, dat hij door vernederingen tot die heerſchappij geraakte, doordien de zedelijke hervorming der menſchen natuurlijk ten allen tijde veel tegenſtand vindt, en dezulke, die dat weldadig werk op zich nemen, zal hun doel bereikt worden, vele bezwaren hebben doorteworſtelen.

2. Woordelijke, letterlijke vervulling, van 't geen de Profeten, betreklijk Meſſias hoogheid en rijk, voorſpeld hebben, zal men, rechtmatig oordelende, hier niet verwachten, daar der Profeten voorſpellingen, gelijk wij en ook onze tegendenkers, blijkens het vorige, toeſtemmen, en, door de beſchouwing der bijgebrachte ſtukken buiten allen twijfel geſteld wordt, Israëlitisch zijn ingekleed.

Bij het aankondigen van vernedering, lijden enz., was er weinig gelegenheid, om nationale beelden te gebruiken, daar kruis en lijden, gelijk elk gevoelt, weinig voor zulk eene inkleeding vatbaar is, maar zeer

vat-

vatbaar is daarvoor Mesſias hoogheid. Zou hij een Vorst zijn, en een rijk hebben, dan was het natuurlijk dat de Profeten, in het beſchrijven dier zaken, hunne beelden en ſpreekwijzen doorgaans ontleenden van 't geen onder Israël groot was, bij voorbeeld, van hunne Koningen.

Onze tegendenkers, die zoo veel van nationale Israëlitiſche ſchilderingen ſpreken, kunnen dan hier niet ſtaan, gelijk zij, wonderlijk oneens met zich zelven, doen, op letterlijke vervulling, daar, bij het ſtuk van Mesſias hoogheid, en de vraag, over derzelver vervulling, juist de plaats is, om niet regt van de zoo geliefkoosde ſtelling, dat de Profeten Israëlitisch, nationaal ſpreken, een behoorlijk gebruik te maken. Te meer als wij zien, dat de Profeten het Israëlitisch rijk onder David, en de op hem volgende Koningen, beſchouwen als in een naauw verband ſtaande met het Mesſiaanſche rijk, en het eerſte als eene voorbereiding tot het laatſte aanmerken (74), 't geen de na-

(74) *Hesſ* heeft *vom geist der weisſagung* het verband door de Profeten, tusſchen het Davidiſche en Mesſiaanſche rijk gelegd, in nader overweging genomen.

nationale teekeningen hier nog voegzamer maakt.

Men voege hier nog bij, dat de teekening van Mesfias hoogheid, zijn rijk enz., meestal in Poëtifche ftukken voorkomt, die, overeenkomftig den aart van Poëfie, vooral Oosterfche, met niet al te grote naauwgezetheid moet behandeld worden (75).

3. Het kan geen zwarigheid van gewigt zijn, of liever, het kan geheel geen zwarigheid zijn tegen de vervulling der Godfpraken in Jezus Christus en zijn rijk, als men tot nog toe niet in allen opzichte uit de gefchiedenis kan aantonen, dat die grootheid in Jezus dat geluk volkomen in zijne volgelingen (die men na elks toeftemming als zijn rijk befchouwen kan), plaats gehad heeft, of nog plaats heeft, waarvan de Profeten fpreken. Hieruit volgt geenzints, dat de Profeten Jezus Christus niet kunnen bedoeld hebben.

Zoo min de menfchen, die niet lang na David leefden, daaruit, dat fommige zaken, aan het Davidisch rijk toegeëigend, nog niet

(75) Het hier gezegde, betreklijk het nationale en Poëtifche in de Profetifche befchrijvingen, nemen wij onder de te voren opgegevene bepalingen hieromtrend.

niet aanwezig waren, befluiten konden, dat David en andere Profeten, in den tijd van dezen Koning levende, een ander rijk dan het Davidifche bedoeld hadden, fchoon zij zoo veel kennelijks, dat daarop zag, getuigden, zoo min, ja nog veel minder gaat het befluit door, dat men uit eenige nog niet vervulde zaken tot het rijk van den Mesfias, als niet vervuld in Jezus Christus, zou willen maken. Een enkel aardsch rijk duurt dikwijls verfcheiden eeuwen, hoe veel te meer dan is dit te verwachten van een rijk van dien aart, en die uitgeftrektheid, als de Profeten Mesfias rijk befchouwen, daar zij het voorftellen als een rijk, dat ook in geduurzaamheid alle andere rijken overtreffen zou, gelijk wij te voren toonden.

Het rijk van Jezus duurt immers nog, hij heeft nog op een groot deel der wereld zijn aanhang, die hem als Koning en Heer erkennen; en zoo lang dat rijk ftand grijpt, zoo lang kan men dat befluit niet maken, dat de Profeten van zijn rijk niet zouden gefproken hebben, daar de nog onvervulde beloften (76) in 't vervolg kunnen vervuld worden.

De

(76) Wij ftemmen gaarne toe, dat er ten dezen aanzien

De Profeten bepalen geen tijd, op welken de onderscheidene voorrechten, door hun aangekondigd, zullen plaats hebben (77).

Uit deze aanmerkingen kan blijken, dat wij bij de vraag: of dat geen dat de Profeten, betreklijk het rijk van Mesſias, voorgeſteld hebben, Jezus Christus en zijn rijk geldt? geene woordelijke, noch in alle opzichten volkomene vervulling uit de geschiedenis te wagten heeft, en men er zich niet aan ſtoten moet, als men die niet aantreft; maar alle reden heeft om te denken, dat zij Jezus Christus en zijn rijk voor oogen hebben. (vergel. Aanm. 1.)

Redelijkerwijze zal men hier niets meer verlangen kunnen, om de vraag met ja te beantwoorden, dan dat er veel kennelijks tusſchen beiden gevonden wordt, veel dat reeds vervuld is in den geruimen tijd, dat Jezus rijk geduurd heeft, zoo veel, dat wij daaruit met grond het beſluit trekken kunnen,

zien in die Voorzeggingen, die wij bijbragten, en nog meer in andere onvervulde zaken voorkomen, men zie, bij voorbeeld, *Lowth*, *Michaëlis*, *Koppe* enz., over Jeſ. 60.

(77) Verg. *Heſs*, *Geſchichte der Kon. nach der trennungen*, 2 B. p. 93.

nen, dat het nog onvervulde, betreklijk dit rijk, vervolgens zal vervuld worden.

Zien wij dit wat nader.

De Profeten ſpreken van grote overwinningen, die het rijk van Mesſias op de wereld maken zou, voor een goed deel in vrijwillige onderwerping beſtaande, zij zeggen, dat de volkeren tot dit rijk zouden toevloeijen enz. En hebben niet reeds vele volkeren Jezus Godsdienst, die zijne rijkswet is, aangenomen? Moet Jezus niet beſchouwd worden te heerſchen over velen, die zich vrijwillig aan hem onderworpen hebben, en hem voor Koning, in den zin waarin de Profeten, gelijk wij te voren zagen, van den Mesſias als zoodanig ſpreken, erkennen, daar zij minder of meerder leven na de bevelen, die in het rijk van Jezus gevonden worden.

Eene vervulling, ten opzichte van Jezus Godsdienst en rijk, des te meer in 't oog vallende, hoe minder verwachting er was, dat daardoor zoo iets gewigtigs en uitgeſtrektst zou ten uitvoer gebracht worden.

Weinig hope deedt er zich op, dat door de eerſte bedienaars van Jezus Godsdienst, zijne eerſte rijks-gezanten, visſchers, ongeleerde, en daarbij overal vervolgde menſchen,

fchen, iets zou ter uitvoer gebragt worden, dat door geleerde Profeten, fchoon ook in daarvoor gunftige omftandigheden geplaatst, bij voorbeeld, in de Babylonifche ballingfchap, niet hadt kunnen gefchieden, den geopenbaarden Godsdienst uitgebreid op de wereld, 't geen door de Profeten, als een gevolg van de komst van den Davids-Zoon, van welken zij fpreken, was voorgefteld? Wat verwachting was er, de zaak op zich zelve genomen, dat door zulke geringe werktuigen, de menfchen, hoe zeer ook verfchillende in afkomst en zeden, door de banden van den Godsdienst, als tot één huisgezin, na Jefaia's Voorzegginge Hoofdft. 11 enz., zouden gebragt worden? Dat dit gefchieden zou door het eenvoudig, en geheel niets ftrelends in zich vervattend onderwijs van het Euangelie, dat, zonder aardsch vermogen en magt, de Heidenfche Afgodsdienst, zoo vele eeuwen op de wereld gevestigd en onderfteund, eenen geweldigen fchok lijden zou, gelijk de Profeten voorfpeld hadden?

En nogthans is dit gebeurd in de eerfte tijden der Christenkerk, toen vele Joden, onder alle volkeren verftrooid, Jezus als den Mesfias erkend, en geen minder, maar nog gro-

groter getal Heidenen, hetzelfde gedaan heeft, en wel vooral in landen, die door de Profeten bijzonder genoemd worden, van welke ons de gefchiedenis leert, dat de Christen-Godsdienst daar het eerst geplant en uitgebreid is (78).

En voorfpellen de Profeten, zoo als wij bij Ps. 110. enz. zagen, ook overwinningen in Mesfias rijk, die niet alleen in vrijwillige gehoorzaamheid der volkeren beftaan zouden, maar minder of meerder met geweld zouden bevogten worden; ook hier treffen wij reeds veel kennelijks in Jezus rijk aan. De Christenen hebben geheele rijken van Heidenen overweldigd, en de vijanden van Jezus Godsdienst en Koningrijk, door magt, ter ondergebragt.

Het is waar, in het opgegeven voorftel zijn, ten aanzien van het een en ander, nog zaken die niet vervuld zijn. Jezus wordt nog niet zoo algemeen erkend als Koning onder de volkeren, als zij daarvan gewagen. Vooral is het grotendeels nog onvervuld, 't geen zij, betreklijk zijne heerfchappij over Israëls volk, zeggen. Doch zij hebben ook geen tijd bepaald, waarop het een en

(78) Vergel. *Dathe*, ad Jef. 11.

en ander volkomen zou vervuld worden. Zijn er, met opzicht tot de Joden, vooral nog vele onvervulde Voorzeggingen; die natie is nog in wezen, en wordt buiten twijfel, door de Godlijke Voorzienigheid, afzonderlijk bewaard, om eens het beloofde aan haar te volbrengen. Hunne altijd nog voortdurende afzondering van andere volkeren, schoon zij reeds zoo lang onder dezelven verstrooid leefden, heeft, daar ze zoo eenig in haar soort is, zeker gewigtige oogmerken.

De langzame, stille voortgang van Jezus rijk op de wereld, doet ons met grond denken, dat het op dezelfde wijze eens tot deszelfs eindelijke hoogte komen zal.

§. 6.

Kennelijke, schoon nog maar aanvanglijke vervulling der uitwendige tijdelijke voorrechten, aan Messias onderdanen toegezegd in het rijk van Jezus Christus.

Wat de uitwendige tijdelijke voorrechten en volks-zegeningen betreft, van welke wij te voren toestonden, dat ze door de Profeten, onder andere weldaden, aan Messias rijk

rijk en onderdanen toegezegd worden. Het is er zoo verre van af, dat die toezeggingen ons leeren zouden, dat Jezus rijk door de Profeten niet zou bedoeld zijn; integendeel zien wij ook hier duidlijke, ſchoon nog maar aanvanglijke, vervulling, indien men, gelijk men billijk doen moet, onder 't oog houdt, dat de Profeten niet zeggen, dat er in de lange during, die zij aan Mesſias rijk toeëigenen, geen één enkel tijdvak zijn zou, dat er in Mesſias rijk geene grote, tijdelijke, uitwendige voorrechten zouden genoten worden. Een gevoelen, dat zelfs met hun voorſtel ſtrijdig is, daar zij van vele grote en magtige vijanden, die dit ook hebben zou, gewagen.

Zij kunnen derhalven niet anders, dan in 't gemeen over 't geheel genomen, verſtaan worden, dit rijk en deszelfs onderdanen gelukkig roemende, ook door tijdelijke voorrechten, om dat die meesttijds in dat rijk, dat hun in deszelfs majestieuze grootte voor den geest kwam, zouden genoten worden, op dezelfde wijze als men de regering van David, als eene voor zijne onderdanen gelukkige en voorſpoedige regering, beſchouwen kan, en ook in den Bijbel vindt voorgeſteld, ſchoon er voor hun wel eens

benaauwende dagen waren onder zijn beſtier.

In den opgegeven zin (die door de Profeten alleen kan bedoeld zijn), zien wij ook hier kennelijke vervulling in Jezus rijk.

In 't eerst, bij de gronding van dit rijk, leefden de onderdanen van hetzelve in onderdrukking, toen en vervolgens waren de vijanden van dit rijk, waarvan de Profeten geſproken hadden, ijverig werkzaam; maar de tijdelijke voorrechten voor de onderdanen van Jezus rijk hebben reeds lang begonnen, en bijna onafgebroken, in minder of meerder mate, voortgeduurd.

Van de tijden van Conſtantyn den Groten heeft het Christendom doorgaans, in uitwendigen voorſpoed, gebloeid. De belijders van Jezus naam, zijn meesters op een zeer groot deel van de bekende wereld. Hoe gering Jezus rijk ook in de beginzelen was, hoe zeer het toen ook onderdrukt wierdt, hebben zij, die Jezus naam dragen, nu al een groot deel van Azia, Afrika, Amerika, en bijna geheel Europa aan zich onderworpen, en zijn de ſchrik voor de verst afgelegene Heidenſche of Mahomedaanſche volkeren.

Heeft Jezus rijk dan geen groten uitwendigen

digen voorſpoed in dit opzicht gehad, groter dan eenig menschlijk vernuft, agttien eeuwen voor ons, als mooglijk denken kon?

Is er aan Jezus rijk ook, in vele andere opzichten, doorgaans geen uitwendige voorſpoed verbonden geweest?

Dit zal geen bedagtzaam wereld-beſchouwer ontkennen kunnen, die Christelijke maatſchappijen ſlechts maar oppervlakkig met anderen vergelijkt.

Waar is meer volks-geluk, in Christen landen, of in Heidenſche en Mahomedaanſche? Waar meer veiligheid voor de inwoners, meer orde, meer gerechtigheid? Waar bloeijen konſten en wetenſchappen het meest? Buiten allen tegenſpraak in Christen landen!

Dit is zoo in 't oog vallend waar, dat dorre ſtreken van Christen landen, in velerlei zegeningen, Heidenſche, ſchoon anders mild door de Natuur bedeeld, overtreffen (79).

(79) Behalven anderen, die dit onderwerp opzetlijk behandeld hebben, vergel. *Seiler*, *Opuſc. Theol.* l. c. p. 146.

§. 7.

Vervulling der toezeggingen, door de Profeten gedaan, betreklijk inwendige zegeningen, en ook daaruit blijkbaar, dat het rijk van den Mesſias het rijk van Jezus is.

De overige zegeningen, aan het rijk van Mesſias door de Profeten vastgemaakt, dezulke, namelijk, die inwendig zijn, en tot de ziele meer bepaald behooren (dat de Profeten, hoe Israëlitisch en nationaal zij ook van dit rijk ſpreken, ook de zoodanige aan hetzelve verbinden, toonden wij te voren), kunnen, daar ze niet van dien aart zijn als de te voren opgenoemde, niet zoo zichtbaar en in 't oog vallend, ook niet zoo regelregt uit de gebeurtenisſen der wereld, als vervuld, worden aangetoond; doch 't geen men betreklijk een rijk dat nog voortduurd, en nog niet aan deszelfs beſtemming beantwoord heeft, ten aanzien van zulke zegeningen, die aan Mesſias rijk alleen, met uitſluiting van alle andere rijken, eigen zijn zouden, billijk zou kunnen verwachten, treft men aan in het rijk van Jezus; want behalven dat de uitwendige zegeningen, van welken wij boven ſpraken, voor een goed

deel

deel in naauwe betrekking tot deze ſtaan, en zonder dezelven niet regt kunnen genoten worden, zeggen ons ook de berichten des Nieuwen Testaments, leerſtellige niet alleen, maar ook geſchiedkundige, die ook hier naauw verbonden zijn; berichten, die wel heftig zijn tegengeſproken, maar nog nooit als niet geloofwaardig wederlegd zijn, deze zeggen hetzelfde van die inwendige zegeningen der ziele, ten aanzien van Jezus rijk, dat de Profeten van Mesſias rijk voorſpeld hadden, en breidden die, na het meerder licht van kennis, die de Schrijvers des Nieuwen Testaments van den toen meer geestelijk gewordenen Godsdienst hadden, nader uit; het algemene, dat de Profeten nog maar wisten, in bijzonderheden ontwikkelende.

En dit is ons, en moet ook elk, in een zaak van die natuur, als de zegeningen, waarvan wij ſpreken, volkomen genoeg zijn ter overtuiging, dat ook die voorrechten aan Jezus rijk, maar ook daaraan alleen eigen zijn, en door het bijzondere dies te karaktermatiger.

Eene andere vraag is het, welker beantwoording niet tot ons beſtek behoort: in welk eenen zin men het geen, betreklijk deze ze-

zegeningen in het Oude, en vooral in het Nieuwe Testament voorkomt, hebbe optevatten (80).

Het geen wij van de inwendige zegeningen van Mesſias rijk, als vervuld in dat van Jezus, opmerkten, willen wij ook in aanmerking genomen hebben, als de vraag is na den perſoon des Konings, in het rijk van Mesſias en Jezus.

Zichtbaar ſtemmen de beſchrijvingen der Profeten van den perſoon van den Mesſias in met die der Schrijvers des Nieuwen Testaments, betreklijk Jezus Christus. De eerſte kennen aan den Mesſias (zo het te voren gezegde gegrond is), eene meer dan menſchelijke, ja eene Godlijke waarde toe, onder zulke bewoordingen, die nooit aan de voortreflijkſte menſchen door hun gegeven worden, of ook gegeven konden worden, en zoo beſchouwt ook het Nieuwe Testament Jezus Christus, en geven geſchied-

(80) Opzetlijk hebben hierover gehandeld *J. Heringa*, *Prijsverh. over Jezus Koningl. waardigheid*, *Royaards*, *van Voorst*, over hetzelfde onderwerp, verg. ook *G. J. Storr*, *Differt. Exeget. de notione regni coeleſtis in N. T. in 2 Faſcic. Differt. a Muntinghe editi*, p. 175.

ſchiedkundige bewijzen op, waaruit deze zijne voortreflijkheid gebleken is; bewijzen, die zijne vijanden wel in een haatlijk licht plaatſten, maar nogthans als gebeurde zaken, in dien tijd, moesten erkennen.

Worden die getuigenisſen des Nieuwen Testaments door ſommigen, zoo zij meenen, op uitlegkundige gronden, in eenen zeer flaauwen zin, opgevat; het behoort niet tot ons, om te bewijzen, dat men die in den allernadruklijkſten zin hebbe optevatten, dit is door anderen ook in Prijsverhandelingen opzetlijk geſchied.

Het zal, vertrouwen wij, niet noodzaaklijk zijn in meer bijzonderheden, ten opzichte van de vervulling der bijgebragte Profetiſche Godſpraken in Jezus Christus, te treden. Het bijgebrachte moet elk, zoo wij meenen, overtuigen, dat de aangehaalde voorſpellingen der Profeten regtſtreeks op onzen Heer Jezus Christus zien, en de Voorzeggingen omtrend den Mesſias gedaan, tot in de bijzonderheden toe, in hem zijn vervuld geworden, voor zoo verre men de vervulling daarvan, in onze dagen, nog verwachten kan.

Wij zouden hier onze Verhandeling eindigen kunnen, daar de Beſtierers des Genootſchaps,

ſchaps, bij de herhaalde uitſchrijving der vraag, die wij hebben trachten te beantwoorden, zich alleen bij de rechtſtreekſche Voorzeggingen van den Mesſias, en de vervulling derzelve in Jezus Christus, bepalen, ware het niet, dat ons bij de nadere uitwerking van dit onderwerp, waartoe wij ons begaven, toen wij bemerkten, dat de ingekomene Verhandelingen niet voldoende geoordeeld waren, veel was voorgekomen, dat tot eer van de Euangelieleere, zoo als die door Jezus en zijne Apostelen is voorgeſteld geworden, ſtrekken kan, waarvan wij meenden in deze Verhandeling, bij wijze van Aanhangſel tot dezelve, nog eenig gebruik met voegzaamheid, en niet geheel tegen de bedoeling der opgegeven vraag, blijkens de eerſte uitſchrijving, te kunnen en mogen maken.

Doch wij zullen dit ſtuk hier niet opzetlijk behandelen, maar alleen bij wijze van gevolg, uit het betoogde afgeleid, wel begrijpende, dat, ten dezen aanzien, veel meer kan gezegd worden dan wij hier zeggen.

AANHANGSEL.

Behelzende eenige gevolgen, ten bewijze van de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer, uit de behandelde Voorzeggingen, en derzelver vervulling in Jezus Christus, afgeleid.

§. I.

De waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer, zoo als die in het Nieuwe Testament is voorgedragen, ſtaat in naauw verband met de Voorzeggingen van den Mesſias, en derzelver vervulling.

Het Christendom heeft buiten twijfel andere, grotendeels ook meer eenvoudige bewijzen voor deszelfs waarheid en Godlijkheid, dan de Voorzeggingen der Profeten betreklijk eenen Mesſias, en de vervulling derzelve in Jezus Christus. Doch bij wijze van veronderſtelling toetegeven, gelijk sommi-

migen in het verdedigen der waarheid gedaan hebben, dat de Christen-Godsdienst wel waar en Godlijk zijn kan, schoon er van dezelve en van Jezus Christus geene Voorzeggingen in het Oude Testament voorhanden zijn, is, dunkt ons, verkeerd gehandeld, en te veel toegestaan.

Men beschouwt, meenende dit, behoudens de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer, te kunnen toegeven, de zaak te veel op zich zelve, in het afgetrokkene, zonder genoegzaam acht te geven op het voorstel van deze leer in het Nieuwe Testament. Het Nieuwe Testament beroept zich op Voorzeggingen van Christus, in het Oude Testament voorkomende, geeft van dezelven dikwijls hoog op, houdt den eersten Grondlegger van den Godsdienst des Nieuwen Testaments voor een persoon, dien de Profeten aangekondigd hadden, en merkt de door de Profeten gedane Voorzeggingen aan als bewijzen, voor de waarheid en Godlijkheid der zending en prediking der eerste Euangelie-Verkondigers (81), op welker voor-

(81) Dat zij zulk een gebruik maken van de Voorzeggingen des Ouden Testaments, stemt men algemeen toe. Grotelijks nogthans verschilt men in bevatting om-

voorſtel de geopenbaarde Christen-Godsdienst gegrond is. En hierdoor verandert de zaak, zoo wij meenen, geheel van natuur, en de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Schrijvers des Nieuwen Testaments wordt geheel weggenomen, als er zulke Voorzeggingen, waarop zij zich beroepen, niet zijn, maar ook, integendeel, buiten geſteld, als er de zoodanige zijn, en regelregt op die wijze vervuld zijn, als zij willen, en in dien perſoon, dien zij opgeven. De geloofwaardigheid en het Godlijk gezach der Euangelieſchrijvers wint bij ons, naarmate wij hiervan duidlijke overtuiging hebben, en tot in de bijzonderheden hunne uitſpraken des aangaande bevestigd zien, zonder eene kunſtige, en hen vernederende uitlegging hunner woorden nodig te hebben. Hoe meer wij zelfs de bijzonderſte voorſtellingen der Profeten in hunnen Godsdienst, en deszelfs Grondlegger Jezus Christus bewaarheid zien, hoe meer wij van hunne geloofwaardigheid en Godlijk gezach overtuigd

omtrend den aart daarvan. Het vervolg zal leeren, dat alle kragt van bewijs vervalt, indien ſommiger gevoelen daarover doorgaat.

tuigd worden (82), gelijk wij daaraan, in een tegenövergesteld geval, weinig gewigt zouden kunnen hegten.

Het zal nodig zijn, dat wij ons hieromtrend wat nader verklaren, en het boven gezegde bewijzen, 't geen wij doen zullen, door de zaak in 't algemeen, en vooral in de bijzonderheden, wat van naderbij te betrachten; bij herhaling nogthans verzoekende onder het oog te houden, dat wij slechts bedoelen iets te zeggen van dat geen, dat men hier, als men het stuk opzetlijk wilde behandelen, zou kunnen zeggen.

§. 2.

Hoe de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleer, door de Voorzeggingen van den Messias, en de vervulling daarvan in Jezus Christus, in 't algemeen bewezen wordt.

Beschouwen wij dan eerst de zaak in 't algemeen.

Het

(82) *Eichhorn*, *Inleid. in 't O. T.* 3. D. bladz. 92., vraagt: voor wien toch de bijzonderste voorstellingen in het laatste toekomende zijn zouden? En antwoordt:

se-

Het Nieuwe Testament is voor een goed deel in denzelfden geest geschreven als het Oude, ten minsten ten aanzien van de verwachting van eenen Messias, en in dien geest wordt van Jezus, zijn werk enz., gesproken. Dikwijls wordt er, bij voorbeeld, in het Nieuwe Testament gewag gemaakt van een Koningrijk, en dat aan Jezus Christus toegeeëigend. Jezus rijk wordt als een bestendig Davids-rijk beschouwd, en komt zelfs onder het denkbeeld van het zitten op eenen throon voor, vergeleken, onder anderen, Hand. 2: 30. Zoo spreken niet alleen Jezus en zijne Apostelen (83), maar God zelf wordt door zijnen Engel, als sprekende van Jezus Christus, in denzelfden geest ingevoerd, Luk. 1: 32. (84)

Wij

zeker voor ons uit de late nakomelingschap niet, daar wij door andere sterkere gronden meer overtuigend geleerd zijn enz., laat zich uit het bovenstaande en het vorige beoordelen.

(83) Jezus begint zijne prediking geheel in den Profetischen geest, zijne eerste stemme is: Het Koningrijk is nabij gekomen; Hij en zijne Apostelen beschrijven dat rijk onder dezelfde of gelijke beelden, als de Profeten Messias rijk beschreven hadden.

(84) Zie Prof. G. *Bonnet*, *Verklaring van den Br. aan de Hebreen*, bij H. 1: 5.

Ee

Wij kunnen niet anders zien, of de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleere wordt grotelijks verzwakt, en zelfs geheel weggenomen, als men bij deze gelijkheid van voorſtel, tusſchen het Oude en Nieuwe Testament, en de duidlijke weêrſlag, die het laatſte zoo regelrecht op het eerſte maakt, geene regelrechte Voorzeggingen, aangaande Jezus Christus, in het Oude Testament erkent; daar men, dit aannemende, genoodzaakt wordt te zeggen met *Eckerman*, in zijne *Theol. Beitr.* op vele plaatſen, dat Jezus en de Apostelen den geest van het Theologisch Joodſche Systema, en de daarnaar gevormde voorſtelling van de kennis en vereering Gods, ſtaan lieten, en dat wij in onzen tijd, wel verre van uit dit voorſtel eenig gevolg te trekken, of daaraan eenig gewigt te hegten, men integendeel, daar de redenen, waarom de Schrijvers des Nieuwen Testaments zulk een voorſtel gebruikten, nu ophouden elke uitdrukking, uit het Oude Testament ontleend, en elke toeſpeling op dezelve, uit de Christelijke leer, moet uitmonſteren. Het zal een volksbehagend voorſtel zijn, door de Schrijvers des Nieuwen Testaments geſchikt geoordeeld, om hunne goede oogmerken in de pre-

prediking van de leer des Euangeliums te beter te bereiken, en in het voorſtel daarvan gereeder ingang bij de Joden te vinden.

Na dat door velen (85) het gevoelen, dat Jezus en de Apostelen zich, ten koste der waarheid (gelijk in ons geval zou plaats hebben), na de toenmalige volks-begrippen der Joden zouden geſchikt hebben, is wederlegd geworden, en aangetoond, hoe zeer dit ſtrijdig is met hunne doorgaande handelwijs, in zaken van gewigt, die den Godsdienst betreffen, behoeven wij daarover niets te zeggen. Alleen kunnen wij niet voorbij, ten aanzien van ons onderwerp, optemerken: dat het verſtand der Euangelieſchrijvers hierdoor onnatuurlijk verlaagd wordt, ſchoon zij zelven Joden waren, en aanvanglijk dezelfde denkbeelden aangaande den Mesſias hadden, zullen zij het zich als mooglijk hebben voorgeſteld, om in den geest der oude Godſpraken van Jezus, als den verwacht wordenden Mesſias, ſprekende, gereeder ingang bij hunne landgenooten te zullen vinden, niettegenſtaande zij

(85) In 't bijzonder door *Heringa*, in zijne *Prijsverhand.* over dit onderwerp.

zij wel wisten, dat deze perfoon in geenen deele beantwoordde aan de verwachting, die men algemeen van den toekomftigen Verlosfer maakte, en die zij zelven ook in 't eerst voedden; des niettegenftaande zullen zij, uit volks-behagerij, Jezus als den Mesfias hebben voorgefteld, en daarin ('t geen men vooral in aanmerking nemen moet) ook toen nog volhard hebben, toen zij zagen dat hun oogmerk, om in zulk eenen geest van Jezus Christus te fpreken, geheel mislukte, gelijk zij zoo fpoedig bemerken konden, daar alles zich hier tegen terftond verzettede. Ook toen nog zullen zij het over geen anderen boeg gewend hebben, en gepaster middelen tot hun oogmerk gebezigd, maar op denzelfden weg zijn voortgegaan.

Dat het boven genoemde gevoelen, betreklijk het voorftel van Jezus en de Apostelen, zeer fchadelijk is voor de waarheid en Godlijkheid (86) der Euangelieleere, of liever daardoor geheel wordt weggenomen, ziet elk ligtelijk.

Maar

(86) Indien men daaraan nog eenig gewigt, of liever eenigen zin, in onderfcheiding van menfchelijke fchriften, hegten zal.

Maar is integendeel de geest der Voorzeggingen van het Oude Testament, aangaande eenen Davids-Zoon en Davids-rijk, vervuld in Jezus Christus, gelijk wij bewezen hebben, dan zeggen zij de eenvoudige waarheid, als zij in dien zelfden geest van Jezus Christus en zijn rijk ſpreken; en de geloofwaardigheid en het Godlijk gezach der Euangelieleere wordt des te duidlijker kenbaar, hoe meer het voorſtel, dat de Euangelie-ſchrijvers van den Mesſias doen, van den algemenen geest van denking, in hunnen tijd, over dit onderwerp verſchilde, en hoe minder Jezus en zijn Godsdienst toen nog ſcheenen te beantwoorden aan 't geen de Profeten, aangaande Mesſias en zijn rijk, hadden voorgedragen (87).

Als wij des niettegenſtaande de Euangelieſchrijvers met zoo veel verzekerdheid en ſtandvastigheid zien beweren, dat Jezus Christus de Mesſias was, en aan Jezus een rijk toeſchrijvende, daarvan eenparig, voor zoo

(87) De Profeten hadden Mesſias rijk, vooral in deszelfs grootheid en luister, voorgeſteld, en van de uitgeſtrektheid, die het hebben zoude, geſproken; maar wat verwachting was er toen nog, dat dit in Jezus rijk bewaarheid worden zou?

zoo verre zij over dit onderwerp fpreken, hooren zeggen, dat dit het beloofde Mesfiaanfche rijk was, daar hun voorftel hieromtrend dien zelfden geest ademt; en als wij zien uit gronden, die van het Euangelisch voorftel onafhanglijk zijn, dat het waarlijk zoo met de zaak gelegen is, dan krijgen wij daardoor een krachtig bewijs voor de waarheid en Godlijkheid der Euangelieleere. Een bewijs, des te krachtiger daardoor, dat wij met zekerheid weten kunnen, dat de Euangelie-fchrijvers van de gronden, die wij in later tijden daarvoor hebben, voor een goed deel nog geenen dienst hebben konden.

Op deze wijze wordt de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere, door het Profetisch voorftel en de vervulling daarvan in Jezus Christus, in 't algemeen bewezen.

Men kan dit ook wel op andere wijzen doen, bij voorbeeld, door de volgende zeer gegronde redenering:

Is Jezus de Mesfias, door de Profeten beloofd, gelijk wij bewezen, dan valt er geene bedenking omtrend de geloofwaardigheid en Godlijkheid zijner leere, noch die der Apostelen met de zijne, in de hoofdzaak zoo

gelijk. Een beloofde Mesſias, eén perſoon, die zoo veel ter eere Gods verrigten moest, de uitvoerer van zijnen wil zijn enz., en geen Godlijk gezant, geene Godlijke leere die hij predikte, en dat Godlijk, in den bepaaldſten zin, zijn tegenſtrijdigheden. Men herinnere zich het karakter van den Mesſias, dat wij uit het Profetisch voorſtel opmaakten, en wij zullen hier geen woorden meer nodig hebben.

§. 3.

Bewijzen, die meer bijzonder zijn hiervoor, betreklijk het leervoorſtel van Jezus.

Nog nadruklijker wordt men van de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere overtuigd, als men die leere, voor zoo verre die op ons onderwerp betrekking heeft, wat meer van nabij, in eenige bijzonderheden, gadeſlaat. Het karakter van Jezus en de Apostelen, als van God gezondene Volks-leeraars, waarvoor zij zich uitgeven, en ook door hun, met welken wij hier te doen hebben, erkend worden, verdwijnt geheel door het gevoelen, dat er of geheel geene, of ten minſten geen directe

Voorzeggingen, aangaande Jezus en zijn rijk, in het Oude Testament zouden te vinden zijn. Maar hun karakter, als de zoodanige betragt, komt heerlijk te voorſchijn in het tegengeſtelde geval, 't geen wij te voren bewezen dat hier plaats heeft.

Jezus Christus ſprak niet alleen van zich zelven en zijn rijk in den geest en taal der Profetiſche Godſpraken; maar hij heeft zich ſomtijds ook uitdruklijk uitgegeven voor den beloofden Mesſias (88), niet alleen bij zijne vertrouwdſte vrienden, maar ook bij anderen, bij voorbeeld, in een geſprek met eene Samaritaanſche vrouwe, Joh. 4.

Hij liet het ook gewillig toe, dat hij bij zijn laatſte komst te Jeruzalem, na het berigt van alle Euangelisten, voor den Koning Israëls, den Koning van het Davids-rijk, dien men, volgens der Profeten Voorzeggingen, verwachtte, uitgeroepen wierdt, en als zoodanig begroet. Hij verklaarde dit ook bij edelijke betuiging voor den Joodſchen

(88) Niet zeer dikwijls gaf Jezus zich met zoo vele woorden voor den Mesſias uit, en moest dit, blijkens zijne eigene betuiging, en de betrachting van den aart der zaak, niet dikwijls doen, daar God en zijne werken voor hem getuigen moesten.

ſchen Raad. Vergelijk mede de doorgaande redenering van Jezus, Joh. 8., die op dezen grond ruſt.

In bovengenoemde gevallen gaf Jezus zich regelregt voor den verwagt wordenden Meſſias uit (89).

Maar veronderſteld dat het gevoelen, dat wij in deze Verhandeling hebben trachten te wederleggen, waarheid was, wat wordt er dan van het karakter van Jezus, als een Leeraar der waarheid, van God gezonden? Jezus verliest daardoor dit karakter geheel.

Zij, die het bijgebragte gevoelen zijn toegedaan, meenen wel, dit voor Jezus Christus zoo nadelig gevolg te kunnen ontwijken; zij zeggen, bij voorbeeld, Jezus heeft dat gedaan met het goede oogmerk, om eenen geestelijken Godsdienst, ware deugd enz., des te beter tot ſtand te brengen (90).

Maar wat ſtaat is er te maken op het leervoorſtel van Jezus, als hij zich omtrend za-

(89) *Regenbogen* heeft dit voldoende, in zijne *Prijsverh.*, uiteengezet.

(90) Dat Jezus zich hier van zeer ongeſchikte middelen tot zijn oogmerk zou bediend hebben, kan uit het te voren gezegde blijken.

zaken, die geene waardigheid behelsden, zoo gedroeg, als hij in de genoemde gevallen deedt? Wat zekerheid blijft er in zijnen Godsdienst overig? Waaraan zullen wij weten, of hij eigenlijk gezegde waarheden voordroeg of niet, indien zijn Mesſiasſchap zoo nadruklijk, in den bepaaldſten zin, door woorden geleerd, en door daden krachtig bevestigd, enkel tot de manier van voorſtel, die niets wezenlijks in zich bevatte, zal behooren, en geheel voor geen gewigt of gevolg in Jezus Godsdienst zijn?

In welk een vernederend licht ſtelt men onzen Here Jezus Christus voor, als men, gelijk de Schrijver *over Openbaring, Jodendom en Christendom* van hem zegt: dat hij zich voor den beloofden Mesſias heeft uitgegeven, om dat hij in zich een bovennatuurlijke drift gevoelde, om aan de verlichting zijner tijdgenooten te arbeiden, en daarom van de verwachting van eenen Mesſias, die toen algemeen was, gebruik maakte; wijl hij zich zelven tot deze roemrijke en grote rol, die men meende dat deze zou uitvoeren, gevoelde beſtemd te zijn, en hij zijne verhevene begrippen van God hield voor Godlijke ingevingen, gelijk *Socrates* geloofde, dat

dat hij den invloed van een hoger Wezen hadt (91).

Dergelijke gedachten kunnen ons niet vreemd voorkomen, maar zijn zeer natuurlijk, als men in het gevoelen ſtaat, dat er geene regelrechte Voorzeggingen van Jezus Christus in 't Oude Testament voorkomen, zij vloeijen daaruit van zelfs voort. En hoe nadelig die zijn voor de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere, door Jezus gepredikt, ziet elk.

Doch is het tegendeel waar; zijn er, gelijk wij toonden, Voorzeggingen in het Oude Testament, die op Jezus Christus, en op niemand anders, zien, en in hem alleen vervuld zijn, of nog vervuld worden zullen? dan is het eigenlijke waarheid, als hij zich voor den beloofden Mesſias uitgeeft, dan komt hij ons recht achtbaar voor in zijne woorden en gedragingen, ten aanzien van dit onderwerp gehouden, die wij opgaven; wij hebben dan geene voor den Zaligmaker verlagende uitvlugten nodig; maar zijne geloofwaardigheid en Godlijke zending blijft ook hier in volle kracht, en vertoont zich

(91) Zie *Berigten betreklijk de Nieuwe Hervormers*, 4. St. bladz. 26.

zich aan ons des te ſterker, hoe meer wij door de latere geſchiedenis der wereld, door gebeurenisſen, waartoe zich in Jezus tijd nog geheel geene waarſchijnlijkheid opdeedt, overtuigd worden, dat hij zich te recht met zoo veel verzekerdheid voor den Mesſias uitgegeven heeft, en op die belijdenis geſtorven is.

Dat de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere, door Jezus voorgeſteld, geen geringen toeſlag verkrijgt door zijne aanhalingen van afzonderlijke Godſpraken, en toepasſing derzelver op hem, zal men de Aanmerkingen, die wij bij 't begin dezer behandeling maakten, vergelijkende, gereedlijk toeſtemmen.

Van agteren zien wij nu dat Jezus, als hij zeide, dat het een of ander met hem voorviel, op dat vervuld zou worden 't geen er in een Godſpraak voorkwam, of uit een of ander ſtuk des Ouden Testaments voor zijn Mesſiasſchap redeneerde enz. (92), dit niet gedaan heeft om de Joden misſchien te believen, die gaarne voor iets van gewigt zoogenaamde bewijzen in het Oude Testament

(92) Van dergelijke nadruklijke aanhalingen willen wij hier verſtaan zijn.

ment hadden, dat hij zich niet van de valſche redeneerkunde, die men wil dat er toen plaats hadt (want een valſche redeneerkunde was het toch als men iets uit eenen grond wilde bewijzen, waaruit het niet bewezen kon worden), bediend heeft, daar ons plaatſen, op zulk eene nadruklijke wijze aangehaald, door Jezus zijn voorgekomen, die op Jezus Christus alleen zien, en in hem vervuld zijn.

En daar wij bij ſommige Godſpraken, door Jezus op bovengenoemde wijze aangehaald, zien, dat hij dergelijke manier van aanhalen in den krachtigſten zin bezigde, kunnen en moeten wij hieruit tot andere Godſpraken, op dezelve manier door Jezus aangehaald, beſluit trekken, een beſluit, dat veel zekerder is dan dat men uit de Rabbijnſche geleerdheid, en de voordragt daarvan, in zoo vele opzichten zoo vreemd van het eenvoudig Euangelie, hier wil opmaken, wat Jezus zal hebben wlllen zeggen.

Zo het dan al waar zijn mogt, 't geen wij niet behoeven te onderzoeken, dat de Talmud, Rabbijnen, Kerkvaders enz., nu of dan van die ſterke wijze van aanhalen, waarvan wij boven ſpraken, gebruik gemaakt hebben bij plaatſen, die niet meer

dan

dan accommodaties zijn kunnen, men ſchrijve het ſpelend en dikwijls valsch vernuft dier menſchen niet aanſtonds aan Jezus ten regel voor, en beſluite uit een of andere duistere plaats, op die wijze aangehaald, niet te veel, maar trekke, gelijk dat altijd betaamt, uit dat geen dat wij duidlijk zien, gevolg tot het minder duidlijke, en bedenke daarbij, dat ons tot het regte inzien eener Godſpraak iets ontbreken kan, 't geen zeer mooglijk is; volſtrekte tegenſtrijdigheden zou men in zulk eene plaats, dunkt ons, moeten aanwijzen om te zeggen: Jezus is hier van zijne gewoonte afgegaan, en heeft hier aan die wijze van aanhalen niet dien zin gehegt, als hij anders deedt, waartoe wij krachtige bewijzen vorderen, daar wij de vlottende uitlegkunde dier dagen in geenen dele willen gelijk geſteld hebben met Jezus zoo zichtbaar planmatig (93) leervoorſtel, tot het volk gerigt.

§. 4.

(93) Zou Jezus de menſchen, door zulke afwisſelende denkbeelden, bij een zelfde onderwerp, tot hetzelfde einde, aan dezelve bewoordingen te hegten, en dat betreklijk een ſtuk, door hem blijkbaar van zoo veel gewigt geoordeeld, de leer van zijn Mesſiasſchap niet ten minſten in het onzekere gelaten hebben? — Men be-

§. 4.

Bewijzen hiervoor, betreklijk de leere der Apostelen.

Betreklijk de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere, door de Apostelen voorgedragen, beschouwd als een gevolg, uit het te voren bewezene afgeleid, zullen wij nu nog iets zeggen.

Daar zij in het bewijzen van Jezus Messiasschap, uit oude voorspellingen, verder gingen dan hun Meester zich daarover uitgelaten hadt, of uitlaten kon, of ten aanzien van die Godspraken, die door Jezus mede reeds tot hetzelfde oogmerk gebruikt waren, zich bij andere bijzonderheden bepalen, staat hunne geloofwaardigheid en de Godlijkheid hunner zending, en daardoor ook de Godlijkheid en geloofwaardigheid hunner leere, in 't afgetrokkene beschouwd van die hunnes Meesters, in naauw verband met het

bewijze eerst dat hij dat in andere gevallen wel meer gedaan heeft, — voor dat men dit bij een of ander plaats, door hem zoo krachtig aangehaald, als waarschijnlijk veronderstelle.

het gebruik, dat zij tot hun oogmerk van de voorſpellingen gemaakt hebben.

Zijn er geene Voorzeggingen aangaande den Mesſias in het Oude Testament, geene, ten minſten, die regelregt op Jezus Christus zien, en in hem vervuld zijn, dan zien wij niet dat men voor hun die achting hebben kan, die men aan geloofwaardige en Godlijke leeraars verſchuldigd is, als men let op het gebruik dat zij van Godſpraken des Ouden Testaments maken. Ons geloof aan hun leervoorſtel wordt zeer wankelend, en de bepaling, wat daarin eigenlijk waarheid is, en wat niet, zeer onzeker, als Jezus Mesſiasſchap, waarvan zij zoo ſtellig en bij herhaling ſpreken, in het Oude Testament niet te vinden is, maar zij eeniglijk zoo ſpreken, op dat hunne eigenlijke leer te beter ingang vinden mogt (94). Hebben zij bij dit ſtuk zoo gehandeld, dan hebben zij dat ook

(94) Zeer ongepaste middelen, gelijk de Apostelen zelven wel wisten, vergel. 1 Cor. 1: 23., bij Joden en Heidenen beide. Bij de laatſten, zou men zeggen, was zoo iets in allen gevalle niet nodig geweest, daar dezen dat vooroordeel toch niet hadden, en nogthans is hun leervoorſtel des aangaande ook bij hun zoo ingerigt.

ook bij andere ſtukken kunnen doen, en wie zegt ons wanneer zij dat deden?

Letten wij op het gebruik, dat zij van afzonderlijke Godſpraken maken, als zij van Jezus Christus ſpreken, wij worden er dan nog nader van overtuigd, dat hunne geloofwaardigheid en Godlijk gezach, waarop zij zich beroemen, van geene waarde is, zo het gegrond was, 't geen velen willen. Wat wordt daarvan, bij voorbeeld, ten opzichte van Paulus, als hij, Hebr. 1. duidlijk van Jezus Christus ſprekende, in het dertiende vers, een gezegde uit den honderd tienden Psalm, op hem toepast, en zijne voortreflijkheid, van welke hij bezig was te ſpreken, daardoor bevestigt, en daaruit mede bewijst; zoo toch komt het daar voor, en het is hetzelfde, of een geboren Oosterling, of een Westerling hier ſpreekt, beiden vorderen eigenlijk gezegde bewijzen als het op waarheid aankomt, en hebben die ook beiden nodig.

Wat wordt er van de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere, indien het onderwijs betreklijk Jezus Christus, uit Jeſ. 53., Hand. 8. aan den Kamerling gegeven door Philippus, die door de Apostelen voor een geloofwaardig en Godlijk leeraar,

vooral in dit zijn onderwijs, gehouden wordt, als Jes. 53. niet op Jezus Christus ziet, maar op een geheel ander onderwerp, het Joodsche volk enz. De Kamerling dacht bij die plaats aan een persoon (een individu), gelijk uit zijn vragen duidlijk is, Philippus bevestigt hem in dit denkbeeld, en verklaart de plaats van Jezus Christus. Hij zal dat gedaan hebben na het gevoelen van Professor *Paulus* enz., (en zoo iets of iets dergelijks wordt men, in bovengenoemde gedachten staande, verplicht aantenemen) in eenen Allegorischen zin. Was dat geen misleiden van den Kamerling, die het om heilzaam onderrigt, en niet om Allegorie te doen was? Op die wijze kon Philippus hem wel Jezus Christus uit zeer vele plaatsen des Ouden Testaments verklaard hebben. Men denke er bij, hoe groot de misleiding van den Kamerling door Philippus wordt, als hij hem naderhand doopte op zijn geloof aan Jezus, als den beloofden Messias; en men merke dit alles dan nog, zo men kan, aan, als een onderwijs van een leeraar der waarheid, van God gezonden. Wij, voor ons, kunnen dat niet doen, en niemand zal hiertoe in staat zijn, ten zij men met woorden spelen wil, en, gelijk men van Philippus veronderstelt,

de

de menſchen door den klank der woorden misleiden?

Wij zouden veel meer voorbeelden, ontleend uit het gebruik dat de Apostelen van Godſpraken des Ouden Testaments, die van den Mesſias handelen zullen, maken, kunnen bijbrengen, en daardoor bewijzen, dat het opgegeven gevoelen daaromtrend geheel onbeſtaanbaar is met de geloofwaardigheid en Godlijkheid der Euangelieleere, door de Apostelen gepredikt; doch aan het oogmerk, met 't welk wij dit betoog ſchrijven, gedachtig, onthouden wij ons van verdere proeven.

De geloofwaardigheid, en ook de Godlijke herkomst der Apoſtoliſche Euangelieleere, worden integendeel duidlijk in 't licht geſteld en krachtig bevestigd, door 't geen wij bevorens, aangaande de Voorzeggingen van eenen Mesſias, en de vervulling derzelven in Jezus Christus, bewezen hebben.

Het was geene volks-behagerij, geen vroom bedrog enz., als de Apostelen zich op Voorzeggingen, betreklijk eenen Mesſias, beriepen, en die, als vervuld in Jezus Christus, aanhalen. Niet alleen in 't gemeen, maar ook opzichtelijk verſcheiden afzonderlijke Voorzeggingen, door hun bij-

gebragt, ſpreken zij de zuivere waarheid, als zij over dit ſtuk, met oogmerk om het te bewijzen, handelen (95). Zij tonen de waarheid, den regten zin der voorſpellingen te bevatten, ook daar, waar de geſchiedenis hun nog weinig of geen licht geven kon, en ſtellen die waarheid met ſtandvastigheid onbewimpeld voor, zelfs ten koste van gevaar voor vrijheid en leven, onder velerlei zwaren tegenſtand. Door hun voorſtel desaangaande, worden wij niet alleen van hunne geloofwaardigheid in den allerhoogſten trap, maar ook van de Godlijkheid hunner zending en leere, nadruklijk overtuigd, als wij op hun inzigt in de Profetiſche Godſpraken, aangaande eenen Mesſias, dat wij tot in velerlei bijzonderheden waar bevonden, wat naauwkeuriger letten. Hoe kwamen zij aan dit regt verſtand der Profetieën in een tijd, dat het Mesſias-rijk nog in de beginzelen was, en de toekomst vele gewigtige bijzonderheden, die nu duidlijk geworden zijn, nog

(95) Deze laatſte uitdrukking toont, hoe wij hier willen verſtaan zijn. Men vergelijke de aanmerkingen die wij voor deze Verhandeling plaatſten, in welken wij aanhalingen, die niets meer dan ontleningen zijn, toeſtonden.

nog geheel bedekte? Van waar kwam het, dat de Apostelen met zoo veel verzekerdheid ſtaande hielden, dat Jezus de beloofde Mesſias was, en in hem de afzonderlijke Godſpraken, die zij aanhalen, vervuld, in eenen tijd, dat er geheel andere bevattingen omtrend de Voorzeggingen van den Mesſias onder de geleerdſte mannen plaats hadden, bevattingen, welken ook zij in den beginne aankleefden? Hoe kwam het, dat zij zich boven dezelve verheften? Door hun eigen doorzigt zeker niet!

Wie lichtte de Apostelen voor, om ook dan, wanneer zij andere Voorzeggingen voor Jezus Mesſiasſchap bijbragten dan hun Meester gedaan hadt, of in de overbrenging en toepasſing verder gingen dan deze, het regte oogpunt waaruit men die te beſchouwen heeft, zelfs in de bijzonderheden niet uit het oog te verliezen?

Van waar die eenſtemmigheid der Apostelen ook dan, wanneer zij het ſtuk van Jezus Mesſiasſchap uit onderſcheiden gezichtpunten beſchouwden, en elk hunner zijnen eigenen weg ging, zoo dat niemand hunner, voor zoo verre zijn oogmerk medebragt, van dit onderwerp te ſpreken, de ware mening der Godſpraken uit het oog verloor?

Waaraan was het toeteſchrijven, dat de Apostelen het voor een goed deel beeldrijk voorſtel der Profeten, betreklijk Mesſias rijk, voor zoo verre zij wilden aantonen, welk lot het in toekomende tijden hebben zou, en welk eene verwachting daaromtrend was, zoo ontwikkeld hebben, als de uitkomst dat reeds gedeeltelijk bevestigd heeft, en zij door dezelve in geenen dele zijn gelogenſtraft; geheel anders dan 't geen wij, ten opzichte van de ſchriften van vele godvruchtige en wijze mannen, in later tijd, die over den nog toekomſtigen toeſtand van het Mesſias-rijk geſchreven hebben overeenkomſtig het doorzicht, dat zij meenden te hebben in de nog onvervulde Voorzeggingen hieromtrend, hebben zien gebeuren. Men denke hier, bij voorbeeld, aan de menigvuldige, zoo verre uit elkander lopende uitleggingen van Johannes Openbaringsboek, die men ons in vroeger en later tijden gegeven heeft. De uitkomst heeft ons ook reeds voor een goed deel van vele derzelve geleerd, dat zij geen ſteek houden konden.

Wat zal men op de boven voorgeſtelde vragen, en andere dergelijken, antwoorden, zoo lang men bij natuurlijke oorzaken ſtaan blijft?

Wij

Wij weten er geen voldoend antwoord in zulk een geval op te geven, wij zien dan overal onbegrijpelijke zaken, een knoop, die men wel los hakken, maar niet behoorlijk ontbinden kan. Alles, integendeel, wordt klaar en bevatlijk, als men de Apostelen een hoger licht, waarop zij zich beroemen, toekent.

Men erkenne dan, gelijk men doen moet, ook op dezen grond, dat de Euangelieleere, voor zoo verre ze door de Apostelen voorgesteld wierdt, van Godlijken herkomst is.

Van menschen, die, gelijk wij van de Apostelen toonden, zoo veel doorzigt hadden, en dat een doorzigt, dat van Godlijken oorsprong zijn moet, in den waren zin der Godspraken, betreklijk den Messias, die zoo veel wisten van 't geen hierin, ten hunnen tijde, nog duister was, en in onze latere tijden door de uitkomst reeds is bevestigd geworden, of nog bevestigd wordt, kunnen wij verwachten, dat zij somtijds Godspraken, die wij misschien, zonder hun onderrigt, niet van den Messias zouden uitgelegd hebben, op hem betreklijk maken, en als vervuld in Jezus Christus beschouwen. Hun gezach, in dit opzigt, behoort met reden bij ons zoo veel te vermogen,

dat wij voorſpellingen, door hun aangehaald, om daaruit iets voor den Mesſias te bewijzen, ſchoon het ons donker is, dat zij van dit onderwerp handelen, als Mesſiaanſche Voorzeggingen, in Jezus Christus vervuld, aantemerken als ſtukken, die mede, in een ruimer of bepaalder zin, tot den geest der Voorzeggingen, omtrend dezen perſoon, behooren.

Dat er onder die plaatſen, die de Apostelen uit het Oude Testament, als van Jezus Christus handelende, nadruklijk aanhalen, een en ander van bovengenoemden aart is, kunnen wij niet ontkennen. Het doorgaande gebruik dat zij van plaatſen uit het Oude Testament, die zij aanhalen om te bewijzen, maken, in deze Verhandeling door bewijzen uit de geſchiedenis zelve kenbaar geworden, moet ons in zulk een bijzonder geval (de voorbeelden zijn maar weinige) doen beſluiten, dat in die plaatſen des Ouden Testaments van den Mesſias geſproken wordt, en tot een naauwkeurig onderzoek van zulk een plaats aanſporen. Bij zulk een onderzoek zullen wij in zoódanige Godſpraak, zelf doorgaans meer vóór dan tegen de uitlegging van den Mesſias aantreffen.

§. 5.

Opheldering van het te voren gezegde, door een voorbeeld, uit het leervoorſtel der Apostelen ontleend.

Laat ons dit door ſlechts één voorbeeld ophelderen.

Jeſ. 7: 14., door Mattheus Hoofdſt. 1: 23. aangehaald, komt ons voor, tot dit ſoort van Godſpraken te behooren.

De bewoording Immanuël, door Jeſaia gebruikt, de krachtige beteekenis die wij aan dit woord geven kunnen, als wij aan Jezus Christus denken; Jezus geſchiedenis, met 't geen Jeſaia van zijn onderwerp zegt zoo juist inſtemmend, ten opzigte van de zeer aanmerkelijke bijzonderheid, dat die perſoon uit eene maagd zou geboren worden; het gebrek van berigt uit Jeſaia's tijden, dat er toen een perſoon zou zijn voortgekomen, dien de Profeet met deze uitſpraak kon bedoeld hebben enz. Dit alles doet ons wel vermoeden, dat Jeſaia

onzen Here Jezus Christus mogt bedoeld hebben (96).

Maar letten wij, van den anderen kant, op het redebeleid van Jesaia, en de omstandigheden waaronder hij sprak, dan schijnt alles er voor te zijn om te denken, dat, het geen hier voorzegd wordt, in de tijden waarin Jesaia sprak, en niet in veel later eeuwen, moet zijn voorgevallen, daar de Profeet hier een teeken stelt ten troost van Achas, Juda's toenmaligen Koning, en ter opbeuring der Joden in 't gemeen. Zij waren nu door Pekah en Resin, Koningen van Syriën en Israël, in grote engten gebragt, en, met reden, bevreesd, dat de stamme Juda, en in 't bijzonder het geslacht van David, door de verovering van Jeruzalem, zou uitgeroeid worden. Dit teeken, ontleend van een opgroeijend kind, waaraan men weten kon, dat de vijanden het land zouden moeten ruimen, schijnt, om aan het oogmerk te hebben kunnen beantwoorden, in die tijden te hebben moeten gesteld worden, dat door het vol-

(96) Conf. *Vitringa*, *Comment.* ad h. l. & *Observ. S.* l. 5. c. 1 seqq. *Vriemoet*, *Dicta Class.* T. 1. p. 88 seqq.

volgende fchijnt bevestigd te worden, zie vers 15. vergel. met het 21.

Zoo lang men de plaats van Jefaia op zich zelve befchouwd, fchijnt deze laatfte opvatting de natuurlijkfte, en 't geen men in de uitdrukkingen zelven, als niet gepast voor een perfoon, dien Jefaia in zijnen tijd kon bedoelen, heeft aantemerken, fchijnt op rekening van het Profetisch voorftel, dat meermaal zinnebeeldig en beeldrijk is, te kunnen gefteld worden; fchoon in ons geval ('t geen zeker de zwarigheid vermeerdert) gēheel Paralelle voorbeelden, waaruit zou kunnen blijken, dat de Profeten wel meer van dusdanige onderwerpen, als hier dan een zou bedoeld zijn, gefproken hebben, ontbreken; doch als wij letten op het gebruik, dat Mattheus van deze Godfpraak van Jefaia maakt l. l., komt het vermoeden, dat wij de uitdrukkingen, door Jefaia gebruikt, in aanmerking genomen zijnde, zagen te moeten hebben, dat hier van den Mesfias gefproken is, tot zekerheid, en dit gevoelen krijgt daardoor in onze oogen een groot overwigt over het laatfte.

De Euangelist haalt de plaats van Jefaia duidlijk ten bewijze van Jezus Mesfiasfchap aan, daar hij zegt: dat, 't geen hij van de ge-

geboorte van Jezus verhaald hadt, gefchied was: *ινα πληρωθη το ρηθεν* &c.

Danovius (97), met welken ook *Wetftein* fchijnt overeen te komen (98), houdt bij deze zoo nadruklijke aanhaling van Mattheus wel ftaande, dat, fchoon Mattheus zich van deze manier van fpreken bedient, hij nogthans enkel bij wijze van accommodatie aanhaalt; doch 't geen wij in deze Verhandeling, bij het verklaren van onderfcheidene Godfpraken, door bewijzen van 't gezag der Schrijvers van het Nieuwe Testament onafhanglijk, meenen gezien te hebben, heeft ons geleerd, dat dit het doorgaand gebruik van het *ινα πληρωθη* bij de Schrijvers des Nieuwen Testaments niet was; vermits ons verfcheiden plaatfen des Ouden Testaments voorkwamen, die in de daad regelregt van den Mesfias handelen, en in Jezus Christus vervuld zijn, bij welken het Nieuwe Testament, dezelven aanhalende, deze manier van fpreken gebruikt.

Zou Mattheus hier aan de bewoordingen andere denkbeelden gehecht hebben, ftrijdig met het doorgaand gebruik daarvan, ook bij

(97) *Inftitut. Theol. Dogmat.* p. 454.
(98) *In notis ad Matth.* l. l.

bij hem? Want ons zijn in zijn Euangelie, blijkens het vorige dezer Verhandeling, verscheiden Godspraken, op bovengenoemde wijze aangehaald, voorgekomen, zoo wel daar hij zelf spreekt, als daar hij den Zaligmaker sprekend invoert, die regelregt van den Messias handelen, en in Jezus Christus zijn vervuld geworden; men denke, bij voorbeeld, aan de Godspraken Jes. 53 en Ps. 22., die in de lijdens-geschiedenis door hem, en door Jezus zelven, onder dit bijvoegzel worden aangevoerd, en herinnere zich het te voren gezegde over deze Godspraken. Heeft dit wel eenige de minste waarschijnlijkheid? Zal Mattheus, in het te boek stellen van de levens-geschiedenis van zijn Meester l. l., in een stuk van zoo veel gewigt, als hem Jezus Messiasschap voorkwam, anders gehandeld hebben dan hij doorgaans deed, gelijk wij nu met zekerheid weten, dat het geval ook bij hem was, en daardoor de Joden, die hij trachtte te overtuigen, in de war gebragt? Wij gelooven het tegendeel (99).

Zoo

(99) Het behoort niet tot ons oogmerk, gelijk het beloop dezer Verhandeling leeren kan, te onderzocken, of het ινα κτλ., en dergelijke manier van aanhalen, er-

Zoo zouden wij over de aangehaalde plaats denken, en, gelijk wij meenen, met grond, al deden zich bij de plaats van Jeſaia meer zwarigheden op tegen de uitlegging van den Meſſias. Doch in ons geval zijn de zwarigheden, die zich bij deze uitlegging opdoen, bij lange zoo groot ook niet als het wel ſchijnt, 't geen ons te eerder in dezelve doet berusten.

De uitdrukkingen zelven, door Jeſaia gebruikt, waren, gelijk wij reeds opmerkten, de uitlegging van den Meſſias geheel niet ongunſtig.

Doen er zich in het redebeleid van Jeſaia dingen op, die daartegen ſchijnen te ſtrijden, die bezwaren worden gemaklijk uit den weg geruimd, als men de plaats naauwkeu-

ergens bij ongewijde Schrijvers, enkel bij wijze van accommodatie genomen wordt. Bij het onderzoek hiernaar moet men nimmer uit het oog verliezen, dat de vraag niet is: of de een of ander plaats, door Kerkvaders enz, op die wijze aangehaald, waarlijk van den Meſſias handelt; maar, of zij ook in de mening waren, dat zulk een plaats van dezen moest verſtaan worden? 't geen moeilijk zal te beſlisſen zijn. Het denkbeeld, dat de Schrijvers des Nieuwen Testaments aan zoodanige manier van aanhalen hegtten, wordt in ons geval, op bovengezegde wijze, als van agteren bepaald.

keurig gadeſlaat, met oogmerk om daar den Mesſias aantetreffen, en zulk een onderzoek, met dit bepaalde oogmerk, wordt hier door Mattheus aanhaling (men denke aan het even gezegde) pligt.

Men moet bij de plaats van Jeſaia op het oog houden, dat de twee vijandige Koningen, gelijk uit het voorgaande van het Hoofdſtuk blijkt, vooral beoogden den ondergang van het Davids-huis, en de verwoesting van het land van Juda, voor zoo verre die daarmede in verband ſtondt. Jeſaia verzekert, dat de Koningen van Syriën en Israël hun doel niet bereiken zouden, en zal ten teeken hiervan ſtellen de aanſtaande geboorte van den Mesſias.

Men zal dit teeken niet onnatuurlijk vinden, als men in aanmerking neemt dat de Mesſias, volgens de belofte aan David, wat vroeger gedaan, en in dien tijd vooral bekend, uit zijn huis moest voortkomen. Zou deze belofte vervuld worden, dan moest men zich bij de herinnering zijner geboorte, die Jeſaia met zulke woorden voorſtelt, die, gelijk wij zagen, ons reeds deden vermoeden, dat de Mesſias de bedoelde perſoon was, 't geen de Joden, ten minſten de godvruchtige onder hun, veel duidlijker zal in 't oog

't oog gevallen zijn; eene geboorte, waarvan Jesaia de gansch bijzondere omstandigheden opgeeft, ter meerder vertroosting in den tegenwoordigen druk; men moest zich, bij de herinnering daaraan, terstond verzekerd houden, dat Davids Koninglijk stamhuis nog niet zou worden uitgeroeid, 't geen de vijandige Koningen bedoelden; maar dat dit huis, integendeel, zelfs nog lang zou voortduren, daar het volgende van dit Hoofdstuk leert, dat er gesproken wordt van eenen persoon, die eerst lang daarnaa, uit Davids huis, zou voortkomen; want in zijnen leeftijd (dit is de Profetische algemene bepaling, geschikt naar, en ontleend uit de tegenwoordige omstandigheden, waarin Jesaia sprak) zouden Israël en Syriën geene Koningen meer hebben, vers 16., en voor zijn komst zouden de Joden nog geweldig door de Asfyriers onderdrukt worden, vers 17 en vervolg.

Op deze wijze kan men de plaats van Jesaia gevoeglijk in verband opvatten, en dan komt eene Voorzegging van 's Messias komst hier wel te pas.

Bij deze Voorzegging, als teeken beschouwd in het opgegeven verband van zaken, denke men altijd, dat hier een teeken

ken gesteld wierdt door een Profeet, dat geen proefondervindelijk bewijs behoefde te zijn, en vrage dus ook niet: Kon de Messias niet wel uit het Davids-huis voortkomen, alschoon dat huis nu aan de regering kwam? Zien wij niet dat dit waarlijk naderhand gebeurd is? — Of dit, op zich zelf genomen, kon geschieden, is hier de vraag niet; maar wat de Profeet voorzag dat gebeuren zou, en waarvan hij een teeken, dat geloof aan de Godlijke uitspraken veronderstelde, bepaalde.

Er is nog een andere uitlegging van Jesaia's plaats, die hetzelfde doel heeft, doch velen zal voorkomen, als aan grotere zwarigheden blootgesteld dan de even genoemde.

Men denkt daarbij, dat Jesaia hier een tweeërlei teeken stelt, ter vertroosting in de dubbele vrees die de Joden hadden, zoo wel daarvoor, dat het Davids-huis zou worden uitgeroeid, als dat Jeruzalem zou worden ingenomen.

Om de Joden in het donker uitzicht, ten aanzien van het eerste, in 't bijzonder te vertroosten, zou hij hun toezeggen, dat de Messias uit het Koninglijk Davids-huis zou voortkomen, vers 14., en derhalven Davids huis niet kon worden uitgeroeid.

En om de Joden, en, in 't bijzonder Achas, zekerheid te geven, dat zij van de Syriërs en Israëllers nu geene vernieling te vreezen hadden, en Jeruzalem niet ten dezen tijde door de tegenwoordige vijanden zou worden ingenomen, zou hij, volgens vers 15 en 16., zijn kind hebben voorgesteld, en, door Godlijke ingeving, verzekerd, dat, eer dat zoontje tot dien leeftijd zou gevorderd zijn, die hier beschreven wordt, beide vijandelijke Koningen uit hun land zouden verdreven zijn.

Volgens deze uitlegging zou hier dan een tweeledige belofte, door een tweeërlei teeken bevestigd, voorkomen: de eene zou behooren tot de bewaring van het Davids-huis, en de geduurzaamheid van hetzelve tot aan Messias komst, vergel. vers 13.; de andere zou meer zien op de tegenwoordige omstandigheden der Joodsche zaken, en den ondergang der vijanden.

Op de laatstgenoemde wijze heeft reeds *Usserius* (100) de plaats van Jesaia verklaard.

De meerdere zwarigheden, die zich bij deze laat-

(100) *J. J. Usserius in Annalibus V. & N. T. ad annum mundi* 3262. p. 49.

laatfte opvatting voordoen, doen ons aan de eerfte de voorkeur geven.

Anders zouden wij denken, indien wij in 's Profeten woorden eenig ander wenk van zulk een tweeërlei teeken konden opfpeuren, maar het veertiende, vijftiende en zestiende vers zijn te naauw aan elkander verbonden, en fchijnen te duidlijk op hetzelfde onderwerp betreklijk te moeten gemaakt worden, dan dat wij het meer beftaanbare met de woorden van den Profeet, dat wij in de eerstgenoemde uitlegging meenen aantetreffen, verlaten zouden.

Uit dit ééne voorbeeld zal men kunnen zien, dat men, door der Apostelen aanwijzing, op den weg gebragt bij plaatfen, door hun zoo nadruklijk als Mesfiaanfche Voorzeggingen aangehaald, bij nader onderzoek wel eens veel meer ten dezen aanzien vindt, dan men in den eerften opflag meende te zullen aantreffen, en Godfpraken, die er het voorkomen niet van hadden, zonder ftoting niet alleen, maar zelfs vrij natuurlijk van Jezus Christus verklaren kan; 't geen ons bij Godfpraken van dien aart zeer omzichtig maken moet, en tot alle mooglijk onderzoek dient optewekken.

Maar wat heeft men te doen bij plaatfen,

waarin wij, ſchoon ze door de Apostelen, met het bijvoegzel ινα πληρωθη enz., uit het Oude Testament worden bijgebragt, en op Jezus Christus toegepast, nogthans niettegenſtaande er door ons alle opmerkzaamheid en vlijt wordt aangewendt, geen ſpoor van den Mesſias vinden kunnen?

Ook op zulk eene plaats, zo er de een of ander door de Apostelen op deze wijze mogt zijn aangehaald (zeer zeldzaam zal dit het geval zijn, ten minſten ten aanzien van ons onderwerp, indien men het gezegde in deze Verhandeling als gegrond beſchouwt) willen wij mede het te voren gezegde, betreklijk die plaatſen, die, bij nader onderzoek, zeer wel door ons van den Mesſias kunnen verklaard worden, hebben toegepast; daar wij niet zien, dat het ons van de verplichting, om van het zeer algemene tot het geheel bijzondere te beſluiten, ontſlaan kan, dat wij, tot nog toe, in zulk eene Profetiſche plaats den Mesſias niet hebben kunnen vinden. Onze Verhandeling heeft ons te duidlijk a poſteriori, en dus met grote zekerheid, geleerd, in welk eenen zin Jezus en de Apostelen van zulk ſoort van aanhalen gebruik maken, dan dat wij er toe zouden kunnen beſluiten, om in een zeer enkel geval

van

van deze opvatting aftegaan, en hen, tegen het doorgaande gebruik dier fpreekwijze, van bloote accommodatie te verftaan.

Wij weten te wel, en dit diende elk Uitlegger, hoe verre hij ook in de uitlegkunde moge gevorderd zijn, altijd voor oogen te hebben, dat het ons bij zulk eene Godfpraak ergens aan haperen kan.

Kan er in zulk eene Godfpraak niet nog wel in volgende tijden eene *varians lectio* gevonden worden, ten minften zijn, die hier licht geven kon? Zou niet wel een of meer woorden, door verandering van een of meer letters, onze wijze van punctueren, de misfchien nog onbekende beteekenis van een of ander woord, ons inzien kunnen verhinderen? Zou onkunde van het Joodfche fystema van die dagen ons het regte gezichtpunt niet kunnen doen misfen? Veel meer mooglijkheden zouden wij kunnen aanvoeren; en zoo lang dat mooglijkheden zijn, die geen de minfte onwaarfchijnlijkheid hebben, zal geen onbevooroordeelde, uit een of ander enkele plaats, die hij niet genoegzaam doorziet, ten nadeele van het zekere befluiten willen.

Wij befluiten hier onze Verhandeling, en ftaken onzen arbeid, ter eere van onzen Godlijken Verlosfer, na ons geringe vermo-

mogen te hebben aangewend; de beoordeling van dit ſchrift aan het vereeringswaardig Genootſchap, dat ons tot het opſtellen van hetzelve gelegenheid gaf, overlatende.

SYMBOLUM:

Κύριος ἤγειρε κέρας σωτηρίας
ἡμῖν ἐν τῷ ὄικω δαβὶδ τοῦ
παιδὸς ἀυτοῦ καθὼς ἐλάλησε
διὰ ςόματος τῶν ἁγίων τῶν
ἀπ᾽ ἀιῶνος προφητῶν αὐτοῦ.

ZACHARIAS.

